

Viața Românească

Directori: C. STERE și P. BUJOR

SUMAR

I. Al. Brătescu-Voinești.	<i>In lumea dreptății (sfârșit).</i>
Iorgu G. Toma	<i>Lenora (Baladă de G. A. Bürger).</i>
D. Drăghicescu	<i>Rasa și clima ca factori determinanți ai psihologiei popoarelor.</i>
Gh. din Moldova	<i>Visul Bradului (versuri)</i>
M. Sadoveanu	<i>Sfântul Vasilie (nuvelă)</i>
I. Nădejde	<i>Geschichte des rumänischen Volkes von N. Iorga.</i>
Octavian Goga	<i>O rază (versuri)</i>
C. Stere	<i>Patru zile în Ardeal (urmare)</i>
Ioan Russu Șirlianu	<i>Din Ardeal.—Dinasticismul nostru.</i>
C. Morariu	<i>Viața românească în Bucovina.</i>
S. V. C.	<i>Scrisori din Basarabia.</i>
P. Nicanor & Co.	<i>Miscellanea.</i>
G. I.	<i>Cronica Literară.—Arțiștii „luptători”</i>
C. S.	<i>Cronica Internă.—Fischerland.</i>
I. G. Duca și C. S.	<i>Cronica Externă.—Politica Austro-Ungară. — Situația în Rusia.</i>

Recenzii :

Văleanu: Rominii din Bucovina: Privire scurtă asupra dezvoltării lor pe terenul cultural și economic de la încorporarea Bucovinei la monarhia Austro-Ungară 1775 pînă la 1906, — compusă și redactată cu ocaziunea „Expozițiunii generale romine din 1906” —;

Evau: O. Carp (G. Proca): Rîndunele, poezii².—

Revista Revistelor: Convorbiri Literare, Sămănătorul, Orizontul, Revista Idealistă, Revue Socialiste, Mercure de France, Revue des Idées, Revue générale des Sciences, Revue Historique, Nuova Antologia, Rivista d'Italia, Deutsche Revue, Socialistische Monats-Hefte, Contemporary Review, North American Review, International Journal of Ethics, Positivist Review, Russkoe Bogatstvo.

Mîșcarea intelectuală în străinătate.

I A Ș I

Redacția: Str. Română 4. — Administrația: Str. Manolescu 2.

1906

Viața Românească apare lunar cu aproximativ 150 de pagini. — Abonamentul în țară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 1.50. — Pentru învățătorii, preoții de sat și studenții: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 1 cor. 50 h. — Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 80 de copeici. Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei. — Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Viața Românească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcția D-or Prof. Univ. C. STERE și P. BUJOR

Cu colaborarea d-ilor: G. Bogdan-Duică, Dr. P. Bogdan (docent), C. Botez I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voinștii, Vintilă I. Brătianu, prof. univ. Dr. I. Cantacuzino, M. Carp, Dr. P. Bazăcu, I. Ciocîrlan, Ana Conta-Kernbach, I. G. Duca, Evan, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Coșa, G. Ibrăileanu, V. Loichiță, Dr. N. Lupu, prof. univ. Dr. M. Manicatide, S. Fl. Marian, I. Mironescu, S. Măndrescu. Gh. din Moldova. Const. Morariu, St. Morărescu, V. G. Morțun, I. Nădejde, Dr. Aurel cav. de Onciul, G. Pascu, D. D. Pătrășcanu, Horia Petra-Petrescu, prof. univ. A. Philip-pide, Dr. D. Pompiu, Matilda Poni, Sp. Popescu, Dr. St. Popescu (docent), Aurel C. Popovici, D. Popovici-Bayreuth, Dr. N. Quinez, I. Raiun, I. Russu-Șirianu, M. Sadoveanu, Sever Secula, prof. univ., Dr. I. Simionescu, A. Ștăvri, C. Șărcăleanu, D. A. Teodoru, George Tofan, Al. Tzigara-Samurcaș, Al. Vlăduță și alții.

Condițiile de abonare

IN ȚARĂ:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 "
Un număr	1 leu, 50 b.

Pentru învățătorii, preoții de sat, primarii și secretarii comunali rurali, studenții și elevii, pe an 15 lei. — Aceștia pot plăti în modul următor: la începutul trei lei, apoi cite un leu pe lună cel puțin, până la achitare.

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h.
Un număr	1 cor. 50 h.

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de câte cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	80 copeici

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cite 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 "
Un număr	2 lei

etru Maior Tg. Mureș

368572613

(vezi urmare pag. 3-a a copertii)

171.361

22. OCT. 2019

Viața Românească

6401-1111

TABLA DE MATERII

	Pag.
<i>I. Al. Brătescu-Voinești</i> . In lumea dreptății (sfârșit)	355
<i>Iorgu G. Toma</i> . Lenora (Baladă de G. A. Bürger)	366
<i>D. Drăghicescu</i> . Rasa și clima ca factori determinanți ai psihologiei popoarelor	373
<i>Gh. din Moldova</i> . Visul Bradului (versuri)	382
<i>Mihail Sadoveanu</i> . Sfântul Vasilie (nuvelă)	386
<i>I. Nădejde</i> . Geschichte des rumänischen Volkes von N. Iorga.	395
<i>Oclavian Goga</i> . O rază (versuri).	421
<i>C. Stere</i> . Patru zile în Ardeal (urmărire)	425
<i>I. Russu Șirianu</i> . Din Ardeal—Dinasticismul nostru—	443
<i>C. Morariu</i> . Viața românească în Bucovina	453
<i>S. V. C.</i> Serisori din Basarabia	475
<i>P. Nicanor & Co.</i> Miscellanea	478
<i>G. I.</i> Cronica literară—Arțiști „luptători”.—	484
<i>C. S.</i> Cronica Internă—Fischerland—	487
<i>I. G. Duca</i> . și <i>C. S.</i> Cronica Externă—Politica Austro-Ungară—Situția în Rusia—	492 497
Recenzii :	501
<i>Văleanu</i> .—Românii din Bucovina : „Privire scurtă asupra dezvoltării lor pe terenul cultural și economic de la incorporarea Bucovinei la monarhia Austro-Ungară 1775 pînă la 1906,—compusă și redactată cu ocaziunea „Expozițiunii Generale romine din 1906”.	
<i>Evan</i> .—O. Carp (G. Proca) : „Rîndunel” poezii.	
<i>Revista Revistelor</i>	514
Convorbiri Literare, Sămănătorul, Orizontul, Revista Idealistă, Revue socialiste, Mercure de France, Revue des Idées, Revue Générale des Sciences, Revue Historique, Nuova Antologia, Rivista d'Italia, Deutsche Revue, Sozialistische Monats-Hefte, Contemporary Review, North American Review, International Journal of Ethics, Positivist Review, Russkoe Bogatstvo.	
<i>Mișcarea Intelectuală în străinătate</i> .	527

In lumea dreptăței

(Sfârșit)

Printre avocați erau doi, înscriși în barou în urma lui Andrei, băeți tineri, fără experiență, pe care Andrei îi privea cu sentimentul cu care te uiți la un portret al tău însuși de cîți-va ani din urmă. Unul dintre ei e Titu Vasilescu, cu care pleacă acum de la tribunal.

— Mergi spre casă, domnule Rizescu?

— Da.

— Mergem împreună.

Și iați-i mergînd alături.

— Zău! ce dreptate ai dumneata, domnule Rizescu, cînd zici că ți-e silă de meseria asta. Mă uit la noi cum stăm dimineata pe sala tribunalului, ca tăetorii de lemne la București pe piața sfintului Gheorghe, așteptînd să ne pice un împricinat în mină... Să stai să te cerți cu samsarii care forfotesc de colo pînă colo și întind clienții de minică.

— Așa e? răspunde Andrei.

După o tăcere Vasilescu zice:

— Am văzut azi ceva!...

— Ce?

— Marinescu a făcut azi un act, prin care nevasta vindea bărbatului niște pămînt. Lăsase actul pe masă. Din întîmplare mi-am aruncat ochii pe el. Văz: vînzătoare Maria P. Diaconescu, — cumpărător Petre Diaconescu. Cînd a venit să-și ia hîrțile îl întreb: «Sînt rudă părțile din actul ăsta?» Zice: — «Da, e nevastă-sa». — «Păi», zic, «actul e nul, nevasta nu poate să vînză bărbatului». Ei! ce crezi c'a făcut?

— Ce?

— Zice: «Ti! bine că-mi atrăseși atenția. Mă duc să-l

dau judecătorului de instrucție, că el nu pretinde să-i citești actul dacă părțile știu carte—și n'o să bage de seamă». Și a băgat actul.

— Ei așa!

— Pe onoarea mea!

După o nouă pauză Vasilescu urmează:

— Știi care mi se pare mie ăl mai imoral dintre toți?

— Berlescu?

— Nu, Beneș. Lasă că are în permanență trei samsari. Bine, așa mai înțelege să se slujească de samsari un începător, dar el, om cu stare, fost prefect... lasă că l'am auzit de nu știu câteori înfricoșind pe martorii protivnicului și învățându-i ce să spue... dar chiar în afară de meseria avocaturii. Moral lucru e să intri în casa omului, să profiți de prietenia lui, ca să-i furi cinstea și încă să te și lauzi, cum face el cu Văleanu?... Imi spunea Panțu mijloacele perfide care le întrebuița ca să întoarcă capul veri-si. I le-a spus chiar ea. Zice că ori unde o întâlnea îi șoptea: «Unei femei tinere și frumoase îi trebuie un cadru demn de tinerețea și de frumusețea ei. Virtutea e o calitate negativă...» Altă dată îi zicea: «Lumea tot vorbește că...»

A! poate să spue de acum Vasilescu ce-o vrea, că tot nu-l mai aude Andrei.

Ajunși la o răspîntie îi întinde mina.

— La revedere.

— Ziceai că mergi acasă.

— Mi-am adus aminte că trebuie să merg într'un loc.

Și pleacă. Unde? Nici el nu știe. Așa înainte.. unde-o fi... unde-o nemi... ah! numai de-ar fi un loc unde să-i piară din minte gîndurile chinuitoare care-i sfredolesc creerii... E cu putință! Elena lui la care se închină ca la o icoană! Mama lui Radu!

-- Ei! Ei! păzește! păzește! strigă cit poate un birjar, care numai printr'o minune nu-l calcă.

A! acum își explică distracția ei de alaltăeri, cînd s'au plimbat pe punte, după ce i-a întilnit împreună! și nu e o săptămînă de cînd la sindrofia de la căpitanul Toporanu ea era la pian, iar el îi întorcea foile notelor, aplecat peste dinsa. Ticălosul! de sigur și ei îi cînta în urechi acelaș cîntec: «Virtutea e o însușire negativă...»

Ce nedrept e în prepusurile lui. Dacă ar ști el în ce chip demn și hotărît Elena a tăiat lui Beneș orice nădejde, chiar atunci,

În ziua în care i-a întâlnit împreună. Dacă ar fi văzut și ar fi auzit privirea și tonul cu care-i spusese: «Ce decăzută ar trebui să fie o femeie, pentru ca să schimbe un bărbat bun și cinstit ca al meu, cu un om amoral ca dumneata!» Dacă ar ști că neliniștea ei din ziua aceea era pricinuită numai de indignare și de eforturile pe care le făcea, să nu-i spue lui nimic, ca să nu-i sporească nemulțumirile... Dacă ar ști toate acestea poate n'ar mai suferi chinul care-l face acum să întinză cât poate de gulerul care-l strânge de gît, îl înăbușe. Cu toate că, mai știi? Împotriva astei otrăvi nu e leac. Atunci și-ar zice: «da, a rezistat acum, dar o să poată rezista totdeauna?» Acum îi răsună în urechi cuvintele lui Beneș, auzite de atâtea ori în camera avocaților: «Femeile sînt ca perele: toate cad; totul e să știi să le alegi la vreme», ori: «Dacă o femeie rămîne cinstită, e că sau e prea proastă, sau nu e de loc ajutală de împrejurări».

Și ce rost avea să-i vorbească Vasilescu de nevasta lui Văleanu și de vara lui Panțu, dacă nu ca să-i deschiză lui ochii? Și iată că lucruri, cărora nu dase odinioară nici o luare aminte, iau acum o însemnătate înspăimîntătoare. Acum își aduce aminte numele tuturor femeilor de care se vorbește că au avut legături cu Beneș... Compară îmbrăcămintea lui simplă cu eleganța desăvîrșită a celuiilalt. — Stîngăcia pe care i-o dă miopia și neaverea lui, cu grația și siguranța, pe care o dau mișcărilor lui Beneș, averea și conștiința izbînzilor lui. Cu ce gentileță știe el să ofere șampanie cocoanelor la cofetărie și cu ce liniște știe să se scoale de la masa de cărți la care a pierdut două-trei sute de lei!.....

Dar, încet-încet, aerul curat, plin de miros de sulfină, în care umblă de mai bine de un ceas, primenește singele, gonește otrava, îl liniștește, îi aduce gînduri bune. Nu, e o nebunie! Ce? nu cunoaște el mintea sănătoasă și inima cinstită a Elenei? Nu e cea mai bună mamă ce se poate închipui? Nu! ochii ăia frumoși și limpezi, care nu au altă pereche pe lume decît ochii lui Radu nu pot să înșele niciodată....

Ceasurile sînt aproape opt, cînd se întoarce acasă, unde pe banca de la poartă îl așteaptă Șerb Călugăreanu, un țaran chiabur din Cărbuneni.

— Iar pentru afacerea aia ai venit? îl întreabă Andrei.

— Da, răspunde omul.

— Ți-am mai spus odată că nu se poate. Pămîntul nu e al dîmîtăle, e al copiilor și nu poți să-l ipotecezi dumneata.

— Dacă vreți dumneavoastră se poate, domnule Andrei, și plătesc bine.

— Haide! haide! ți-am spus: nu se poate! răspunde Andrei intrind în curte și închizînd poarta.

Sub boltă îl așteaptă Elena îngrijată.

— Unde ai fost?

— M'am plimbat spre via lui nenea doctoru. Ce frumos era!

Iși sărută copilul, o sărută pe ea stringînd-o la piept cu putere și silindu-se să întoarcă înapoi un suspin care i se urcă în gitlej.

— Iar te-ai supărat la tribunal, zice Elenă.

-- Nu, zău nu, răspunde el vesel.

Dar Elena simte și-și zice: «bietul băiat! nu mai vrea să ne amărască și pe noi istorisindu-și neajunsurile», și jucîndu-se cu mîna în părul lui:

— Las că am să-ți cînt ceva frumos după masă, să-ți treacă.

— Da, să-mi cînti....

— Taticule, să-ți cînt eu ceva care-ți place ție. Am învățat-o întradin pentru tine. Știi, partea acela din Cavaleria: «Voi lo sapete, o! mama....»

Au trecut două luni, două luni lungi, lungi, nesfîrșite.

Indoiala d'atitea ori batjocorită și gonită, dar întoarsă tip-tit, pe căi piezișe în nopțile de nesomn, pune acum stăpînire pe sufletul lui cu brutalitatea și cu cruzimea unui cuceritor. Rezerva lui Beneș față cu Elena, vădita lui ferire de a vorbi cu dînsa, el care mai înainte, de cîte ori îi întilnea trecea strada ca să le stringă mîna, iau acum în mîntea lui înțelesuri chinuitoare. Teama de a nu jieni pe Elena îl împiedică de a-i cere ei lămurirea acestei schimbări; iar ea pune neliniștea lui în socoteala lipsei de procese, care-i face să intre în vacanța de peste cîteva zile mai săraci ca oricînd.

Ce ticălos viermă e gelozia dacă poate lăsa în sufletul soțului unei femei bune și cinstite ca Elena, veninul gîndurilor, care-l împiedică acum să închidă ochii, venin care-i aduce pînă și în gură un gust coclit, ca de otravă! Nu-i era lui deajuns sbuciumările din afară, de la tribunal? Nu mai departe. ieri, pe cînd vorbea cu unul, se întorsese Berlescu ne'ntrebat și-i zisese: „Eu mă mir ce cauți aici dacă nu-ți place avocatura. De ce nu

te faci subșef la muzică ? O sută cincizeci de lei pe lună, așa sunt bani. Aud ?—Îi răsună încă în urechi vorbele astea, care-l usturaseră ca o plesnitură de girbaci în obraz... Nu-i era deajuns indignarea pe care i-o pricinuia în fiecare zi duplicitatea lui Zărnescu ? Și pentru ce-și permiteau oamenii ăștia să se poarte așa cu dînsul, decît pentru că-l știeau sărac ? Dar cel puțin îi rămînea fericirea și liniștea căsuței lui, la care se 'ntorcea ca la un liman, cum se întoarce corăbierul în port după o noapte vijelioasă... Și acum... a pierdut și fericirea asta !.. Și ce să facă ? Să se scoboare la ticăloșia de a-și supraveghia, de a-și urmări pe Elena lui ? E ! și dacă s'o incredința că prepusurile lui sînt întemeiate, ce o să aibă de zis ? Ce ? n'are dreptate Beneș ? Are dreptate ticălosul ! „Frumuseții și tinereții unei femei îi trebuie un cadru vrednic de ele»—; și ce cadru face el tinereții și frumuseții Elenei ? Firea lui mohorîtă de om mîhnit și amărit ? Bucățica de piine de toate zilele ? Pălăriile și rochițele ale de zece ori cîrpite și prefăcute, la care privesc zimbînd femeile celorlalți ? A ! acum înțelege pentru ce nu vrea ea să meargă mai nicăieri sub pretextul că nu prea e bine. Acum pricepe ce trebuie să se petreacă în sufletul ei, cînd aude pe altele istorisînd cum au petrecut la Constanța, ce frumos era la București la teatru, la curse, ori la bătaia de flori...

Încă o noapte în care n'a închis ochii nici măcar o clipă ; și acum slujnica, intrată în vîrfurile degetelor ca să aducă apă, văzînd că nu doarme, îl înștiințează :

— Domnule, te așteaptă un om afară.

Se îmbracă pe tăcute, ca să nu deștepte pe Elena și iese. E Șerb Călugăreanu, țăranul de la Cărbuneni, care se roagă de Andrei de atîta vreme să-i dea lui cu împrumut banii cocoanii Zinchi Sărdăresi.

— Faci rău că nu vrei, domnule Andrei... Da, așa e, nu e pămîntul meu, e de la nevastă-mea ; dar să n'ai grijă ; nu-și pierde femeea banii. Nu-i iau decît pentru un an. Eu sînt oîm vrednic și acum am o ocazie care cine știe cînd s'o mai ivi : o pădure mare pe care pot s'o iau pe nimic și din care pot cîștiga mai bine de o sută de mii de lei. Sînt în stare să dau ori cît pretindeți. Are douăsprezece mii de lei ? iau eu zece și dumneata două.

Doză mii de lei ! Ce n'ar putea face cu suma asta ? Cinci sute de lei Elenei să se ducă la București cu mama-Tilda să-și cumpere ce-i trebuie ;—cu alți cinci sute și-ar putea mobila

odaia în care e pianul și să împlinească astfel dorința d'atîtea ori visată și exprimată de Elena : „Știi, Andrei, dacă ar da Dumnezeu să-ți meargă bine, ăl d'intîi lucru pe care ași vrea să-l facem, ar fi să mobilăm salonașul, să am și eu unde primi pe ale patru-cinci prietene la care mă duc“... Și ar putea chiar să plece cu Elena și cu copilul, să trăiască liniștit măcar două săptămîni, undeva, departe de tribunal, de Zărnescu, de Berlescu, de toată atmosfera asta otrăvită, înveninată...

Andrei, nu face asta ! Știi bine că Șerb Călugăreanu nu e un om muncitor cum zice ; chiar marea sumă, pe care ți-o dă ca plată, dovedește că ia banii să-i risipească în petreceri desfrîdate, cum și-a risipit toată starea lui. Andrei, riști fericirea și viitorul fetei frumoase cu codițele pe spate, pe care ai văzut'o dăunăzi. Andrei te vede Dumnezeu !

Care Dumnezeu ? Dumnezeu care îngăduie parodia de dreptate la a căreia desfășurare asistă zilnic la tribunal ? Dumnezeu care nu numai că trece cu vederea netrebnicia unui om ca Berlescu, dar face ca toată lumea să se descopere cu respect înaintea lui ? Ce ! nu știe el că de atîția ani s'a hotărît de minister împărțirea la țărani a moșiei Păunești ; că toate lucrările de plan și de parcelare sunt sfîrșite și că de cinci ani, în schimbul unei mituiri grase din partea arendașului, Berlescu împiedică împărțirea moșiei, țăranilor rûpți, hărtăniți, galbeni de foame și de mizerie, pe care îi vede în fiecare iarnă cîrd în curtea prefecturii, veniți să cerșească un pumn de porumb stăpînirii ! ? Dumnezeu care-i trimete în fiecare zi cîte o amărăciune și care îngăduie să i se răpească până și ultima comoară, ultimul liman, ultimul balsam ? !...

* * *

— Coconașul maichi, scoate-mi un ghimpe de la inimă. Toată noaptea n'am dormit. Adevărat să fie ce am auzit, c'ar fi murit Șerb ?

E adevărat. Andrei o știe de acum o săptămînă, de cînd s'a întors din călătorie. În vremea asta a putut să-și făurească liniștea cu care acum răspunde cocoanii Zinchiei :

— Da, a murit.

— Vai de mine, maică ! Ce mă fac eu cu ipoteca mea ?

— Cum ce te faci ? Dumitale nu-ți era dator Șerb ; îți e datoare moșia. A murit el, plătesc moștenitorii. N'or vrea să plătească ? Scoatem în vînzare moșia, care face de trei ori atît.

— Păi maică, mi-a spus un vecin că i-a spus un om de

la munte, d'acolo de unde e Șerb, că pământul care mi l'a zălogit mie n'ar fi al lui, c'ar fi de la nevastă.

Cum perdelele sint lăsate, lumina cenușie a odăei în care se găesc, împiedică ochii bătrinei de a vedea schimbarea feței și tremurarea miinilor lui Andrei.

Cu o voce străină, pe care parcă nu și-o recunoaște răspunde:

— Te ieii după o vorbă aruncată așa de un om din lume, ca să te frămînți degeaba... E al lui pământul... Am cercetat eu înainte de a te sfătui să-i dai banii.

— Dumnezeu să-ți dea bine, cocoșelul maichii.. Nu știți ce ghimpe inveninat îmi scoți de la inimă... De, ce să faci cu pustia de frică? dar mă gindeam eu că nu se poate... că dumneata ești un om cinstit și cu frica lui Dumnezeu... Și-ți mulțumesc că mi-ai risipit grija c'o vorbă bună.

—

— Ați fost de v'ați plimbat, coconașul maichii.

— Da.

— Ați fost departe?

— Am fost pe la Brașov, pe la Sibiu și ne-am întors pe valea Oltului.

— Frumos!.. Eu nu m'am putut învrednici să mă duc nici odată, dar îmi spunea bietul răposatul că e grozav de frumos la Brașov și prin munți.

— Da, frumos de tot...

În curte cocoana Zinca întreabă:

— Ai fost bolnav, maică, ori oboseala drumului? c'ai mai slăbit, ești tras la față.

— Acum, de-o săptămână, de când m'am întors nu prea mi-a fost bine...

Și luindu-și rămas bun, bătrina pleacă vorbind singură... În tăcerea serei care se lasă, se aud unele vorbe: „cinstit... cu frica lui Dumnezeu“...

Da, cu frica lui Dumnezeu și o frică grozavă care l'a împiedecat să guste toată fericirea călătoriei în locuri frumoase, întovărășit de drăgălășia Elenei și a copilului; o frică grozavă, care o să-i mănince și cel din urmă dram de liniște sufletească și care o să-l mistue, încit toți au să se mire: „Cum a îmbătrînit Rizescu și numai acum, de curînd, de vre-o cite-va luni!“

* * *

A trecut un an. In vremea asta a avut două momente in care se miră cum nu și-a pierdut judecata. Unul, cel mai grozav, a fost cînd a aflat de la arhiva tribunalului, că moștenitorii lui Șerb Călugăreanu au pornit proces de anularea ipotecei și cînd i s'a părut, că tăierea răsufării ce simțea, era pricinuită de năruirea întregii clădiri a tribunalului peste dinsul... al doilea a fost cînd i-a venit cocoana Zinca cu citația. In răstimpul trecut de la aflarea despre pornirea procesului pînă la darea citației in priimirea bătrinei, avusese vreme să culeagă niște informații care-l mai liniștiseră.

A putut dar îndura sbuciumarea, pe care i-o pricinuia spaima și durerea bătrinei.

Venise liniștită, cu citația in batistă.

— Mi-a adus azi un om de la tribunal hirtia asta și a lăsat-o in mîna slujnicii, că eu eram dusă pentru un parastas la cimitir, coconașul maichii. Eu zic că-mi pune in vedere c'a murit Șerb.

Ia vezi dumneata.

Cînd a auzit pe Andrei zicînd: „Ce șarlatani! Incearcă marea cu degetul, s'o prinde ori nu s'o prinde? Te chiamă in judecată, ca să strice ipoteca“, a inchis ochii și s'a făcut la față ca turta de ceară; — dar tîria de convingere cu care ii zisesse Andrei: „Să n'ai grije, cocoană Zinco, sint eu aici ca să te apăr“ și mai ales iluziile de existența dreptăței ce poartă in suflet mai toate femeile, o făcuseră să-și deșchiză ochii, să ia și dînsa mîinile lui in mîinile ei tremurătoare și să-i zică: „Da, sufletul maichii, să mă aperi... să aperi norocul... și viitorul... și cinstea fetei... să le aperi, sufletul meu... că eu ași muri“...

Se oprise ca să-și șteargă ochii.

...«Și ce s'ar face ea singură... frumoasa maichii... un copil... fără sprijin... fără un ban... pe drumuri... ca fetele lui Nisipeanu»...

* * *

Acum e mai liniștit. Muzica de care s'a reapucat cu patimă îi aduce un ritm egal in mersul singelui și ordine in judecată — și are mare trebuință de ordine in judecată... A fost la Cărbuneni, unde s'a incredințat cu ochii lui cum stau lucrurile. De ne-

numărate ori și-a spus sie însuși pricina și s'a incredințat c'o s'o cîștige... A lăsat Călugăreanu doi moștenitori : un băiat de douăzeci și patru de ani și unul de șapte-spre-zece — și a rămas pe urma lui, ca avere a sa proprie, casa și ograda de două pogoane. De la moartea tatălui, băiatul cel mare, care era băgat la o prăvălie în Ploești, s'a mutat în casele tatălui său, pe care le-a stăpînit și le stăpînește și acum ; — a vîndut prunele și finul din livede, a luat banii care s'au găsit asupra lui tată-său, patru mii de lei. A declarat el că renunță la moștenire, dar aia nu se prinde, să declare că renunți și să stăpînești... prin urmare el răspunde de datoria tatălui său, nu numai cu ce a moștenit de la el, dar și cu averea moștenită de la mamă-sa. Și ce bine a făcut că a chemat și el în judecată pe moștenitori, ca să-i plătească banii împrumutați și că a cerut și înființare de sechestrul pe partea de avere a băiatului vîrstnic, rămasă de la mamă...

I se pare limpede ca lumina zilei și inima lui plină de dorința nemărginită de a cîștiga procesul îi făurește și iluzii. Ce ? cînd o auzi tribunalul cum spun martorii găsiți la Cărbuneni și pe care o să-i aducă la înfățișare, oameni bătrîni, doi dintre ei chiar cei care au cumpărat prunele și finul — alți trei care erau de față cînd s'au numărat banii găsiți la Șerb, patru mii de lei luați de băiatul vîrstnic, — n'are decît să deschiză gura ca să cîștige procesul...

Da, așa ar fi, dacă protivnicul cocoanii Zinchii ar fi un bătrîn neputincios ca dînsa, cu locuința la două poștii de Cărbuneni, — dar protivnicul ei e un băiat ager la minte și la mișcări, chiar d'acolo din Cărbuneni, dintr'un sat cu martorii ; așa ar fi, dacă avocatul băiatului ar fi un avocat naiv, nepriceput ca dînsul, — dar adversarul lui e Vineanu, adînc cunoscător nu numai al codului dar și al tuturilor regulelor «de tactică și de strategie»... Și iată că în ziua procesului are certificat de la primăria din Cărbuneni, care sună ritos că băiatul vîrstnic «n'a stăpînit nici un moment averea rămasă pe urma defunctului său părinte Șerb Călugăreanu»... și iată că și martorii nu știu nimic, se miră de ce i-a «prepus» martori ; abea doi care îngină fără convingere că da... l'au văzut și pe băiatul ăl mare prin casa lui Șerb, dar dacă stăpînește ori nu...

Zădarnic se frămîntă Aurei cu desnădejde. Zădarnic, cu toate protestările lui Vineanu de a lăsa ca întrebările să se facă de „onoratul tribunal“, se apropie el de martor și-l întrebă privind-l în ochi : „Nu mi-ai mărturisit dumneata mie pe bătrîne-

țele dumitale, că erai de față cînd s'au numărat ai patru-mii de lei găsiți la Șerb și că i-a luat dumnealui?" martorul răspunde cu tărie: «Ferească Dumnezeu!».

Are dreptate tribunalul să hotărască anularea ipotecei, rămînînd ca creditoarea să se despăgubească urmărind casa, casa care nu face nici două mii de lei...

Bătrîna n'a înțeles cum s'a rostit tribunalul. Ședința fiind suspendată, e imbrincită pînă la ușă de lumea care dă năvală să iasă. Acolo se îndură s'o lumineze aprodul, care-i strigă în ureche:

— Ai pierdut, cucoană. Ți s'a anulat ipoteca.

Ea cade pe banca de lingă ușă vorbind fără șir: «Viorica... viitorul... norocul... fără sprijin... fetele lui Nisipeanu»... și văzînd pe Andrei care iese, îi zice, cu mina dreaptă întinsă a blestem:

— Dumnezeu să-ți plătească și să te miluească!

El pleacă, scoboară scara și repede-repede cotește pe după tribunal; p'acolo ajungi iute la zăvoiu din marginea orașului, unde e o fîntînă cu un șipot de apă rece ca ghița. Ajuns, își smulge gulerul și legătura de la gît, le bagă în buzunar, se apleacă și pune capul în bătaia apei. Aaa! ce bine face răceala asta care-i curge în creștet! Cum potolește svicneala din tîmple și sgomotul din urechi... Multă vreme stă așa; apoi se scoală se șterge și pornește prin zăvoiu spre punte...

* * *

Atîta vreme de cînd umblă într'una și nici frumusețea locurilor prin care a rătăcit, pline de miresme și de cîntice de greeri, cu orizontul ăla frumos de dealuri verzi și de munți cu atîtea nuanțe de albastru, nimic nu i-a putut goni din auz sunetul propriilor lui cuvinte spuse odinioară doctorului: «Avem fiecare mintea și puterea noastră și dacă nu le întrebuițăm în într'un anumit scop, crez, da, crez cu toată tăria, că intervine o minte și o putere mai mare»...

Cu ele în urechi a plecat de la tribunal acum patru ceasuri și tot cu ele în auz intră acum în strada Speranței.

Ce însemnează asta?... Două trăsuri în fața caselor lui?... Lume adunată la poartă? Copii spînzurați pe uluci? Grăbește pasul după ritmul bătăilor inimii. În curte îl întîmpină nenea Mache: «Nu e nimic, nu te speria, nu e nimic». El îl imbrîncește și intră în sală. Acolo, îi iese înainte Antonescu.

— Ce s'a întîmplat? îl întrebă Andrei cu o voce stînsă?

În locul lui Antonescu răspunde glasul doctorului din odaia de alături :

«Nu așa. Ridică-i capul mai sus, mai sus». Aceste vorbe aduc în mintea lui lumina orbitoare a unui trăsnet.

Dă năvală în ușa odăii de culcare, care se bate de perete... Într'o privire de o clipă vede tot : Elena leșinată...., doctorul.... două femei... sticle... ligheanul plin de sînge și copilul !!... Vrea să înainteze dar nu poate și scoțînd un răcnet înspăimîntător, ca de uriaș înjunghiat, se năruie în pragul ușei..

* * *

— Fraților, zice Urziceanu intrînd în camera avocaților, să vă spui o veste tristă. A inebunit bietul Rizescu.

— Tocmai ce le spuneam și eu, adăugă altul.

— Da, întîlnii chiar acum pe doctorul Georgescu; venea d'acolo; plîngea săracul. Copilul scapă, e în afară de orice primjdie.

— Eu, zice Berlescu, în totdeauna îmi ziceam că are s'o sfîrșească așa omul ăsta. Ce era mania aia a persecuției de care suferea ?...

(S F I R Ș I T)

Ioan Al. Brătescu-Volnești

Lenora

(Baladă de G. A. Bürger).

Lenora 'n zori s'a deșteptat
Din vise-apăsătoare:
«Ești mort, sau, Vilhelm, m'ai uitat ?
Cît să te-aștept eu oare?» —
Cu oastea lui Frederic-craiu
Plecase 'n luptă cu alaiu
La Praga, făr' să-i scrie
'Napoii cînd o să vie.

Ci craiul și dușmanca lui
N-au mai avut ce face ;
De vrajbă înfirșit sătui
Ei încheiară pace ;
Iar oștile în cînt și chiu,
Cu sunet, zingăt, chiot viu,
Veneau împodobite
Cu ramuri înverzite.

Din sus, din jos, din șes, din deal,
Pe drum și pe cărare
Curgea poporul ca un val
Spre-a lor întîmpinare.
«Bine-ai venit !» strigau soții,
Mirese vesele, copii.
Dar vai ! printre feciorii
Re'ntorși, nu-i al Lenorii.

Șiragu 'ntreg ea l-a 'ntrebat
De Vilhelm și-a lui știre,
Dar înzădar, căci n'a aflat
Ea nici o lămurire.
Cînd oștile trecuse 'n jos
Ea păru-i mîndru de-abanos
Iși zmulse 'n desperare
Și'n plinsete amare.

Ci mama blind o mîngăia
 La sinul ei: «Părinte
 Ceresc, îndură-te de ea!
 Copilă! fi cuminte!»—
 «Ah mamă, mamă! E pierdut!
 De-acuma toate s'au trecut!
 Nici Dumnezeu nu cată
 La soarta-mi blăstămată!»—

«Te 'ndură, Doamne și 'mpărat!
 Zi tatăl nost, copilă!
 Ce Domnul dă, e bine dat.
 De noi ai, Doamne, milă!»—
 «Ah mamă, mamă! e 'nzădar!
 Ce mi-a dat mie-i chin amar!
 La ce-a fost ruga bună,
 Cînd totul e minciună?»—

«Dar mare-i mila Domnului,
 La dînsu-i mîngierea,
 Grijană, cu voia lui,
 Ți-a ușura durerea».
 «Ah mamă, de ce boală zac
 Grijană nu e de leac!
 Nici ea, oricît să fie,
 Pre morți nu-i mai invie».—

«Copilă! dac'al tău iubit
 În țeara ungurească
 Pentru-alta el te-a părăsit,
 Și legea creștinească?
 Copilă, lasă-l la pustii!
 Nu-i va prii printre cei vii:
 Călcîndu-și jurămîntul
 L-a frige și mormîntul».—

«Ah mamă, mamă! s'a trecut!
 Pierdut—pierdut rămîne!
 O, dacă nu m'ași fi născut
 Să fiu de azi pe mîne!
 Ah! curmă-te-al vieții fir!
 Al zilelor amare șir!
 Căci Dumnezău nu cată
 La soarta-mi blăstămată!»—

«Ah Doamne ! nu te potrivi
 Acestor seci cuvinte !
 Ea nu se poate stăpîni
 Și-i brudie la minte !
 Copilă uită acest rău,
 Gîndește-te la Dumnezeu,
 Și-i dobîndi drept mire
 În suflet fericire !»

«Ce-i, mamă, fericirea ? vai !
 Ce-i chinul, mamă, plînsul ?
 Cu Vilhelm lumea este-un raiu,
 Un iad fără de dinsul !—
 Ah ! curmă-te-al vieții fir !
 Al zilelor amare șir !
 Căci fără al meu mire
 Nu este fericire.»

Sărmana fată ne 'ncetat
 În cruda-i desperare
 Cu Pronia tot s'a certat
 Și în durerea-i mare
 Zbătîndu-se s'a chinuit
 Până ce soarele-a sfințit
 Și-a stelelor mulțime
 Luci din înălțime.

Atunci sună un trop trop trop
 De-a roibului copită ;
 Un călăreț sosi'n galop
 La poarta zăvorită.
 Zăvorul slab atins, nătîng
 Sloboade-un tainic zîng zîng zîng !
 Și-apoi străbat aceste
 Cuvinte fără veste :

«Ei, hei ! Ei, hei ! iubita mea !
 Veghiezi sau dormi tu oare ?
 Îți plînge inimioara ta ?
 Sau rîzi ca mîndrul soare ?
 «Tu, Vilhelm, ești cu-adevărat ?...
 Eu plîns-am și te-am așteptat ;
 Ce chinuri suferite !
 De unde vii iubite ?»

«Chiar din Boemia sosesc,
 Și innoptase bine,
 — Căci numai noaptea călăresc—
 Drăguță, hai cu mine!»—
 «Ah, Vilhelm, vîntul vue viu!
 La piept întăiu vin' să te țiu,
 Să te 'ncălzești, iubite,
 În brațele-mi dorite!»—

«Vuiască vîntul cît va vrea,
 Copila mea iubită,
 Aici eu nu pot rămînea,
 Căci calea mi-e grăbită.
 Incinge-te, te avîntă, sai
 Pe roib l'a mele spate, hai!
 Căci mile pîn'acasă
 Avem o sută rasă».

«Un drum așa de 'ndepărtat
 Tu nu vei cere doară!
 N'auzi că clopotu-a sunat
 A unsprezecea oară?»—
 «Privește! luna luce clar,
 Și noi, și morții, zburăm amar,
 Te duc chiar azi, crăiasă!
 În patu-ți de mireasă»—

«Dar unde-i cămăruța ta?
 Patuțul tău, fîrtate?»—
 «Departe! rece, mic, așa
 Opt scînduri înch. iate!»—
 «'ncap și eu?»— «Da! amindoi!
 Incinge-te, te-avînt' apoi!
 Nuntașii stau, iubită,
 Și-odaia-i pregătită».

Iubita 'n pasu-i săltăreț
 Se avîntă călare,
 Ținindu-se de călăreț
 În dulce 'mbrățișare;
 Și 'n urra urra, hop hop hop!
 Ei zboară 'n valburos galop,
 Iar pieptul lor zvîcnește,
 Scînteii prundul țîșnește.

La dreapta și la stînga lor
 În zarea cea de lună,
 Dispar livezi, cîmpii, ogor,
 Și podurile tună!—
 «Ți-e groază, dragă?... Ceru-i clar!
 Hehei! cei morți alearg' amar!
 De morți au groază-ți face?»
 «O, nu!... dar dă-li pace!»—

Ce sunet, cînt, răsună 'n crîng?
 De corbi ce filiiire?...
 Trag clopotele, oameni plîng:
 «Eterna-i pomenire!»
 Un funerar convoiu, cu greu
 Pășînd, s'apropie mereu,
 Și'n bocet se cunoaște
 Orăcîit de broaște.

«Dar după miezul nopții voi
 Grijiți de 'nmormîntare!
 Acuma haideți toți cu noi,
 Veniți la «masa mare!»
 Tu, dascăl, corul tău fatal
 Să'ngine cintul nupțial!
 Tu, popă, cască-ți gura:
 Sfîntește-mi legătura!»

Convoiu și bocet, cînt, dispar
 L-a lui poruncă 'ndată,
 Dar într'un val-virtej amar
 În urma lor s'arată.
 Tot mai departe hop hop hop!
 Ei zboară 'n volburos galop,
 Iar pieptul lor svicnește,
 Scintei prundul țîșnește.

La dreapta și la stînga zbor'
 Și munți și lanuri late,
 La stînga, dreapta, stînga lor
 Dispar cetăți și sate!—
 «Ți-e groază, dragă?... Ceru i clar!
 Hehei! cei morți alearg'amar!
 De morți au groază-ți face?»
 «Ah, lasă mortii-n pace!»—

Ci, colo, sus, pe eșafod,
 În raze diafane
 De lună, joac' un joc nerod
 Năluci aeriene.
 «Sa-sa! nălucele! în jos!
 Veniți cu noi în șir frumos!
 L-a noastră 'mbrățișare
 Să 'ntindeți «hora mare!»—

Nălucele cu iș-iș-iș
 Sosesc fișitoare,
 Ca un virtej prin aluniș,
 Prin frunze seci, ușoare.
 Tot mai departe hop hop hop!
 Ei zboară 'n volburos galop,
 Iar pieptul lor zvicnește,
 Scintei prundul țîșnește.

În sbor nebun se'nvirteja
 Cu dinșii tot pământul!
 Și stelele de sus zbură
 Pe ceriu 'ntins, ca vîntul!—
 «Ți-e groază, dragă?... Ceru-i clar!
 Hehei! cei morți alearg' amar!—
 De morți au groază-ți face?»—
 «Vai! lasă morții-n pace!»—

«Roib! Roibule! glas de cucuș
 S'aude, cred; aleargă!
 Roib! Roibule! nu-i cerul roș?...
 Roib! urma-ți să se șteargă!
 Nebunul zbor e-acum sîrșit!
 Vezi, patu-așteaptă pregătit!
 Cumplit aleargă morții!—
 Ajuns e pragul porții».

Cu friul slobod, în asalt
 Iau poarta ferecată,
 Forțînd, în zidul cel înalt,
 Zăvorul cu lăcată;
 În zingănit asurzitor
 Preste mormînturi trec în zbor;
 Stau pietre mormîntale
 În luciul lunei pale.

Dar vai! o groaz'ășa mai rar!
 Ca iasca 'n bucățele
 Al călărețului pieptar
 Căzu de pe-a lui șele!
 Golaș de păr e hidul cap,
 O tidvă goală ca un nap,
 Trupu-i schelet cu coasă,
 Ceas de nisip din oasă.

Sălbatec roibul sforăi
 Din nări scinteietoare,
 Deodată, hu! se prăbuși
 Subt ale ei picioare.
 Un urlat surd pe-aripi de vint,
 Un gemet greu de subt pământ!
 Iar tinăra fecioară
 De groază sta să moară.

Apoi nălucele pe loc
 L-a lunei blîndă zare
 Se prinseră 'n fantastic joc
 Urlînd în gura mare:
 «Copilă 'nvață-te-a răbda!
 Cu Dumnezeu nu te certa!
 De trup ești liberată,
 De-acum de suflet cată!»

Rădăuț

Iorgu G. Toma

Rasa și clima ca factori determinanți ai psihologiei popoarelor.

Vom cerceta aici prealabil care este, în general, valoarea fiecărui din acești factori sub feluritele lor aspecte, în formarea sufletului unui neam.

Și mai întâi care este însemnătatea factorului rasă în determinarea psihologiei etnice? Știința încearcă să distingă azi în cuprinsul rasei albe mai multe subrase, care diferă între ele prin variația unora din caracterele lor anatomice și sufletești, în deosebi craniul, indicele cefalic și culoarea pielii, voința și inteligența.

Aceste rase secundare sunt: așa zisul *homo europeus*, plăviț la față, temperament sanguin, mușchi puternici, păr lung bălan sau roș, ochii albaștri limpezi, ușuratic, subtil, dibaci. El are statura înaltă și puternică, fața lungă, nasul subțire, dropt sau convex, gatul lung, corpul și membrele lungi și indicele cefalic 0.74, cea ce traduce un craniu relativ lung sau dolicho-cefal. În opoziție cu acesta este *homo alpinus*, ale cărui caractere fizice și sufletești sunt cu totul opuse: fața oacheșe, părul negru sau castaniu, ochii negri, craniul larg și puțin lung (brachicefal) nasul concav, relativ larg, fața largă, talia mijlocie sau mică. Ca punct de trecere între aceste două varietăți este *homo mediterraneus*, care are culoarea lui *homo alpinus* și particularitățile anatomice ale lui *homo europeus*.

Din tipul lui *homo europeus* fac parte populațiile germanice, elementul teutonic și anglo-saxon. Tipul *homo mediterraneus* se găsește la populațiile iberice în Spania, în Nordul Atricei în Sicilia, în Italia meridională și la rasele semite.

Homo alpinus este tipul populațiilor celtice și slave. După părerea d-lui Fouillée acest tip este răspândit în Franța în provinciile bretone, în Auvergne, Savoia, în Elveția, în Bavaria, în România, Albania, Irlanda ș. a.

Ceea ce deosebește populațiile blonde dolichoide de cele oacheșe, brachicefale, este că cele dintâi pe lângă o inteligență repede și pătrunzătoare mai au o activitate și o energie neînvinșă, o voință tare adesea violentă și foarte tenace, pe cînd

brachicefalii, se deosebesc prin vioicitatea lor de spirit, prin mobilitatea și veselia lor, ei au mai multă inteligență de cît voință. Intr'un cuvînt oamenii blonzi sînt oameni de caracter și de voință tenace dominante; iar oamenii oacheși, cu fruntea lată și scunzi sînt inteligențe schimbătoare, lipsiți de energie și fără caracter. Antropologii, cel puțin unii din așa zișii savanți în chestiunile antropologice, așa caracterizează aceste două tipuri omenesti. Ei atribue toate calitățile alese oamenilor blonzi și nați și toate defectele oamenilor oacheși și scunzi. După dînșii unii constituie elita, aristocrația speții umane, ceilalți paria, vulgul, pleava omenească. Lucrul este streveziu, aceste teorii își au origina lor în craniile dolichoide. Știința mai serioasă le tratează azi de invenții fanteziste, bune de utilizat prin romane.

Oameni și popoare brachicefale cum au fost Romanii, au făcut probă de cea mai tenace și intensă putere de voință, deși le lipsea indicele cefalic, pe care-l prevăd pseudo-savanții antropologiști; pe cînd oamenii blonzi, de la Nord, care sînt caracterizați numai prin puterea lor de voință, au dat probă de o inteligență vastă, dezvoltată în detrimentul chiar al voinței elementare. Astfel această rasă dolichoidă a dat pe Kant, care a fost inteligența cea mai curată și cea mai vastă. De asemeni, populația scandinavă de azi, care împlinește în chip ideal condițiile rasei pur dolichoide, nu se ilustrează de loc prin însușiri de voință, prin fapte care să depășească pe acelea ale altor popoare.

Această teorie antropologică se bazează însă pe cîteva fapte și împrejurări a căror valoare n'a fost just interpretată. Între altele, știut este că centrul motorilor sînt localizați în partea posterioară a encefalului, iar această parte fiind mai dezvoltată la dolichocefali a făcut să se tragă concluzia că aceștia au o voință superioară, statornică, tenace și sînt mai energici decît populațiile oacheșe. Aceștia din urmă fiind brachicefali au regiunea centrilor motori mai puțin dezvoltată și mai dezvoltată regiunea anterioară a centrelor de idee; de aci s'a tras concluzia că ei sînt inferiori în privința voinței, schimbători, inteligenți, cu o imaginație vie, toate aceste însușiri care îi fac mai slabi decît dolichocefali. Această considerație *a priori* a fost confirmată de împrejurarea că majoritatea oamenilor de talent sau de geniu au fost blonzi, dolichoizi, și de aceea că în decursul istoriei universale, rasele dolichoide de la Nord, au fost în chip statornic superioare populațiilor brachicefale de la sud, căci acestea din urmă au fost totdeauna invadate, invinse și stăpînite de cele dintîi. De altfel, această din urmă împrejurare explică singură de ce numărul oamenilor distinși a aparținut rasei blonde.

Găsindu-se, în mai toate societățile moderne, în situația unei clase dominante, negreșit că ei au avut în favoarea lor toate mijloacele de instrucție și de cultură pentru a dezvolta dispozițiunile pe care le-au avut de la natură. Aceste condiții fac,

după *Candolle*, că un om din clasa superioară are de opt ori mai multe șanse să se distingă decît cel din clasa mijlocie, și de șase sute de ori mai mult decît cel din clasa inferioară. „Explicarea acestui fapt, se 'ntreabă *Dr. Fouillée*, nu trebuia căutată în greutățile pe care le încearcă talentul în manifestarea sa? Ușor este unui zidar să-și manifesteze pe poetul înăscut ce este în el?”

Chestiunea principală în această problemă, rămîne să se știe dacă n'au fost alte cauze, independente de meritul lor intrinsec, care au făcut superioritatea istorică a populațiilor de Nord. Năvălirea lor spre Sud și triumful lor asupra unor populații pacifice și civilizate nu presupune numai de cît avantajii rasei lor, ci, poate, desavantajile patriei lor nordice și a stării lor de barbarie, care 'i dispunea către războiu, în care, fiind mereu deprinși trebuiau să ajungă superiori brachicefallilor pacinici de la Sud. Goniți de ariditatea solului și de asprimea unei clime reci și lipsită de soare, oțeliți în lupte vecinice, ce purtau sau contra aridității solului și asprimei climei, sau între ele, era firesc să apuce drumul țărilor luminoase, calde și fecunde și să învingă, spre a domina în urmă, populațiile ce le găsim acolo. Aceste avantagii trecătoare au fost deci efectul unor desavantagii firești. Am zis avantajii trecătoare, de oare-ce populațiile de Nord înecate în masa celor de la Sud, brachicefale, deși se găsesc în poziția lor socială avantajată de clasă dominantă, tind a se împuțina, a se elimina treptat și a dispărea dinaintea acestora din urmă. Superioritatea lor, dacă n'ar fi discutabilă, este totuși învederat trecătoare, căci tocmai de aci provin tînguirile antroposociologîștilor ca *Laponge* și *Ammon*. „Toți antropologiștii sunt de acord a recunoaște că de fapt dolichocefalia va fi înlocuită printr'o brachicefalie“.

În realitate, caracterul anatomic dolichoid al populațiilor blonde de Nord, dezvoltarea părții posterioare a craniului este determinată de chipul lor de viață. Populația războinică, ducînd totdeauna o viață de luptă, ale cărei condiții erau mai grele din cauza sîrîceniei naturii, a fost firesc că la ea centrîi motori, regiunea cerebrală unde reșed centrîi cari regulează acțiunile de atac și de apărare, să se desvolte. De aci dezvoltarea unei voinți energice, a unui caracter tenace, constant la populațiile blonde de Nord. Tot așa este și cu dezvoltarea în lărgime a frunții la populațiile brachicefale. Forma rotundă a craniului lor decurge firesc de la modul lor de viață, așezată, pacinică, dedată la industrie, la arte, la științe și la toate formele de activitate a oamenilor civilizați.

Dupe *Virchov*, „dacă capul se lărgeste, dupe cum trebuie s'o facă încă și mai mult cu timpul, este pentru ca să dea loc la tot ce ne va face să cîștigăm progresul cunoștințelor: forma rotundă este aceea care îngăduie să îngrămădești cea mai mare masă cerebrală în spațiul cel mai mic“.

În această privință, deci, departe ca brachicefalia să fie

un caracter anatomic inferior, ea este tocmai condiția cea mai favorabilă a reușitei în viața modernă. Ea este o anticipație a viitorului. Celor pe care-i caracterizează, aceluia le va aparține viitorul.

Aceasta-i una din cauzele cari fac că populația blondă, dolichoidă se rărește și dispare dinaintea populației brachicefalice. Cea ce a făcut-o superioară, în trecutul de barbarie și de războiu al neamurilor, o va face inferioară în viitorul de civilizație și de pace. Rasa blondă, dolichoidă, dacă nu s'ar schimba, ar deveni nepotrivită cu modul de viață pacinică ce pare a se putea spera în viitor. Intr'adevăr, civilizația și creșterea cunoștințelor științifice va desvolta tot mai mult partea anterioară a craniului și prin urmare brachicefalia.

Pe de altă parte, trebuie ținut seamă că dimensiunile craniului, fie în lărgime sau în lungime, prin ele înșile, nu vor să zică nimica. Creerul, constituit într'un fel sau în altul, este un instrument pe care trebuie să vie anume împrejurări istorice sau curente sociale nimerite, care să'l pună în mișcare și care să'l facă să lucreze conform constituției lui. În cit, în afară de aceste împrejurări și curente, ele n'au nici o valoare; iar în aceste împrejurări sau curente, când lucrează, toată valoarea esplanativă a funcționării lui aparține acestor condiții de împrejurări și curente. Așa se face că dolichoizii, oameni cu craniul lung, sînt leneși și inactivi în Spania, în Sicilia și în Italia meridională, pe cînd brachicefalii din Italia de nord desfășură o activitate care egalează, la Milan, pe acea a Englezilor și a Americanilor.

O altă obiecțiune care dărimă teoria rasei introdusă în interpretarea însușirilor psihice a popoarelor este aceea că, nu se găsește nici un popor format din o rasă curată, căci dolichoizii și brachicefalii se amestecă, în proporții foarte felurite, la diferitele popoare și apoi dolichoizii se găsesc în mare număr chiar în mijlocul celor mai diferite rase colorate în galben sau negru. „Dacă forma lungueată a craniului ar avea vre-o importanță, pentru voință și inteligență, cum se face că populațiile negre, aparțin, în cea mai mare parte tipului dolichoid?”

Dacă vroom să desprindem acum sensul comun al tuturor acestor considerații, făcute asupra părții determinante ce trebuie acordată factorului rasă, observăm, întâiu, că rasa are valoare determinantă numai atunci cînd lucrează în concordanță cu împrejurări istorice și cu curente sociale potrivite ei, dar independente de ea, al doilea că, întru cit rasa se consideră după forma rotundă, brachicefală, sau lungueată, dolichoidă, a craniului, această formă ea însăși variază, am văzut, cu modul de viață socială pe care-l duc populațiile respective. Ea depinde de viața combativă sau sedentară, pacinică și civilizată pe care o duc populațiile între ele. Nu vorbim de înălțimea taliei, de culoarea părului sau a ochilor, cari nu pot avea nici o legătură cu forma activității unui om; de oare-ce sunt caractere anatomice externe, foarte superficiale, fără nici o legătură esențială cu organele ac-

tivității sau ale inteligenței. Niște caractere externe fiind, se schimbă și ele, dupe climă și latitudine. De unde rezultă că rasa este ea însăși o însușire a oamenilor, care derivă de la felul vieții sociale, pe care o duc; și că dacă are vre-o valoare în psihologia popoarelor, o împrumută de la curențele sociale și împrejurările istorice actuale în care, odată formată, este pusă să se manifeste. În rezumat, îndărătul factorului rasă, cu cit aprofundăm chestiunea, găsim că se ascunde tot factorul social și că rasa nu este de cit o consecință directă a condițiunilor istorice și sociale a popoarelor.

Valoarea explicativă, în psihologia etnică, a factorului rasă, considerată din punct de vedere fizic, este deci foarte mică, de aceea și noi îi vom da puțină însemnătate în esplicarea caracterului și mentalității românești.

Dacă însă privim rasa ca un complex de însușiri sufletești simple, elementare, atunci neapărat că o vom ține în socoteală, întru cit privește aceste însușiri ca fiind niște date inițiale, primordiale a căror interpretare istorică și socială este cu neputință de urmărit.

Valoarea factorului fizic: climă. Unul din adevărurile cele mai strășnic așezate și primite de toți în știința socială contemporană este că, valoarea factorului fizic se micșorează în măsură ce civilizația crește și în măsură ce știința și tehnica se dezvoltă și ne dau mijloacele trebuincioase pentru a predomină natura. În luptă cu natura, popoarele înapoiate, inculte, trebuie să se supue naturii și să se adapteze ei, să se schimbe ele după cerințele mediului fizic; iar popoarele înaintate, civilizate, se deosebesc prin aceea că ele mai curind schimbă ele mediul fizic în care trăesc și-l adaptează cerințelor lor, pe cînd ele rămîn relativ neschimbătoare. Valoarea factorului fizic în determinarea psihologiei etnice variază deci după gradul de civilizație al popoarelor. Pentru o națiune înapoiată, atit timp cit ea a fost și este înapoiată, cum este cazul neamului românesc, mediul fizic și geografic joacă un mare rol. Acest rol descrește pe măsură ce ea va înainta în civilizație. Nici odată însă puterea de determinare a mediului fizic nu va dispăre cu totul. Dacă el a putut diferenția speța umană în diferite rase, cum a făcut-o negreșit la început, cînd materialul omenesc era mlădios și inform, mediul fizic nu va înceta nici mai tîrziu de a înrîuri întorsătura spiritului și caracterul popoarelor.

Clima. Este neîndoios că întinderea și intensitatea activității unui neam are urmări și asupra caracterului și asupra inteligenței lui. Modul cum va lucra, va înrîuri fatal modul cum va simți și cugeta el; iar modul cum lucrează cineva este determinat, în general, și în mare parte, de fenomenele climaterice în care omul este pus să lucreze. Mai mult, chipul în care cugetă și simte omul, sensibilitatea și senzațiile lui sunt înrîurite direct de climă, „In țările unde aerul este uscat și electric, zice dl. Boutmy, fibra se încordează și țesăturile se strâng, iar presiunea pătrund mai iute. Reacțiunea pe care ele o provoacă

este aproape spontanee. Solemnitatea înceată a șefului arab ascunde un foc care arde ascuns, care va izbucni într'un șir de mișcări rezezi și sigure, de acțiuni tari și pasionate. În Anglia sensibilitatea este mai puțin deșteaptă și mai leneșe în răspuns. În aceste corpuri mari și albe, vecinic scaldate în aer umed, senzația pătrunde mai încet, circuitul acțiunilor reflexe este mai lung de străbătut. Impresiunile și percepțiunile sunt de sigur mai puțin numeroase în aceeași unitate de timp și ascuțimea lor este mai mică.

Ca și sensibilitatea, „imaginația lor fizică—facultatea de a și reprezenta senzațiile a rămas tîrzielnică și îngustă”.

Ar putea cineva presupune că influența climei se mărginește numai la funcțiunile inferioare ale spiritului unui neam. Lucrul este ușor de admis pentru acestea și devine mai greu pentru funcțiunile mai înalte ale minții. Cu toate acestea, imaginația creatoare și chiar procesul ideatiunii și al abstracțiunii se resimt la un popor tot atît de puternic de variațiunile climei în care trăește. Ast-fel după dl. Boutmy: „limpezimea aerului care învelește obiectele, frumusețea luminei care le scaldă, gradațiunea bogată a reliefulor, delicatetea contururilor, strălucirea și varietatea culorilor sunt o serbătoare pentru ochi. Senzații foarte deosebite între ele și de o nesfîrșită felurire ocupă și încîntă spiritul; ele îl fac să se întoarcă către lucrurile din afară. Din toate aceste înfățișări netede și nuanțate nasc în grămadă ideile clare, cari se clasează în de ele singure în creier. Spiritului îi place să le treacă adesea pe dinaintea și să le manevreze. Gurei îi place să le traducă în cuvinte de mai multe silabe, cuvinte vesele, sonore, pronunțate încet în aerul cald care le aduce încet în urechi. Cugetarea și graiul sunt aici în mod firesc analitice... Plimbat prin atîtea impresiuni felurite și delicate, omul nu le părăsește de cît cu părere de rău pentru a lucra; totdeauna este grăbit să se reîntoarcă la priveliștea însuflețită pe care firea și mintea lui i le înfățișează în ori ce clipe. Un fel de diletantism pasiv și rafinat este izvorul de la care se duce să soarbă bucuriile sale cele mai vii”.

Dacă schimbi cu totul acest decor al firii și pui un popor să se desvolte în pervazul unor condiții geografice și climaterice cu desăvîrșire deosebite, alt-fel se va desvolta și mentalitatea lui. Iată cum prezintă tot dl. Boutmy, influența climei asupra Englezului din acest punct de privire:

„Desvoltarea intelectuală, zice dinsul, s'a produs cu totul altfel sub cerul britanic. În această atmosferă brumoasă sau înecată de ploae, contururile se șterg, reliefulurile dispar, culorile fine se înecă într'un cenușiu uniform. Numai strigăturile sgomotoase ale culorii roșie și verde rezistă: acestea vor fi culorile englezului. O senzație, care-i obicinuit tristă, monotonă și lipsită de interes pierde iute puterea ce are asupra sufletului și îl lasă, pentru ca să se întoarcă către obiecte mai atrăgătoare. Lumea lăuntrică îl prinde în mrejele ei; îl absoarbe; și dacă ese de

acolo în urmă, la chemarea neașteptată a vre unei impresiuni mai lămurite și mai atrăgătoare, ese cu o capacitate acumulată de a se bucura de această impresie, care se vedește prin tăria și adâncimea accentului, adesea, și mai ales, cu tovarășie de icoaneși idei prelucrate în lunga sa retragere; el le scoate din propria-i substanță și le împrăstie cu belșug asupra lucrurilor. Nici odată vre-o sensibilitate n'a primit mai puțin de afară și n'a savurat mai viu, în felul său, puținul ce-i fusese dat prin excepție".

Cu alte cuvinte, după dl. Boutmy, și cu drept cuvânt, dacă sufletul unui popor capătă obicinuința a trăi mai mult în afară și a se lăsa să fie guvernat și copleșit de această lume, aceasta vine de la limpezimea aerului, de la frumusețea luminei, de la vioiciunea culorilor și a formelor. Din contră, o lumină leneșă, urită, un aer greoiu, cețos, care înecă formele, silesc spiritul omenesc să se închidă în el însuși, să se nutrească din propria-i substanță și să impue lumii din afară felul lui lăuntric de a fi. Viața sufletească reflexivă, profundă, întoarsă către interior, individualistă, sau cea expansivă, superficială, strălucitoare în afară, sunt determinate, și una și alta, de două modalități de a fi, bine deosebite ale atmosferei.

Un cadru firesc, cald, plin de soare, face din spiritul unui popor un fel de oglindă sufletească convexă; din potrivă, un cadru cețos, posomorit, închis, cu soare leneș și șters, dă spiritului forma unei oglinzi sufletești concave. Una proiectează tot conținutul ei în afară, cealaltă îl concentrează în profunziunile sale lăuntrice.

Dar chiar activitatea spiritului sub forma sa cea mai înaltă poartă pecetia particularității climaterice în care se desfășoară viața omului. Ast-fel, obicinuința și facultatea unui popor de a concepe și construi ideile generale, de a se delecta în teorii generale sau într'un empirism tiranic atiră, în cea mai mare parte, de felul de viață pe care-l duce, care, la rindu-i, atiră de condițiile climaterice și geografice în care trăește acel popor.

„Orice generalizare, zice d. Boutmy, are ca temelie un caracter abstract, bine determinat, care este recunoscut cu atât mai ușor și se distinge mai cu relief, cu cât oamenii pot să se lase să fie atrași mai îndelungat de către impresiunile în care el se coprinde. Această primă condiție lipsește Englezului. Aci omul este absorbit mereu sau răpit de către nevoia de acțiune, ...generalizarea și abstracțiunea nu pot avea loc liber decît dacă spiritul nu este mereu readus, din chiar motivul nevoei de acțiune, către realitățile concrete, .. căci aceste realități îl descu-rajează descoperindu-i cea ce este în mod fals simplificat, în mod practic falsificat în toate afirmările sale mai coprinzătoare. Ra-sele cari s'au distins în producerea ideilor generale sint acelea cărora belșugul și netezimea senzațiilor le-au îngăduit, fără oste-neală, priverileștea percepțiunilor tari și numeroase, limpezi și fe-lurite»... Aceste condiții le găsește d. Boutmy împlinite la Grecii antici și la Francezi. La Englezi este cu totul din contra «...ră-

rimea și nedistrugerea inițială a reprezentărilor spiritului, greoaia și nesigura lor gravitare, nu le fac proprii apropierii lor dese și felurite, din care trebuie să se desprindă abstracțiunile în belșug. Apărînd ici și colea întunecate, singuratic, ele nu formează un grup organizat, capabil de mișcări destul de bine ordonate și potrivite pentru a se ridica împreună în regiuni superioare, și pentru a se deda aci la construcții speculative largi. De sigur dacă Englezul este mereu atras și ținut de nevoia de acțiune, este din cauza climei, a puținei rodnicii a solului, a luptei cu natura, care, fiind mai sărăcită, își dă mai anevoe comorile sale omului.

Această predominare a activității, ajutată de chipul în care impresiile naturii se înfățișează spiritului: obscure, rari și șterse, fac ca poporul Englez să nu se dede la idei și teorii generale. Tocmai din potrivă a fost cu poporul Francez, care s'a dezvoltat în condiții climaterice opuse. De aceea, faptele concrete și ideile generale vor avea o soartă diferită în mentalitățile celor două popoare. Pe cînd *Royer Collard* va zice: «je méprise un fait» Englezul Burke va zice din contra «je hais jusqu'au son des mots qui expriment les abstractions».

În sfîrșit, după d. Boutmy, condițiunile de climă, de lumină și variațiile lor ar avea înrîuriri hotărîtoare chiar asupra celor mai înalte concepții filosofice ale popoarelor. Astfel, popoarelor de la miază-zi, cari sînt vecinic deschise la impresii clare, definite, repetate, li se impune în mod fatal o concepție naturalistă a lumii și a omului, de către modul de a fi al lucrurilor din prejur. Speculațiile metafizice sunt aci favorizate de mediul fizic, chiar și aceste speculații au totdeauna un caracter naturalist. Cu populațiile nordice, potrivit condițiilor lor de climă, lucrul este tocmai din potrivă. Un fel de misticism practic și individualist este particularitatea care caracterizează spiritul lor.

Intrucît clima lucrează asupra spiritului, în mod indirect, prin mijlocirea transformărilor fiziologice ce ea determină în organism? D. Fouillée a rezumat admirabil influența ei în termenii următori: «Climatul, zice dînsul, lucrează asupra temperamentului, pentru ca prin mijlocirea acestuia să lucreze asupra spiritului... Căldura extremă face că cursul singelui și al fluidelor să fie prea repede; ea mărește secretarea și eliminarea substanțelor apoase și solide, ceace face organismul mai puțin capabil de încordare și de muncă. Ațîțind singele și deschizînd porii, ea face ca pielea și nervii să fie prea impresionabili. Din cauza aceasta oamenii sînt mai simțitori, imaginația lor este ațîțabilă peste margine. În sfîrșit, prea multă căldură ajunge să obosească și să sece simțirea însăși». Cu frigul este desigur din potrivă.

„Frigul, zice dl. Fouillée, adaugă forțe corpului, pentru că hrînirea corpului este mai bogată și mai bine distribuită în totalitatea organelor; de acolo rezultă o mai mare atragere către lucrurile anevoioase. Această energie fizică aduce cu sine o mai mare energie morală, o trebuință de a lucra, de a se mișca de a se cheltui.

Frigul contractează și fibrele pielii, de unde rezultă o respirație mai mică, vibrațiile par atunci mai puțin ușoare de produs în toate părțile contractate ale corpului, simțirea este mai anevoe de deșteptat. Dar odată trezită, și de motive ne apărat mai serioase, patimile sunt mai adinci și mai durabile“.

De opotrivă de simțitoare sînt pentru temperamentul popoarelor în particular umiditatea, limpezimea și starea de agitație a aerului. „Umiditatea statornică zice autorul ce citarăm, astupă mai ales porii pielii, întîrziează circulația umorilor, micșorează forța sistemelor vaso-motor, ia ceva din energia corpului întreg, tocește simțirea și activitatea morală, într'un cuvînt predispuie la încetineala și inertia temperamentului flegmatic“ sînt climate care predispuie la melancolie, după cum sînt de cele cari fac pe om vesel și nepăsător. Stările de suflet sînt într'adevăr influențate de veselia luminei sau de posomorirea ceții și a negurilor. Și aceste însușiri ale momentului, cînd se repetă sfîrșesc prin a trece în temperament.

Între ce limite se întînd însă aceste înrîuriri ale climate este greu de hotărît. Sigur este însă că puterea lor scade, în măsură ce inteligența și tehnica omenească dau omului putința să lupte și, în parte, să se apere în potrivea acestor înrîuriri. Și căldura și frigul pot fi în bună parte domolite pe cale artificială.

În afară de aceasta, sînt multe cazuri în cari aceeași climă n'a produs aceleași rezultate morale la popoare diferite. Amintim spre pildă că nestatornicia ar fi o însușire sufletească datorită, după părerea lui Montesquieu, climatei temperate, cum se face, să întrebăm dl. Fouillée, că milioane de Chineji trăiesc în aceeași climă ca și Francezii, fără ca să aibă aceeași predilecție pentru schimbări, care ar fi, zice-se, una din trăsăturile Francezului. Apoi aceeași climă a produs pe Grecii vechi, pe Turcii moderni ca și pe Hotentotii. Dovadă că clima caldă, și chiar cea prea caldă, nu poate împedica formele mai întinse ale activității, stă și faptul că civilizația omenească își trage începuturile tocmai din țările tropicale. Fenicienii, Egiptenii, Aztreii și Mexicanii au pus bazele civilizației omenești într'o climă arzătoare.

D. Drăghilescu

Visul Bradului

Trei feciori avea moș Bradu:
Sandu, Pinteș și cu Radu;
Nici o fată, nici nurori,
Ci curat cei trei feciori.

Și 'ntr'o zi-i chieșă la dînsul
Și 'necîndu-l parca plînsul,
Bietul prinse-a le grai:
—Nu știu eu de-oi mai trăi.

Ca să'mi văd cu ochii visul...
Fie-care cum i-i scrisul!...
Dar de-o dată,—bune știri:
Stringe țara trei oștiri;

Una Prutul să mi'l treacă,
Spre Cordun a doua pleacă,
Iar a treia, peste deal,
Primblă moartea prin Ardeal...

Eu, bătrîn mă simt acuma,
La plăcinte doar bun numa,
Istovit de ani, greoi,
Dar în schimb,—vă am pe voi!

Caii jos bat din copite,
Flintele sînt hodinite,
Luăți una de flăcău
Și porniți cu Dumnezeu!

* * *

Cătră țara Bucovinii
Ce-o înadușa strainii
Jurînd moartea neamului, —
Calea ta-i... a Sandului...

Pașii tăi, baete, du-ți'i
Pana 'n Sneatin și Pocuții
Unde-avem ș'acuma rost —
Doar, din vechi, a noastre-au fost!

Iar dovada de izbînda,
Să ne-aduci nouă dobînda,
Din semințele-arapești,
Herghelii împaratești.

Radule, al tău e locul
Peste Prut... E vajuic focul,
Dar și tu, Radule, faci
Singur tu, cit cinci Cazaci!

Pan'la Nistru 'ntreg poporul,
Ca Isus, Mintuitorul,
Din mormintu-i, ferecat,
Pentru noi a re'nviat.

Lui închină-i brațul, gîndul,
Și de-a vrea cu noi Preasfîntul —
Să ne-aduci la toți plocon
Herghelii de peste Don.

* * *

Pinteo, tu spre munți te urcă,
Unde-ai noștri au de furcă,
Și le du într'ajutor
Brațul tau cuceritor.

Iar la 'ntors... cobori pe Mureș...
 Cum ești tu voinic și gureș,
 Nalt cit bradul din păduri,
 Cite inimi n'ai să furi!...

Dar ca'n Saliște, baete,
 Nicăiri nu-s așa fete...
 Tu 'ntr'acolo să te duci
 Mie noră să-mi aduci,

Ca și măta-i din Săcele,
 Tot meleagurile-acele...
 Și cu-amar noi o jălim,
 De cind doarme 'n țintirim.

Și tăcu aici bătrînul...
 Un suspin îi umflă sinul
 Și pe-obrazu 'ntunecat,
 Două boabe-au lunecat...

Cei feciori dreapta-i sarută,
 Sar în scări cu „doamne-ajută”
 Și se duc tot într'un gînd,
 Prafu 'n urnă ridicînd.

Și se scurge vreme lungă
 Far' la noi să mai ajungă
 Vestea bună, alte știri
 De la cele trei oștiri

* * *

Iată-abia 'ntr'un miez de noapte,
 Pe sub ziduri s'aud șoapte...
 —Cine-acolo-i?—E om bun:
 Sandul tau dus în Cordon.

— Ți-a zimbit ori nu izbînda?
— Vine 'n urmă și dobînda!
Eu prin Săliște fuseiu,
Ție noră 'ți aduseiu!

Și trecu vr'o lună iară...
Cînd căzu Radu 'ntr'o sară.
— Radule, tu ne sosești
Far' de caii cazacești?...

— Nici o grija să n'ai, tata,
Vine 'n urmă prada toată! —
Eu prin Săliște m'am dus,
Ție noră ți-am adus!

Și'ntr'o zi și Pinteaa... iată'l...
Dar nu-i zice-o vorbă tatal,
Ci porunci tot dă grabit
Pentru trei nunți de gatit...

Și feciori 'ncungiurîndu-l,
Ei nuntesc un an de-arîndul,
Ca-au dat tatei trei nurori
Și Moldovei, — trei surori.

Gh. din Moldova

~~~~~

Sfintul Vasilie

De-o săptămână, de cînd m'am întors iar în grădina copilăriei, drept îți spun, prietene, că nu m'am plictisit de fel. Am dat într-o mare zvoană,—un lucru rar, nemaivăzut, ne mai-auzit. Toată lumea, frate, se zvircolește și se frămîntă. Dimineața, după ce pornesc gospodarii la lucru, femeile es la porți, se string pe podețe și încep a melița; seara, cînd se întorc oamenii, alt clo-cot: se opresc rînduri-rînduri în uliți și stați și vorbesc și vorbesc, parc'ar pune la cale țările lumii! Așa-ceva, în cuget curat mărturisesc, n'am văzut, de cînd maica m'a făcut! Sătenii noștri nu se aprind așa ușor; ei așteaptă să vie întîmplările și le primesc cu liniște; bucuriile, necazurile nu-î prea scot din fire; durerile mari le primesc ca pe ceva ce *trebuia* să vie, de undeva, din necunoscut, de la Dumnezeu, și împăcarea e cea mai mare tărie. Dar aici e cu totul altceva; acum și-a eșit poporul din fire.

Mai ales săracul Manole crișmarul prin greu val trece. Pe el mai ales îl ustură toată această afacere. A venit la mine și s'a plins:

„Domnule profesor! mare comedie!... Au de gînd să nebunească oamenii *iștia!*”

— Cum au de gînd să nebunească?

— Apoi bine, erau oameni pe cari pînă mai eri alaltăeri nu-î puteam scoate din crișmă, ș'acuma, poftim, de-atîtea zile nu mi-au făcut alișverîș batîr de-un franc! Apoi treabă e asta? Hm! Spun *sîrios*, e un caz foarte grav!”

Cazul era în adevăr foarte grav și Manole mi-l lămurea scărpinîndu-se pe rînd, cînd cu dreapta, cînd cu stînga, în capu-î mare cit o banîță, cu un păr așezat acolo cu țăpoiul parcă. Și era cu atît mai grav, cu cit de cînd nu-î mai călcau mușterii în prăvălie, se cam îmbolnăviseră de supărare: slăbiseră, vorbea moale, cu ochii adormiți și i se umflase, i se înroșise nasul...

Mîhnirea lui și fierberea Vișorenilor aveau, ce-i dreptul, o pricină destul de însemnată. Era vorba de un *sfînt*, sfînt în carne și oase, care eșise în lume și propovăduia cuvîntul adevărului! Nu era o glumă. Oamenii, în sfaturile lor, uimiți, vorbeau numai de minunile sfîntului; un fel de Sisoe nou, care umbla cu crucea prin lume și prigonea pe necuratul ori unde-l întîlnea. Acest Necurat sălășluia mai ales în rachiu, în *holercă*, și asta mîhnea așa de tare pe Manole crișmarul, și de asta sătenii nu se mai apropiau de pragul șandramalei lui pornite într-o parte, șoldite, ca un om afumat, care stă strîmb din șele.

Pe sfînt îl chema Halicinc. Se ridicase din Bucovina, de-acolo, dintr'un sat, și începuse să grăiască norodului împotriva băuturii. El, de neamul lui, era Rusnac, și tată-său și maică-sa fuseseră niște bețivi fără pereche. Dar zice-că într'un rînd, adormind la coasă, pe cîmp, a visat flăcăul că se coboară din cer spre dînsul, pe o scară de aur, sfîntul Ilie. Și parcă i-a zis: «Eu alung pe diavol din cer, batîndu-l cu varga de fier, înroșită în foc; a venit și vremea ta, Vasilie, să te ridici și să alungi pe Necuratul de pe pămînt! Du-te și propovăduiește printre oameni că rachiu-îl diavolul, și-î izbăvește pre ei de diavol!»

Cuvintele acestea, sfîntul Ilie i le va fi spus pe rusește lui Vasilie, că în altă limbă, după cum noul Sisoe arăta, nu prea vorbesc aștile sfînților cari păzesc la poarta Raiului.

Și de la visul acesta a pornit omul a umbla și a împrăstia, ca pe niște semințe dumnezeiești, în cele patru vînturi, propovăduirile împotriva băuturii. Și zice că sate întregi se luau după adevărurile limbei lui, se închideau crișmele și se înălțau cruci de piatră pe care creștinii scriau cu jurămint strășnic, precum ca să se știe că din ziua aceia gospodarii toți s'au lepădat de *Ucigă-l-Crucea*. Și sfîntul se ducea innainte din sat în sat, printre Ruteni și printre Romîni, făcea cruci mari, ridica minile spre cer și vorbea, și făcea minuni de rămînea lumea cu gura căscată!

Crișmarii cari săriseră la el să-l omoare, noaptea, căzuseră fulgerați cu brațele frînte... Și din minune în minune, din sat în sat, iată-l pe Vasilie că se apropie și de tărîmurile noastre, și iată pe Manole trăgîndu-se de cap, și iată poporul plin de neliniște. Se apropie omul lui Dumnezeu și cu dînsul viu vremuri nouă!

Asta e povestea, și-ți inchipui cu cită jale se uita crișmarul la mine, scărpinîndu-se în stogul de deasupra ochilor. Ce puteam să-i fac? Asta era pentru negustoria lui o mare pacoste.

Imi spunea bietul om că are de gînd să se dea cu capu 'ntr'o fintină. Dacă închide crișma, ce să facă? «Să mă apuc iar de muncă, ca ori-ce țăran de rînd? Cum? Asta nu se poate cu nici un preț! Absolut! Doar acum am început a fi in rînd cu lumea *cealaltă...*» In rînd cu noi, adică, cu pantalonarii. Și era nenorocit, grozav de nenorocit. Și eu îmi inchipuiam că are dreptate, că-î într'o mare primejdie, mai ales că mirosea omul a diavol de mă trăsnea!

Acuma ce-avea de făcut? Zice că are de gînd să se pregătească de luptă. «Pin'la moarte merg! Nu mă las! Ce? să rămîn calic? Să mor de foame? să întind mina la pod? Ce să fac, hn? Spune și dumneata, ce să fac?...»

Iar sfîntul Haliciuc se tot apropie. Și oamenii, cu apropierea asta, intră tot într'o mai mare neliniște și fierbere! Sint ca niște copii cărora le-ai spus o poveste ciudată. Stau și vorbesc, vorbesc mult, deodată apoi rămîn pe gînduri în fața unei întrebări a unuia.

Două zile nici n'au lucrat. S'au adunat la preot și s'au sfătuit, s'au adunat la primărie și s'au sfătuit; au venit și la mine, m'au întrebat, m'au întrebat, și iar s'au sfătuit.

Părintele Năstase al nostru e un bătrîn foarte cuminte. Știa el că au să vie poporănii lui să-l întrebe despre sfînt. Cum i-au impestrițat oamenii ograda largă, a eșit în cerdacul casei. Cum s'a aratat el, cum s'a potolit mormurul mulțimei.

«Părinte! a zis unul. Se aude de unul care vine făcînd minuni... Zice că-î sfînt!..»

— O fi! grăi părintele Năstase. Dar la noi, la carte, nu scrie... Cum îl chiamă?

— Ci-că Vasilie Haliciuc...

— Apoi nu, în carte nu-î scris așa sfînt...»

Oamenii se uitară unii la alții. Manole începu să mugească: «Ce-am spus eu? Un pungaș, un ticălos! acela-î sfînt? Poftim! Scrie la carte? ce-am spus eu? Să nu lase el pe oameni să se bucure, acolo, la un păhar dulce!..»

— Stăi, Manole! stăi, Manole! vorbi zîbind părintele. La carte nu scrie; aista î un sfînt nou, ce vreî?

— Bine, da' ce are el cu băutura mea?

— Nu știu, Manole! aud și eu. Să vedem, zice-că are să vie și pe la noi...

— E sfînt, părinte, orî nu-î sfînt? întrebă un gospodar cu oare-care nerăbdare.

— Nu știu, bre Costache, să vedem. De unde se poate ști, așa pe de-asupra? La carte nu scrie, Dar poate-î sfint. Să vie aici, să vedem cu ochii noștri...»

Ce zarvă a fost după asta! Striga crișmarul Manole ca un leu, dînd din mîni și scuturîndu-și pletele unsuroase. Iar oame-nii nu-și mai găseaă astîmpăr. Unii țipau că-î sfint, alții că nu scrie la carte; unii înnălțau bitele, alții arătau pumnul; erau să apuce pe crișmar la bătae, erau să se încaere și ei... Și așa intrară la primărie...

Acolo alta.

«Domnule primar, s'aude de-un sfint...

— Aud și eu, zice primarul, ce-î cu sfintul?

— Vine ori nu vine la noi?

— Dac'a avea pașaport în regulă, poate să vie. Cine-l oprește?»

Aici era greu de înțeles. Sfint cu pașaport, cine dracu-a mai văzut? Dar dac'asa-î legea țării, ce să-î faci? Și altă răs-coală pornește: dac'a are sfintul pașaport ori nu.... Și Manole iar prinde să urle, de parcă-l scutură toți dracii...

Și zi cu zi halimaua crește, crește; zi cu zi tot mai multe minunății se povestesc despre sfintul Vasilie Haliciuc.

Cea *mai așa* este una pe care cu multă taină o împărtășesc tuturor Rusnacii lui Sisoe. E vorba despre obirșia acestui om al lui Dumnezeu. Spun anume că sfintul s'ar fi trăgînd din Ion-cel-Noi, de la Suceava, sfintul cel așa de iubit de Huțul și de Ruteni, cari la 24 Iunie, ziua cea mare a lui, vin din toate întunericurile satelor lor ca să sărute pulberea din jurul bisericeii unde odihnesc sfințele-î mouște, cari cu ciubotele și cu cojoacele lor unsuroase fac zid nestrăbătut acolo, cari pentru credința lor au rupt, odată cu sărutarea de evlavie, pînă și nasul dumnezeescului om, ca să aibă os sfint, bun de leac.

Cînd aū auzit că Vasilie ar fi avînd asemenea părinte, oame-nii noștri din Vișoara, ca Romini, au cam clătinat din cap. «Hm! o fi!» Și aū mai dat o raită pe la preotul Năstase și pe la domnul primar.

Părintele, cuminte ca totdeauna: «Nu știu, n'am de unde să știu dac'a să rudește cu sfintul Ion-cel-nou... Doar sfinții sînt schivnici depărtați de lumeștile păcate. De unde se poate ști? Dar dac'a vrea Dumnezeu, se poate!...»

Primarul a fost mai scurt: «Ce mai la deal, la vale? trebuie să aibă act de naștere!...»

Din vorbe de astea oamenii însă nu se săturau. Drăpt aceea s'au dus pe la bătrînii satului să vadă n'or ști ei mai mult decît tineretul acesta necredincios din ziua de azi. Dar moș-Vasilie Bujor nu știa decît cele ce-auzise de la nepoți, adică ce știa și lumea cealaltă; iar moș-Alisandru Ciobanu, cel care umbla încins cu fringhie de papură și purta în sîn *Epistolia* și *Visul Maicei Domnului* aflate prea multe. Acuma de unde le-o fi auzit el, nu se știe, dar nu mult în urmă toată lumea vorbea și despre aceste lucruri care se întîmplă numai în minunatele povestii, de pe cînd se potcovea pureceie cu nouăzeci-și-nouă de ocă de fier la un picior.

Așa, zice-că Vasilie ar fi avînd un balaur îmblinzit, pe coama căruia încalecă și se innalță pe alte tărîmuri, în nourii de foc, ca să vorbească cu alți sfinți mucenici, undeva, nu se știe unde... Zice-că are un țincu-pămîntului cu ochii roși, care vorbește omenește și care-l vestește lătrînd, cînd vine Ucigă-l-toaca, —și cite altele, de țî să încrîncenă carnea pe trup cînd le-auzi.

Și nu departe de Vișoara, în sat în Valea-Merilor ci-c'a intrat Vasilie deodată, cînd nimeni nici nu s'astepta. Numai morarul l-a văzut. Și acest morar, cu pletele pline de făină, cu pipa veșnic în colțul gurii și cu sticlucă cu holercă totdeauna în tureată, jura cu mîna pe sfînta cruce că sfîntul venea într'o căruță—uite, o căruță ca toate căruțele!—dar la care nu se afla înhamat nici-un cal. Și zice-că venea așa, singur, și nici n'atingea pămîntul, venea ca într'un abur de foc. Și cum a intrat în sat, au prins a se auzi niște vaete lungi prin văzduh, pe de-asupra; și morarul a văzut cu ochii lui cum sîntul amenința cu mîinile în sus, și a priceput că pe-acolo, pe sus, sînt duhuri necurate, care fug ca alungate de spaimă, amenințate de omul acela căruia Cel-de-sus îi dăduse putere.

Și cu cit zvoana creștea, cu atit vestea apropierei sfîntului Vasilie intra mai cu tîrie în toate sufletele, cu atit nenorocitul Manole se prăbușea într'o disperare neagră, de moarte. Și iată că'ntr'un rînd, după amiază, sosește un călăreț, un om care trecea numai prin sat, cu afaceri. Poposește la crișmă, bea o litră de vin și începe a spune că a văzut nu cu mult înaintea, ci numai cu două zile, a văzut pe sfînt într'un sat, l-a văzut cu ochii lui.

«Să fiu al dracului, dacă nu l'am văzut!» zicea creștinul mîngîindu-și mustățile umede.

L-a văzut. Uite, era vuet mare în sat, sună clopotele în

turnul bisericeii, oamenii se imbulzeau, femeile cu copiii eșeau de prin ogrăzi, se strîngeau buluc ca oile,—și în freamătul întins, în îngrămădirea de iarmaroc, pătrunde o căruță vopsită verde, trasă de doi cai mărunți, negri.

Din căruță se înalță de-asupra capetelor un om mărunț slab ca un schelet, cu capul gol, cu părul bălaiu pieptănat bine cu cărare la mijloc, cu doi ochi arzători infundați în găvanuri negre, pe un obraz uscat, alb, fără pic de sînge parcă.

Și trupul subțire, îmbrăcat în strae albe foarte curate stă nemișcat acolo, pe capra căruții, și ochii mari ca două găuri negre cercetează mulțimea....

«Cum? avea căruța cai? întrebă cineva din mulțime.

— Firește că avea!» răspunde liniștit străinul și duce cana cu vin la gură.

Oamenii se uită uimiți unii la alții. Apoi bine, frate, morarul spunea că venea fără fugari, într'un nour de foc. Cum așa? asta nu se poate.

Manole începu a rîde:

«He-he-he-he! nour de foc! Ce nour de foc?—Balaur, bre! Avea ș'un balaur?

— Care balaur?» întrebă călătorul căscînd ochii mari.

Crișmarul începu a rîde cu poftă, bătîndu-se cu palmele pe genunchi.

«Cum care balaur? Balaurul lui! he-he-he-he! Vezi, vezi? Ce-am spus eu? Și pe urmă cum a mai fost? Hm! Balaur, nour de foc.... Poftim! Hm! Cum a fost?...

— Cum să fie? zice creștinul. Asta a fost, c'a început să vorbească... Bre, da' cum grăia, bre.... Phiii!... strașnic! Dintr'odată i s'a rumenit obrajii, și spunea, și spunea....

— Romînește vorbea? întrebă crișmarul, dintr'odată intunecat.

— Romînește, da,—cum vrei să vorbească? cine-l înțelege altfel?... Și spunea ce ticăloșie e pe la dinșii, în neamul lor, cum i s'a arătat Dumnezeu în vis, cum *holerca* e băutură spurcată, a Necuratului, și spunea că de nu s'or lăsa creștinii de băutură, vor veni vremuri amare cînd copiii, ticăloșiți de păcatele părinților, au să blesteme și țîța pe care au supt-o de la mamele lor!»

Omul tăcu. În juru-i și mulțimea bulucită tăcea, cu ochii la el.

Cineva întrebă domol:

«Da' șerpit? s'aude că scoate șerpi din poloboacele cu rachiu....

— Nu, n'a scos nici-un șerpe...» răspunse liniștit călătorul. Și oamenii iar tăcură, gînditori.

Străinul încălecă, își învîrti harapnicul plesnindu-și ușor calul, și porni. În urmă-i mulțimea prinse a se mișca ca bătuță de vînt. Trebuie să vie și pe la ei, nu se poate, numai-decît trebuie să vie, azi-mîni, cel mult poimîni; trebuie să se îngrijească să se tragă și la ei clopotele, trebuie să-î facă primire cum-se-cade...

«Da! strigă cu tărie Manole, ca deșteptat din somn. Da! primire cum se cade trebuie! Vine sfîntul? Hulah să-i fie! Ceva așa ca un praznic trebuie să pregătiți, ceva petrecere....»

— Nu se poate!» ziseră cițiva cu tărie. Mulți începură a ride: «Vrabia mălai visează!»

«Cum nu se poate? răcni cu disperare crișmarul. Dar la o bucurie omul mai bea un pahar, se mai încălzește....»

— Nu!

Manole rămase țepăn, privind drept spre oameni, apoi necuratul care era în el îl trase ușor la dreapta și la stînga.

«Ei bravo! halal creștini! Nu vă pare rău de sufletelul și de munculița mea?»

Oamenii rideau, murmurau adînc, se depărtau încet-încet.

Diavolul trase pe crișmar domol înaintea, apoi îl brînci scurt îndărăt și dintr'odată îl pironi locului, scoțîndu-î pieptul în afară.

«Măăă! o să dați seamă înaintea lui Dumnezeu, că m'ați sărăcit! m'ați topit! m'ați lăsat sărac lipit pămîntului! Să vă rămie de cap sfîntul vostru! Un păgîn ș'un iritic! Ce? nici nour de foc, nici balaur,—numai o hodorogă de căruță!... Pfu! să se bucure el la calicia mea.... Ducă-se dracului! mîncă-l-ar temnița pămîntului....»

— Tacî, măi creștine, nu sudui degeaba!

— Cum? ce să nu sudui?—Și-și trase un pumn grozav în piept.—Știți voi cit venin mi-a pus sfîntul vostru la inimă? Știți voi cită băntură am înghițit ou de scirbă? De scirbă, mă, de inimă rea! vai de sufletul meu! vai de Dumnezeu! vai de măiculița mea! Cu parul am să-î trag în cap sfîntului vostru, cu parul!» Și începu a-și repezi mina dreaptă înaintea, parcă voia să și-o zmulgă din umăr.

Și cu parul, în adevăr cu parul erau să-î tragă oamenii în cap lui bietul Manole. Se pornise o fierbere, o îmbulzeală, o mînie de glasuri de nu se auzea nici în cer, nici în pămînt,—și

cum a scăpat bietul om nici acuma nu-mi dau seama. Furnicarul s'a împrăștiat, s'a împărțit pe la podețe, pe la porți și prepusurile și poveștile iar porneau din gură în gură. Nevestele, cu mîna la gură, țineau morțiș și la balaur și la nourul de foc; fără de ele nu putea să fie sfînt; unii din gospodari o lăsaū mai eftin; alii cătau înpăcare: în unele locuri intră în nour de foc, în altele se coboară cu balaur, în altele vine ca toată lumea;— și ciorovăiala nu mai contenea;—iar bietul Manole, zmintit cu totul, înfricoșat în nemernicia lui, cum veni seara, aprinse lămpile și deschise largi ușile crișmei. Treceaū oamenii la deal, treceaū la vale și nici întorceaū capul spre *stabilimentul* lui de băuturi spirtoase; iar el, săracul, disperat, înșfăca cite-o sticlă, trăgea cite-un git lung, apoi eșea în prag și o zvîrlea în drum spre oameni, cu minie:

«Na! ducă-se dracului!»

Apoi a început să cînte. Urla, nu cînta. Plesnea din degete și juca mărunt în bătătura, cumpănindu-se în toate părțile, cu un zîmbet de mare fericire pe fața puhavă și vinată.

S'a pus apoi să strige, cu miinele în șolduri, lăsindu-se tare pe spate:

«Mă! am să mă duc la Mitropolit, mă! am se vă *dinunț!*

— Poți să te duci și la *Rusalim!* îi răspunse un om de pe drum.

— Da, am să mă duc! am să-l vîr în ocnă pe iritcul vostru! la muncă silnică! Ce crede el că-l țara'n pradă? Ce are el cu comerțul meu, mă!»

Injura groaznic, gîlgîia din sticle și le zvîrlea în drum:

«Mă! eu vă dau dracului pe toți, mă!»

După aceia s'a rătăcit cu totul. Juca în felurite chipuri, chiuia ca la horă. Se oprea și vorbea singur, ridea, dădea din mină și so pălea cu degetul peste nas; deodată apoi se cucoșea, clătina din cap și amenința cu degetul pe cineva nevăzut dinainte-î.

Cineva de pe drum se opri în întunec și zise:

«Il vezi? Cu cine vorbește el acū?—spune!»

— Cu *Caraochi!* » răspunse un glas subțire de femeie.

Acuma omul s'a zmintit cu totul: așa aud. Șede ca o bufniță în ușa crișmei cu părul buhos pe ochi și se uită urit la oameni. Zvoana despre sfînt a slăbit, tot să depărtează zgomotul sfîntului ca un tunet în depărtările zării; satul, cu livezile

lui, cu creștinii lui pașnici, cu durerile și bucuriile lui, își intră în cursul obișnuit; izbitura aceasta de vînt care aducea vești neobișnuite din Cordun, de pe satele rusești, se stînge,—și iată că oamenii se vor aduna într'o bună zi, inșetoșați, și vor descoperi că la crîșma lui Manole nu mai este nici-un strop de bă-
atură.

Va veni și necazul acela,—și va trece și el cum a trecut
zvoana cu sfîntul Vasilie Haliciuc.

Mihail Sadoveanu.

Geschichte des rumänischen Volkes

von N. Iorga.

A eşit în 1905, în două vol. la Gotha și umple un gol în istoria Romînilor. Nu puteau editori «Istoriei statelor europene» (A. H. L. Heeren, F. A. Ukert, W. v. Giesebrecht și K. Lamprecht) să nimerească oin mai în stare a le da o istorie bună, luminoasă și cu îngrijire scoasă din documentele interne și externe; căci dl. N. Iorga nu numai a cercetat tot ce s'a publicat, unde-va, în legătură cu istoria Romînilor, dar și singur a dat la lumină mulțime de documente și, une locuri, munca d-sale neobosită l'a făcut să dea peste documentul unic care dezleagă o problemă, asupra căreia alții au adunat în zădar vravuri de citații. Cartea d-lui N. Iorga e manualul de la care trebuie să plece oricine va voi să mai adincească părțile întunecoase încă ale istoriei noastre; căci d-sa a ținut seamă de tot materialul cunoscut și-a trimis în note numeroase la izvoare, așa că spusese și părerile îi pot fi în totdeauna supuse la cercetare, iar documentele nouă ce se vor mai ivi vor putea fi puse în legătură cu cele cunoscute până la data lucrării autorului.

Dl. Iorga arată că mai toți cei ce au scris despre istoria Romînilor n'au avut nici cunoștinți îndestulătoare și nici mintea slobodă de ură sau părtinire, deci au ajuns la idei neadevărate, pe cari nepricepuții le-au luat drept bune, le-au primit și răspîdit.

De cine vorbește? De cei cari au susținut că Romîni nu sînt de origină romană, c'au părăsit fără a lăsa vre-o urmă țerile de la Miază-Noapte de Dunăre, făcînd loc Maghiarilor; apoi de cei cari au scris că «Arăminii» n'au jucat nici un rol în regatul al doilea «bulgăresc», precum și de cei cari au scris că Romîni n'au fost în stare să aibă o cultură a lor și că tot ce au e de la Maghiari și de la Grecii noi.

Aceștia sînt dușmanii, dar nici prietenii n'au fost mai de seamă, zice dl. N. Iorga; căci au scris că Romîni sînt urmașii curați și neschimbați ai Romanilor vechi,—iar nu ai Romanilor balcanici,—că limba noastră e cea veche latină, că am păstrat cultura antică și că în multe am fost înainte mergători popoarelor apusene, de pildă în privința principiilor revoluției franceze,

cari s'ar fi dat la iveală mai întiu la țeranii răsculați pesto munți etc.!

Autorul ne spune că d-sa se află prîntre cei puțini la număr, dar nepărtenitori. Iubirea cătră poporul romîn nu i va întuneca adevărul istoric. D-sa nu a scris istorie îmboldit nici de ură nici de dragoste, ci întemeiat pe izvoare, pe cari le-a cercetat și talmăcit, iar adevărul ce-a putut scoate din ele, l'a întrebuițat spre a întocmi istoria culturală a poporului romîn.

Nu s'a pierdut în amănunte, ci le-a cercetat, pentru ca sprijinit pe dinsele, să poată prinde totul în ceea ce e mare, caracteristic și ca atare face parte din istoria universală.

«Mai întiu am voit să zugrăvesc dezvoltarea neamului romînesc, nu prin oamenii lui mai mult sau mai puțin mari, ci am privit neamul însuși ca o ființă vie și i-am urmărit dezvoltarea. De oamenii cei mari și de cei mici am vorbit numai întrucît au ajutat la această dezvoltare timp de două mii de ani.

«Al doilea am căutat să zugrăvesc această dezvoltare în legătură cu popoarele vecine, ca înrîuririle ce acestea au avut asupra Romînilor, cît și cele ce au avut ei asupra vecinilor, să se poată întrebuița pentru istoria universală a culturii».

Volumul întiu începe c'o ochire asupra izvoarelor istoriei Romînilor, de la cronicari până la colecțiile de documente ce se publică și acuma. În cîteva rînduri judecă pe scriitor și lucrarea lui, foarte drept, ca regulă, deși, dese ori, prea aspru.

Așa *Histoire de la Moldavie et Valachie* a lui J. Carra (1877) dă o descriere folositoare a țerei, dar cuprinde numai istorie superficială. *Geschichte des transalpinischen Dukiens* a lui J. Sulzer (1781—1782) e lucrarea unui autodidact priceput, dar prea încrezător în sine, foarte prețioasă pentru cunoașterea Romînilor din Muntenia sub Turci în veacul al XVIII lea. Despre cartea lui Andreas Wolf în privința Moldovei (1805) spune de partea întiia că are date statistice și geografice foarte de seamă, iar că a doua, mai mult de cît alte scrieri ale străinilor, cuprinde istoria Moldovei întemeiată pe izvoare locale. *Istoria Munteniei și Moldovei* pînă la 1801, de J. Chr. von Engel, e lucrată după izvoare, cu mare îngrijire, și are multe lucruri prețioase. *Hronica Romînilor* a lui Gh. Șincai are, bun și reu, cunoscut și necunoscut; se sprijină pe mult material netipărit. Dionisie Fotino a lucrat *Istoria Daciei vechi*, după izvoare locale, fără a cunoaște lucrările lui Engel și Șincai. Astăzi are preț numai partea unde autorul vorbește de întimplările din vremea lui și partea descriptivă, care e un adaos. *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens* (1837) a lui M. Kogălniceanu e după Engel; nu cuprinde nimic nou. Tot așa e și *Istoria, cea neisprăvită, a Valahiei* de Aaron Florian.

Inșiră apoi toate revistele și colecțiile de documente publicate pînă acuma, iarăși caracterizîndu-le printr'un cuvînt două, după cuviință. Laudă *«Fragments des chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre le grand, Charles*

XII etc.», publicate în 1845 de M. Kogălniceanu. Despre «Uricariul» lui T. Codrescu, XXV de volume, zice că s'a publicat fără plan, fără note și fără nici un fel de critică. *Tesaur de monumente istorice* al lui Papiu Ilarianu cuprinde mai mult lucruri tipărite aiurea. Despre dl. Hasdeu ne spune că e un spirit universal, care s'a chinuit cu greutatea iscodite; iar de volumul din *Istoria critică a Romînilor* zice: «cuprinde „Essays“ strălucit scrise, dar pe ton de prooroc, despre partea cea întunecoasă a trecutului romînesc». Despre *Documente privitoare la Istoria Romînilor*, a lui Eudoxiu Hurmuzachi, ne spune că sînt de mare preț și că au schimbat ceea ce se credea dovedit în multe privinți. Despre adaosele la aceste documente, prin cercetări în arhivele străine, ne spune că s'au publicat dintr'untiu reu îngrijite, lăsînd a se înțelege că se publică bine acuma. Așa și e; căci se publică sub îngrijirea pricepută și sîrguitoare a d-lui N. Iorga chiar. Vorbește de *Chronique d'Urëki* 1878, de Emile Picot, care în adevăr e istoria Moldovei până la 1600. De notele lui Picot spune că sînt numeroase și însemnate. Despre «*Manual de Istoria Romînilor*» de dl. Gr. Tocilescu spune că e plin de greșeli și că nu privește faptele mai de sus nici nu le simte legăturile și că astăzi nu mai poate fi întrebuintat, de oarece autorul n'a ținut seamă de descoperirile nouă. Despre cele opt (cu cele două despre Cuza) volume de *Istoria Romînilor* de dl. A. D. Xenopol zice că sînt lucrare mare, în care nu lipsește agerimea, că are părți interesante, pricepere modernă pentru viața popoarelor, dar că informația despre fapte e neîndeplătoare; căci autorul nu s'a folosit de actele și manuscrisele din Arhiva Statului, din Biblioteca Academiei și de aiurea. Și mai slabă e ediția franceză din 1896. De dl. D. Onciul spune c'a publicat lucrări asupra părții celei mai vechi a istoriei Romînilor și că părerile d-lui Onciul se deosebesc adesea de ale d-sale. Despre *Istoria Romînilor* de V. A. Ureche zice că are o mulțime de documente din vremea fanarioților, folositoare și nefolositoare (1774—1821).

Urmează o introducere etnografică istorică, împărțită în trei: I *Strămoșii traci*, II *Provincia romană Dacia și România resăriteană până la împărțirea împărăției*, III *Elementul roman la resărit, între Bizanț și Barbari, pînă la ivirea poporului romîn*.

I. Strămoșii traci.

Pe la sfîrșitul republicei, Romanii n'aveau graniți staționice nici spre Miază Noapte nici spre Resărit, dar visau domnia lumii și erau încredințați că Germanii barbari aveau să și plece cîndva grumazii sub ascultarea Romei. Deocamdată înse sosise rîndul altora, al Ilirilor și Tracilor, cari se întindeau în Alpi și la Resărit în Panonia precum și în ținuturile Carpaților și Balcanilor.

E de mirat că dl. N. Iorga vorbește de Galo-Ilro-Traci ca de un neam de oameni, pe care îl socoate ca de o potrivă

cu Germanii și cu Slavii. Pe cît știm, Iliro-Tracii erau în adevăr același popor și puteau fi puși ca de-opotrivă cu Germanii sau cu Slavii, ba încă pe lingă Iliri și Traci se numere și Ligurii. Liguro-Iliro-Tracii sînt Arieni cari s'au întins mai întîiu peste țerile aflătoare mai înaintea vreme sub Iberi și Pelasgi. Galo-Italo-Grecii sînt al doilea soiu de Arieni, cari s'au și despărțit în trei popoare deosebite. D'Arbois de Jubainville în *Les premiers habitants de l'Europe* fixase definitiv această chestie. Și e mai mult de cit ciudat că dl. N. Iorga pe d'Arbois de Jubainville nici nu-l pomeneste și împărechează așa de ciudat pe Gali cu Ilirii și cu Tracii.

Cucerirea Ilirilor ne o povestește în scurt după scriitorii vechi și noi.

Despre Traci dă amănunte după Herodot, Tomaschek și Livius. arată că moartea n'o desprețueau, ca Grecii și Romanii, ci o căutau. Erau mai mult păstori, nu aveau orașe și rătăceau cu turmele de oi și de cai de la munți la șesuri și îndărăt. Erau de la vîrfurile Balcanilor până la Marea Egee; dar și la Miazănoapte de Balcani, unde purtau numele de Moesi.

Vorbind de luptele între Lysimachos regele Tracilor și Dromichaites al Geților și Sciților, dl. Iorga își dă cu părerea că Ἡλις la Dunărea de jos, capitala lui Dromichaites o fi Chilia, ba chiar închipuie prefacerile fonetice (!?) din Ἡλις în Χήλη. *Chele, Chilia*. Χήλη (rostit Kele și Kili) poate să fie, foneticește; dar Ἡλις nu, căci s'ar fi rostit Helis sau Elis. Slăbiciunea d-lui Iorga în linghistică începe iar a se arăta.

Dl. N. Iorga socoate pe Sciți popoare Uralo-altaice. (pg. 10, vol. I). Prin urmare Sciții, pe cari specialiștii i-au dovedit cu bună-seamă ca Indo-europeni din grupa asiatică, rude de-aproape cu Persii, dl. N. Iorga îi face uralo-altaici, adică finezi sau mongoli! În d'Arbois de Jubainville sînt dovezile aduse; ba, culmea culmelor, chiar în „Dacia înainte de Romani“ a d-lui Tocilescu nu lipsesc.

Ne arată la Iliri și la Traci încercările de organizare sub feluriti «regi».

Ne arată cum un popor German Bastarnii, cuceresc țerile unde e acuma Moldova, Besarabia și delta Dunărei, supunînd o parte din Geți și din Sciți și silînd pe ceilalți Geți să se mulțumească a stăpîni Transilvania. Acolo iau numele de Daci, după un trib al lor și ajung de temut sub regele Boirebista sau Burobostes.

Desfășoară pe scurt, dar limpede, istoria Dacilor și luptele lor cu Romanii, înainte de Traian și cu Traian. Războiul întîiu a fost în 101 și s'a isprăvit în 102 cu cucerirea Banatului de azi și cu așezarea unei garnizoane romane în Sarmisegetuza și aiurea. Dacia era provincie romană cu rege național. Traian face podul de la Turnul Severin ca să stea în legături cu ea. În 105 se începe din nou războiul și Romanii înaintează asupra Sarmisegetuzei și pe la Turnul Roș, pe unde fac drum. Războiul se încheie în 106 prin luarea capitalei și prinuciderea de sine a lui

Decebal. După luptele cu Roxolanii în Dobrogea se înalță monumentul de la Adamklisi¹⁾, și în apropiere se întemează orașul Tropaeum Traiani.

II. Provincia Dacia și România resăriteană până la împărțirea împărăției.

Toată lumea iliro-tracă era sub Romani. După înfrîngerea Dacilor se întemează provincia Dacia, care cuprindea Transilvania de azi, Banatul și Oltenia. În Moldova erau Roxolanii, în șesul Tisei, Iazigii. Dl. N. Iorga nu crede că Dacii vor fi fost mai mult de o sută de mii de inși și că partea cea mai mare din bărbați au căzut în lupte. Mulți, și mai ales femeile și copiii, au căutat scăpare la barbarii din vecinătate. Iliria și Tracia la Miazăzi de Dunărea s'au romanizat prin lucrarea administrativă și prin militarii barbari romanizați și ei; în Dacia aurul a făcut să se adune lume din toată împărăția romană și deci romanizarea s'a făcut mai răpede și nu numai prin mijloacele obicinuite. Sub Commodus o mulțime din Dacii cari locuiau dincolo de hotarele Daciei s'au așezat în provincie în șesul Tisei, și s'au romanizat.

Nu admite învinuirea ce d-sea face lui Hadrian c'ar fi stricat podul lui Traian.

Urmează istoria încercărilor Germanilor și a altor barbari în potruva Daciei și-a țerilor de peste Dunărea, cari au silit pe Buri, pe Costobochi și alte triburi dace a-și găsi adăpost în Dacia romană.

În acest răstimp se face creștinarea în Dacia și Tracia, dovadă terminologia latină.

Un popor traco-roman se formează la Miazănoapte și la Miazăzi de Dunăre.

În veacul al treilea încep năvălirile Goților, cari se întind nu numai în Dacia, dar și la Miazăzi de Dunăre până foarte departe, pe apă și pe uscat. Năvala Goților s'a făcut din Rusia de azi.

Absorbirea Tracilor, Dacilor, Germanilor în lumea romană o zugrăvește foarte frumos, limpede și convingător, ținînd seamă de psihologia locuitorilor romanizați, dar de obirșie barbară și ei în cea mai mare parte.

La pg. 51 vorbește despre părăsirea Daciei, arătînd că au părăsit-o legiunile, slujbașii și familiile mai bogate; pe cînd agricultorii, păstorii, săracii, barbarii și cei pe jumătate barbari, dar romanizați, au rămas pe loc, în bună înțelegere cu Goții, Iuthungii și Vandalii bătûți de Aurelian și siliți a se supune ca federați ai împărăției romane.

La pg. 55, vorbind de Constantin cel Mare și de expediția lui la Miazănoapte de Dunăre, nu primește ideea că va fi făcut pod la Celei peste Dunăre. Crede că valorile din Dobrogea sînt din vremea lui Constantin.

1) Dl. Teoharie Antonescu zice: cu Bastarnii etc. la 102.

La pg. 56 vorbește de un popor slav sau uralo-altaic, format în Panonia și care întrebuița ca strigăt de războiu vorba *marha! marha!* Atunci ar fi fost Slavi și ar fi dovedit că erau în Panonia încă de pe vremea lui Constantin (veacul al IV-lea după Hr.)

Navala Hunilor (pe cari dl. N. Iorga nu-i crede sosiți atunci din Asia, ci că s'au sculat numai de sub mîna Germanilor) a silit pe Goți să părăsească Dacia și chiar părțile resăritene ale Europei.

Vine Cap. III. **Elementul roman în resărit între Bizanți și Barbari până la ivirea istorică a poporului român.**

Arată cum Germanii se retrag di'naintea Hunilor și, după desființarea puterii Hunilor, pleacă atrași de partea apuseană a împărăției romane. Peninsula balcanică, Panonia, Dacia erau pustiite, orașele dărămate, locuitorii siliți a se selbătăci și viața se simplifică. Arată cum, după plecarea Germanilor, ținuturile acestea erau goale de locuitori și ogoarele în parte mare părăsitate. Se făcuse loc și Slavii l'au umpiut. Aceștia veneau ca păstori și agricultori, cînd se putea pacinic, numai la nevoie cu arma în mînă. Arată cum Iustinian, folosindu-se de cearta sîngeroasă între Sclavini și Anți, cari în unire bătuseră pe Chilbudius prefectul Traciei, în Muntenia de astăzi, incheie pace cu dinșii, lăsindu-i să se așeze în Muntenia, ca prieteni ai împărăției și apărători în potruva popoarelor de neam turc, cari se grămădeau în preajmă. Orașul Turris (Nicopolul mic), poate Turnul-Măgurele de astăzi, era loc de comerț între Slavi și Romani.

În nota de la pg. 65 vorbește de încercarea d-lui Hasdeu a descoperi pomenirea Romînilor încă de pe vremea lui Iustinian. Iordanes spune că Slavii au început a se așeza în împrejurimile cetății Noviodunum, «Novietunensis civitas». Un copie-tor scrisese pe margine «Sclavinorum», adică Noviodunul Slavilor. Altul a băgat nota în text și-a eșit «Noviet sclavinorum unensis». Dl. Hasdeu ceteste Novi et Sclavino rumunensis!

Încercarea lui Iustinian izbuteste și la Dunărea de Jos e liniște. Dar alți Slavi, Serbo-Croații pustiesc partea apuseană a peninsulei balcanice.

La spatele Slavilor se ridică domnia Avarilor, urmași ai Hunilor și cu pretenție de a stăpîni pe Slavi și de a moșteni toate țerile stăpînite odinioară de acei Germani pe cari îi biruiseră. Împărații de la Constantinopol se folosesc de Slavi în potruva Avarilor și di'mpotrivă. Vin Bulgarii, alt popor turc, și cuceresc Mesia cu Slavii și Romanii de-acolo. Împărații de la Bizanț chiamă în potruva Bulgarilor alți barbari, și astfel sosesc Ungurii, Pecenegii, Cumanii.

Specialiștii (vezi Hunfalvy. Die Ungern oder Magyarern. 1881) privesc pe Unguri ca popor finez, care într'o vreme a trăit alături și sub înfrîurirea unui popor turc. Dl. N. Iorga, fără a-și areta pricinele, fie și într'o notă, îi socotea popor turc amestecat cu mulți Finezi. (pg. 73). Neapărat că greșeala e a d-lui N. Iorga. Și aci filologia îi joacă un renghiu!

Țarii bulgari își supuseră pe toți Slavii din peninsula balcanică și din Panonia: domneau peste remășițele de Germani și Turci din Panonia, peste Slavii și Romanii din Dacia. Maghiarii năvălesc în Panonia, nu prin Muntenia sau Transilvania, ci peste Carpați, pe la Miazănoapte. Maghiarii găsesc Slavi și Romani atirnători de Bulgari, dar sub voevozii lor¹⁾. Sub Stefan I-ii, după 1000, se întinse domnia Ungurilor și în Transilvania, unde se înființă o capitală în locul celei bulgărești, Belgrad (Alba).

Dl. N. Iorga nu se unește cu înțelesul ceatiția istorici români dau vorbelor *Βουλγαρία ἐκείθεν τοῦ Ἰστρου*, care se găsește numai o dată în Simeon Magister, și nu crede că e vorba de o Bulgaria la Miază noapte de Dunărea, în Muntenia, ci că, *ἐκείθεν* poate însaună și di'nceace în loc de di'ncolo ori că e vorba de Bulgaria de la Volga?! (pg. 77 vol. I.).

Cam romantic! Și cu toate acestea la pg. 74, vorbind de stările în Panonia, la Dunărea, Tisa pe Drava, după desființarea Avarilor și a domniei lui Sviatopluc, ne arată că așa zișii «recitores» ai împăratului Bulgarilor domneau peste Slavi, remășiți de Germani și Turci și peste păstori români. Iată deci di'ncolo de Porțile de fier o Bulgaria peste Istru și nu se vede de ce n'ar fi fost una și mai spre resărit de Porțile de fier și de ce Țarul Bulgarilor nu și ar fi întins puterea și aci la Miazănoapte de Dunărea peste Slavi și păstorii români. O fi dl. N. Iorga contra pentru că au avut alții această părere? De-aceea spune ritos că Bulgarii n'au avut niciodată stăpînire aci?

Arată pricinile ce-au făcut pe Maghiari să părăsească Atelkuzul și să se așeze în Panonia, de unde s'au întins și asupra Transilvaniei.

În câteva cuvinte ne arată plastic istoria Pacinațiilor, de la luptele lor în potruva Maghiarilor și pînă ce se așază di'ncolo de Dunărea și pier în urma unei răscoale, iar cei de la Miazănoapte de apă cad sub Comani, după lupte inverșunate, pe cari dl. N. Iorga le povestește pe scurt după Anna Comnena.

Tot așa zugrăvește, după scriitorii contemporani, istoria Comanilor, de la ivirea lor ca dușmani ai Pacinațiilor pînă la fuga lor desnădejduită di'nnaintea Tătarilor, parte în Ungaria sub Cuten, parte peste Dunărea. Intre altele vorbește de acea expediție a lui Manuel Comnenul la Miazănoapte de Dunărea în potruva Comanilor, pe cari îi bate în pădurea Tenuorman la poalele Carpaților. Bizantinii se aliază cu Slavii din această parte, cu Iaroslav de la Halici, dar și cu alți doi Premislav și Rotislav, despre cari nu ne spune unde domneau²⁾. Manuel a pus stăpînire pe Chilia. În altă expediție prin România de astăzi, cu Bizantinii merg și Români în potruva Ungurilor, în Transilvania.

1). Ceea ce nu va împiedeca pe Dl. Iorga a nu primi ideea că Bulgarii au domnit peste țeri de la Miazănoapte de Dunăre!

2). Nu pune pe unul din aceștia în legătură cu Seneslav de la Argeș, în 1247.

Deci aci primește Dl. N. Iorga părerea altor istorici, dar nu știm dacă pe-a d lui Hăjdeu sau pe a d-lui Xenopol. Totuși și după aceasta la Miază-noapte de Dunărea domnesc încă multă vreme Comanii, așa că nu se vede de ce nu-i pomenește la acea expediție. Rostul Comanilor, ca sprijinitorii a lui Asan și Ioanițiu Borilă etc. în privra Bizantinilor și Cruciaților de la Constantinopol, îl pune de asemenea în lumină.

Ajungem la Partea I-a.

«Romanii tesalici și cei dacomesici ai resăritului până la întemeierea Valahiei».

În cap. I al acestei părți, la pag. 86 și următoarele, într'o notă dă literatura chestiei asupra așa zisei teorii a lui Rösler, însoțind pomenirea fie-cărei cărți cu cite-va vorbe de critică.

Românii se ivesc mai cu temei în istorie, zice dl. N. Iorga, abia în veacul al 11-lea și al 12-lea, căci cuceritorii, pe lângă altele, le-au răpit și dreptul de a fi pomeniți.

Românii au găsit în peninsula balcanică, în munți, feluriti Traci, în orașe, de-alungul drumurilor comerciale și lângă mare, Greci. Tracii s'au romanizat, Grecii nu. Ba Tracii, înainte de a se romaniza, începuseră a se greciza. Dl. Iorga nu crede că 'n Balcani au putut să se păstreze Bessii până târziu. Di'mpotrivă Ilirii din munții Albaniei de azi au scăpat de romanizare desăvirșită, pentru că munții selbateci și săraci nu atrăgeau pe nime, măcar că erau vecini cu una din cele mai înfloritoare provincii romane, Dalmația, și măcar că influența romană era mult mai puternică pe țărmul Adriaticei.

Nu vedem de ce n'ar fi ramas în părțile selbatece ale munților resăriteni, până în veacul al VI-lea, și Bessii. Doar fiind-că Dl. Hasdeu și alții cred c'au ramas? Dar ce facem cu Gestitirum?

De mirat, mai ales cînd singur pomenește un șir de popoare străvechi, cari s'au păstrat în munți. (pag. 92)!

Dl. N. Iorga e de părere că 'n Dalmația s'a făcut o limbă romanică deosebită de cea romină. Asta e lucru dovedit de Dl. A. Filipide

În munții resăriteni ai peninsulei se află Vlăhi, păstori și hoți, pomeniți din veacul al 10-lea, cînducid pe David, unul di'ntre fruntașii Bulgarilor răsculați. Felul de luptă al acestor Bulgari dovedește că oștile lor se alcătueau mai ales din Români și Albanezi, ca și mai târziu în partea resăriteană, cînd cu răscoala căpiteniilor de păstori Petru Asan și Ioanițiu, cari erau Români. Dl. N. Iorga nu e zgircit de loc în cheltuirea de vorbe ocăritoare pentru Români din peninsula balcanică și cum uită a spune că 'n privința cusurilor Bizantinii îi 'ntreceau, ne face, nu știu cum să credem că simte plăcere a înjosi pe strămoșii noștri din acele vremuri, vorbind de ei mai cu același despreț ca și Kekaumenos. Așa despre răscoala Asăneștilor zice c'a fost o *epopee adevărat rominească, măreață, singeroasă și grosolană*. Și aiurea (pag. 97): «A încheia un tractat cu dînșii, e ca și de prisos, căci boerii români se mută de la un partid la altul, pentru trecerea de vreme

se'nsoară, ucid și vind prietenii, ca și cum ar face lucrurile cele mai obicinuite ale vieții“.

Dar, cum vom vedea, dl. N. Iorga în patriotismul d-sale îngust nici nu-i socoate pe acești Romîni ca de-ai noștri; căci despre cei de la noi zice: «Astfel de viață nu o găsim niciodată la Romîni de pe partea stîngă a Dunărei: aceștia sînt, cum vom vedea, agricultori, pacinici și liniștiți, cari se fac păstori numai de nevoie». Păcat că uită tocmai istoria acestora cu toate grozăviile ei, grozăvii cari, de altfel, erau ale timpului.

E foarte ciudat că nu ține seamă de dovezile aduse de dl. N. Densușianu în «Revoluția lui Horia» despre rolul ostășesc al Romînilor în armatele bizantine, ca mai pe urmă în cele ungurești.

Despre greșeala cea mare a d-lui Iorga în privința Arminiilor și Romînilor, pe cari îi socoate, fără nici o dreptate, ca două popoare cari s'au format și au crescut deosebite, am vorbit în No. 4 al «Vieții romînești», deci nu mai stăruim.

Ne pare reu că teoria aceasta greșită pune o pată pe lucrare. De altfel d-sa a izbutit a învia foarte frumos și, credem că adevărat, răstîmpul, cînd s'a făcut neamul romînesc în Pind, în Balcani și în Carpați. A știut a se folosi foarte cu măiestrie de numele de sate, munți, riuri și să le dea o lămurire ce pare cea adevărată.

Chipul cum se folosește de amănunte, cum din faptele caracteristice scoate lumină asupra unor vremuri atît de întunecate, poate sluji ca model și dovedește că avem în dl. Iorga un istoric, cu care ne putem mindri. A făcut greșeli, căci istoria cere cunoștințele cele mai felurite și mai anevoie a le avea întrunite același om.

Ce frumos, de pildă, arată cum datorim șirului de popoare de neam turcesc, cari s'au perindat prin Rusia de miazăzi și peste țările noastre, faptul că Slavii de la miază noapte, Rușii, n'au putut să-și dea mina cu cei de la miazăzi și cum acele popoare barbare ne-au păstrat un loc gol și pentru noi și ne-au pregătit la rolul greu și primejdios de-a fi despărțitori între două lumi slave, dar totodată ne-au cîștigat și apărători în Europa, cari nu ne-au lăsat să ne înghită oceanul slav.

Trebuie să citească oricine cum se folosește dl. N. Iorga de cunoștințele ce are despre viața orașelor în timpul năvălirii barbarilor, de rostul episcopilor etc. Va vedea ce viață capătă, pentru noi, acele timpuri depărtate, cînd strămoșii noștri apărau romanitatea, creștinismul și civilizația de noianul barbar, care le îneca. În această privință d-sa urmează pe Jung.

La pg. 120 începe un capitol intitulat: «**Cele mai vechi știri bizantine despre trecutul Romînilor la Dunărea. Romîni de la Dunăre și regatul bulgaro-romîn. Cele dintîi întemeeri de state. Lupte pentru neatîrnare**».

Aci vorbește de expediția lui Manuel Comnenul în potruva Ungurilor în Transilvania, trecînd pe la noi cu o mulțime de Romîni de la miazănoapte de Dunăre. Nu știm de ce dorul de

a fi original face pe dl. N. Iorga a traduce ἐξ τῶν γνωρίδων καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ γνωρίων, nu cum au tradus-o atîția «din locurile cunoscute lor și de mai înainte», ci prin «din locurile, cari mai înainte fuseseră unite cu el». Fuseseră unite în loc de *cunoscute*, *obiceiurile* e peste putință, iar ἀπὸ τοῦ=lui e extraordinar!

După veacul al 12-lea, cronicarii bizanțini nu se mai interesează de țările noastre. Cronicarii Serbilor și Bulgarilor n'au vederi mai întinse, deci nu ne pomenesesc nici ei. Numai din documentele ungurești poate eși lumină.

Dl. Iorga se întoarce iar la Ioanițiu. Nu crede că el, deși se știa Vlah, a putut afla că Vlahii sînt urmașii Romanilor, cum s'ar părea din scrisorile papii. Ioanițiu vroea să fie împăratul *Bulgarilor și Grecilor*. Încearcă apoi a explica în ce chip a ajuns a i se zice lui Ioniță «Împăratul Bulgarilor și Vlahilor» și țării Vlahia. Ioniță își zicea în hrisoave etc., împăratul Bulgarilor și Grecilor sau pe grecește «τῶν Βουλγάρων καὶ Ῥωμαίων». În cancelaria papei s'a tradus acest titlu prin «Imperator Bulgarorum et Romanorum». Dar așa nu se putea răspunde; căci s'ar fi jignit Latini de la Constantinopol. Ce face papa? Îi scrie că Ioniță e Roman de obîrșie și Romani supușii lui, iar ca titlu îi dă «Bulgarorum et Blachorum rex». Cea mai bună dovadă c'a nemerit adevărul minciunei papale, o vede dl. Iorga în faptul că papa vorbește despre Samuel, Petru și Simeon, regi bulgari curați, tot ca de niște, *reges Bulgarorum et Vlachorum*.

Nu credem că are dreptate dl. Iorga. Dacă știau Kekaumenos și Anna Comnena, Cinamus și alții de Vlahi că se zice a fi coloniști veniți de mult din Italia, cum n'ar fi știut diplomații de la curtea papei de urmașii Romanilor de la miazănoapte și de la miazăzi de Dunărea, cînd erau în aceste părți până tîrziu episcopi cari scrieau latinește și cari atîrnau de Roma? Afară de acestea, lui Ioanițiu și țării lui îi zic Blac și Blaquie¹⁾ și cruciații și cronicarii apuseni. E deci absurd de crezut că Petru, Asan și Ioniță nu știeau că o parte din supușii lor sînt de obîrșie romană. Despre cele 5 episcopate răpite de Unguri de la împărăția lui Ioniță, arată bine dl. Iorga că nu puteau fi în părțile noastre, ci în Serbia până la Niș, cucerite de Emerich, regele, Ungariei pe la 1202 sau 1203.

Stefan cel sfînt al Ungariei cucerește Transilvania, întemeiază o capitală a ei pe Murș pe locul Belgradului slav și Geisa o coloniază cu Germani²⁾. Aurul și sarea atrag pe coloniști cari găsesc în țară Olahi (Romini) și Bissenii (Pecenegi). De pe vremea lui Stefan erau 7 cetăți, de-aceia Nemții i-au zis Siebenbürgen. Această părere a dl. Iorga nu o primesc toți și unii țin mult la Cibinburg, adică numele ar fi venit de la Sibiiu, vechiu Sibiniu. Așa dar în Transilvania care era *Terra et Sylva Blacorum et Bissenorum*, a așezat regele, în puterea dreptului

1). Și dl. Iorga citează pe Rysbroek cu *Valachia terra Assani!*

2). Dar acest Belgrad îl apăraseră Rominii (pg. 199).

său de suzeran, pe Germani. Germanii erau sub comiți sau grebi, Pecenegii sub iobagiones; iar Vlahii, sub un voevod după obiceiurile lor. În partea resăriteană a Transilvaniei, la hotarul spre Moldova, a așezat regele pe Secui, Unguri grăniceri, poate prin veacul al 11-lea. Printre Secui erau și Romini sub cnezii lor și făceau aceiași slujbă.

În potriua Cumanilor din Muntenia de astăzi, cari pătrun-deau în Transilvania prin trecătoarea Rucăr-Drăgoslavele (cre-dem că și prin altele mai răsăritene) a adus regele Ungariei ca-valeri germani și i-a așezat în țara Birsei, unde au făcut ce-tăți pentru apărarea Ungurilor, Secuilor și Rominilor. În 1222 li s'a dat și țara de la Carpați până la Dunăre și spre răsărit până la Brodnici, Romini din Moldova deluroasă. Cavalerii au întemeiat Cimpulungul din Muscel, iar Cumanii începeau a se liniști sub stăpînirea maestrului Dietrich.

Dar regelui nu i plăcură apucăturile Germanilor și-i izgoni ca pe niște șerpi din Cimpulung și din țara Birsei, supunîndu-și de-a dreptul Cumania. Din o scrisoare a papei se află că Valahii din aceste părți aveau episcopi de rit grec.

Regele Ungariei înființă între Mureșul de Jos și Dunărea banatul Severinului (1233). Severinul îl explică dl. Iorga de pe numele unui om și nici c'o legătură cu împăratul Sever, cum cred greșit atîția din istoricii noștri.

Vorbește de dania ce regele a făcut comitelui german Conrad, mai multe locuri la apus de Olt în Transilvania și ce va putea cuceri la miazăzi de Lotru, ne spune de castelele Lothur-var și Tălmăciu. Ținutul se numea Loviște, ceea ce dl. Iorga tălmăcește prin *confluență*, de și Loviște înseamnă loc de *vi-nătoare*.

Crede că pe Tatarii i-a chemat unul din urmașii lui Ionițiu în potriua Ungurilor. Năvala s'a făcut în 1241 și-a prefăcut în pustie și țintirim Ungaria. Dl. Iorga, sprijinit pe cercetările lui Strakosch-Gassmann, publicate în 1893 sub titlul de «*Der Ein-fall der Mongolen in Mitteleuropa in den Jahren 1241 und 1242.*» spune că Bezerembam, de care vorbește Fazel-Ullah-Rasid, nu era în ținuturile românești, deci că nu poate fi vorba de-un Basarab ban, cum crede dl. Hasdeu și atîția după el. Tatarii au prădat episcopia Cumanilor, pe Milcov, Muntenia și Moldova, firește că în deosebi Transilvania și Ungaria. Nu văd însă de ce se ferește dl. Iorga a vorbi de Caraulaghi.

Vorbește de dăruirea ce face Bela al IV-lea Ioaniților în Oltenia și'n Muntenia, de voievodul oltean Litovoi și de cel de la Argeș, Seneslav, amîndoi romini. Dl. Iorga crede că Feketjg sau Feketehalom, pe care îl dă Ioaniților regele era în țara Birsei. Dar cavalerii n'au putut prinde rădăcini aci. Istoriseste năvălirile și amestecurile Tatarilor Nogai peste Dunărea. D-sa crede, și, cu drept cuvînt, că Stefan, fiul mai mare al lui Bela, a petrecut vre-o zece ani în Muntenia mare de azi, în înțele-gere cu Seneslav, căutînd a întemeia aci un regat și purtînd lupte peste Dunărea până la Constantinopol.

Vine apoi domnia Nogailor. Pe la 1323 era întemeiat stăutul Ungrovlahiei sub suzeranitatea Ungariei cu Ivanco sau Tuhomir (Tocomerins) (pg. 144). În 1330 Basarabă, fiul lui Ivanco, bate pe suveranul său. Iar Tuhomir sau Ivanco o fi fost fiul lui Seneslav. Cum a unit însă și țara lui Litovoi cu a sa? Dl. N. Iorga e de părere că prin bună învoială sau încuscrire cu Barbat, fratele lui Litovoi. De ce n'ar fi dat însă regele Ungariei lui Ivanco și Oltenia? Litovoi și frații lui, poate înțelegi cu Bulgariei de la Vidin și de bună seamă cu Dorman de la Crașău (1272) se răsculaseră doar împotriva Ungariei și fuseseră învinși.

Unde rămâne însă toată istoria domnilor Olleni, povestită de dl. Hasdeu și felul cum credea d-sa c'a dovedit întemeierea Transilvaniei sau Ungrovlahiei?

Nu le combate nici macar într'o notă! Dl. Onciul cu teoria d-sale are tot așa de puțin noroc la dl. Iorga.

În partea II-a «**Viața economică și sufletească a poporului român**», în Cap. I, vorbește de păstori, călători și de plugari așezați. Împărțirea Românilor în munteni și țărani din câmpie; în al II-lea **Despre orașe**; în al III-lea **despre satele românești**.

Românii se ivesc în istorie ca popor de păstori și plugari, atît în Pind cît și în Carpați¹⁾. Plugăria le-a fost cu puțință chiar în Carpați, nu însă și pe părțile cele stîlcoase ale Pindului. Documentele arată că Românii aveau, pe lângă pășuni în munți, locuri de arat, ca și celelalte neamuri. Nu rare-ori vedem că lăzueau din codri, deși făceau locuri de arat, unde sămănau săcară, meu, mai tîrziu chiar porumb. Asta chiar Cîmpulungeni din Bucovina o spun.

Dă frumoase amănunte în privința deosebirii între țărani și Mocani sau Moti, în privința îmbrăcămîntei și obiceiurilor. Vorbește despre împărțirea țerei după riuri și izvoare, obiceiul luat de Români și de Unguri dela Slavi.

În privința orașelor arată că le-au întemeiat mai pe toate străinii. Așa Baia din Moldova au întemeiat'o Sașii din Bistrița și a purtat și numele de Moldova. Dl. Iorga a găsit multe scrisori *nemțești* de la graful și de la judecătorii din Baia cătră rudele lor din Bistrița. Românește grafului îi ziceau Șoltuz, iar Sașilor Nicolaus și Georg le ziceau Giurgiuman și Nicoară; dar nu odată vorbesc documentele de Sașii de la Baia. Într'o notă vorbește de o pecete a orașului Baia cu data 1200²⁾. Asta ne amintește de o piatră de mormînt din 1297 găsită acolo de repositatul N. Beldiceanu. (Hic jacet Bartolomeus dei servus functus Sacerd[os]).

Romanul l'a întemeiat Roman vodă; cetatea Smeredova de lângă el Stefan cel Mare. Administrația era ca la Baia și

1). La pg. 98 și mai înaintea vorbea alt-fel: îi făcea pe Armini numai păstori.

2). Pg. 160 v. I unde trimite la *Studii și documente VII* (pg. 104 No. 8).

pecetea cu inscripție latină sau slavă dar cu litere latine. Și la Roman au luat Unguri și Sași parte la întemeierea orașului.

La sfârșitul veacului al XIV-lea a întemeiat Petru Mușat mănăstirea Neamțului. Lingă schit se pomenește cetatea Neamțului (din v. al XV-lea). Acolo erau doi părcalabi și lingă ce fate un târg, Tîrgul-Neamțului. Dar mai înainte fusese în acest loc un așezămint făcut de Sașii de la Bistrița, cari se îmbogățiseră aci păzind trecătoarea de la Bicaz spre Valea Seretului.

Deci dl. N. Iorga nu primește ideea că aici a fost odinioară o cetate a cavalerilor așezați în țeara Birsei la începutul veacului al XIII-lea și pune totul în legătură cu Bistrița, ca și la Baia Iar cetatea pare a o atribui domnilor moldoveni (în veacul al XV-lea) cum spune de altfel și în altă lucrare.

Dar, de ce-i ziceau Cetatea Neamțului?

Mai departe însă (pg. 267 vol. I) ne spune că pe la 1352 cetatea era și'n ea așeză regele Ungariei oaste!!

La Bacău face-o scăpare din vedere ciudată, căci spune că e la locul unde Moldova se varsă în Siret! În adevăr acolo e însă Romanul, iar Bacăul e pe Bistrița nu departe de locul unde se varsă în Siret (pg. 162) Bacăul e și după nume unguresc. Trotușul de asemenea l'au întemeiat Ungurii. Intr'o vreme Trotușul era mai mare de cit Bacăul, comerțul cu Brașovul se făcea pe aici și tot în Trotuș erau vameșii lui Vodă. Pe aci mergeau la Brașov negustorii armeni și nemți din Polonia. În apropiere de Trotuș era Oena și pecetea orașului avea pe ea ciocanele șaugăilor.

Ajudul e de asemenea întemeiat de Unguri și Sași. Focșanii sînt oraș nou. Pe la 1738 trăiau nepoții unuia, care făcuse plugărie în satul Stroești, unde s'a întemeiat apoi târgul Focșani. Până în veacul al XV-lea era pe Putna, cetatea Crăciuna, iar târgul Putna se pomenește ca loc de vamă în drumul spre Muntenia, în 1460. Cine-a întemeiat Crăciuna? Nu cavalerii?

Tot așa e în partea muntoasă și deluroasă a Munteniei. O scrisoare a papii, din 1234, arată cum au trecut la biserica resăritului o mulțime de Unguri și de Germani cari se așezaseră între Romîni, în episcopia Cumanilor (între Buzău și Bacău). Buzăul se pomenește încă din 1431, dar era mai vechiu. Acolo era un episcop resăritean. (N'o fi *Busau* al cavalerilor?) Cimpulungul l'au întemeiat cavalerii germani la începutul veacului al 13-lea. Aci făcuseră un Marienburg și un Marienkloster. Schitul și-a lăsat numele de Cloașter până astăzi. Dl. N. Iorga crede că și cavalerii n-au găsit locul gol, ci că erau acolo Nemți mai dinainte încă. Organizația orășănească era germană cu graf sau jude și pîrgari etc. Privilegiile Cimpulungului s'au păstrat până tîrziu și'n parte până azi. Tîrgoviștea era încă din veacul al 15-lea cel mai însemnat din scaunele domnești. Și aci erau Sași și organizația orășănească germană cu jude și pîrgari. Elementul romînesc ajunsese însă cu totul cumpănitor în veacul al 16-lea. Săcuenii, după care se numea ținutul „Saac“,

il crede a fi fost de asemenea înființat de Sași¹⁾. Încolo în partea muntoasă și deluroasă a Munteniei și Olteniei nu se mai întâlnește nici un oraș întemeiat de Sași și Unguri. Pricina e că nu erau căi de comerț, cari să atragă negustori. Toate celelalte orașe le-au făcut din sate domnii. Între cele mai vechi e Argeșul, unde ședea Seneslav pe la 1247 și mai înainte; Gherghița, Piteștii, Cărbunești sau Țirgul Bengăi. Țirgul Jiului era la începutul veacului al XVI-lea, sat. Mircea Ciobanul l'a luat de la stăpîn pentru viclenie. l'a dăruit altuia și tot odată l'a făcut și Țirg. De-atunci pe lângă pîrcălabul satului au început a fi acolo jude și pîrgari. De la o vreme orașenii s-au răscumpărat. Rîmnicul Vîlcei ca și Rîmnicul Sarat sînt orașe făcute din sate de lângă cite un rîmnice. Dl. Iorga spune că la Rîmnicul Sarat se făcea sare din apa sarată a unui iaz (?). Piatra din Moldova era de asemenea un sat prefăcut în oraș, fără amestec de străini. Orașenii erau mai toți plutași și butnari

Între Siret și Nistru sînt multe orașe vechi. Cernăuții l'au făcut d'înr'un sat. Siretul e întemeiat de Nemți și avea orașeni nemți pe la sfîrșitul veacului al 14-lea. Suceava de asemenea, în strîne legături cu Bistrița. Sașii, împlinind oareși cari forme, se bucurau în Suceava de dreptul cetățenesc german; de asemenea Sucevenii în Lemberg și aiurea. În 1544 graful și cetățenii jurați din Suceava scrieau nemțește.

Pe lângă Nemți au mare rost negustorii armeni și carele lor. În veacul al 14-lea se așezaseră Armenii fugiți din Asia în Lemberg și în orașele răsăritene ale Moldovei. Cei d'întai domni ai Moldovei au găsit în Suceava și aiurea, pe lângă comunități săsești și armenesti, sub șoltuzul și pîrgarii lor armeni. La începutul veacului al 15-lea se pomenește Dorohoiul, un sat mai apoi Țirg, pe unde trece drumul la Hotin și Camenița. Mai înainte vama Dorohoiului era la Siret, iar a Hotinului la Cernăuți. La începutul veacului al XV-lea Botoșanii era sat și nu se pomenește în privilegiile negustorești din acea vreme; se face apoi Țirg, atrage pe Armeni și înflorește; căci era pe aici un drum mare de comerț la Chilia. Armenii s'au așezat în satul Botășani și lor s'ar fi datorind orașul. Botășanii atîrnau d'înr'untii de Hirîu, care n'a fost nici o dată oraș, dar avea șoltuz și pîrgari. Armenii aveau un *jus armenicum*, de care se foloseau și cei din Moldova. Biserici armenesti, de piatră, din veacul al 14-lea, se aflau sau se mai află în multe orașe moldovenesti [Siret, Suceava, Botoșani, Roman, Iași, Galați, Cetatea Albă, poate și Tighina]. Cotnarul avea și el șoltuz și pîrgari, cu locuitori sași și unguri până în veacul al 18-lea. Cotnarii erau Țirg; dar era și un pîrcalab domnesc. Iașii au fost un sat al unuia Iaș; Iașii era Țirg sub Petru Rareș și avea în frunte un voit și pîrgari. În privilegiile vechi nu se pomenește ca oraș. În a doua jumătate a veacului al 16-lea capătă privilegiile orașenesti. Locuitorii erau Romîni, dar crescînd orașul, s'au adunat și străini de tot felul.

1) Mai curînd ai zice că e vorba de Secui, dacă n'ar fi alte dovezi.

Din basmele cu *Municipium Iassiorum* sau cu Iazigii nimic! Vasluiul ca tirg e mai vechiu de cit Iașii și se pomenește în cele di'ntăi privilegii comerciale. Avea și-o populație ungurească. Huși nu stau în legătură cu Husiții, ci au fost satul lui Hus. Lângă Huși erau, ca și la Cotnari, Unguri și podgorii. Falciul ca și Piatra poartă numele de oraș și nu de tirg. Avea un pârcalab domnesc, un voit și pîrgari.

Vine rindul Birladului, care ese foarte jumulit de slava ce și o făcuse pe temeiul documentului plămuit al lui Ivanco Rotislavovici!

Plămuit e documentul și încă prost de tot, cum a aratat dl. I. Bogdan. În 1134 nu era încă Haliciul. Mesembrienii erau ruinați, Galații s'au înființat în veacul al 16-lea, iar orașele ungurești, de cari vorbește documentul, nu se înființaseră încă! O fi fost Ivan Berladnicul la Birlad? Poate o fi fost acolea un «grad» de unde Ivanco o fi privigheat peste pescarii de la Dunărea Dar nici atita măcar nu e de crezut. Birladul s'a ridicat, cind a început a fi bătut drumul de negoț, care lega Lembergul prin Suceava sau Siret, dar mai ales prin Siret, cu porturile tătarești. Armenii din Birlad veniseră din alte orașe moldovenești, iar aceștia din Galiția Dar în Galiția nu sînt mai vechi de cit veacul al 14-lea! Pe vremea lui Ivanco, Liovol și Cracovia n'aveau nici un rost, Cracovia s'a făcut oraș abia pe la 1257, cind s'au așezat acolo Nemții, iar Liovol a început a înflori în veacul al 14-lea, după asezarea Armenilor. În veacul al 12-lea, între cursurile de jos ale Prutului, Siretului și Nistrului erau numai sate răzlețite, într'o pustie. Nu era cale de comerț. În veacul al 15-lea însă avea Birladul organizația după dreptul german al Magdeburgului, cu șoltuz și pîrgari.

Tecuciul s'a întemeiat în jumătatea întâia a veacului al XV-lea. În 1453 Tecuciul, ca și Vasluiul, nu erau încă tirguri, adecă loc cu bălcu, pe cind Birladul era tirg. Pe la 1650 era însă oraș cu șoltuz și pîrgari, dar nu mai erau negustori străini bogati.

Galații nu erau pe vremea înființării Moldovei, ci s'au făcut mai tirziu di'ntr'un sat sărac de păscari, cind țara a căzut sub Turci. Renii sînt mai vechi; dar până în veacul al XVI-lea, n'a avut nici odată organizarea orașenească. Pe la mijlocul veacului al XVI-lea erau în Reni mulți negustori greci, între Nistru și Prut, Hotinul s'a întemeiat lângă cetatea de aparare în potrive Tatarilor. Asemenea cetăți erau la Soroca și la Tighina. Soroca însă e din veacul al 16-lea La Tighina, pe vremea cind Tatarii stăpîneau Cetatea Albă, era trecătoare în țările tătarești spre Caffa. Soroca și Tighina nu erau tirguri. Orheiului i-a dat un domn dreptul orașenesc al Magdeburgului. Lăpușna lângă codrul Chigeciului avea în veacul al XVII-lea dreptul Magdeburgului cu șoltuz, pîrgari și oameni buni. Chilia și Cetatea Albă erau porturile comerțului german cu răsăritul. Negustori nemți și armeni de o parte, greci, raguzani și armeni de alta.

Chilia s'a întemeiat pe-o insulă a Dunărei. O fi Χήλη sau Χηλή din vremea lui Iustinian și Mauriciu? La pg. 188 și dl. Iorga se leapădă de Ἰλις a lui Dromichaites, cum ne-am lepădat și noi. În veacul al 12-lea o pomenesc cronicarii. Aci l'au ajuns prigonitorii pe fugarul Andronicos. Acest Andronicos e cel care încercase mai înainte vreme a fugi spre Haliciu de-l prinseseră și dăduseră următorilor, Vlahii. În veacul al 13-lea surghiuneau aici pe patriarhi. În veacul al 14-lea, sub nume de Chele sau Lycostomion, era a patriarhului. Genovezii, căpătînd monopolul comerțului în Marea Neagră și alte ape grecești, la 1381, aveau la Chilia un consul al lor și un massarius, iar vasele lor cercetau Mangalia, Constanța, Sulina, Sf. George, de luau griu și piei crude. La 1403 Chilia căzu în minele lui Mircea cel Mare. De la Munteni era trecut la Unguri, până la 1465, cînd a luat-o Stefan cel Mare.

La 1484 au luat-o Turcii și-au tăiat calea comerțului. La gura Nistrului era o cetate slavă, de piatră, Belograd, cetatea Albă. Bizantinii îi ziceau cetatea neagră, Maurocastron. O găsim pomenită din vechiu. La 1330 era în puterea Tatarilor. Genovezii au stăpînit-o poate în veacul al 14-lea, apoi Moldovenii, de la sfîrșitul acestui veac. La 1410 se pomeniște ca o colonie genoveză. În veacul al 14-lea, înainte de vremea Genovezilor, seseau la Cetatea Albă vase dela Trapezunt etc. Apoi a fost cetate latinească, deci genoveză. Armenii, firește, nu lipsiră; dar erau și negustori romîni, cunoscuți până la Lemberg; orașul era sub un jupan și sub bătrînii orașului. La 1484 cade sub Turci, dar intru cîtva rostul comercial și-l păstrează.

După infringerea Ungurilor și a lui Radu dela Afumați, la 1526, au pus Turcii stăpînire și pe orașele dunărene ale Munteniei, fără lupte. Între acestea, în frunte era Brăila. A fost un sat de păscari, unde s'au așezat negustori greci. Numele e dela un Brăilă. La 1368 se pomeniște în privilegiul dat Sașilor de Vlaicu Vodă și că ăstia mergeau pe acolo la Constantinopol, în Bulgaria și Turcia. Chalkokondylas, în veacul al XV-lea, spune că Brăila era port foarte însemnat și orașul cel mai mare al Munteniei. Din acest veac s'a pastrat o scrisoare a comunității Brăilei către cea din Brașov, în privința lui Mihoci Raguzeanul, cetățean al Brăilei. De-acolo se vede că orașul avea jude și pîrgari, că orășenii plăteau o sumă hotărîtă lui Vodă și avea, în schimb, judecată neatîrnată în treburi negustorești, după obiceiul altor orașe. Din veacul al XVI-lea, înainte de-a cădea sub Turci, e altă scrisoare de-același fel. Și sub Turci comerțul Brăilei a ramas înfloritor (1569). Dar drumul Brașov—Brăila se părăgini. Peștele îl trimitea nazirul la Constantinopol. În fața Hirșovei, între cele două insule ale Dunărei, era tirgul Floci, pomenit din veacul al XV-lea. Flocii n'a căzut sub Turci, avea dreptul Magdeburgului chiar în veacul al XVII-lea. Locuitorii erau Romîni și Bulgari. Călărașii e un sat slujitoresc, unde stăteau călărași, cari aveau a sluji la curtea domnească. Dl. N. Iorga nu crede că Giurgiul o fi întemeiat de Genovezi, cum zice dl. Hasdeu, ci că a fost satul

unui Giurgiu, că în veacul al 14-lea și al 15-lea era cetate la trecătoarea Dunărei, și a căzut sub Turci. Giurgiul n'a fost nici o dată oraș cu dreptul Magdeburgului. Turnu Măgurele e pe locul unde a fost castelul Turris al bizantinilor. Turcii l'au ridicat din nou. A fost cunoscut ca Nicopolis minor. N'avea nici negoț, nici drepturi orășenești. Celoii era pășcărie vestită încă dela 1247. Calafatul era în veacul al XV-lea un loc de vamă, care n'a avut nici odată a face cu calfatarea vaselor genoveze, cum crede dl. Hasdeu. Dar de unde acest nume ciudat, altfel, nu ne spune. Severinul e un loc întărit, numit dela un Severin oareși care; deci nici vorbă de împăratul Sever. N'a fost nici odată oraș. Craiova nu e nici dela Cumani, nici dela Bulgari, cum zice dl. Hasdeu. N'a avut organizație orășenească, deși se numea oraș. Dl. Iorga pune între basme spusele lui Mauro Orbini (sfârșitul veacului al XVI-lea) că ar fi Craiova în legătură cu Marcu Crălievici din Serbia. Slatina era loc de vămuit, încă de pe la 1368, pentru mărfurile ardeleni ce mergeau la Severin. Asta e dovadă că era mai de mult granița spre Oltenia, aci.

Bucureștii încep a fi capitală sub Radu cel Frumos, care vroea să fie cit mai aproape de cetatea turcească Giurgiu. Cetatea Dimboviței, care era și pe la începutul veacului al XV-lea, se afla la izvoarele Dimboviței în munți. Acolo plăteau Brașovenii vamă. Bucureștii s'au alcatuit în jurul unei cetăți pe satul lui Bucur. Drumul de la Giurgiu spre Ardeal și așezarea capitalei aci, aduseră înflorirea lor. Cel mai vechiu document, privitor la organizația lui orășenească, e din 1578. De atunci au fost judele și pîrgarii. Caracalul s'a întemeiat pe vremea lui Mihail Viteazul. Despre Antoniu Caracalla nimic, dar nici despre Cară-căl, Turnul negru, față cu Turnul roș!

Intemeierea orașelor se datorește străinilor în Moldova, Muntenia, dar și în Ardeal. Nici Ungurii, nici Românii n'au putut să se ridice dela sine la viața orășenească. Sate românești au putut ajunge țiguri cu bilciuri, dar orașe industriale, nu.

Ajungem la sate. Dl. Iorga crede că sat vine dela *satum*, latinește și nu dela *fsat*, albanez. De ce nu primește părerea d-lor Ov. Densușianu și Hasdeu? Pentru că i-ar incurca părerea că Românii sint popor deosebit de Armini?!

Arată că în vechime locuitorii satului erau rude de singe, coboritori di'ntr'un strămoș di'ntr'un *bătrîn*. D-sa crede însă că ori de câte ori întinim într'un sat doi sau trei bătrîni, satul e alcătuit din tot atitea sate mai vechi. Părerea e de bună seamă greșită și bătrîinii au fost neapărat frați, cari și-au împărțit moșia. Ori de câte ori se făceau împărțiri moșia se desfăcea în bătrîni mai mulți. Dl. N. Iorga nu dă nici o dovadă în sprijinul părerei d-sale; ne mulțumim, aci, deocamdată a ne arăta părerea noastră deosebită și credința că nu se poate primi ideea că mai multe sate să făceau lipite la un loc. Nici documentele dela noi, nici cele din Transilvania și Maramureș nu dau drept a primi spusa d-lui Iorga. Vorbește de înțelesul cuvîntului *moș*, *moșie*, *moșneni* și

moșteni. Dar nu se încearcă a ne da vre-o etimologie latină pentru *moșt*, care e rădăcina tuturor și care pare intrudit cu un cuvânt albanez. De ce?

Face deosebire între ocine sau moșii ohabnice ¹⁾ moștenite de la părinți, iar daniile domnilor. le crede că purtau dintru'n-tiutiu numele unguresc de uric, nume care mai apoi s'a dat documentului de danie. Credem că se înșeală dl. N. Iorga, căci și uric tot proprietate vecinică înseamnă. Iar de documentele atât de numeroase, din cari se vede că daniile dintru'n-tiutiu se făceau pe un timp mărginit, cit și despre înțelesul ce aveau daniile făcute de domni, nu cheltuște nici o vorbă. Se simte de pe-aceia înțurirea ideilor reacționare, care i-au stricat, în parte, mai ales istoria mai nouă a Românilor.

Dl. N. Iorga constată că drepturile tuturor celor dintr'o familie [frați și surori, băeți și fete, soție etc.] erau deopotrivă. Dă cuvântului siliste înțelesul de Mark, adică de întinderea stăpinită de locuitorii satului, deși în documente înseamnă numai vatra satului, sau vorbește cum toți erau frați de moșie și cum un străin, ca să poată cumpăra partea ce se cuvenea unui frate de aceștia, trebuia să fie primit de ceilalți să se căsătorească în sat. D-sa crede că frații de moșie, moșnenii, aveau drept ori cind să arunce banii străinului și să-l scoată din moșie, chiar dacă frații de moșie nu voiseră să cumpere partea și străinul o cumpărase numai după ce să făcuse această formă.

Asta n'o putem crede! În orice caz, n'o dovedește prin nimic, nu citează nici un document.

La pg. 205 arată că între felul de proprietate al Românilor și zadruga Slavilor de la miazăzi sau mirul Rușilor, nu e nici o asemănare.

În II Cap. 3, stăruie asupra faptului că Români n'au fost niciodată numai și numai păstori, ci că întotdeauna au lucrat și pământul. Lucrul se vede din literatura poporului și din documentele din toate țările locuite de Români și tot așa era până pe vremea Dacoromanilor.

Dovedește că țara era locuită cu mult înainte de întemeierea Moldovei și Munteniei, din timpuri străvechi; în partea muntoasă neîntrerupt. Așa numitele pustii ce le dăruiește domnul, mai ales în Moldova, erau moșii pustii, dar erau cuprinse între moșii cu hotare statornicite. Tot așa trebuie înțeleasă vorba *desertum* în documentele de la regiunea ungurești.

Arată apoi felul de traiu al Pecenegilor (Bisenii), al Românilor, al Sașilor și al Securilor, în Transilvania. Din toate do-

1) Că dl. N. Iorga se înșeală în privința lui *ohabă* ne dovedește, între altele, dl. I. Bogdan în numărul jubilar al „Convorbirilor literare”. Ne arată că *ohabă* vrea să zică scutire și se zicea așa moșiilor pe cari domniile le închinau boerilor sau mănăstirilor, scutindu-le de dări și slujbe către domn, ca să le dea și facă celui miluit.

Dar în privința istoriei proprietății la noi și-a înțelesului daniilor, cit și în privința schimbărilor prin cari s'a întemeiat și la noi proprietatea mare, va trebui să stăm de vorbă mai pe îndelete cu dl. N. Iorga, altă dată.

cumentele se vede că Rominii erau acolo mai vechi de cit celelalte neamuri aci pomenite.

Intre așa ziii *iobagiones castorum*, apărători ai cetăților, dovedește că erau Romini, încă de la începutul veacului al XIII-lea și de bună seamă mai dinainte. Ba tot apărători ai cetăților erau și înainte de vremea lui Stefan cel sfânt, deci îndată după 1000. Dar și în armatele ungurești Rominii luau parte, chiar în luptele ce le purtau în afară de granițele țării, de pildă împotriva lui Ottokar al Bohemiei (1260). Mai tirziu nobilii, după ce mai întâiu se fac stăpini pe castelele regești (1238), coboară și pe acești militari la treapta de țărani de rind, supuși judecății nobililor, afară de'n fapte criminale. Dar drepturile acestor țărani asupra pământurilor lor și datoria de a se lupta sub steagurile nobililor se păstrează. Ungurii găsiseră nenumărate sate rominești la venirea lor în Ardeal. Intre numele de Romini pomenite în documente vedem un *Crez* (Creț) (1219) *Nugul* (Neagul) (1221), întâia pildă de nume articulate; un *Micou* (deci cu *mi* pastrat) (1221); muntele *Vecul* și un om «Budul», «Mogorenn, Pastoren», deci «Mogoreni, Păstoreni», sate.

Documentul de la 1231,—cel vestit de cind cu încheerile ce-a scos dl. Hasdeu din el pentru domnia Bulgarilor în Fagaras, c'o sută două de ani mai înainte, dl. N. Iorga îl socotea fals. Tot fals e documentul pretins din veacul al 14-lea, în care niște locuitori romini din ținutul Bistriței vorbesc de vechimea strămoșilor lor pe acele locuri.

Arată că Rominii s'au creștinat foarte din vechiu, de vreme ce numele cele mai însemnate ale credinței sint din latinește: *Crăciun, Ajun, lege, prot, Cârneligi, Cășlegi, păsimesi, frupt, Singiorz, Sinăvsăiu, Sînlămărie, Simmitru, Sinziene, Simnicoară, Sînloder, Indreul*, pe lângă cele pomenite la pg. 43: *Dumnezeu, cruce, biserică, bolezare, bolegiune, cuminecare, sînt* (sanctus), *altar, inger, păgin, creștin*.

La pg. 227, vorbind de credințele Rominiilor, trece peste cuvîntul *ursitoare*, fără a se întreba cum se face, că un cuvînt de felul lui, grecesc, a putut pătrunde așa de adinc la Romini și la Arminiși anume într'o vreme în care *si* nuse mai prefăcea în *și*. La pg. 232 socotește că *hora* e cuvînt grecesc vechiu intrat în limba latină pe vremea colonizării Daciei; dar nu vede că din grecește *ώρα* s'ar fi făcut *coară* și deci că *horă* trebuie să fie intrat prea tirziu pentru ca *o* să se mai poată preface în *oa*.

La pg. 234 VII Cap. 3 vorbește despre «*intocmirile mai vechi din timpul neafîrnării satelor*». Arată că înainte de legile bizantine și alături cu dinsele a fost obiceiul pămîntului, *legea țării*, de care se țineau și care regula ceterle și învoelele.

În Transilvania se vorbește neîncetat de «*ritus Vlachie*», de «*ius Volachie*» de «*lex districtum volachicalium universorum*» și aceste obiceiuri se urmau la așezarea și măsurarea hotarelor, regulînd mai ales proprietatea și cele ce stau în legătură cu ea. Pe lângă alte amănunte ce a dat mai sus, vorbind de obiceiurile Rominiilor, mai arată aci că înainte de a vinde un frate

de moșie partea sa la un străin, era dator a da de știre în trei Dumineci sau sărbători la ușa bisericii Vorbește de rostul marturilor și al adalmașului, pomenește de *birșag* (Transilvania) sau în Moldova și Muntenia *ferie* sau *herie*¹⁾, sumă de bani ce se hotăra să plătească partea care ar începe din nou un proces odată regulat prin împacare sau judecată. Nu face însă deosebire că alte ori această ferie se și plătea la visteria domnească. Arată aci blestemele ce se scrieau în zapisele de vnzare la străini în potriva rudelor cari ar căuta totuși să turbure pe cumpărător, după ce odată s'au lepădat de partea scoasă în vnzare. Și aci spune iarăși că megieșul rudă tot putea veni și arunca banii.

Judecata în sate o făceau *oamenii buni și bătrini*²⁾. Ei *pun zi*. Ca să judece li să plătește: *a da lege*. Așa e și azi la Moți. În ziua judecării sed bătrînii *în scaun și în legea*, judecă, de aceea le și zic *scăuneni*. Părțile aduc acte, *cărți* (zapise), în care *au pus degetele* marturii. Părțile mai aduc jurători nu numai ca să dovedească faptele, dar mai ales ca să mărturisească despre parte că e vrednică de credință. Acest obicei il socoate german și prin Slavi ar fi pătruns la Romini. Dacă partea cealaltă nu mai are ce zice, *s'au rumpț legea*, partea pentru care au jurat a cîștigat, iar cealaltă *a ramas de lege*. Apoi se face o carte. Dacă nu se mulțumește cel ramas, trebuie să aducă indoit pe atîția jurători: i se dă *lege peste lege*. Se poate merge și mai departe, până ce o parte nu mai poate aduce jurători³⁾ în număr indoit.

Rominii aveau între ei și nobili. Documentele ungurești vorbesc de ei din veacul al XIII-lea; în Transalpina iarăși nu lipseau. documentul de la 1247 îi numește *maiores terrae*. Dar în Ungaria începură, de la o vreme, a fi luați în seamă numai cei catoliciți; dar care se catolicea, se și pierdea pentru neamul nostru.

Vorbește despre voievozii noștri și despre cnezi și juzi. Din cercetările d-lui I Bogdan a reușit să vadă că într'o vreme cneaz, chinez și jude era același lucru și deci că chinezatul era tot una cu judecia sau județul. Dar n'a pus nici într'o legătură această instituție cu forma veche a proprietății. (pg. 246 vol. I). Și despre feudalismul nostru se păzește a vorbi.

Partea a III-a e despre **«Timpul neatîrnării și al atîrnării slabe de împărăția otomană. Stat războinic de țărani slobozi»**. În cap. despre **«Luptele împotriva Ungariei pentru neatîrnare în principatul Valahiei.**

1). Ciudat că pare a nu știa că *ferie* e cuvînt turcesc.

2). Acești oameni buni se găsesc și în dreptul german. Se găsesc și astăzi la Albanezi și la Arminii păstori.

3). Dl. N. Iorgă amestecă dreptul vechiu românesc cu dreptul german, primit de la Unguri. D-sa nu vede dreptul german în documentele din Transilvania și Maramureș și nici în cele din Moldova și Muntenia. Lipsa de cunoștinți juridice, ca și cea de cunoștinți filologice, i-a jucat renghiuri multe. Nu era nici o greutate de văzul dreptul german la orașe; dar pentru dreptul în deoște era mai greu. Dar despre influința dreptului german. o să vorbim pe larg altă dată.

Intemeierea principatului Moldovei. Starea cea mai veche în aceste state și cea di'ntăiu organizare a lor.

Valahia se întemeiază prin unirea celor două Voevodate despărțite prin Olt și prin întinderea statului astfel format peste ținuturile cheneziene de la Dunăre. Contopirea are nevoie de vre-o 200 de ani. În vremea aceasta se înființează și principatul Moldovei.

Am arătat în urmă cum își inchipuie d-l Iorga istoria întemeierii Valahiei. Aci arată iniurirea Bulgarilor și prin acestia a Bizanțului asupra organizării țării. Face istoria lui Basarabă, fiul lui Tugomir, poate nepotul lui Seneslav, de la care n'a rămas nici o scrisoare, nici un document. Nici de-un schit sau vre-o biserică nu-i e legat numele. Biserica nu avea mitropolit, nici episcopi în toată regula, ci niște vlădici în schitură, de cari atârnavu popii de prin sate. Cărțile le aduceau din Bulgaria și se lua în totul după episcopul de la Vidin sau după cel de la Vicina (Dobrogea). Limba în biserică și în treburile statului era cea slavă ca în Bulgaria. Boerile erau ca la Bulgari, în cea mai mare parte. Totuși din 10, trei nu se aflau la Bulgari.

Și aci d. N. Iorga nu primește ideile d-lui Onciul, că s'ar fi întins stăpânirea regatului celui di'ntăiu ori a celui de-al doilea bulgar și asupra Valahiei. Voevozii cei di'ntăiu ai Românilor se aflau în partea muntoasă a țării și nu la Dunăre mai aproape de Bulgari. Dar de la început au stat în legături de prietenie și înrudire cu mai marii Bulgarilor. Împreună cu Mihail de la Vidin, Basarabă a luat parte într-o luptă cu Serbii, în care luptă la Velbužd, Mihail a căzut mort, iar Basarabă a trebuit să fugă cu Români și cu Tatarii lui prin Banat, căci expediția se făcuse pe acolo. Folosindu-se de această pățanie, Carol Robert al Ungariei, crezu că va putea să-l zdrobească pe Basarab; dar lucrul eși alt fel și nu numai că pierdu războiul, dar cu anevoie scăpă cu viață. Își răzbună însă luându-i Severinul în 1334—35.

D. N. Iorga arată veniturile și slujbele ce avea domnul: dijma din roade și dări de pe oi, porci, abine.

Aci arată că *popor* însemna ținutul de podgorii cari plătea vinăriciul la un loc și mai apoi orice grupă de țărani slobozi cărora li se dădea să facă o slujbă hotărâtă. Această constatare lovește părerea d-lui Candrea că *popor* nu e de la *populus* (c'o schimbare de accent) ci de la *popă*.

Mai avea domnul gloabele, adică pedepsele în vite, ce dădeau vinovații, și pe cari le adunau cnezii satelor sau alți slujbași. Mai erau podvozile, calul ce trebuia să-l dea fiecare cneaz la urcarea în scaun a domnului și calul la schimbarea de stăpină a unei moși.

Dar banii erau rari și intrau mai numai de la vămile pe mărfurile străine.

Cu acest prilej arată, după actul de danie al unui schit și după cel mai vechiu document domnesc (20 Ian. 1368) care e întărirea privilegiilor mai vechi ale Brașovenilor,—căile negotului. Sașii de la Brașov urmau la dus și la întors: drumul prin Rucăr

Dragoslavele, prin Cîmpulung la Giurgiu și peste Dunărea apoi drumul spre Brăila, care de pe atunci era port însemnat la Dunărea. Acest din urmă era prin trecătoarea Buzeului. Pe drumul di'ntîiu plăteau la Cîmpulung $\frac{1}{30}$ din cît făceau mărfurile; iar pe al doilea plăteau numai pe mărfurile resăritene ce aduceau. De la Sibiiu era drumul pe la Turnul Roș și trecătoarea la Calafat, unde plăteau vamă.

Afară de Sașii de la Brașov și Sibiiu, făceau negoț aci Grecii și Raguzenii. Intr'un privilegiu serbesc al acestor din urmă (1349), își capătă de la regele Serbiei dreptul de-a trece fără vamă în țara lui Basarab.

Din Transilvania veneau floreni, denari și aspri; de peste Dunărea perperi bizantini și bulgărești și aspri de argint. Tot perperi le ziceau și banilor ce domnii munteni au început a-și bate din veacul al 14-lea în Transilvania.

Pe lingă cnezi se ridică și o boerime, doritoare de fapte mari. Mai ales erau mulți boeri în Oltenia.

După Carol Robert urmează Ludovic I-ii (1342); după Basarabă, Alexandru (pe la 1340). Alexandru ese înaintea lui Ludovic în Transilvania și i se închină.

Di. N. Iorga crede că Nicolaus, Stanislaus, Ladislas și fiul acestuia Carapciu, Aproșya și Neagu, cari s'au închinat lui Ludovic, i-au făgăduit credință lui și bisericii catolice, au primit moșii lingă granița Munteniei și titlurile de comites, erau fi de-ai voevozilor din Muntenia, nemulțumiți de întărirea puterii domnului lor și deci *pribegi*. Alexandru fusese însurat c'o serboaică de la care avea un fiu, Vlaicu; acuma regele Ungariei l'a însurat cu Clara, fiica lui Ianuș Meister, un nobil romin și catolic din Transilvania.

Neculae Alexandru muri la 16 Nov. 1364 și l'au înmormîntat la Cîmpulung în mănăstirea întemeiată de el.

Ludovic a colonizat Maramureșul, așezînd acolo Unguri și Sași și organizînd pe chezezii romîni. Carol Robert începuse încă de la 1324, lupte cu Tatarii din Moldova de astăzi, iar la 1332 cerea episcop pentru Milcov, dar Ludovic le-a dus la sfîrșit bun.

Să vedem acuma cum ne povestește d. N. Iorga întemeierea Moldovei.

Galiția și Lodomeria nu le mai stăpîneau Rușii, ci Polonii, Tătarii și Lituanienii. Locuitorii ortodoxi țineau mai mult cu Tatarii. Dar la 1341 Polonii bat pe Tatarii.

Di. N. Iorga crede, împotriva d-lui Mihályi, că Bogdan cel care se răscolase în potriva lui Carol Robert, e tot cel care la 1360 a întemeiat principatul neatîrnat al Moldovei. În iarna din 1342--43 s'a fost răscolat. Regele i-a luat slujba de voevod, dar alta n'a avut ce-i face, căci poate îl sprijineau și Lituanii din Haliciu. În 1349, fiind Ludovic la Bistrița, în potriva Lituanilor, vin de i se plîng niște clienezi marmurășeni în potriva lui Bogdan și a părtașilor lui. Nu se vede însă ce i-a făcut regele. În 1352 intră Tatarii din Moldova pînă în țara Secuilor și nimicesc

cetatea Vaihégy de la graniță. În 1352 regele bate pe Tătari; dar luptele le urmează voevodul Transilvaniei. Bogdan, poate silit, se supune din nou; iar un cneaz Sas, poate fiul lui Dragoș, capătă întâiu de la voevodul Transilvaniei apoi și de la rege un ținut dincoace de Carpați, unde era Moldovabania (Baia), întemeiată încă de mult de Sași din Bistrița. Totodată în Cetatea Neamțului puse oaste regească spre trecătoare; episcop pentru Milcov avea gata numit din 1347.

În 1360, Romîni din «țara moldovană» caută să-și scuture atîrnarea de Ungaria, la moartea lui Sas. În zadar se grăbește Balc, fiul lui Sas, să alerge din Ungaria, unde se afla în slujba regelui, căci Bogdan ajunge înaintea în Moldova, îl bate, ciți-va frați de ai lui Balc cad în luptă, iar el scapă cu greu în Ungaria. În 1365 regele dă lui Balc și Drag moșiile lui Bogdan în Maramureș. Bogdan se ține bine, Polonii îl sprijină, ba îi bat și bani.

Două lucruri ciudate întîlnim în această parte. Întîiu e cu Cetatea Neamțului. Aci spune că pe la 1352, înainte de răscoala dela 1360 a lui Bogdan și cîștigarea neatîrnării Moldovei, Cetatea Neamțului nu numai că era, dar că regele a pus în ea oaste, care să apere trecătoarea spre Bistrița împotriva Tatarilor. Pe cînd aiurea [pg. 161] ne spuse numai însă că se pomenește cetatea aceasta din veacul al 15-lea, aci [pg. 267] ne spune că regele a pus oaste în Cetatea Neamțului în veacul al XIV-lea și că era mai veche. Ba în «Sate și țiguri» ne spusese ritos că cetatea au ridicat'o domnii Moldovei!!

Alta e că în istoria întemeerii Moldovei cum o face, după izvoarele ce arată, nu ne spune că Dragoș ar fi domnit în țara Moldovei, ci începe cu Sas, pe care regele îl face Voevod; iar în lista domnilor Moldovei pune pe *Dragoș, Voevod în numele regelui Ungariei, pe la 1352—1353!!*

La pg. 276 vorbește de înființarea mitropoliei Ungrovlahiei și ne spune că Hyakinthos, cel dintîiu mitropolit, fusese până atunci episcop la Vicina în Dobrogia și cum patriarhul a numit apoi și pe Antim peste o parte din Ungrovlahia.

Insemnată parte e la pag. 277 unde arată că popa Nicodim a înființat mănăstirea Tismana, pe timpul lui Vlaicu. (Vladislav) și cum aci a fost întîia școală de călugări învățați, diaci pentru cancelaria lui vodă.

În cap. 2 vorbește despre organizarea Munteniei sub Mircea I-ii și a Moldovei sub Alexandru, certele pentru tron și luptele cu Turcii.

Ca și până aci, dl. N. Iorga are grijă a lumina purtarea domnilor noștri, arătînd întîmplările din țările vecine, cari singure ne fac să înțelegem, de ce une ori îndrăzneau a scutura vasalitatea ungurească etc. și alte ori alergau de se închinau. Ce bine înțelegem astfel faptele, cari par, dacă ne ținem numai la istoria Romînilor, dișanțate sau absurde! Și s'au găsit cri-

tici, cari să-i impute autorului că prea se întinde la istoria vecinilor!

La istoria de pe la începutul Moldovei, dl. N. Iorga schimbă iarăși unele din lucrurile ce se credeau mai bine statornice, afară de însăși întemeierea de care am vorbit. Așa lămurește foarte bine luptele întâmplate după moartea lui Lațcu, fiul lui Bogdan. Dl. Iorga crede c'a putut alege pe vitejii sau cavalerii marmureșeni, pe mai marii Rominilor mai vechi în Moldova, apoi pe ai Rusniacilor din partea resăriteană. Localnicii ar fi adus pe cneazul lituanian Iurie Coriatovici, deci s'ar fi adus aminte de înriurirea mai veche a Lituaniei în aceste părți. Altă credință veche și înrădăcinată pe care dl. N. Iorga o leapădă e că ar fi fost o familie a Mușateștilor. D-sa arată că a fost o principesă Margareta zisă și Mușata, soția unui Ștefan, carele a căutat să apuce tronul după Iurie. Aceasta a avut pe Ștefan, pe Petru și pe Roman. Un document de la Roman (1392) o numește pe mă-sa Mușata, altul, de la alt fiu al ei, Petru, o numește Margareta. *Sin mușatin* din cronică ar fi însemnând de asemenea *fiul Mușatei* (Onciu). Margareta era rudă cu regele Ludovic. Ea a zidit o biserică pentru catolici la Siret. Intre Ștefan și Petru au fost luptele de cari vorbește Dlugosz că ar fi avut loc la 1359, pe cînd ele au fost la 1377.

Insemnate sunt căile de negoț ale Moldovei: drumul tătăresc, care ducea pe la Tighina în Crimeea, drumul moldovenesc între Siret și Prut și apoi peste Prut la Chilia și Cetatea albă; drumul pe valea Siretului, care ducea în țara lui Basarab, la Brăila sau la Giurgiu și de acolo peste Dunărea. Intre aceste drumuri era o legătură de la Suceava prin Siret și Cernăuți la Cămenita, alta din valea Siretului pe la Târgul Frumos la drumul moldovenesc. Se înțelege că nu vom uita drumurile de la Bistrița la Baia și de la Bistrița la Cetatea Neamțului, cari erau și mai vechi; apoi drumul din Transilvania spre Trotuș și Adjud.

Mai departe, cit e vorba de istoria lui Ștefan cel Mare și-a vremii lui, putem să ne lipsim, căci dl. N. Iorga a publicat și românește, măcar că pentru popor, istoria acestui domn și a timpului lui.

Dar interesantă e comparația ce face între Moldova și Muntenia în privința veniturilor domnului și mai ales în privința boerimeii și a culturai. însă tot pe-attă de ciudat e cum își închipuie d-sa că s'a întemeiat vecinătatea țărănilor!

În privința comparației între Moldova și Muntenia:

Moldova, la începutul domniei lui Ștefan cel Mare, era mai mare, mai puternică și mai luminată de cit Muntenia.

La curtea lui Vladislav sau a lui Tepeș vezi boeri munteni puțini, cei mai mulți fără titluri, fără nume de familie și fără șir hotărit, deci fără ierarhie. La curtea lui Ștefan cel Mare însă vezi o mulțime de boieri mîndri și puternici, a căror obîrșie se poate lesne urmări din documente. Șirul ierarhic

e aproape neschimbat: după domn vin părcălabii ¹⁾ de Hotin, de Cetatea Albă, de Neamț, Roman și Orhei, apoi slujbașii mari de la curte: vornicul, spătarul, visternicul, postelnicul, păhar-nicul, stolnicul și comisul.

În Muntenia erau mulți străini fugari de peste Dunărea, Bulgari, Serbi, Greci și foarte puțini Unguri sau Germani; în Moldova foarte puțini străini de peste Dunăre și mai mult Uuguri, Nemți și Ruteni.

În Moldova erau mulți și puternici boeri mari, în Muntenia mai mult boeri mici, aproape țărani. Aci domnul nu avuse de unde da pământ boerilor în partea muntelui, iar în apropiere de Dunărea găsisse cu cale a așeza sate numeroase de țărani bulgari și serbi, dindu-le privilegiu.

În Muntenia erau boeri mulți, dar mărunți, trăeau pe moșoarele lor și starea muncitorilor era mult mai rea.

Muntenia nu avea capitală statornică. Județele își pierduseră rostul. Domnii cînd vorbesc de sate le arată de pe apele lingă cari sint. În Oltenia boerimea păstrase multă neatîrnare, iar banul, care de la începutul veacului al 16-lea se mutase de la Severin la Craiova, avea grapă (steag) deosebită și puteri de domn.

Biserica muntenească era în anarhie, abea în veacul al 16-lea o organiză un prelat grec. Mănăstirea de la Tismana a lui Nicodim, Snagov și Tinganul, n'au dat roadele culturale așteptate, nici măcar caligrafi. nu mai vorbim de cronicari.

În Moldova, Suceava fu capitală statornică pînă la 1550. Țara era împărțită în ținuturi. Biserica era organizată de la A-lexandru cel bătrîn și neatîrnată de patriarhia de la Constantinopol. La mănăstirea Putnei, sub egumenia lui Ioasaf, folosindu-se de însemnările unui călugăr de la Bistrița, s'a scris cronica Moldovei. La Neamț erau caligrafi pricepuți și învățați, cari au lasat scrieri foarte bune slave și cu icoane. Pretutindene se înălțau biserici făcute de artiști vestiți (ruso-poloni).

Cu toate că d. N. Iorga pare influențat de patriotism local moldovenesc retrospectiv și de o pârtenire vădită pentru boerii mari, — ce va tot este.

În privința vecinilor primește, c'o naivitate cam ciudată și bănuită, părerea lui Cantemir.

Iată ce zice la pag. 333 vol. I.

«După toate prefacerile, întîmplate dela încercarea izbită a lui Bogdan întemeetorul țerei, se aflau în Moldova două feluri de țărani. Băștinașii (localnicii), pe cari cuceritorii îi găsiseră, și au păstrat moșile și erau, ca și mai înainte, sub juzii sau vătămării lor; la curtea lui Vodă se arătau numai cînd veneau de se judecau la o instanță mai înaltă în certele pentru pămînt;

1) O ciudațenie: la pg. 328 dl. Iorga zice: îndată după domn veneau (în documente) *Burggraftii*, apoi demnitarii mari ai țarei militare, *părcălabii*!

Dar burggraf și părcălab nu e tot una?!

tot domnul îi judeca pentru fără de legile ce făceau; domnului îi dădeau dijme. Pe lângă aceștia însă domnul dăduse monăstirilor și boerilor pământ în «pustie» și aduseseră, cu învoirea lui Vodă, coloniști străini: aceștia se aflau față cu statul în aceeași stare ca și ceilalți țărani, dar mai aveau a da și stăpînului clacă și, după învoială, și alte slujbe și daruri. Pe moșile mănăstirești egumenul avea drept pe vămile domnești, pe mori și pe pășuni și judeca pe supușii săi.

«Acestor țărani străini, cari se așezaseră la dinșii din pricini politice, le ziceau cei localnici *vecini*, iar ei înșiși aveau o stare mai bună: în Valahia le ziceau *moșneni*, urmași a întemeietorului satului, iar în Moldova *răzeși*, (dela rază în înțelesul lui *rayon* la Francezi). Dar și străinii, în acea vreme de traiu împreună armonic, cînd clasele nu și stăteau față'n față ca dușmane, cînd țara era tare în unirea sa delă cel mai mic țaran până la cel mai de sus, până la Domnul încoronat al țăranilor, - libertatea născătoare de curaj».

Mai departe arată că neliberi erau Tatarii domnului, pe cari îi dăruia o dată cu pămîntul; poate țărani ruteni și romîni din ținutul Sepenicului și Pocuției, pe cari il luaseră de la Poloni, apoi toți pribegii din țeri străine, de pildă Secuiei, apoi Țigani. Dar nici aceștia nu erau robi personali, căci îi puteau vinde numai cu sălașul întreg pentru că lucrau nu în case, ci la pămînt.

Mai vorbește dl. Iorga de vecini în vol. II, dar aci pune temelia și o pune foarte greșit. Ciudat e că n'a luat în seamă că vorba vecin în acest înțeles se găsește și în țerile apusene și că dl. N. Densușianu a citat'o din Du Cange în studiul D-sale asupra țării Făgărașului.

Dar despre obirșia mult mai vinovată a vecinilor vom vorbi altă dată. E destul însă să spun că după ideea d-sale, nu s'ar vedea de unde s'a făcut în Muntenia rumîni. Aceia doară nu erau tot de peste graniță veniți. Și cum s'au făcut în Muntenia din țărani liberi—rumîni neliberi, tot așa au putut a se face și în Moldova. A confunda pe vecinii sau rumîni localnici, băștinași, cu străinii colonizați e lucru de mirat, la un barbat așa de ager și de învățat ca dl. Iorga. Dar boala reacționarizmului ce nu poate face?

(Va urma)

I. Nădejde

O rază

Miresei mele

Te-apropie, te-apropie de mine
Și-ascultă-mă, frumoasa mea minune:

Eu sînt supusul firii înțelepte,
Închinător la glie și la soare;
M'au învățat poruncile ei drepte,
Îndemnul lor cuvîntul meu îl spune.
Sînt cîntărețul celor fără nume,
Un strigat zmulș de-a vremilor viltoare
Din vîforul durerilor din lume.
Mult tînuita firii îndrumare
M'a plămădit din ură și iubire,
Mi-a dat durerea lumii moștenire,
Amarul ei să-l ocrotesc pe strune.

Te-apropie, te-apropie de mine,
Vreau mîna ta, minunea mea bălaie:
Azi, sub aprinsa ceriului văpaie,
În strălucirea mindrei bolți albastre,
Să se'nfratească sufletele noastre,
Să se topească 'n firea 'ndrăgostită
Atît prîsos de viața netraită
Ce răzvrătit îmi fulgera prin vine.

Azi sufletul, trudit cetet de stele,
Străjerul treaz al visurilor mele,
Într'aripat străbate bolta'ntreagă;
Patrunde sus și 'n drumu-i se 'nvestmîntă
Cu revărsarea ceriului senină,
Cu cingătoare albă de lumină,
Cu tot argintul pulberii marunte;
În drumul lui din stele-și face punte,
Patrunde sus, în bolta care cîntă,
Și-atîtea taine-acolo sus dezleagă.

Azi mintea mea purcede să'nțeleaga
Al vieții mele rost ascuns în stele,
Căci stelele îmi spun cuvînt anume:
Că'n patima îmbrățișării mele
Și-a ferecat iubirea ei o lume:

Toți cei lipsiți de-a dragostei povată,
Ratacitori prin negură și ceață,
Toți cei ferți de-a soarelui caldura,
Îngenunchiați de rele și de ură,
Înfrigate suflete muncite
De-o vecinică, zadarnică arsura,
Ce n'au primit iubire în viață,
Cu patima durerii lor unite
Își iufrătesc aprinsa mea pornire,
Îi dau avânt și nouă întarire,—
Și glasuri nouă struna mea învață.

Ma chiamă țara celor fără soare,
Durerea lor și azi mă înfloară.

Privește-o rază blîndă cum coboară
De sus din cer și-a noastre frunți sarută:
Solie sfîntă, tainică și mută,
A pribegit din lumea ei de ghiață
Spre lamura văpăii noastre sfînte,
Dorind iubire strălucirii sale.

Frumoasa mea, ea se va duce'n cale,
Rătăcitoare, undeva departe,
Ling'un bordeiu păraginit de soarte,
Unde-o fecioară harnică, trudită,
Cu chipul stins de-a lipselor otravă,
Ce moarte-au scris pe fruntea ei bolnavă,
Cu acu 'n mina albă, ostenită
A adormit pe pînza chinuită;
Tremurător va trece prin fereastra
În chiliuța umedă de lacrimi,
Lăsînd un strop din fericirea noastră.

În clipa asta tainică și mare,
Cînd noi topiți în dulce 'mbrățișare,
Jertfim iubirii sufletele noastre,
Tremurătoarea rază călătoare
Alintă somnul trudnicei fecioare
Și-i luminează fața ostenită,
Cu vraja ei întruchiptnd un zimbet
Fericitor pe buza ofilită.

Octavian Goga

Patru zile în Ardeal

— Impresiuni fugitive —

IX.

Luni, 8 Mai

Ploaie.—Cunoștinți nouă.—I. Sterca-Șuluțu.

8 ore dimineață.

Abia îmi deschid ochii în semi-întunericul odăii cu perdelele lăsate,—și aud răpăiala rece a picăturilor de ploaie izbite de geam....

Repede la fereastră!

Toarnă. Prin sita dungilor umede, de la înălțimea rindului al doilea mă uit în stradă: pe trotuare un șir de cortele negre, grăbite, lucesc de apă; de sub streșina lor se zărește numai câte-un colț de fustă ridicată cu îngrijire sau marginile suflecate ale pantalonilor.

Orizontul a dispărut după un vâl cenușiu, care parcă desparte acest mic furnicar posomorit de întinsul nesfârșit al lumii, lăsându se greu peste îngrămădirea de acoperișuri ascuțite,—și-mi umple odaia cu o abureală rece....

A, neîntrecutul Fritz!

— Adu-mi, te rog, un ceaiu cu lapte, puțin unt și două cornuri!

— «Puțin unt și două cornuri»....

Dar eu nu-mi mai repet porunca, ci mă uit țintă în fața acestui «biped fără pene» (se vede că și Platon a dat de un Fritz, în viața lui!), care își holbează și el ochi-i spălăciți la mine.

Tăcere mormintală.

Stăm așa câte-va momente privind-ne „comme des chiens de faïence”,—și, însfirșit, după o adincă cugetare, vădit, înțelesul

cuvintelor mele pătrunde, cine știe după ce ocoluri, în acest creier de plumb, până la „centrele apercetive“ ale lui Fritz; chipul lui deșirat începe o înceată rotațiune, pe părete se proiectează întâiu în profil un nas scurt, cu un mic bumb în vîrf, o gură întredeschisă, o bărbie moale; apoi mi se arată spinarea-i încovoiată, înșurubată în dreptul șelilor; o ușoară clătinare—și Fritz își tirie, legănîndu-se, picioarele spre ușă...

I-am aflat meșteșugul! Se cer numai puține exerciții de răbdare. Și aceasta-i poate menirea providențială a Fritzilor pe pămînt...

După ceaiu, îmi notez în carnetul meu de călătorie impresiunile din ajun, îmi fac corespondența, trimit acasă mai multe cărți postale cu tipuri frumoase din Seliște,—ca... o justificare peremptorie a absenței prelungite peste termenul concediului familial...

La 10 ore îmi iau cortelul și mă amestec în șirul cortelilor negre de pe trotuar, în drum spre «Asociațiune».

Acolo, la secretariat, îl găsesc pe Goga, și fac cunoștință cu d-șoara Aglae Goga, o brună vioaie, și cu d-șoara Adelina Olteanu, blondă, cu bunătatea veselă, scrisă pe față, (A. Maior,—astăzi fiind căsătorită cu dl. Oct. Tăzlăuanu, nădăjduim că va însenina puțin pe gravul director al «Lucefărului» din Budapesta).

Petrecem cîteva clipe plăcute într'o conversație veselă, în care gentilele domnișoare, nu fără succes, își ascut săgețile de ironie împotriva entuziasmului meu exuberant pentru frumoasele fice ale Seliștei.

Dar iată, în camera noastră intră, drept și sprinten, un bătrîn cu ochi vii și plele leonine, ce-i încadrează chipul uscățiv cu unde argintii. E d. I. Sterca Șuluțu de Cărpeneș, președintele „Asociațiunii“. Și deși mă salută cu multă afabilitate și politeța unui adevărat gentleman și cavalier, conversația trece însă pe dată asupra temelor mai grave.

Privesc nu fără emoție la acest „ultim Mohican“ al min-drei generații de la 1848.

Coborîtor dintr'una din puținele familii nobile din Ardeal ce nu și-au pierdut legătura cu neamul, născut la 1827,—el ajunsese în acea epocă de frămîntare la cea mai frumoasă vîrstă de vigoare și entuziasm: era în relații personale cu aproape toți fruntașii mișcării revoluționare, în casa lor se adăpostise o vreme Bălcescu, cunoștea de aproape pe Avram Iancu, cu a cărui biografie a înzestrat literatura noastră... Și astăzi, luptător și cer-

cețător al trecutului, își poartă încă mindru și senin cele aproape opt decenii...

Am fost surprins că d. Șuluțu mă cunoaște din scurta mea activitate parlamentară.

Conversația trece, în chip firesc, asupra oratorilor noștri, gust paralela între d-nii Delavrancea și Iorga, ca oratori, pe cari îi admiră d. Șuluțu.

În adevăr, deși atit de deosebiți, unul—artă desăvârșită în fiecare frîntură de frază, altul—totu-i spontaneitate impetuoasă, —fiecare din acești vorbitori e maestru în genul său.

După ce cu recunoștință primesc o broșură cu discursurile rostite de d. Șuluțu în calitate de președinte al «Asociațiunii» cu ocazia serbărilor din anul trecut, ne despărțim mulțumiți că ne potrivim în aprecieri, spre a vizita cu Goga localul cel nou al «Asociațiunii».

X

„Asociațiunea” din Sibiu.

Intellectualii Ardeleni au prins obiceiul de a critica activitatea «Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român» din Sibiu.

Și la prima vedere, faptul, că Asociațiunea în cei 45 ani decînd ființează abia a putut aduna mai puțin de un milion, s'ar părea că justifică aceste critice, mai ales cînd privim scopul ce ea și-a propus să-l realizeze.

În «Regularea mijloacelor spre atingerea scopului Asociațiunii», întocmită în adunarea generală de la Șomcuta-Mare în 1869, găsim înșirarea următoarelor probleme :

- 1) lățirea productelor literare de tot felul;
- 2) introducerea mașinilor agricole;
- 3) înființarea scoalelor de pomărit și vierit;
- 4) disertațiuni din domeniul economiei, industriei și comerțului, și popularizarea acestor ocupațiuni;
- 5) inițierea de însoțiri pentru întreprinderi folositoare și altele asemenea.

Iar în statutele cele nouă ale Asociațiunii, votate la 1895 în adunarea generală din Blaj, acest scop e precizat ast-fel (art. 2):

«Scopul Asociațiunii este: *înaintarea culturii poporului român*, și anume prin *inițiere de studii* și scrutări și editare de *publicațiuni* literare, științifice și artistice; înființare de biblio-

«*teci populare, muzee și alte colecțiuni; acordare de premii și «stipendii pentru diferitele specialități de știință, artă și industrie; expozițiuni, producțiuni și conferințe publice; înființarea «și eventual ajutorarea de școli și internate; organizare de secțiuni științifice și designare de referenți literari în aceste secțiuni, și în fine prin ori-ce alte întreprinderi legale, care vor «putea contribui la prosperarea literaturii și culturii spirituale și economice a Românilor din patrie».*

Și pentru toate acestea un popor de 4 milioane n'a putut aduna în 45 ani, ca *fond*, nici un milion de lei!

Însă criticii parcă uită că în împrejurările grele, prin care a trecut România de sub Coroana Sf-lui Stefan, abia dezrobită de lanțurile feudalității, și mai ales după stabilirea dualismului, până la 1895 numărul membrilor Asociațiunii abia a putut stagna între 400—600,—și numai după această dată (cînd s'au elaborat și statutele cele nouă) ea a luat un avînt mai puternic (și astăzi are aproape 2000 de membri), și că ea n'a întîmpinat sprijin din partea organelor publice, ci numai prigoniri și împiedicări la fie-care pas.

Și dacă privim totuși cele realizate de Asociațiune, cu aceste mijloace modeste, trebuie să fim recunoscători bărbaților, cari au condus-o. Cei porniți să preamărească lipsurile ei să se gîndească numai la «Liga culturală» din Regat, a cărei adunare din anul acesta a respins și propunerile d-lui N. Iorga ce tîneau să o apropie măcar de «Asociațiunea» din Sibiu!.....

În adevăr, Asociațiunii se datorește înființarea (din 1886 încă) și întreținerea la Sibiu a unei școli secundare de fete,—de sigur cea mai bună din toate școlile românești pentru fete, superioară și tuturor școlilor de acest fel din Regat.

Școala (cu un internat) are un local propriu, în centrul orașului, o clădire monumentală, cu subsol, parter și două etaje, care a costat numai 120,000 k., fiindcă Ardelenii, cu drept cuvînt, nu împărtășesc gustul luxului nefolositor al zidurilor noastre de acest fel.

Alături de școala de fete, Asociațiunea și-a ridicat,—cu fațada spre parcul orașului, cu vederea asupra catedralei nouă românești,—palatul pentru «Muzeul istoric și etnografic» (o parte din avuțiile căruia se pot vedea la expoziția din București),—iarăși cu subsol, parter și două etaje, care cu toate instalațiunile moderne, lumină electrică, calorifere etc., a costat numai vr'o 130,000 k. Înaugurarea palatului în anul trecut a slujit de

motiv pentru acea frumoasă serbare națională din Sibiu, la care au luat parte Rominii din toate părțile.

În acest palat e așezată și biblioteca publică a Asociațiunii, cu peste 10,000 volume și broșuri.

Mai departe. «Secțiunile științifice-literare» ale Asociațiunii promet, mai ales sub noua administrație, de a deveni o adevărată «Academie ardeleană», iar publicațiunile din «Biblioteca populară a Asociațiunii» pun la îndemîna ori-cărui budget țărănesc scrieri de literatură, economie și popularizare științifică, etc.

Dar mai ales trebuie să admirăm chipul cum e *organizată* Asociațiunea, prin care ea se înfățișează nu ca un cenaclu de auguri, ci ca o adevărată instituțiune națională, cu adinci rădăcini în popor.

Ea cunoaște o categorie de membri, cari plătesc numai o cotizațiune anuală de două coroane, și—împreună cu cei l'alți membri—se grupează după regiuni în «despărțăminte», după cum glăsuște art. 36 din statute :

«Membrii Asociațiunii cu privire la deosebitele ținuturi se grupează în despărțăminte, în fruntea cărora va fi un comitet, iar în fruntea comunelor din despărțăminte, cite o agentură».

Un „despărțămînt“ cuprinde în mijlocie cite 50--100 de comune,—iar în tot Ardealul și Țara Ungurească sînt vr'o 50 de despărțăminte. (Vorbînd despre Seliște am uitat să amintesc, că în ea se află și sediul unui despărțămînt al Asociațiunii).

Pe lângă aceasta, art. 46 din statute stabilește, că „în fiecare comună, în care se află patru membri cel puțin, de ori-ce categorie, ai Asociațiunii, se poate înființa o agentură, în scopul de a servi drept organ al Asociațiunii, în nemijlocită atingere cu populațiunea respectivei comune.“

Și în total se numără aproape o sută de astfel de «agente» ale Asociațiunii.

Scopul acestor organizațiuni locale statutele îl precizează astfel :

„Chemarea despărțămintelor este a conlucra la ajungerea „scopului Asociațiunii, *întrînd în mai de-aproape atingere cu poporul* și răspîndind la acesta învățătura în toate direcțiunile :

- „a) prin colecțiuni de produse literare folositoare de tot felul ;
- „b) prin stăruința, ca pe lângă școalele populare să se înființeze și susțină școale de pomărit și vierit, de grădini și alte economii de model etc. în măsura mijloacelor disponibile ;

„c) prin disertațiuni populare și învățături despre economie, industrie și comerț;

„d) prin îngrijirea ca să se îndemne poporul a îmbrățișa deosebitele ramuri de industrie și de comerț;

„e) prin îndemnarea poporului la înființarea de însoțiri folositoare pentru membrii lor, prevăzute cu statute speciale, cari se vor înainta la autoritățile competente pentru aprobare.“

Cît de rodnică e activitatea despărțămintelor se poate vedea din faptul, că ele au înființat (până la 1904) *108 biblioteci populare la sate*; fără să mai vorbim de nenumăratele conferinți publice la sate, cu proiecțiuni; de expozițiuni regionale de agricultură și industrie, etc ce în fie care an se organizează de „despărțămintele Asociațiunii.“¹⁾

În aceste împrejurări adunările generale ale Asociațiunii, ce se întrunesc în fie-care an în alt oraș (anul acesta, de pildă, la Brașov, la începutul lui Septembrie) apar în adevăr ca manifestarea vieții culturale a neamului întreg.

Să nu faceți deci „pe dificilii“, domnilor!

Da, s'ar putea face și mai mult. Dar pășind înainte pe calea aceasta, se poate îndoi cineva că Asociația cu timpul nu va realiza întreg programul său măreț?

XI

Institutul de credit și economie „Albina“

Cînd am eșit cu Goga de la „Asociație“, pe la orele 11 $\frac{1}{2}$ ploaia încetase; prin vestmintul sdrențuit al norilor se zăreau ochiuri de albastru, și razele soarelui poleiau cu pete de aur cupola catedralei și cite un acoperiș de țigle.

Pornim, pentru a face cunoștință cu dl. Partenie Cosma, spre localul Institutului de credit și economie „Albina“, care în viața economică a Ardealului joacă același rol ca „Asociațiunea“ în viața culturală, și chiar mai mare.

În adevăr, plecînd la 1872 de la începuturi modeste „Albina“, prima bancă curat rominească de peste munți, a știut în acești 34 ani de activitate să ajungă o adevărată Bancă Națională a Romînimei din Ardeal și Țara Ungurească.

Citeva cifre paralele relative la anul 1873,—primul an de

1) Vezi „Astra“, — Informațiuni asupra scopurilor și instituțiilor „Asociațiunii pentru cultura romînă și cultura poporului romîn“, Sibiu 1904.

gestiune regulată, și la 1905, după ultimul bilanț, ne vor învedera progresele realizate și însemnătatea de astăzi a „Albinii” pentru toată viața socială în sfera ei de acțiune (în *coroane*, lăsându-se la o parte centimele):

Anii	Activ	Depuneri p. fructificare	Imprumuturi		Suma totală a operațiilor	Fonduri de rezervă, garanție și pensune	Venit		Sumele date pentru scopurile urale
			No.	Suma			Brut	Net	
1873	909,400	192,682	1,448	1.814,710	5,426,268	8,840	104,680	47,747	866
1905	26,405,260	13,833,376	73,863	28,316,431	87,643,887	1,298,709	1,420,711	262,010	14,000
De câte ori a cescut	30	70	50	25	17	145	14	6	17

E aproape fantastică creșterea aceasta de 70 ori a depunerii spre fructificare, de 50 ori a numărului de împrumuturi, de 25 ori a totalului sumelor împrumutate. Aceste două cifre din urmă ne arată că acum se fac relativ cu mult mai multe *împrumuturi mici*: în adevăr la 1873 pentru un împrumut cade în mijlociu suma de 1285 k., pe ciud la 1905 ea este numai de 385 k.,—adică aproape de *patru ori mai mică*.

Aci e taina succesului „Albinei”: ea a știut să ajungă mai ales un *instrument de credit țărănesc*. Art. 16 § f. al statutelor anume prevede, că *Albina* „acordă împrumuturi simple țărănești (credite personale țărănești)”, pe lângă că tot țărani în majoritate se folosesc și de celelalte forme de credit.

Acest paragraf a fost introdus în statute numai la 1891, dar de la început chiar întemeitorii „Albinei” au avut în vedere *organizarea creditului țărănesc*, și pentru aceasta au recurs la mijloacele cele mai raționale,—înființarea „reuniunilor de credit”,—adică ceea ce noi numim *bănci populare*,—spre a servi de intermediari între „Albina” și țăranul ce are nevoie de credit.

În vederea acestui scop „reuniunile” de la început au fost puse pe baze sănătoase:

Art. 114 și urm. din statutele „Albinei” prevăd: „scopul reuniunilor de credit, înființate pe baza garanției soii.lure a

„membrilor lor, este ca aceștia să poată folosi credite de la societate.—Minimul numărului de membri la atari reuniuni este de 20“, etc....

Cu alte cuvinte, după concepția întemeetorilor ei, „Albina“ trebuie să joace rolul de *casă centrală* a băncilor populare sătești, dar dinșii au înțeles ceea ce „Casa Centrală“ din România n'a putut încă înțelege, că organizația creditului țărănesc, spre a-și îndeplini misiunea și a stărpi cămătăria din sate, trebuie să aibă la bază *bănci populare întemeiate pe principiul de răspundere solidară*.

Altfel nu poate fi credit țărănesc serios. De aceea deși „Casa Centrală“ de la noi dispune de mijloace nemăsurat mai mari de cît „Albina“ (tot capitalul „Creditului Agricol“ de 20 milioane, plus creditele deschise la Banca Națională), operațiile ei sînt cu totul nule în comparație cu ale „Albinei“ (deși aceasta îndeplinește și rolul de Credit Funciar, de credit general comercial etc.)

Și acesta e unul din multele învățăminte, de care ne-am putea folosi de la Romîni de peste munți....

În fiecare an «Albina» jertfește sume însemnate pentru scopuri culturale. În anul 1905, de pildă, pentru acestea a fost destinată suma de 14,000 K. (cam $5\frac{1}{2}\%$ din venitul net) care a fost repartizată astfel: 6,000—pentru «masa studenților» (vom vorbi îndată despre ea), 2000—pentru „Asociațiune“, 600—pentru Școala reuniunii femeilor romîne din Sibiiu, 400—pentru Internatul reuniunii femeilor romîne din Brașov, iar restul a fost vărsat în sume cite 200 și 100 K. „Reuniunii romîne de muzică din Sibiiu“, „Reuniunii romîne de muzică din Brașov“, „Reuniunii de Agricultură din Sibiiu“, „Reuniunilor pentru înfrumusețarea“ orașelor Sibiiu și Brașov, societății «Romînia jună» din Viena, etc. etc.

În total, de la înființarea ei, «Albina» a cheltuit pentru scopuri culturale aproape 300 mii de coroane (din cari 20,000 pentru un internat de băieți, 10,000 pentru școala de fete a „Asociațiunii“, etc),—ajutînd toate inițiativele folositoare¹⁾.

Totuși mă simt dator să fac o observație: dividendă ce se împarte acționarilor e prea mare. În 1905 ea se urcă la 14°/_o asupra valorii nominale a acțiunilor, și se observă o tendință

1) Vezi *Petra-Petrescu*.—Monografia institutului „Albina“, Sibiiu. 1897. *Anuarul Băncilor romîne*, Sibiiu. 1905.

A 34-a Adunare a Societății „Albina“ (raport), Sibiiu. 1906.

constantă spre urcare. Aci constatăm un defect organic al statutelor,—într'astfel de instituție dividenda ar trebui limitată la maximum de 10⁰/_o, și atunci pentru scopuri culturale s'ar fi putut destina șume și mai mari. Ori cât de însemnate sînt ele acum în sine, față de menirea națională a «Albinei» și față de mijloacele de care dispune, ele nu sînt îndestulătoare.

XII.

D. Partenie Cosma.—Școala de menaj și „Masa studenților”.— Un conservator ardelean.

Intrăm într'o casă foarte modestă, cu un etaj, și,—în cabinetul directorial și mai modest, după gusturile perverse în această privință din Regat,—găsim, după un birou încărcat de hîrtii, pe un om înalt și spătos, cu gesturi rezervate și vorbă domoală, cu barbă căruntă, dar care pare mult mai tînăr decît cei aproape 70 ani, pe cari îi are.

E d. Partenie Cosma, care de 20 ani conduce „Albina” și căruia în mare parte i se datorește starea ei înfloritoare de astăzi.

Tacticos și incet, d. Cosma îmi dă informațiuni asupra mersului «Albinei», apoi, după ce regulează cite-va hîrtii, mă invită să vizităm Școala de Menaj, întreținută de «Albina».

Această școală se află într'o mică aripă chiar în curtea «Albinei», și e foarte rațional împreună cu «Masa Studenților»—adică ospătăria unde capătă zilnic dejun și masă, gratuit, cite 50 elevi romîni săraci, din școlile secundare ale Sibiului. (Am văzut că pentru acest scop «Albina» cheltuește anual cite 6000 k).

De aci se vede minunatul dar de organizare al Ardelenilor. Ce rost poate avea o «școală de menaj» în care totul se mărginește la o predare *teoretică* a gospodăriei, fără nici o aplicare *practică*? Să vă gândiți numai la somptuosul palat al școlii de menaj din Iași în care cele 6 (cetiți *șese*) eleve pentru practică au doar serviciul..... personalului de direcțiune!..... Sînt însă și în Iași studenți săraci, cari ar avea nevoie de o ospătărie gratuită, sau cel puțin efină, dînd astfel și elevelor școlii de menaj un prilej pentru practica gospodăriei mai folositoare și mai variată, decît slujba în familia d-nei Directoare (care cu toată buna-voința nici n'ar putea da prea multă întindere și variație acestei «practice»)..

Cind am intrat în localul școlii, elevele erau la masă și, nevoind să le deranjăm, am putut zări numai în îndepărtare cîteva siluete în rochii închise și șorturi albe.

Sufrageria studenților era gata pentru serviciu, dar încă goală, iar în bucătăria de alături am dat numai peste o față zdravănă și curățică, cu păr negru și ochi căpriei, care pufnește de ris, văzînd că «domnii» își bagă nasul în toate tingirile pentru a-și da seamă de *menu*-ul studenților. Ea s'a întors pe jumătate spre părete și și-a ascuns fața cu cotul mîinii drepte ridicate pînă în dreptul obrazului, boțînd nervos cu stînga colțul șortului alb. Ii puteam vedea numai șuvițele de păr ce cădeau încirgiate pe git, după urechea aprinsă, și spinărea ce se cutremura în svicniri de hohot stăpînit.

La plecare, cu aerul meu cel mai solemn, salut pe vesela bucătăreasă, ducîndu-mi mina cu pălăria aproape pînă în podele, — ea, lăsînd în plata domnului cazanul cu borș și tingirile cu papricaș, țîșnește, furtună, pe lingă noi pe ușă, și fuge, cu capul plecat înainte și mîinile strînse la piept, dealungul sufrageriei, numai îi scapără călcăele, de dirdie toate geamurile din casă, — și de după ușă, prin care dispăre, se aude un ris argintiu...

D-l Partenie Cosma merge înainte, serios, par'că nici n'a băgat de seamă scena; după el Goga ride înădușit, numai ochii îi lucesc, — iar eu mă simt foarte mulțumit, că, în sfîrșit, printre norii gîndurilor grave inspirate de vizitele la „Asociația“ și „Albina“ a tremurat din nou o scînteere de veselie sănătoasă, atît de caracteristică Romînimii Ardelene.

Mergem în parcul orașului (Stadtpark), unde ne așezăm pe terasa berăriei, și, cu cîte o halbă de bere înaintea noastră, reluăm firul conversațiunii.

D-l P. Cosma are reputația de conservator, dar în Ardeal, se vede, și spiritele conservatoare se află sub înriurirea dătătoare de viață a democratismului adînc al maselor populare.

— Prost stau țărani la D-voastră — îmi spune d. Cosma, — și nu înțeleg, cum oamenii politici de acolo nu și dau seamă de primejdia ce vă amenință, ce ne amenință pe toți. Am vorbit odată cu domnul... (aici d. Cosma îmi numește pe un bărbat însemnat din partidul — vai! — *liberal*...), și i-am arătat, că această stare mizerabilă se datorește chipului cum s'a făcut împrițirea. Aici la noi, în Ardeal, — cînd s'au desfăcut legăturile feudale, țăraniul a căpatat putința de a trăi de sine stătător, pe cînd în România, pe lingă că cei mai mulți nici n'au primit în-

destul pământ, dar încă li s'au pus atâtea sarcini, fără nici un ajutor pentru organizarea gospodăriei, încît ei a doua zi s'au trezit încă într'o mai mare atîrnare de boeri și arendași, pradă celei mai nemiloase exploatare. Și știți ce mi s'a răspuns?—„Acest lucru s'a făcut dintr'un mare *interes național* (sic!), agricultura noastră e înapoiată, proprietarii noștri n'au mașini, prin urmare a trebuit să ne îngrijim ca să nu rămînă fără brațe!“... Cum, va să zică la D-voastră țărani sint considerați numai ca un fel de inventar viu pe moșie, care trebuie să supleze lipsa de mașini, și să precumpănească lipsa de cultură a proprietarilor? Dar n'au decît să învețe și să cumpere mașinile de nevoie! Cum au putut proprietarii de aici să se adapteze împrejurărilor nouă, și doar n'a pierit agricultura?! Lipsa de cultură a țărănilor? Dar cine-i de vină? Să vă uitați la popii D-voastră, pot ei fi agenți ai culturai? Sint niște biete unelte în minile puternicilor zilei. La noi popii se alege, domnule, de tot poporul! Cînd am spus acestea unui boer din România, dînsul mi-a obiectat, că acolo sint alte condițiuni, că România e o țară *liberă* și că *el nu poate tolera ca pe moșia lui un popă să-și iee nasul la purtare!* Până ce nu veți îndrepta lucrul acesta, nu veți avea preoți apostoli și luminători ai poporului. Și în ce situație adesea sintem puși chiar noi cei de aici! O dată, fiind deputat, am adresat lui Tisza o interpelare din pricina intervenției abuzive a guvernului într'o numire de preot,—și dînsul mi-a astupat gura cu o singură vorbă: *«daca voiți, d-le Cosma, să vă dăm legea de organizare a clerului din România,—mîne vă satisfacem dorința!...»* Auzi, preoți și protopopi numiți de Minister!...

Așa vorbea d-l P. Cosma, și eu mă gîndeam, cît ar putea învăța unii din «liberalii» noștri de la acest *conservator!*... Și de ar da D-zeu ca oamenii noștri politici să vină mai des în contact cu cei de peste munți, ca să înțeleagă toată ticăloșia reacționarismului, ce de 20 ani bîntue în țară, cînd numai printr'un avînt neînfrînat, pornit din adiucurile neamului, putem înfrunta puhoiul dușman al «tradițiilor istorice», și a ne afirma ființa națională,—un popor răstignit, de 14 milioane!....

XIII

La fotografie.—Pe terasa Frenzt.—Trădarea!

La 12½ ne adunăm, după cum ne înțelesesem, din nou în restaurantul «Impăratului Romanilor»,—părintele Cristea, Goga

și cu mine. Tinăru! Brediceanu întirzie, și cînd în sfirșit vine, gîfîind de grabă, se scuzează, cam încurcat, că s'a zăbăvit la... bărbier,—dar îl dădea de gol bărbia mai vinătă ca în ajun!... Și atunci, las' pe noi!... Eu, care îl pindeam de ieri, pentru zina cea sveltă cu ochi adînci ca marea și cu «musculiță» în colțul gurii de mărgean, tovarășa lui de joc la hora din Seliște, m'am răsbunat cu vîrf și indesat pentru... cele două decenii de diferență între noi....

Probabil ca să mai scăpe din încurcătura, delinquentul pune întrebarea, dacă ne mai ducem la Reșinari, că, deși se răsbunase puțin, dar e a ploaie.

— Vom vedea,—îngăimă Goga, cu ochii fixați în farfurie.

Iată! Prin gînd îmi trece un fulger, parcă presimțiam trădarea!...

În timpul mesei împrăștiăm impresiunile din ajun, comensii mei se întrec în comparații între Seliștea și Reșinari, cari îmi aprind și mai mult dorul de a-i vedea, apoi discută, până la ce oră putem pleca, că-i mult mai aproape, că-i zi de lucru, și ca să ne îngrijim să-i găsim pe oameni acasă...

Toate acestea sînt presărate cu glume și izbucniri de hohot sănătos, încît parcă tot restaurantul începe să iee parte la veselie mesei noastre: la o năsuță de alături doi militari, un colonel și un sub-locotenent, cu o mustăcioară abia mijită, deși nemîi, vorbesc, ca să auzim și noi, rominește,—o fi un semn de atenție discretă și de recunoașterea tacită, că suntem într'o țară rominească?...

După masă pornim întăiu tus-patru la fotografia Emil Fischer ca să ne fotografiem în grup.

În timpul în care fotograful își aranjează aparatele,—firma-i ne spune, neapărat, că-i „Hoffotograf“,—o tinăru teutonă, cu trupul de Walkyria, care m'a împăcat puțin cu Sașii, ne dă lămuriri asupra procedurilor moderne de fotografie, ilustrîndu-le cu diferite mustre, dar—al dracului—ea caută mai mult să lămurască pe Goga, deși—vădit!—eu am mai multă nevoie de lămuriri!...

La protestarea mea, Walkyria îmi spune, cu un accent delicios, că ea *nu stie rumaneste!*

— Te înșeli Domnișoară, vorbești minunat, și cînd vorbești rominește te faci și mai frumoasă!

Walkyria se roșește drăguț, ca și cum prin lapte ar răzbate puțin sirop de zmeură, și, părăsindu-l pe Goga, începe în-

tr'o rominească neîntrecută, să mă lumineze în privința deosebirilor între fotografia vulgară și platinotipie. Și vă asigur, că ași putea să țin o conferință pe această temă !...

Eșind de la fotografie, ne oprim în cerc în stradă, și cu narurile îndreptate spre cer, discutăm: o să ploaié, n'o să ploaié, plecăm îndată, mai așteptăm ?...

În momentul acesta, lunecă pe trotuar, ca o umbră de fee, frumoasă ca un vis de primăvară, o siluetă albă, cu chipul bălaiu...

Toți convorbitorii mei o salută, —și Goga mai grăbit, schițează un pas, apoi se întoarce spre noi, se uită la ceas:

— Acuși pleacă domnișoara Olteanu la Craiova.... trebuie să-mi iau rămas bun.... am promis.... e doi pași de aci.... peste cinci minute sînt îndărăpt, să mă așteptați la Frențz...

Brediceanu, că și el trebuie numai decit să petreacă pe d-șoara Olteanu.

Și eu, nevinovatul, nebănuind încă infamia, mă așez cu părintele Cristea pe terasa din fața cofetăriei. Goga își lasă, zălog, mantaua pe un scaun de alături.

Trece un sfert de oră, o jumătate de ceas, trei sferturi; am mîncat două porții de înghețată, șapte prăjituri, am băut trei cafele negre (băiatul de la cofetărie începe să se uite îngrijit la mine), —Goga nu se arată; am discutat cu părintele Cristea pentru a suta oară, ciți kilometri sînt pină la Reșinari, cum e drumul, cît timp ne trebuie pentru dus și întors, cît putem sta acolo; cu ceasul în mînă, vedem cum se scurtează soroacele; începe să picure ploaia. —Goga nu-i... Nici Brediceanu !...

Îl desleg pe părintele Cristea, că poate are altă treabă.

— Mă duc acasă, dacă cum-va vin, deși-i cam tîrziu, să-mi dați de știre; în orice caz ne vedem la masă, la 7¹/₂ seara.

Rămîn singur să... păzesc mantaua lui Goga.

Trece încă aproape un ceas; am cetit din scoartă în scoartă nesfirșita „Neue freie Presse“, din „mica publicitate“ aflai cu interes, că „un tînăr și viguros locotenent de cavalerie, dintr'o familie de mare nobleță, caută pentru căsătorie o domnișoară sau văduvă, cu o zestre potrivită cu situația sa, vrîsta și calitățile fizice indiferente“; Goga—nicăeri... Deși d-șoara Olteanu o fi ajuns demult la Turnu-Roș...

Ploaia începe să toarne ca din găleată; toți consumatorii de mult au fugit de pe terasă; —însfirșit, muiat lioarcă, încep să clănțănesc din dinți, și mă hotărăsc să mă despart de prețiosul

zălog al mantalei lui Goga, pe care o încredințez băiatului ;—și fug și eu la ôtelul meu să mă schimb, ca să nu mă aleg cel puțin, ca amintire de excursiunea la Reșinari, cu un junghiu, pe urma unei... *licențe poetice!*...

XIV.

Expoziția Comșa.—Un balcon.—La Arad!—Despărțirea.

5 ore.

Ploaia a încetat din nou, și cerul se răzbună. Mă hotăresc să vizitez expozițiunea de industrie casnică a d-lui Comșa, ce o știu deschisă într'o casă de la marginea orașului, și să mă mai primblu puțin prin cetatea Sașilor.

Dar soarta se vede a început să mă prigonească. Cind ajung în localul expozițiunii, dl. Comșa îmi spune, că e închisă de ieri, și lucrurile în cea mai mare parte sînt împachetate! Pot admira numai olăria și sculptura în lemn, și aflu cu surprindere că aceste avuții nu-și vor găsi loc la Expoziția din București...

Mă urc într'un vagon de tramway electric, și de pe peronul dinapoi privesc în juru-mi.

De odată, trecînd pe lingă o vilă frumoasă, zăresc într'un balcon pe trădătorul Goga și alături, ca o umbră ușoară de fee, silueta cea albă cu chipul bălaiu, frumoasă ca un vis de primăvară...

Poetul adîncit, pe semne, în visuri eteree, nici că băgase de seamă chipul greoiu al unui biet muritor, ce trecea acolo jos, prin multimea anonimă, pe un vulgar peron de tramway...

Umbrele sure ale amurgului cad cu încetul asupra orașului ; în stradă se aprind lămpile electrice, și lumina lor palidă licărește discret, în luptă cu razele zilei ce moare... De după culmile albe, din Apus, cerul în flăcări aruncă pe ziduri tonuri viorii...

Se potolește tot mai mult sgomotul vieții trudite, și pe deasupra lui încep să răsară sunetele nopții de primăvară, și cu ele o adiere ușoară aduce miresmele cîmpului înflorit, ce răcoresc suflarea grea a îngrămădirii omenești...

N'am fost la Reșinari!

Imi vine fără voe în minte o povestire sentimentală, de mult cetită: un tînăr muzicant, admirator al lui Mozart, străbate pe jos toată Germania, suferind de foame și de frig, nu-

mai să-i audă muzica divină ; dar cînd ajunge la pragul atît de dorit, vede prin geam făcliile aprinse în jurul sicriului maestrului... Tînărul entuziast, cuprins de aleanul dorului neîmplinit, pleacă în lume, în veci nemîngîiat...

Abia întrezării, ca prin vis, o viață frumoasă și sănătoasă, atît de bogată în posibilități...

Nu ! Nu pot pleca împăcat numai cu atîta, să mă întorc, la proza vieții așezate, de toate zilele...

Imi iau inima în dinți, și mă hotăresc să mă reped încă pentru o zi la Arad,—am și acolo prieteni, cari mă vor ajuta să ridic mai mult vâlul ce-mi ascunde această viață... Trenul pleacă pe la vr'o 11½ de noapte, mine dimineată sînt la Arad...

Pe la opt seara, după ce-mi făcusem geamandanul și eram gata să mă duc la masă, în camera mea intră Goga, și cu un aer nevinovat îmi spune :

— Unde ai fost, te-am căutat în toate părțile ?

O !....

Și el, cu o jumătate de gură :

— Să rămii pentru mine, mergem numai decît la Reșinari... Fătarnicul !...

Masa,—la care din nou și pentru ultima oară ne-am înfilnit, cei patru (Brediceanu nici nu mai căută să-și justifice disparițiunea!), —nu mai răsuna de veselie sgomotoasă de dimineată.

Simțiam despărțirea apropiată,—în cele două zile s'au născut legături sufletești, a căror rupere nu putea să nu arunce un vâl de melancolie asupra conversațiunii noastre :—cine știe cînd ne vom mai vedea ?...

De cîte ori două linii de viață se întretae într'un singur punct, în nesfirșitul nimicurilor existenței, și apoi urmîndu-și rostul se depărtează tot mai mult una de alta !... Un singur punct ! dar cîtă simțire poate concentra el, și de cîte ori lungă cărare a vieții, în singurătatea sufletească, rămîne luminată de razele punctului acestuia de intersecțiune, încălzind inima de amintirea unei prietenii de cite-va ceasuri, a unui frate de suflet, în ochii căruia numai cite-va momente ți s'a oglindit tot adîncul cugețului și al simțirii,—apoi răslețit pentru veci...

Tradiționalul pahar de șampanie ne-a dat prilejul, ca

în totdeauna, să ne urăm mai mult decît poate fi, și să spunem mai puțin decît simțiam...

Ne ducem împreună la Hôtel Neurihrer, unde îmi iau rămas bun de la bietul Fritz, pe care fără voe îl învăluiau acum în simpatia mea.—și el pare ceva mai viu deși, de sigur, e mișcat mai mult de forma materială în care caut, față de el, să întrupez melancolia mea, de cit de solemnitatea momentului,—și de acolo la gară, în același landou, în care în ajun am fost la Seliștea...

Ajungem la vreme, abia am timpul să-mi iau un bilet, să înbrățișez îngrabă pe părintele Cristea, pe Goga și Brediceanu, făgăduindu-ne din nou o apropiată întîlnire,—și iată-mă în vagon: o durnială de strigăte neînțelese, un șuer, prin geam zăresc încă odată cele trei figuri prietenești,—și Sibiiul rămîne în urmă...

XV

In vagon.

Pentru mine prevăd iarăși o zi agitată, apoi mă așteaptă până acasă încă două nopți în vagon. Dar un dialog cu conductorul, cu ajutorul pantominei internaționale, îmi asigură un compartiment pentru mine singur, ca să pot dormi liniștit până la Arad.

Dar somnul nu vine. În minte îmi răsare mereu cîte o figură, cîte un gest, cîte o vorbă, cîte o frîntură de peisaj, din impresiunile nesfîrșite ale acestor două zile.

Aprind o țigară, și mă las în voia gîndurilor...

Și cînd gîndurile acestea începeau cu încetul să-și piardă limpezimea, pe cale de a se preface pe nesimțite în visuri,—de o dată ușa se deschide cu sgomot, și întră un călător nou.

Întăiu, fără să-mi arunce o privire, el se întoarce spre ușa și spune ceva conductorului cu o vădită supărare:

— *Böh—döh—töh—röh—pöh—pöh!*...

— *Mek—mek—mek—mek*,—clăntănește în răspuns conductorul cu o voce plîngătoare, ridicîndu-și umerii în semn de neputință și cu minile reșchirate.

— *Böh—döh—töh—röh—pöh—pöh*,—bodogănește călătorul, întorcîndu-se din nou spre mine.

Conductorul se repede spre fereastră și închide geamul,

apoi ridică pălăria mea de pe canapeaua din față și o pune sus, și începe să așeze lucrurile.

Călătorul tușește, (am aruncat țigara!) și, cu furie crescândă, iar grohăe la conductor:

— *Böh—döh—töh—röh—pöh—pöh!*...

Bietul conductor se aruncă din nou la fereastră și redeschide geamul.

Călătorul, cu ciudă, se sgribulește într'un colț, învălindu-se pînă în nas cu un pled gros.

În fața mea e un tip de aceea, supărați din naștere, din cari se recrutează blăstămata speță a călătorului vecinic nemulțumit, ce otrăvește toate călătoriile în drum de fier: o față uscată, verzue, o mustață stufoasă și incoloră ce par'că curge în jos, un nas încoroiat cu virful ce vrea să intre în gură, niște ochi suri mici, cu sticliri răutăcioase, ca două virfuri de ace...

După ce mă înțeapă cu acele lui, miniosul meu vecin își îndreaptă privirile spre ușă și pîndește trecerea conductorului.

După fiecare oprire la stație, abia se aud pașii conductorului în coridor, se începe din nou dialogul:

— *Böh—döh—töh—röh—pöh—pöh!*—mormăe vocea răgușită de bariton crăpat, de pe divan.

— *Mek—mek—mek—mek!*—plînge tenorul pițăgăiat din coridor...

Pas să dormi!...

Enervat de acest duet monoton, mă ridic și scot capul pe fereastră.

Frumoasă și adîncă se așterne întunecimea albastră a cerului, luminată de nenumăratele clipiri ale stelelor de aur, atît de reci, în îndepărtarea lor străină...

Sînt mai apropiate sufletele omenești?...

Vi s'a întîmplat într'o călătorie lungă, să treceti noaptea prin străzile pustii ale vre unui sat? Singuratici, fără răsunset, zăngănesc clopoștii de la trăsura; din cînd în cînd numai licărește o ferestruie luminată. Cine știe ce durere și ce chinuri în-samnă această veghere tîrzie? Dar-gîndul ți-i stăpînit numai de dorul de a ajunge mai curînd la locul de popas... Iar de după geamul de veghe, cel mult, în cercul de raze roșietice se desenează o siluetă întunecoasă, atrasă de plînsul clopoștilor... Și lumi de gînduri și simțiri trec la cîtiva pași una de alta, străine și îndepărtate, ca și stelele de aur, ce clipeșc nepăsătoare pe pinza nesfirșită a înălțimilor întunecate și reci...

Intr'o noapte ca aceasta vorbea poetul cu stelele :

Aux étoiles j'ai dit un soir :
 Vous ne paraissez pas heureuses ;
 Vos lueurs, dans l'infini noir,
 Ont des tendresses douloureuses....

. . . . .
 Elles m'ont dit : «Nous sommes seules»....
 . . . . . Je vous comprends !
 Car vous ressemblez à des âmes :
 Ainsi que vous, chacune luit
 Loin des soeurs qui semblent près d'elle,
 Et la solitaire immortelle
 Brûle en silence dans la nuit....

Simt, pe neașteptate, o mină pe umărul meu : tovarășul meu de vagon îmi spune ceva ce nu pot înțelege, dar ochii săi mici și suri sticlesc cu atita ură, cu mișcări ciudoase el închide geamul....

Mă culc cu fața la perete, și caut să-mi înăduș gindurile.

Îmi sfredelește urechile nesfirșitul duet între nenorocitul de pe canapeaua din față și biata lui victimă din coridor ; de la o vreme îmi pare că tot trenul îl cîntă :

— *Döh—böh—töh—röh*, —mormăie roțile vagonului ;
 — *Mek—mek—mek*, — plînge șuerul mașinei, ca răspuns....

Și noaptea adîncă mă învinge....

(*Va urma*)

C. Stere

Din Ardeal

— Dinasticismul nostru —

Incepînd cu sfîntul Stefan, primul rege al Ungariei, și terminînd cu Francisc Iosif I, vreme deci de 906 ani, viața publică a Ungariei este un șir neîntrerupt de lupte «pentru constituție»—zic unii istoricieni maghiari, dar în realitate luptele s'au purtat pentru a ciunti cit mai mult din drepturile regale și a mări puterea oligarhilor. Se și poate dovedi, că în Ungaria războaiele civile au fost mai dese de cit cele cu statele vecine. Atît sub regii casei arpadiane, cit și sub cei străini ce au urmat pînă la 1526, cînd intră în scenă casa de Habsburg, aproape n'a fost rege ungar care să nu aibă rival, adesea *incoronat*. Fiu contra tatălui, frate contra fratelui s'a ridicat cu oaste. Iar toate aceste rivalități și lupte erau puse la cale de oligarhi, de aristocrația *înaltă*, sprijinitoare a celui ce-i asigura mai multe drepturi și, prin urmare, punea mai mari sarcini pe nemeșii (nobili) mici, pe *popor*. Chiar regi puternici, ca Matei Corvin, au avut de furcă, și drepturile înartulate în legi, ori cit de nedrepte să fi fost, oligarhia și le-a apărat cu o stăruință de fier, cu o putere adesea uimitoare.

Numai așa se esplică faptul că s'a înartulat în lege dreptul de insurecție «dacă regele nu observă legile», legi de cele mai multe ori stoarse cu sila. Aristocrația înaltă nu era apoi datoare să poarte războiul peste hotare, ci își ducea trupele (*p'atunci singura oștire a țării!*) numai în virtutea unei *tîrguțeli*, totd'auna pe socoteala păturii de jos a poporului.

Însăși catastrofa dela Mohaci (1526) a fost o urmare a încăpățînării aristocrației. Zădarnic regele trimitea poruncă și arăta primejdia ce s'apropie, «domnii stegari ai țării», înalta nobilime, nu-l asculta, nu grăbea să și concentreze trupele; lipsea și unitatea în luptă, căci fiecare regiment asculta numai de porunca «domnului» seu; așa se explică și faptul, că oștirea ajunse să fie comandată de un arhiepiscop (Tomory). Nu li-a fost greu Turcilor să zdrobească o astfel de armată, iar tînzrul rege peri și el în luptă, inecîndu-se într'un pirăieș (Cselle).

Puterea oligarhilor n'a putut fi frîntă nici sub Habsburgi, deși aceștia aveau deja oștire permanentă și mai presus de toate

autoritatea ce li-o da coroana de «impărat roman», ci la încoronare trebuiau să jure că vor păzi legile așa zicind *dictate* de aristocrație. Chiar celui dintii rege din casa de Habsburg, aristocrația i-a pus un contra-rege, pe Zápolya Iános, și Ferdinand I nici n'a domnit de cît peste jumătate de țară, restul și Ardealul ajung d'aci încolo un fel de «atu», carte puternică în minile aristocrației, care se joacă d'aci încolo și mai mult «de-a regii», punînd față în față cu Habsburgii cînd pe Bocskay, cînd pe Tökölyi, Bethlen ori pe Rákoczy-ești, luptele cărora ungurii le numesc «pentru libertate», în realitate însă luptele s'au dat în contra regilor încoronați, regi dintre cari aproape fiecare a căutat să se apropie și să se sprijinească pe *massa mare a poporului*. Aristocrația s'a întovărășit însă cînd cu Turcii, cînd cu Francezii și Polonezii, numai pentru «a ține în șach» — Viena. Sub comanda lui Cara Mustafa Pașa lupta doar, la asediarea Vienei, și «regele neîncoronat» Tökölyi, cu floarea aristocrației mei maghiare... Și de cite ori era strimtorată Austria de vre-un dușman de-afară, aristocrația arbora și ea — «steagul libertății»!

N'aveam noi Romîni oameni cu carte pe acele vremuri, bărbați sus puși cari să ridice poporul, lămurindu-l asupra rostului luptelor ce se petreceau. Intreg poporul rominesc gemea însă sub jugul iobăgiei în care-l țineau *nobilii* (nemeșii) *înalți*, grofii (conții), baronii și vlădicii papistași. Asta o știa poporul. *Și mai ales o simțea!* Iar trupele cu ajutorul cărora oligarhii purtau lupte adesea în contra regilor și împăraților țării, din fiii poporului erau compuse, că atita nobilime nu era să facă regimente din ea. Instinctiv inimile acestor oșteni și ai celor de acasă se îndreptau spre *purttătorul de Coroană* și se năștea în ei credința, că bun și milostiv trebuie să fie de vreme-ce nemeșii, grofii și baronii, îl dușmănesc cu atita furie. E așa de firesc să-mi fie drag cel ce se rășboiește cu asupritorii mei!

Ori cît ne-ar fi lipsit apoi contactul cu frații din Romînia și ori-cît am fi fost de puțin informați asupra lucrurilor ce se petreceau în lumea mare, erau evenimente care fatal au ajuns și la cunoștința bietului popor de iobagi... Cînd Turcii au trecut pe-aici pustii și au ajuns la Viena (1683) s'o cuprîndă, se știe: Șerban Cantacuzino s'a dus cu ei *de silă*; în jurul Vienei, pe-ascuns, dar *din inimă*, a făcut însă cele mai mari servicii armatei *creștine a Impăratului* și azi o cruce este pe locul unde oștirea romînă cu inima strînsă aștepta isgonirea Turcilor... Și oștenii Vovodului romîn însă, și Romîni duși cu sila în oștirea lui Tökölyi, și cei rămași acasă, au văzut și auzit cum Tökölyi, cu întreaga ceată de nobili maghiari, tremurau de dorul să învingă Turcul *păgîn* și au făcut tot ce au putut să ajute această învingere împotriva—Impăratului! Numai Ungurii au ținut cu Turcul *păgîn*: Vovodul romîn și craiul Poloniei, Sobiesky, au ținut cu—*Impăratul!*... Tot așa, armata creștină a Impăratului a cuprins Buda (cetate), de unde a isgonit pe Turcii *păgini* cari

ținuseră țara în robie o sută cincizeci de ani, i-a zdrobit apoi la Zenta (1697) așa fel, că le-a luat, pentru totdeauna, curagiul de a mai trece încoace Dunărea cu gând de cucerire.

Chiar dacă nu ar fi rămas în poporul român nici o diră din tradiția că a fost adus aici de împăratul Traian, deja cele de mai sus, fapte istorice despre care a mers veste pînă în coliba iobagului, erau de natură a deștepta în el bune sentimente pentru—Împăratul. Mai ales că Împăratul nutria aceste sentimente: la 1683, de pildă,—numește (și astfel reabilitează!) baron pe mitropolitul Sava Brancovici, cel prigonit în chip mișlesc de oligarhie și isgonit din înalta demnitate ce ocupa, în urma intrigilor și procesului (de incest) ce-i ticluiseră pentru a-l nimici... Că păcat însă: pe cînd a ajuns diploma de baronat, marele luptător pentru biserică și neam, încetase din viață. Știrăa despre mila împăratului pentru marele prelat român de la Ienopolea se răspîndise însă, desigur, printre Romîni.

Ce se mai întîmplă însă? Acelaș împărat care dă lovitura de moarte Turcilor păgîni sprijiniți de aristocrația maghiară, ia sub stăpînire Ardealul, și deși e silit să întărească prin diploma de la 4 Decembrie 1691 toate drepturile de pînă acum ale nobilimii, curînd caută legătură cu Romîni. E adevărat, că țintește să-i treacă la catolicism, dar nu e mai puțin fapt, că promotorii unirii, în primul rînd mitropolitul Teofil, se așteptau la o întărire *națională* și întreg actul unirii nu e de cît un contract cu augusta Casă Domnitoare, care avea să garanteze: „Romîni mirenî, uniți cu biserica romano-catolică, să fie primiți și să fie înaintați în toate direcțiile, ca cei de celelalte națiuni și religii din patrie, iar fiii lor să fie primiți în școalele catolice și la fundațiunile școlare”.

N'are să judece nimeni aceasta ca o dorință s'ajungă în slujbe Romîni de atunci. Nu, căci nu procopseala singuraticilor se ținea, ci punindu-se astfel sub scutul Coroanei, Romîni căutau scut bisericii lor, singura instituțiune națională pe acea vreme. Au și ajuns astfel că la 16 Februarie 1699 împăratul Leopold emite diplomă în care e vorba de «*națiunea Romînilor*», diplomă în care Romînilor trecuți la unire cu Roma li se asigură «dreptul lor», și: «în respectul acesta—se zice în diplomă—ordonăm sever, sub amenințarea miniei noastre regale, că de la publicarea acestei scrisori nimenia, fie de ori-ce stare, autoritate, demnitate, prerogativă și putere, să nu cuteze a se opune *declaratei libertăți bisericesti a uniților de ritul grecesc*»...

N'are cineva de cît să citească despre uneltirile puse la cale de aristocrați, în mina cărora era guvernul, și de Dietă, compusă și ea din nobili, cari căutau să zădărnicească planul Vienei, spărînd pe Romîni de la unire ori căutînd să-i atragă la calvinism, să rămînă astfel și bisericeste sub jurisdicțiunea celor mai fanatici unguri: a episcopilor calvini,—pentru a se convinge de bunăvoința Coroanei față de Romîni. După Teofil, care moare înainte de a se desăvîrși unirea, Leopold numește

pe Atanasie «episcop națiunii romine în Transilvania» și emite a doua diplomă (19 Martie 1701), în care pe lângă scutiri de natură religioasă, se mai asigură : «Chiar și țărani, dacă trec la unire, să fie considerați ca indigeni, *ca toți ceilalți fi ai patriei*, iar nu numai tolerați ca până acum» (punct 3), apoi : «Să se deschidă școale pentru Romini, în Alba-Iulia, Hațeg și Făgăraș» (punct 8), și cel mai important : «Impăratul provoacă și obligă nu numai autoritățile civile, ci și pe *generali și pe întreg corpul ofițeresc*, ca ori cînd ar reclama și s'ar plînge uniții că li se disconsideră drepturile, *totdeauna să le stee în ajutor și să-i apere* (punct 14).

Impăratul asigură deci Romînilor (uniți) nu numai libertatea religioasă, dar le acorda și libertate cetățenească, punîndu-i în rînd cu Ungurii, Săcuii și Sașii, națiuni *recunoscute*, ridicîndu j, prin urmare, din starea rușinoasă în care erau de veacuri: simpli sclavi ai boerilor...

Ca mușcați de șerpe au sărit atunci reprezentanții din Dieta ai celor trei națiuni, au protestat (în 1703 la Alba Iulia), au înaintat recurs la Curtea din Viena și în cele din urmă au făcut ca originalul diplomei să *dispară*... Leopold îi și ceartă pentru că : «voi conduși de o cerbicie învederată, spre disprețuirea autorității noastre regale, n'ați pus în lucrare până astăzi nici punctele din anul 1699»,—și le poruncește (la 13 Februar 1702) să pună în lucrare «atît numitele puncte cit și celelalte rezoluțiuni»...

Viena era însă departe, plîngerile romine soseau acolo tîrziu, iar guvernul și Dieta erau compuse din nobilii cari au conspirat cu Bocskay și Rákoczy... Zadarnic marele Ioan Inocentiu Klein stăruie cu petițiuni pe la Curte, a trimis și *dus în persoană* nu mai puțin de cit 24, sub Carol VI,—aristocrația mea știa cum să paralizeze activitatea lui, Rominii rămîn tot fără școli, „copiii lor sînt chiar oprîți să umble la școală, sînt oprîți de la învățarea măestrilor”,—se plînge marele episcop. Abia la 1733 Dieta ajunge să discute afacerea națională și bisericască a Romînilor, abea atunci, *din grația împăratului*, un episcop romîn poate lua parte, *ca regalist*, la desbaterile Dietei și să aperse cu ardoare *drepturile națiunii romine*. Falcic s'a purtat episcopul Klein, apărînd și lămurînd; după ce i s'a cerut conscripția Romînilor (pe care a și făcut-o), după ce comisia aleasă să se ocupe cu chestia abia la 1735 s'a întrunit să lucreze în merit, după-ce Klein a mai făcut o plîngere, pentru a mai amîna treaba, comisia abia atunci s'a hotărît să facă o cercetare mai amănunțită.

Exasperat, Klein aleargă iar la Viena, face un *memorand* în care înșiră nedreptățile și cere *scaun de consilier în guvern pentru ca nația romînă să aibă și ea un apărător acolo*. Consilierii Coroanei știau însă afla mijlocul—de *amînare*, ba la 31 Martie 1738 se plîng Impăratului că „Vlădica romîn prea dă de lucru.”

Dar el nu s'a descurajat, ci cu aceeași stăruință se adre-

sază și Mariei Teresia, cerîndu-i să facă a se executa a doua diplomă leopoldină și să decreteze pe Romîni a patra națiune politică. Marea împărăteasă, se știe însă, chiar de la începutul domniei sale a avut războaie. Nu-i da mîna să se strice cu nobilii cari votau bani și soldați. Atîta tot a făcut, că în Iunie 1744 a chemat pe Klein la Viena, să fie de față cînd consiliul de miniștri discută asupra cererilor sale.

Aristocrațimea a și învins: episcopul Klein a ajuns acuzat de guvernul țării și silit să se refugieze la Roma, de unde n'a încetat să lupte pentru neamul său, ci a scris Impărătesei un memoriu, iar pe papa Benedict XIV l'a rugat să intervină pentru executarea diplomelor leopoldine și în gerere, în favoarea Romînilor. Și la Roma aristocrația maghiară a fost mai tare: Klein e oprit a se mai întoarce în patrie, și își petrece restul zilelor trăind din pensia de 1200 fl. ce i-a dat-o împărăteasa.

Vorba e că s'a pornit curentul, s'a făcut, așa zicînd, școală. Până în cele mai îndepărtate sate ale munților Ardealului s'a știut că „a încetat persecutarea bisericii romine în cea mai mare parte“, așa, a. spus mitropolitul Teofil deschizînd sinodul din 1697, convocat la Alba Iulia, și bunătatea asta vine de la *Împăratul*. Tot despre milostivenia Împăratului a cuvîntat mitropolitul Atanasie (în 5 Sept. 1700) celor 54 protopopi și 1593 preoți, chemați la sinod, unde au subscris actul unirii, după cum și *diploma a doua leopoldină* a fost publicată nu numai în Dieta de la 1703 din Alba Iulia, ci și în două sinoade, așa că a mers vestea în țara întregă, și pretutindeni printre Romîni, despre bunătatea și mila Împăratului, precum și despre piedecile ce pun domniile ca Romîni să fie împărțșiți și ei cu drepturi naționale. Petițiile numeroase ale lui Klein, și mai ales mergerea lui la Viena, unde a fost chemat de Maria Teresa să asiste la consiliul în care sfetnicii ei aveau să desbata asupra drepturilor Romînilor, prezența lui în Dietă, unde anjunsese tot din mila împărătească, toate acestea au întărit în Romîni credința că mila și bunătatea de sus, de la împărăție, vine. În *Împăratul și au pus deci nădejdea*.

Nu mai puțin a contribuit la întărirea dinasticismului între Romîni înființarea *regimentelor romine grănițerești*. De la Dunăre, în Caraș-Severin, apoi întreaga graniță de sud a Ardealului, precum și granița de nord era dată în paza Romînilor, organizați militarmente și puși—asa zicînd—de a dreptul sub scutul împărătesc. În schimbul credinței lor și al singelui vărsat pentru tron, li s'au dat averi colosale, fiii lor au fost primiți în școli, în cit până la desființarea acestor granițe (urmare a inaugurării constituționalismului maghiar de la 1867) din sinul grănițerilor au eșit ofițeri iluștri, (general Doda, general Seracin, colonel baron Ursu, colonel Trapșa, etc.), și gimnaziul de la Năsăud din averile date de „împărăție“ se susține, precum zeci de milioane prețuesc și pădurile comunității de avere de la Caransebeș, averi pe cari guvernele maghiare tot mai mult le

ăcaparează, în cit de vre-o 15 ani încoace se poartă o luptă desperată ca Romînilor să nu li se ia cu totul din mîna administrarea lor.

Cit despre donațiunile făcute de împărați mitropoliei greco-catolice romîne (singură episcopia gr. cat. romîna de la Oradia are averi care prețuesc cite-va milioane, iar institutul de educație și instrucție a tinerimii romine gr. cat. de acolo are pe frontispiciu numele lui Leopold), s'ar putea scrie o carte întregă.

Și ce s'ar fi putut ajunge dacă am fi avut un al doilea Klein pe vremea marelui împărat Iosif II. Din nefericire, pe atunci națiunea romîna n'a avut nici un prelat mare, ci întreaga luptă națională era dirijată de țăranul Horea, care dacă a și știut să spună Împăratului suferințele Romînilor și să-l roage a împlini dorințele naționale, i-au lipsit însă calitățile de a se ști orienta prin complexul de lucruri politice... O minte genială ca Inocențiu Klein ajuns-a isgonită de pe terenul de luptă stăpînit de aristocrați. Era fatal, ca aceeași aristocrație pe Horea să-l fringă în roată.

Martiriul lui Horea, Cloșca și Crișan, capii mișcării de la 1784, n'a schimbat însă întru nimic sentimentele Romînilor, ci mai ales le-a întărit credința cătră Împăratul. Reîntorcîndu-se de la Viena, sub gorunul de la Tebia, Horea spusese norodului că Împăratul e bun și milostiv și are durere pentru suferințele Romînilor; ar și ajuta din toată inima, dar îi stau în cale domnii (nemeșii)!... Ce era mai logic, pentru mintea simplă a țărănilor, de cît să *înlătore* din drum pe acei—domni?!.. Așa s'a născut revoluția și pentru singele varsat, s'a pus lanț și mai greu pe cei-ce crezuseră că în felul acesta scutură jugul iobăgiei...

Nu-i greu de închipuit de altfel, ce fel de înălțare sufletească s'a produs în Romîni cînd au auzit că Împăratul a stat de vorbă și a ascultat plîngerile unui opincar. Așa ceva nu s'a mai pomenit. Ba a făgăduit să și lecuiască durerile. Ajunsese un fel de divinitate „înalțul Împărat”.

Mai mult de cit toate, a contribuit la întărirea dragostei acesteia călătoriile pe care Iosif al II le-a făcut printre Romîni (în primăvara anului 1773). Romîni il așteptau ingenunchiați, la marginea satului ori în hotar. I-au dat nu mai puțin de cit 19,000 petițiuni. Se plîngeau cei mai mulți că *n'au pămînt!*... Iar Împăratul nu numai primea și cerceta plîngerile lor, dar și vorbea cu ei, *romînește*, căci învățase cite va vorbe. Ii orînduise la Sibiu, pe foarte mulți, pentru a le spune ce a hotărît în privința petițiunilor date.

Cîtă nobleță de suflet avea acest suveran, în ce chip inteligent înțelegea el datoriile ce le are domnitorul față de supușii sei, și mai ales cit interes le purta chiar Romînilor, un popor de iobagi, se poate judeca mai bine din cele scrise de sasul Michel Konrad de Heidendorf, care, în calitate de comisar-conducător, însoțise pe Iosif al II-lea prin satele din jurul Mediașului

(descriere publicată în „Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde“, Sibiu, 1880, volum 16).

Descrierea aceasta, cu atât mai prețioasă cu cât e făcută de un Sas, este totdeodată și oglindă fidelă despre mizeria în care trăiau Românii de sub jurisdicția săsească. Intre altele, Heidendorf povestește Impăratului, că „Valachii colibași“ au fost mutați cu forța dintr'un loc într'altul. Fiind-că nu prea voiau, căci erau duși dintr'un loc bun la un loc sterp, s'a dat foc colibelor lor (în numele legii, mă rog). Ei au amenințat atunci că se vor răzbuna. La anul, într'adevăr, s'au aprins și ars cite-va case de ale Sașilor. Speriați, Sașii (din Hetzeldorf, Ațel) cereau acum, prin petiție, ca Valachii tăciunari, căci pe ei îi bănuiesc de punerea focului, să fie mutați undeva departe. Impăratul a exclamat atunci: „Dar' asta e pedeapsă: a muta oamenii, înainte de a avea dovezi în contra lor“... Sasul mai spune Impăratului că li s'a adus la cunoștința Românilor, din partea autorității, că dacă vor mai fi focuri în sat, o să plătească dinșii. Impăratul a observat: „Dar cum pot fi siliți Valachii să restituie paguba, dacă nu li se poate dovedi fapta?“...

Sasul Heidendorf îi vorbea de rău pe Români, numindu-i leneși. Impăratul însă chiar atunci pune întrebarea: „Oare cum ar putea fi cultivați?“... Ceea ce denotă preocupările înalte de care era animat, Lui Mișu Chiuțu, care-l ruga să-i „sloboadă acasă din cătănie feciorul,“ i-a răspuns „că oiu căuta“ și i-a dat mai mulți galbeni.

E caracteristic—scrie Heidendorf—că „M. Sa n'a dat nici căiri nici o atenție magnaților unguri și aristocrației“, „*masele de popor* au fost chiar amețite de purtarea prea grațioasă a monarhului“...

E de înțeles că venind a doua oară în Ardeal, peste zece ani (în primăvara anului 1783), țărănimea l-a primit ca pe Mesia și l-a năpădit încă și cu mai multe petițiuni, care au avut și un rezultat imediat: încă din Sibiu, înainte de plecare, Iosif al II-lea a dat un rescript *menit să îmbunătățească soarta iobăgimei*. Intre altele, le permitea iobagilor să învețe măestrii, să se poată însura, fără a plăti tacsă și să se poată muta unde vor. Aristocrația însă, cancelaria aulică, încă în vara aceea a cerut printr'un memorandum să revoace ordonanța, spunind că iobagii din Ardeal sînt mai ticăloși de cit cei din Ungaria (se înțelege: fiind Români, iar nu Unguri!). Impăratul în răspuns i-a înfruntat pe consilierii săi ardeleni, iar în anul viitor printr'un edict *a cassat privilegiile celor trei națiuni* (maghiare, săse și secuști) și a ordonat ca d'aci încolo să aibă dreptul să ocupe slujbe toți, fără osebite de neam ori confesiune.

Și în contra acestor ușurări făcute *Românilor* (în deosebi), oligarhii au înaintat un memorandum, pe care însă Impăratul nu l'a învrednicit de răspuns, ci simplu l'a pus la dosar.

Ce păcat, că Impăratul Iosif n'a mai trăit de cit șase ani după acestea, iar la sfîrșitul vieții sale situația precară a mo-

ăcaparează, în cît de vre-o 15 ani încoace se poartă o luptă desperată ca Romînilor să nu li se ia cu totul din mînă administrarea lor.

Cît despre donațiunile făcute de împărați mitropoliei greco-catolice romîne (singură episcopia gr. cat. romînă de la Oradia are averi care prețuesc cite-va milioane, iar institutul de educație și instrucție a tinerimii romine gr. cat. de acolo are pe frontispiciu numele lui Leopold), s'ar putea scrie o carte întregă.

Și ce s'ar fi putut ajunge dacă am fi avut un al doilea Klein pe vremea marelui împărat Iosif II. Din nefericire, pe atunci națiunea romînă n'a avut nici un prelat mare, ci întreaga luptă națională era dirijată de țăranul Horea, care dacă a și știut să spună Împăratului suferințele Romînilor și să-l roage a implini dorințele naționale, i-au lipsit însă calitățile de a se ști orienta prin complexul de lucruri politice... O minte genială ca Inocențiu Klein ajuns-a isgonită de pe terenul de luptă stăpînit de aristocrați. Era fatal, ca aceeași aristocrație pe Horea să-l frîngă în roată.

Martiriul lui Horea, Cloșca și Crișan, capii mișcării de la 1784, n'a schimbat însă întru nimic sentimentele Romînilor, ci mai ales le-a întărit credința cătră Împăratul. Reîntorcîndu-se de la Viena, sub gorunul de la Tebia, Horea spusese norodului că Împăratul e bun și milostiv și are durere pentru suferințele Romînilor; ar și ajuta din toată inima, dar îi stau în cale domnii (nemeșii)!... Ce era mai logic, pentru mintea simplă a țărănilor, de cît să *înlătore* din drum pe acei—domni?!.. Așa s'a născut revoluția și pentru singele varsat, s'a pus lanț și mai greu pe cei-ce crezuseră că în felul acesta scutură jugul iobăgiei...

Nu-i greu de închipuit de altfel, ce fel de înălțare sufletească s'a produs în Romîni cînd au auzit că Împăratul a stat de vorbă ș'a ascultat plîngerile unui opincar. Așa ceva nu s'a mai pomenit. Ba a făgăduit să și lecuiască durerile. Ajunsesse un fel de divinitate „înalțul Împărat“.

Mai mult de cît toate, a contribuit la întărirea dragostei acesteia călătoriile pe care Iosif al II le-a făcut printre Romîni (în primăvara anului 1773). Romîni il așteptau ingenunchiați, la marginea satului ori în hotar. I-au dat nu mai puțin de cît 19,000 petițiuni. Se plîngeau cei mai mulți că *n'au pămînt!*... Iar Împăratul nu numai primea și cerceta plîngerile lor, dar și vorbea cu ei, *romînește*, căci învățase cite va vorbe. li orîndu-se la Sibiu, pe foarte mulți, pentru a le spune ce a hotărît în privința petițiunilor date.

Cîtă nobleță de suflet avea acest suveran, în ce chip inteligent înțelegea el datoriile ce le are domnitorul față de supușii sei, și mai ales cît interes le purta chiar Romînilor, un popor de iobagi, se poate judeca mai bine din cele scrise de sasul Michel Konrad de Heidendorf, care, în calitate de comisar-conducător, însoțise pe Iosif al II-lea prin satele din jurul Mediașului

(descriere publicată în „Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde“, Sibiu, 1880, volum 16).

Descrierea aceasta, cu atât mai prețioasă cu cât e făcută de un Sas, este totdeodată și oglindă fidelă despre mizeria în care trăiau Românii de sub jurisdicția săsească. Intre altele, Heidendorf povestește Impăratului, că „Valachii *colibași*“ au fost mutați cu forța dintr'un loc într'altul. Fiind-că nu prea voiau, căci erau duși dintr'un loc bun la un loc sterp, s'a dat foc colibelor lor (în numele legii, mă rog). Ei au amenințat atunci că se vor răzbuna. La anul, într'adevăr, s'au aprins și ars cite-va case de ale Sașilor. Speriați, Sașii (din Hetzeldorf, Ațel) cereau acum, prin petiție, ca Valachii tăciunari, căci pe ei îi bănuiesc de punerea focului, să fie mutați undeva departe. Impăratul a exclamat atunci: „Dar' asta e pedeapsă: a muta oamenii, înainte de a avea dovezi în contra lor“... Sasul mai spune Impăratului că li s'a adus la cunoștința Românilor, din partea autorității, că dacă vor mai fi focuri în sat, o să plătească dinșii. Impăratul a observat: „Dar cum pot fi siliți Valachii să restituie paguba, dacă nu li se poate dovedi fapta?“...

Sasul Heidendorf îi vorbea de rău pe Români, numindu-i leneși. Impăratul însă chiar atunci pune întrebarea: „Oare cum ar putea fi cultivați?“... Ceea ce denotă preocupările înalte de care era animat, Lui Mișu Chișu, care-l ruga să-i „sloboadă acasă din cătănie feciorul,“ i-a răspuns „că oiu căuta“ și i-a dat mai mulți galbeni.

E caracteristic—scrie Heidendorf—că „M. Sa n'a dat nici căiri nici o atenție magnaților unguri și aristocrației“, „*masele de popor* au fost chiar amețite de purtarea prea grațioasă a monarhului“...

E de înțeles că venind a doua oară în Ardeal, peste zece ani (în primăvara anului 1783), țărănimea l-a primit ca pe Mesia și l-a năpădit încă și cu mai multe petițiuni, care au avut și un rezultat imediat: încă din Sibiu, înainte de plecare, Iosif al II-lea a dat un rescript *menit să îmbunătățească soarta iobăgimei*. Intre altele, le permitea iobagilor să învețe măestrii, să se poată însura, fără a plăti tacsă și să se poată muta unde vor. Aristocrația însă, cancelaria aulică, încă în vara aceea a cerut printr'un memorandum să revoace ordonanța, spunind că iobagii din Ardeal sînt mai ticăloși de cit cei din Ungaria (se înțelege: fiind Români, iar nu Unguri!). Impăratul în răspuns i-a înfruntat pe consilierii săi ardeleni, iar în anul viitor printr'un edict *a cassat privilegiile celor trei națiuni* (maghiare, sase și secuști) și a ordonat ca d'aci în colo să aibă dreptul să ocupe slujbe toți, fără osebite de neam ori confesiune.

Și în contra acestor ușurări făcute *Românilor* (în deosebi), oligarhii au înaintat un memorandum, pe care însă Impăratul nu l'a învrednicit de răspuns, ci simplu l'a pus la dosar.

Ce păcat, că Impăratul Iosif n'a mai trăit de cit șase ani după acestea, iar la sfîrșitul vieții sale situația precară a mo-

narchiei l'a silit să dea caștig de cauză aristocrației, retrăgînd multele măsuri de ușurare a sorții poporului și întărind toate privilegiile clasei nobile.

*

Actul cel mai clasic al politiceii memorandiste a Romînilor este și va rămîne pentru totdeauna *suplica* („Supplex libellus Valachorum“) dela 1791. Nu se știe pozitiv a cui operă este, dela cine a pornit ideea. Suplica a compus-o însă consilierul de Curte Mehes, a fost subscrișă de episcopii Bob și Adamovici și e mai presus de ori-ce îndoială că totul s'a făcut după inspirația și indicația *călugărilor dela Blaj*. Avem deci a face cu o mișcare care—așa zicînd—era în sufletul *poporului*, pentru-că acei călugări s'au inspirat dela popor, acei călugări, despre cari azi nu se mai vorbește, gîndiau, simțiau și *mai ales munciau și luptau în numele poporului* și pentru scuturarea jugului greu ce purta poporul.

Să dăm însă și Căsarului ce i se cuvine: e cert anume, că *Împăratului* îi venea la socoteală o mișcare de felul acesta a Romînilor și a celorlalte naționalități, pentru-că se afla în mare luptă cu Ungurii. Voise să introducă în Ungaria limba germană ca limbă oficială de stat. Ungurii protestau însă cu tărie și ziceau că, dacă e vorba de a se înlocui limba *latină* cu una vie, atunci să se introducă cea *maghiară*. Dela Curte li s'a răspuns că dacă e așa treaba, apoi și *celelalte limbi*, între care și limba rominească, *au același drept*. Vorba e că lupta pentru drepturile limbii s'a deschis, în fața protestelor unanime a comitatelor maghiare. Curtea n'a îndrăznit să introducă limba germană, dar nici Ungurii n'au putut să-și ajungă scopul, ci limba oficială a rămas tot cea latină.

Romîni s'au deșteptat însă și ei, dovadă *suplica* ce au înaintat Împăratului Leopold II. Cu un aparat de știință istorică demn de admirat, mai ales dacă avem în vedere vremea de atunci, cu un curagiu care poate înălța și generațiile veacurilor următoare, cu o claritate proprie numai celor ce apără o cauză dreaptă, memorandumul acesta cu drept cuvînt este considerat de temelie a politiceii noastre naționale.

Deja în primul alineat, «națiunea romină» cere «divului Căsar» *să i se redoe drepturile vechi*. Pe mai multe pagini arată apoi, și dovedește cu date istorice, calitățile eminente ale poporului romin, care a dat țării bărbați distinși (cancelarul Olah, Corvineștii etc.), se provoacă la drepturile date de Leopold I (diploma II mai ales), la mărturisirile lui Iosif al II-lea, «care cu ochii proprii a văzut că națiunea romină este și cu mult mai numeroasă de cit celelalte națiuni și foarte folositoare atît în pace cit și în războiu».. «Și fiind-că Romîni supoartă în proporțiune *sarcini egale* cu ceilalți (cetățeni), trebuie să capete și drepturi și *beneficii egale*»... Superb pasagiul în care zice că: «Nu venetică, ci antică, cu mult mai antică de cit *toate* celelalte e națiunea romină în Transilvania»... Și parcă ar scrie și pentru vremurile d'acum. Zice adică: «Nu a căutat ea (nația ro-

mînă) și nici nu caută răsturnarea principatului, ci mai mult reîntregirea aceluia, căutînd să fie restituită în *drepturile cetățenești și regnicolare*... Nu-i trebuie «de cît aceea-ce a avut mai înainte» și ce i-au răpit nu vre-o lege, ci reutatea vremilor!

Înșiră în cinci puncte ceea-ce cere cu venerațiune, ș'anume: 1) numirile odioase (tolerați, admiși, neprimiți între staturi) să fie șterse; 2) națiunii romîne să i se dea locul cuvenit între celelalte națiuni; 3) preoților romîni aceleași drepturi și considerațiune ca preoților de alt neam, precum și nobilimea și *plebea* romînă să se trateze ca celelalte națiuni; 4) în comitate funcționari și *deputați* în număr proporționat și din nația romînă; 5) comitatele, scaunele, districtele și comunitățile orașenești cu majoritate romînească să-și aibă numirea și dela Romîni. unde-s locuitori de felurite limbi, să fie numire mixtă, iar dacă s'ar șterge numirea luată dela una ori altă națiune, să se mențină numirea după rîuri și cetăți.

Cel mai caracteristic pasagiu este însă încheierea. După-ce spune că decumva intențiunea Împăratului ar fi să comunice aceste cereri staturilor și ordinelor, urmează:

«Națiunea subscrisă se roagă cu toată umilînța să se îndure Maiestatea Voastră sacratisimă a permite în acest caz, «ca într'o conferență națională, despre a cărei modalitate și loc «ar avea să facă Maiestății Voastre sacratisime propuneri cît «mai în grabă cei doi episcopi ai națiunii, după-ce vor fi con-«sultat pe cîți-va din cler, nobilime și statul militar, să se aleagă «și să se prevadă cu instrucțiunea necesară în acest scop *cîți-va* «*deputați* cari ori unde ar fi de lipsă, să reprezinte și să apere «cauza națiunii; și dacă ace-tei cauze, cu toată dreptatea ei, «i s'ar pune piedici, să arate toate gravaminele națiunii impilate «și redactindu-le în scris, să le propună în scris spre milostivă «vindecare M. V. sacratisime».

Cine se mai indoiește că în aceste șire s'a dat ideia *conferenței naționale* și a politice de *apel la Coroană*?

Leopold al II-lea a primit cu multă bunăvoință memorandumul Romînilor. Conform uzului constituțional, l'a trimis dietei provinciale. În rescriptul prin care își exprimă voința de a se da și Romînilor drepturi politice, scrie despre memorandum ca dat «în numele întregii națiuni romîne din Ardeal» și provoacă dieta să cumpănească lucrurile, să ia măsuri de a fi beneficiați și Romîinii, de a se ușura soarta preoțimii romîne de ambele rituri, «și cum s'ar putea promova educarea *maselor brute ale poporului valah*»...

Rescriptul, datat din 15 Maiu 1791 (în Florența) a fost prezentat Dietei Ardealului abia la 21 Iunie. Ne putem inchipui că cele trei națiuni, prin reprezentanții lor, au făcut tot posibilul pentru a pune piedeci: l'au dat unei comisiuni, care la 30 Iulie și-a prezentat raportul. Nici atunci nu s'a discutat în fond chestia, ci actul s'a dat spre studiere și Sașilor, așa că abia la 5 August s'a pus la ordinea zilei. În Dietă Romîinii nu aveau de

cît un singur reprezentant : pe episcopul Ioan Bob. Ceilalți deputați, revoltați de «îndrăzneala Valahilor», au terorizat așa de sălbatic pe înaltul prelat, în cît acesta s'a simțit silit să declare în plină ședință că nu aprobă stilul și toate expresiunile dintr'insul, ci l'a subscris numai fiindcă socotește a fi cu dreptate a li se da și Romînilor libertăți, dar nu insistă pentru a fi declarată nația romînă a patra nație receptă.

Declarația aceasta, iarăși e ușor de inchipuit, că a servit Ungurilor și Sașilor ca armă puternică pentru a combate la Curte pretențiile Romînilor. Momentul acela de slăbiciune—ușor de explicat, de altfel—a fost temelie tare pentru Dieta de a respinge unanim împlinirea celor cuprinse în *suplică* și a răspunde Coroanei că «Valahilor nu li se pot permite drepturi și libertăți mai multe și mai mari cetățanești de cum au acuma, *fără a se sguidui constituția*».

În rescriptul împărătesc se puneau adică patru întrebări : 1) Pe ce cale s'ar putea acorda petențiilor libertăți și drepturi cetățanești ? 2) Pe ce cale s'ar putea garanta exercitarea libertății religioase ? 3) Cum s'ar putea ajutara soarta preoțimeii de ambele confesii ale petenților ? 4) Cum s'ar putea afla modalitatea educării poporului de rînd valach ?

Răspunsul la întîia întrebare sună așa că răspunde și celorlalte și frasa cu «sguiduirea constituției» era menită să *spe-rie* Curtea.

Îndrăzneala, cinizmul și nerușinarea cu care se răspundea rescriptului imperial reiese îndeosebi din răspunsul la a doua întrebare : că li s'a dat deja, îndeosebi Romînilor uniți, atîtea drepturi, «în cît n'au avut motiv de a le mai cere din nou»... Bieții Romîni se provocau tocmai la faptul că *nu li se dă ce li s'a asigurat în diplomele de măt de mull*, iar Dieta credea că se achită de ei dacă răspunde Împăratului că au deja Romîni destule drepturi—pe hirtiel... Intocmai ca în zilele noastre...

Lupta, se înțelege, au cîștigat-o cele trei națiuni recepte, căci noi *tolerații*, n'aveam pe nimeni cine să ne susție la Curte, și astfel *suplicii* i s'a dat un răspuns nici cald nici rece : «Coroana poartă grije și de Romîni», «episcopii să grijească de popor», acesta să se supună legilor, să nu facă escese și așa mai departe.

Ba pe cînd în rescript se recunoștea că petiția e dată «în numele întregii națiuni valache», acum, după regretabila purtare în Dietă a terorizatului episcop Bob, în răspunsul dat se zice : *nu este dovedit că cei doi episcopi ar fi avut însărcinare și împuterniciri dela întreg poporul românesc ca să deie petițiuni în numele acestuia...*

Ceea-ce nu a descurajat însă pe Romîni, nici în Ardeal, nici în Banat și Ungaria propriu zisă, ci i-a îndemnat încă la luptă mai aprigă, după cum vom arăta în alt articol.

Viața românească în Bucovina

— Limbă românească —

Spun pentru cine mă va înțelege că dacă vezi aievea, cum un popor întreg lunecă din clipă în clipă tot mai mult pe clina de de-asupra abizului¹⁾, din care nu mai e mintuire, atunci ar fi o crimă să mai calculezi cu *ne'ndurații ochi de ghiață* și să știi adevărul istoric în întunec.

Soartea a voit să-mi încep cariera preotească în comuna ruteană Toporăuț lângă frontiera Basarabiei (prefectura Cernăuț), unde m'am transferat în toamna anului 1878. Unchiul meu, răposatul arhiepiscop și mitropolit Silvestru Morariu, imi spusese încă înainte că mai jumătate din locuitorii Toporăuțului trebuie să fie Români, fiind că pe timpul, cînd el era protoprezviter al Cernăuțului, mai toți Toporăuțenii știau românește, epitropii bisericești erau toți români și în biserică sînt numai cărți românești. Ce decepțiune însă, cînd am trebuit să constat la starea locului, că în acea comună frumoasă cu aproape 5000 de suflete știau românește numai învățătorul Mihail Gramatovici cu soția sa și copiii săi, cantorul bisericei Nedelcu cu soția sa și cu patru copii ai lor, alt cantor bisericesc bătrîn Toderică Mitrofanovici cu soția sa și cu fiii lor Agripina și Dionizie, economii Manoli și Anton Cozub cu soțiile lor (copiii ne mai știind românește), economul Neculai Popovici și soția unui George Ilașciuc care era din comuna românească Mahala, apoi slab românește vorbeiau secretarul comunal Mihail Vlad, o moașă nemțoaică Schneider și încă vr'o cițiva, de al căror nume nu-mi aduc aminte. În fața aserțiunii de mai nainte a unchiului meu

1). În primarticolul intitulat „Discursul d-lui P. P. Carp și noi” din „Gazeta Bucovinei”, No. 20 a. e., citim: „Ceea ce sîntem în drept a aștepta dela frații noștri, lie ei unde vor fi, este ca cel puțin să urmărească cu duioșie procesul descompunerii noastre accelerate, să nu-și închida ochii în fața durăsoasei tragedii, ce mine-poimîne se va încheia pe aceste locuri slînte pentru Romîni, și cel puțin o lacrimă să mai verse pentru noi—in locul unei ironii”.

Ironia zace în discursul rostit de dl. Carp la întrunirea conservatorilor junimiști din Lunea Rusaliilor în sala Băilor Eforiei din București, discurs reprodus în numitul primarticol precum urmează :

fiecare își poate închipui, ce urgii au trebuit să se reverse asupra Toporăuțului, ca să se poată schimba raportul limbistic al locuitorilor săi atât de radical numai într'un timp scurt de cam 20 de ani. Despre semnele acelei urgii dau aici trei dovezi :

Murind primul meu paroh Kalinowski în 1880 și fiind eu designat, ca cooperador, să fiu singurul păstor sufletesc interimar al Toporăuțului sub privigherea învecinatului paroh Teodor Tarnavski din Rarancea, într'o zi vine la mine un om ca să-i înmorminteze un copil. Întrebându-l cum se cheamă, el îmi răspunde *Mac!* Il caut în conscripție, dar aflu numai conumele *Makow*. Il întreb deci iarăși pe om : poate te cheamă *Makow*, nu *Mac?*—Ba, îmi răspunde el, porecla mea e *Mac!* Il mai întreb, cum se cheamă soția sa și copiii săi și răspunzându-mi, văd că spusele lui consună întocmai cu cele scrise în conscripție la numele familiar *Macow*. Atunci din nou îl întreb : Cum mi-ai putea d-ta dovedi că te cheamă *Mac?* Omul îmi spune că a fost catană și are *obșit* (certificat de dimisie din armată) pe numele *Mac*. M'am dus deci la înmormintare și am citit cu ochii mei în *obșitul* acela cuvântul scris cu litere mașcate *Mack*, iar după ce m'am reîntors acasă, am șters cu negreală codița «*ow*» pretutindeni, unde ea provenia în cărțile matriculare, privind certificatul militar amintit drept document de cea mai deplină vrednicie de credință.

Tot în acel timp al sedisvacanței de paroh l'am cununat

„Mă nit, domnii mei, în jurul meu, trec granița spre Bucovina : sale curate, oameni sănătoși, chipași, expresiunea adevăratului Român, cum am învățat a-l cunoaște și a-l iubi în poeziile lui Alexandri, dar' cum începem a nu-l mai găsi în cimpurile noastre acuma. Are el mai mult pământ de cit la noi? Nu. *Dar are administrațiune*; administrațiunea cere ca să se facă poliție serioasă la sale, cere și nu numai că cere, dar și *obține* realizarea cererii sale, ca poliția sanitară să fie aspră și nu ca două-trei mueri să poată distruge un sat întreg în timp de 10—15 ani (Aplauze). Administrațiunea se uită la locuințe și cînd vede un bordeiu prost, cheamă pe proprietar și îi zice : D-le, ai să-mi distrugi bordeiul acela, căci casele nu se pot face la țară, decît în cutari condițiuni, căci în condițiuni neigienice, cum e acest bordeiu, eu în numele administrațiunii nu te pot tolera. Administrațiunea se uită la preot și supraveghează dacă el stă în contact zilnic cu țaranul, dacă el își împlinește datoria de conducător moral. Așa e în Bucovina și Transilvania. Și cînd se găsește că preotul nu stă în contact zilnic cu țaranul, că el nu-i dă povețe nici de muncă, nici de morală, atunci azel preot e scos din serviciul lui... (Aplauze)“.

Citatul primarticol încheie așa :

„S'a deschis expoziția universală și noi ne-am prezentat în elegantul pavilion, ce ni s'a pus la dispoziție, în haina cea mai aleasă ce-o avem. În costumul cel mai frumos sârbătoresc, și lumea rominească de pretutindeni o să rămie încîntată de priveliștea neamului rominesc din Bucovina, pastelurile lui Vasile Alexandri vor della maiestros și impunător prin mințile frașilor noștri, cari ne cunosc numai din auzite, iar noi cu trista realitate rămînem și mai departe în mizeria generală în care am ajuns, bucurîndu-ne de progresul altora și *întristat rămîind sufletul nostru pînă la moarte, văzînd cu ochii cit de cumplit înaintează cutropirea („noastră” trebuia să zică încă autorul) din toate părțile“.*

Nu cred să fie vre-un Român sincer bucovinean, care să nu iscălească cuprinsul citatului primarticol cu amîndouă minile.

pe un anume *Cojocariu* din Jucica, care s'a stabilit în Toporăuț, și l'am scris în cărțile matriculare conform cu certificatul său de botez adus din comuna sa, va să zică fără pic de gând de a schimonosi ceva, știind prea bine că schimbările arbitrare de nume sau conume în documente publice, ca numitele cărți, sînt absolut interzise. N'a trecut însă mult timp după ocuparea postului vacant de paroh de fostul profesor de religie Grigorie Worobkiewicz de la școala reală gr. or. din Cernăuț, și m'am încredințat iarăși cu ochii mei că codița «ow» i s'a adaos lui *Mac* din nou în cărțile matriculare și conumele Jucicanului *Cojocariu*, celui cununat de mine, fu schimbat în rusescul *Kuschniriuk*. Istorisind odată procedura aceasta de slavizare cununatului meu Ioachim Patraș, fostul paroh din Dăvideni și actualul paroh și protoprezviter al Storojinețului din Banila-moldovenească, el mi-a spus că tot așa s'au prefăcut numele familiare ale economilor *Prisacariu* și *Olariu* din Dăvideni în *Paschischnek* și *Hanczeariuk*, pe cînd în acea comună era paroh fostul profesor de cîntare Izidor Worobkiewicz, fratele lui Grigorie. Despre acestea slavizări de nume am scris în jurnalul bucovinean «*Revista politică*», anul II pag. 4 și în cartea mea «*Culturhistorische und ethnographische Skizzen über die Rumänen der Bucovina, Resicza. Wien 1888—1891*», pag. 8.

În sfîrșit am constatat după un pomelnic vechiu al economului *Petru Morariu* din Toporăuț, că numele familiar al acestui om a fost schimonosit întâi în *Melnék* și mai pe urmă, ca în batjocură, în *Sucholotozki (Lătoc uscat)*¹⁾.

Mi se umplea inima de durere și de amărăciune, cînd vedeam tipul cel frumos rominesc al Toporăuțenilor instrăinați de limba lor strămoșască, cînd vedeam firea lor blindă, portul lor rominesc și datinele rominești, ori cînd bunăoară la botez unul sau altul începea a zice, în loc de «*Viruiu*», «*Cred întru unul Dumnezeu*»... de la început pînă la fine, și dacă-l întrebam «*pricepi ce ai zis?*», el îmi răspundea că nimic nu pricepe, dar așa l'au învățat părinții săi.

Ast-fel într'un răstimp de peste 7 ani, dela 1878—1886, cînd m'am strămutat, ca cooperator, la biserica sf. Paraschiva din Cernăuț, am avut destul prilej de a cunoaște că pe ruinele limbei noastre slavismul se lățește în mod îngrozitor. Și în Cernăuț, centrul, din care ar fi trebuit să se răspîndiască razele luminii asupra tuturor părților romine ale țării, era pentru noi în 1886 *tabula rasa*. Toate celelalte neamuri conlocuitoare cu noi, Rutenii, Jidovii, Nemții, Polonii își aveau pe atunci organele lor de publicitate, numai Rominii băștinași se

1). Autorul socoate, că cele susținute de dl. Aurel Onciul în „Privitorul“ sînt greșite și ar fi „minînd apa pe moara viitorilor istoricii slavi“.

Dl. A. Onciul ne-a trimis însă un articol, care va apărea în No. 7 al „V. R.“, și din care cetitorii vor vedea că nu se pot contrazice datele statistice și că ele, de altfel, se pot foarte bine impaca cu observațiile părintelui C. Morariu.

multămiau cu călindarul editat din an în an de Societatea pentru cultura și literatura romină în Bucovina.

Spre norocirea noastră, câțiva bărbați inimoși din Suceava au început a tipări în acelaș an (1886) organul «*Revista politică*», în care eu publicam toate știrile relativ la prigonirea limbii noastre, știri luate de unde mi se da ocazia a le auzi, așa știrea despre măgarul directorului Theil de la școala capitală normală din Suceava, auzită dela tatăl meu și dela răposatul călugăr Manasi Nastasi dela biserica catedrală din Cernăuț; știrea despre Warnicki, Malawski, Sabara și Paulowicz auzită dela protoprezviterul și parohul meu Olinschi; știrea despre Gorzecki, auzită dela cumnatul meu Samuil Petrescu, știrea despre «*curcamul cu carta poștală*» din primarticolul No. 19 ex 1889 auzită dela colegul meu, parohul Mihail Tarnavski; știrea despre școala din Volcineț auzită dela profesorul Grigorie Halip, știrea despre școala din Slobozia-Rarancei auzită de la, cantorul bisericesc Elisei Medvighi din Toporăuț, știrea despre incidentul de pe piața finului din Cernăuț auzită dela cantorul bisericeii sf. Paraschiva Mihai Beuca-Costinean, știrea despre un învățător rus cu fiul său de la Gimnaziul din Cernăuț etc... Citeva dintre știrile acestea sînt concentrate, după cum vom vedea mai la vale în o aspră filipică, care la timpul său a produs mare zvon. În No. 6 și 7 ale «*Revistei*»... din 1889 am publicat două corespondențe sub titlul «*Limba rominească în Bucovina*». Iată ce ziceam în No. 6:

«*Avem în multe sate de ale noastre țărani romini, cari aflindu-se în contact zilnic cu conlocuitorii lor de alte nații, vorbesc în mai multe limbi. Întrebăm însă: Știu țărani aceia, ce importanță are limba lor? Li cunosc ei prețul? Pot ei să-i facă pe străini să li-o respecteze?... La anul viitor comisari împărătești iar au să meargă prin cele sate și au să facă o nouă conscriere a poporului din Bucovina, se înțelege că tot după parola: Umgangssprache (limba de comunicație). Bădă Ion din nou va fi chemat înaintea d-lui comisar și va fi întrebat: Cum? în care limbă? doară rominește? Sau poate... nu știm? Da, bădă Ion e Român, dar la catastih se va lepăda de omul cel vechiu. A cui va fi vina? Cine din conducătorii firești ai țăranelui nostru și-a dat pînă acum silință de a face pe această blindă oaie să priceapă și adinc să simțiască *prețul limbii* sale, pentru care astăzi se zbuциumă toate popoarele din lume? Și dacă și-a dat cineva silință, cari sînt rezultatele? Am dori să le cunoaștem pe calea publicității, ca să știm din procedura unuia sau altuia, ce mijloace am avea să întrebuițăm cu toții. Ni se pare însă că puține rezultate va avea de înregistrat «*Revista*»... și ea trebuie să înregistreze, căci în punctul acesta astăzi am ajuns la «*aut... aut...*»*

Filipica amintită am publicat-o în «*Revista politică*» No. 20 și 21 din 1889. Citind'o, ca manuscript, înaintea amicilor mei Dimitrie Socolean și Grigorie Halip, ei mi-au dat cîte 5 fl., și m'au sfătuit să colectez mai departe suma de vre-o 30 fl., cu care din «*Revista*» s'o extrag separat în 1200 exemplare și s'o

împărtesc gratuit între poporul dela țară. Așa am și făcut. După ce a apărut în «Revista»..., juristul Victor Iliuț mi-a spus că prezidentul țării Pino l-a însărcinat pe consilierul guvernial, baron Stircea, să-i traducă Filipica în nemțește și Stircea a dat-o lui Iliuț de a tradus-o. Tribuna din Sibiu și-a făcut după dinsa două articole de fond, gazeta Transilvaniei și Călindarul poporului bucovinean au reprodus-o întreagă, așa că, după cum mi-a spus amicul meu Dimitrie Bucevschi, ea să fi ajuns la un tiragiu de vr'o 7000 exemplare. În grădina hotelului Weiss din Cernăuț pare că văd și acuma, cum într'o sără membrii societății academice «Junimea» fantazau numai de odorul limbei noastre. Unchiul meu Silvestru s'a exprimat înaintea ginerelui său, păr. arhiprezviter Artemie Berariu și în prezența mea, că în locul lui acuma eu m'am apucat să scriu apologii. În broșura *„Die Slavisierung der Bukowina im XIX. Jahrhundert... von einem bukowiner Rumänen* (Dr. Constantin baron de Hurmuzachi), *Wien 1900*, cilim la pag. 16 relativ la primejdia rutenizării: «Comunicări foarte interesante despre aceasta (primejdie) se află în «Revista politică»—o foaie cu părere de rău apusă, care a apărut în Suceava (edată de Dr. Marei Lupu) și unica a înțeles bine pericolul totalei deznaționalizări ce amenință populațiunea noastră rurală și neobosit a veghiat asupra agitației rutene... Și dacă mai luăm în considerare că majoritatea capilor romini de partid din ziua de azi nu va să știe nimic de o apărare contra pericolului rutenizării, ba respinge chiar cu impaciență o astfel de presupunere, apoi mai că am crede că în această dispoziție a Românilor bucovineni e vorba de sufletul unui popor care moare voluntar». În special relativ la filipică citim în aceeași broșură nota de la pag. 19: «Cu părere de rău nu putem vorbi aici de întregul sistem școlar dușmănos Rominilor din deceniile de mai înainte. Chestia aceasta e tratată foarte detaliat în deja amintita «Revista politică» (Suceava, anul IV, No. 20 și 21), unde se arată, în ce mod grosolan fură siliți școlarii să părăsiască limba rominească, respective să învețe limba slavă la școalele capitale din Cernăuț și Suceava, anume în anii 1834—1850 sub directorii Warnicki, Malawski, Sabara și Paulowicz». Chiar mai dăunăzi zicea, «Gazeta Bucovinei» No. 17 într'o corespondență: «*Țaranul se rutenizează.... și nimeni nu-și ridică glasul, nime nu încarcă a pune slavilă primejdiei*». De aceea, ca scriere de actualitate perpetuă pentru țărănimea romină din Bucovina, dau aici întreg cuprinsul filipicei:

Cătră sătenii romini bucovineni.

Numărul Moldovenilor sau al Românilor din Bucovina se împuținează din zi în zi tot mai mult. Știți cu bună samă și voi, fraților săteni, că din zece în zece ani se trimit comisari împărătești prin satele țării noastre, ca să numere toate sufletele după limbile ce le vorbesc, și așa să se știe cîți locuitori are

Bucovina întregă. Acuma ca să vedeți, cum să imputicează numărul nostru al Romînilor, iată aici o dovadă: În anul 1875 erau în Bucovina 221 mii de Romîni, 202 mii de Ruteni sau Ruși, 94 mii de Nemți cu Jidani la un loc și peste 13 mii locuitori de alte limbi, adecă: Poleci, Unguri, Lipoveni și alții. Nu trecură mai mult de cit 5 ani, și la numărarea sufletelor din anul 1880 s'au aflat în Bucovina noastră 108 mii de Nemți cu Jidani la un loc, 239 mii de Ruteni, *numai 190 mii de Romîni și 29 mii locuitori de alte limbi. Adecă numai în 5 ani de zile limba rusească a întrecut-o pe cea romînească cu 68 mii de suflete, și încă și celelalte limbi au dat înainte și au sporit, iară limba romînească a dat tare înapoi, a scăzut cu 19 mii numai în 5 ani, lucru nemai auzit și nemai pomenit pînă acuma pe fața pămîntului.*

Primejdia pentru noi Romîni e nespus de mare. Noi sintem incunjuțați din toate părțile de limbi străine, cari se năpustesc asupra limbii noastre și a neamului nostru, silindu-se din răspuțeri să ni răpiască mai ales *dulcea, drăgălașa și scumpa noastră limbă romînească*. Și oare de ce caută străinii să ni răpiască limba? Pentrucă știu ei prea bine că de odată cu limba noi ni perdem toate drepturile, ni perdem chiar și viața. Iată, sătenilor romîni bucovineni, ce preț mare are astăzi limba pentru un popor! *Limba este viața unui popor. Cum își perde limba, îi perdut și el. Limba îi în ziua de azi comoară cea mai neprețuită, odorul cel mai scump al unui neam de oameni.*

Avem dovezi că limba noastră rominească este prigonită, batjocurită și urgisită de mulți străini din Bucovina. Avem dovezi că unii din acei străini numesc limba noastră *«limba țigănească»* iar limba rusască o numesc *«limba îngerească și limba raului»*, zicînd că numai acei oameni au să între în rai, cari vorbesc rusește. Și oare de ce iscodesc ei niște minciuni atît de nerușinate? Pentrucă vreu să-i bage cu de-a frica în gură limba rusască. Acești străini vreu adecă să se stingă neamul romînesc din Bucovina, iar neamul rusască să crească și să se întărească pe pielea Romînilor.

Veți vedea mai la vale, fraților săteni romîni, că acest plan diavolesc al străinilor se trage tare de lungă vreme, iar în ziua de azi el este atît de primejdios pentru noi, că numai decît sintem siliți să vă scriem scrisoarea aceasta, în care vrem să vă arătăm leagănul cel strălucit, din care se trage *limba romînească* și să vă lămurim asupra drepturilor împărătești, cari chizeșuiesc și ocrotesc întrebuițarea *limbii noastre* la noi în Bucovina.

Citiți dară, fraților, scrisoarea aceasta, citiți-o cu toată luarea aminte, citiți-o pe la clăci și pe la șezători, citiți-o Dumineca și sârbătoarea pe la strînsuri de oameni, ca să știie tot satul învățăturile ei cele bune și folositoare, și toți Romîni la un loc precum și fiecare indeosebi să prindă la minte, la virtute creștinească și romînească, toți să se treziască din somnul

morții de pina acuma și să nu-și mai lese călcat în picioare
odorul cel scump al limbii românești.

Știm noi că limba românească v'a fost dragă totdeauna și
 vi-i dragă și acuma, dar ca s'o îndrăgiți și mai tare, trebuie să
 știți o istorie, anume

Istoria limbii românești.

În Europa, adecă în partea lumii, în care trăim și noi,
 este o țară cu numele *Italia* și în țara aceea se află cetatea
Roma. Cu 753 de ani înainte de Hristos locuia în *Roma* un
 popor care se numia *Romanii*. Luați bine samă: „*Romanii*” se
 numia poporul acela, iar nu „*Românii*”.

Romanii aveau multe virtuți, dară virtutea lor cea mai
 de căpitenie era *curajul*, adecă o tărie de suflet și de inimă,
 cum n'a mai avut alt popor de pe lume. Pe cind femeile Ro-
 manilor ședeau acasă, grijind de tors, de țesut, de gospodărie
 și mai ales de creșterea copiilor, bărbații și feciorii lor erau
 duși tot la bătălie. Ei se războiau necontent cu popoarele ve-
 cine, ca să facă rinduală între dînsele, și aveau norocul de a
 învinge totdeauna. În chipul acesta au învins Romanii pe toate
 popoarele dimprejurul lor și s'au făcut stăpîni peste toată Ita-
 lia. Dar ei nu s'au mulțămît numai cu atita. Pe lingă Italia au
 început să cuceriască și alte țări și nu numai din Europa, ci
 și din alte părți ale pămîntului, anume din Africa și din Asia.

Și ca să nu lungim vorba, vă spunem pe scurt că în răs-
 timp de 870 de ani *Romanii* și-au supus toată lumea, cită era
 cunoscută pe atunci. Împărăția lor cuprindea 120 milioane de
 oameni și era așa de mare, cum n'a mai fost și nu mai este
 altă împărăție de cind e lumea. *Romanii* au fost dară un popor
 fără pereche pe pămînt, *pentrucă numai ei singuri au domnit*
peste toată lumea, numai ei au fost domnitorii lumii.

Unul din cei mai mari împărați ai *Romanilor* a fost
Traian, care a domnit dela anul 98 până la 117 după Hristos.
 În țările, unde locuiesc astăzi Ungurii și Romînii, adecă în țara
 ungurească, în Ardeal, în Banat, în Bucovina, în România și în
 Basarabia, locuia pe timpul împăratului *Traian* poporul Daci-
 lor și țara lor se numia Dacia. Dacii erau un popor tare neas-
 timpărat, și de aceea *Traian* s'a hotărît să-i stingă de pe fața
 pămîntului. Acest plan l'a implinit *Marele împărat* în 4 ani de
 zile așa de bine, încît Dacii fură mai că cu totuștiripiți și Dacia
 cea pustie de oameni fu prefăcută în anul 106 după Hristos
 în *țară romană*. *Traian* a adus apoi în Dacia cea pustie mul-
 țime nemărginită de oameni din Italia și din alte țări ale îm-
 părației sale, va să zică a împoporat Dacia cu *Romanii*.

V'am spus că Dacia cuprindea țările din ziua de azi:
 Ungaria, Ardealul, Banatul, Bucovina, România și Basarabia.
 Acum luați tare bine sama: *Traian* a adus în aceste țări
 mulțime nemărginită de *Romani* ca să locuiască într'insele și
 să le stăpînească. *Dela acei Romani aduși încoace de Traian*
ne tragem noi Romînii din ziua de azi. Însemnați-vă bine,
fraților săteni, că noi Romînii nu sîntem niște lepădături ori

niște venetici sosiți de eri ori de alallăeri în scumpa noastră țară Bucovina, ci sintem aice de 1800 de ani, sintem cei mai vechi locuitori ai acestui pământ. Strămoșii noștri sînt falnicul popor al Romanilor, noi ne tragem d' la domnitorii de odinioară ai lumii, leagănul nostru este țara Italiei cu vecinica și strălucita ei celate Roma.

Limba strămoșilor noștri romani, adecă limba latinească era cea mai frumoasă de pe lume, ea se învață încă și azi prin școalele din toate împărățiile pămîntului. *Dela limba latinească se trage și limba noastră romînească. Și ca să vedeți, cum de bine samînă limba noastră cu limba latinească, iață aice citeva dovezi: Apa o numiau strămoșii noștri romani acva, fereastră o numiau fenestra. vitelului îi ziceau vitellus, porcului îi ziceau porcus, capului îi ziceau căput și așa mai departe. Mai că toate cuvintele limbei romînești se trag din limba latinească și nu e dară lucru de mirare, dacă am citit odată în o gazetă, că venind oarecînd un domn englez, care știa vorbi latinește, la Galați, și dîndu-se la vorbă cu un țaran romîn, domnul acela, deși nu știa limba romînească, el tot îl pricepea pe țaranul romîn după limba latinească.*

Dar nu numai limba, ci noi Romîni am moștenit dela strămoșii noștri romani și *marea virtute a vitejiei* în războaie precum și multe credințe și datine.

Pline sint cărțile împărăției prea bunului și prea luminatului nostru împărat de laude pentru vitejii ostași romîni din Bucovina, din Ardeal și din Banat. Ori unde i-a chemat steagul împărătesc, în Italia la Solferino, în Boemia la Kenigret, în Ardeal la anul 1848 sub căpitanul Iancu împotriva răzvrătiților Unguri, în Bosnia sub comanda generalului Filipovici împotriva Turcilor, pretutindeni ostașii romîni din împărăția Austriei au arătat că sint urmași vrednici ai *Cuceritorilor lumii*, că pentru scumpa lor țară și *iubitul lor împărat* cu drag se duc să-și verse sîngele pe cîmpurile de luptă.

Dintre datinele moștenite dela străbunii noștri romani vă înșirăm aice numai cite-va: Cum umblă băeții noștri de Crăciun și la anul nou cu colinda și cu uratul, tocmai așa umblau și băeții strămoșilor noștri, colindînd pe la casele din Roma. Cum aruncă Romîni din ziua de azi bani în groapa mortului, așa făceau și Romanii. Cum pun romincele noastre sub cloște ouă fără perechie și a treia zi le cearcă în zarea luminei și în apă, ca să vadă cari sint bune de clocit și cari nu, chiar așa făceau și femeile Romanilor. Și sint încă alte multe credințe și datini păstrate de poporul romîn, cari toate le-au moștenit dela poporul domnitor al lumii, dela strămoșii Romani.

Știți însă și voi, fraților săteni, că nici o mărire lumească nu ține vecinic, ci odată tot trebuie să vie o vreme, cînd orice mărire, orice strălucire trece ca roua ori se stinge ca fumul. Așa a trebuit să treacă și să se stingă și mărirea strămoșilor noștri romani. Pe la anul 375 după Hristos incepură adecă a năvăli din Asia prin țara moscăcească de astăzi multe popoare

sălbatece și cu totul necunoșcute până atunci, curgînd ca un potop asupra împărăției celei mari a Romanilor. Țările românești din ziua de azi au fost cele dintâi, cari au întîmpinat acel potop de oameni sălbateci. Strămoșii noștri din Dacia se luptau cu multă bărbăție împotriva lor, iară cînd puterile nu mai ajungeau, atunci își căutau mîntuirea prin crăpăturile și văgăunele munților Carpați, se ascundeau pe unde era mai îndămină și așteptau până-ce potopul se mai strecura. Popoarele cele sălbatece atîta au năvălit asupra împărăției romane, pînă ce au mîntuit o de zile. Ele au cuprins pămîntul domnitorilor lumii, dară pe *poporul roman* tot nu l'au putut stînge. Căci precum ies din o trupină bătrînă și veche mlădițe nouă, așa au răsărit și din trupul cel vechiu al Romanilor alte popoare tinere, cari trăiesc și astăzi, anume: Franțuzii, Italienii, Spaniolii, Portughezii și noi Romîni.

*Iată Romînilor săteni, noi avem mulți frați pe lume, că doară frați ni sînt Franțuzii, Italienii, Spaniolii și Portughezii pentrucă se trag de la același popor, de la care ne tragem și noi, adică de la vechii Romani, domnitorii lumii!! Limbele acestor frați ai noștri samănă și ele cu limba noastră, de carece copiii acelorăși părinți numai decît trebuie să samene între olaltă și după limbă. Asta o recunoaște și lumea de azi și de aceea numește ea limbele Franțuzilor, Italienilor, Spaniolilor, Portughezilor și limba noastră romînească **limbi romanice**, adică limbi cari s'au născut din limba **vechilor Romani**.*

Potopul popoarelor celor selbatece a ținut mai că o mie de ani. El a înghițit tot ce i sta în cale, iară asupra *poporului nostru romîn* a trecut ca peste niște stînci neclătite de munte. *Apa potopului s'a dus, iar stîncele au rămas*. Adecă strașnică tărie de viață mai au Romîni, dacă au scăpat ei teferi prin o mie de ani de chinuri și suferințe nemaî auzite și astăzi sînt un popor de peste 12 milioane de suflete, un popor cunoscut și laudat de toată lumea pentru rara sa vitejie și pentru strălucitele sale virtuți. Și oare cum de nu s'au stîns Romîni în potopul sălbaticilor? Prin ce fel de minune dumnezească și-au mîntuit ei viața? Minunea aceasta ni-o arată vestitul scriitor Bonfiniu care zice așa: *Romîni s'au luptat pe timpul năvălirii sălbaticilor mai mult pentru păstrarea **limbei**, decît pentru păstrarea vieții*.

Iată, fraților săteni, cît de bine au cunoscut strămoșii noștri *prețul cel nespus de mare al limbei!* Dacă s'ar fi lăsat ei de *limba romînească* și ar fi prins a vorbi în limbi străine, astăzi noi Romîni n'am mai fi pe lume, pentrucă ne-am fi închegat în popoare străine cari ar fi crescut și s'ar fi întărit pe pielea noastră, iară de numele nostru nici nu s'ar mai pomeni. Dacă ar fi părăsit strămoșii noștri *limba romînească* și-ar fi grăit ru-sește, noi am fi astăzi Ruși; dacă ar fi grăit grecește, am fi Greci; dacă ar fi grăit ungurește, am fi Unguri. Astfel poporul romîn, dacă și-ar fi ucis limba, și-ar fi ucis și viața și azi el n'ar mai trăi după voia sa și după placul său, ci ar fi silit

să joace așa, după cum i-ar cînta străinii, de cari s'ar fi lăsat să'l înghită.

După potopul sălbaticilor *limba romînească* a fost schingiuită mai cu samă de popoarele rusești, de Greci și de Unguri. Pofa acestor popoare străine, de înghiți limba romînească, este și în timpul de față foarte mare. Ungurii vreau în ruptul capului să-i prefacă pe Romîni din Ungaria, Ardeal și Banat în Unguri; Grecii vreau să-i prefacă pe Romîni din Macedonia și din Albania în Greci; Moscalii se silesc să-i prefacă pe Romîni din Basarabia în Moscali; Galițienii întrebuintează apucăturile cele mai nerușinate, ca să ne prefacă pe noi Romîni din Bucovina în mazuri ori în boici. Și, lucru ciudat, toți străinii aceștia caută în toate chipurile să zugrume *limba romînească*, pentru-că știu ei prea bine că numai așa își pot ajunge ținta. Ungurii au băgat limba ungurească în școalele romînești, în cancelariile tuturor diregătorilor, ei se silesc s'o bage și în bisericile romînești. Ungurii vreau, ca *copiii Romînilor*, învățînd în școală ungurește, să uite *limba romînească*, ei vreau ca *Romîni* să nu mai deie pe la diregătorii scrisori romînești și să nu mai audă *limbă romînească* prin bisericile lor. Și tot așa fac cu Romîni și Grecii și Moscalii. Dar nu se dau nici Romîni din acelea țări cu una cu două, ci se luptă și ei cu trup și cu suflet pentru drepturile și păstrarea limbei lor. Dumnezeu să li ajute, căci, Doamne, mare odor este în ziua de azi *limba romînească!*

Să vedem acuma, ce-a avut de pătimit *limba romînească* la noi în Bucovina.

Bucovina era odată o parte a Moldovei. La anul 1775 ea s'a adaos la împărăția *prea bunului și prea luminatului nostru împărat*, și în răstimp de 11 ani a fost cîrmuit de doi generali împărătești cari țineau în mare cinste *limba noastră*, orînduind să se întrebuinteze în școale, în biserici, în diregătorii și pretutindeni³⁾. Va să zică, bine ni-au mers nouă Romînilor bucovineni subt acei doi generali împărătești. Dară vai și amar ni-au mers mai pe urmă!

Dela anul 1786 țara noastră fu împreunată cu Galiția, ea veni sub stăpînirea Polecilor galițieni, cari au fost varga lui Dumnezeu pentru noi.

Locuitorii Bucovinei erau mai toți *Romîni*. Dară de asta Polecii n'au vrut să ție samă, ci cum au primit stăpînia asupra țării noastre, i-au scos afară pe învățătorii romîni din școale, i-au scos pe diregătorii romîni din diregătorii și în locul lor au băgat tot Poleci. *Limba romînească* se stîngea vîzînd cu ochii prin mulțime de sate de ale noastre, pentru-că întrînsele curgeau neconținut cete întregi de mazuri galițieni cari vorbiau cu Romîni numai rusește, așa încît țărani noștri din acelea sate, uitîndu-și limba cu totul, s'au făcut Ruși. Dară Polecii nu pri-

3) Vezi: Părți din Istoria Romînilor bucovineni, Cernăuț 1893, pag. 15—27.

goniau numai *limba rominească*, ci ei schimosiau pe polecie și numele rominești ale oamenilor noștri, făcând din Mitrofan *Mitrofanovici*, din Turcan *Turcanovici* și așa mai departe. Luați tare bine sama, fraților, că încă și astăzi sînt unii domni străini cari vă schimosesc numele rominești, voi însă să nu suferiți o batjocură ca aceasta. *Limba rominească*, pe timpul Polecilor, nu era suferită nicăiri, iar în școale era chinuită și batjocurită cu o sălbătăcie fără margini.

Ca să vedeți și voi, fraților, sălbătăcia aceea, iată vă dăm aice cîteva dovezi scoase din gazeta noastră «*Revista politică*» din Suceava care scrie așa: *Sînt încă unii bătrîni cari povestesc, că pe vremea directorului Theil de la școala capitală normală din Suceava școlarii romîni li era foarte aspru oprit de a vorbi între olaltă rominește. Și dacă totuși s'ntimpla că oarecare școlar romîn vorbea în limba sa, atunci i se anina de gît un măgar tăiat din hîrtie ori zugrăvit pe o tablă de lemn, de care era legată o ață. Școlarul romîn trebuia să poarte măgarul acela în decursul întregii săptămîni pînă Sîmbătă. Sîmbăta se chemau apoi școlarii din toate clasele la un loc și toți aveau dreptul de a scripi asupra păcătoșilor Romîni cu magarii la gît. Adecă pentru vorba rominească copiii romîni erau pe atuncia rușinați și scoipiți de alți copii străini.*

Dar și mai chinuită era limba rominească între anii 1834 și 1850 sub învățătorii poleci de la școala normală din Cernăuț, anume: Warnicki, Malawski, Sabara și Paulowicz, căci iată ce scrie despre dînsii «*Revista politică*»: «*Învățătorii numiți alegeau dintre băieții fiecărei clase mai mulți cenzori, pe cari anume îi puneau să iaie sama, cari școlari vor vorbi rominește. Cenzorii aceia erau de două feluri, cenzori mai mari și cenzori mai mici. Fiecare laiu din clasă avea cite un cenzor mai mare și unul mai mic, și toți cenzorii fără dăosebire, aveau cite o tăbliță de lemn, pe care era scris nemțește cuvîntul «**Sămn pentru limbă**». Tăblița aceea era ciurma limbei rominești. Cum auzea un cenzor că oarecare școlar romîn vorbea rominește, pe loc îi da ciurma în mînă, și bielul băiet o primea cu lacrimi în ochi, căci trebuia s'o primească. Dar' ca să scape de urmările ciurii, băietul pîndea să audă vorbă rominească între alți școlari romîni și astfel da ciurma în mîna altuia.*

«*Adunîndu-se adoua zi școlarii prin clasele lor, s'ntelege că ciurile trebuiau să se aște în mînile unor copii romîni și ele trebuiau să fie toate, adecă să nu lipsească nici una. Acuma cenzorii strigau: Dați tăblițele 'ncoace! Eșînd cei cu tăblițele din laiu, cenzorii li pîrunciau cu asprime: Cărați-vă la locul de rușine! Locu! acela era lîngă tabla școalei. Pe el se puneau în rînd școlarii romîni, ținînd tăblițele-ciurme în mînile lor și plîngînd, pentru că acuma aveau să fie pedepsiți.*

«*Întră poleacul învățător în clasă. Voi sînteți cei nepocăiți—le zice el celor de lîngă tablă--băiu 'ncoace! Acuma băieții erau întinși pe laiu, și sălbatecul învățător începea a li melița dosul, ca să le urce mîntea la cap.*

«Dar' bățul nu era medicină numai pentru zugrumarea limbei românești, ci el era întrebuițat ca buruiană de leac și pentru învățarea limbii leșesti».

«Scolărițelor romince le ziceau învățătorii poleci, cînd le auziau vorbind românește: Ar fi copile frumușele și de treabă, dar' fe.... mi-i greață, că vorbesc țigănește».

De acestea batjocuri ale Polecilor ne-a mintuit prea bu-mul și prea luminatul nostru împărat în anul 1849. Maiestatea Sa a despărțit adică Bucovina de Galiția pentru totdeauna, i-a dat țării noastre un guvern sau o cîrmuire deosebită în Cernăuț, și ca să nu mai fie prigonită și asuprită limba noastră românească, prea iubilul nostru împărat a mai dat o lege foarte bună și înțeleaptă, care este temelie împărăției Sale și de care trebuie să se fie toți supușii Austriei. Legea aceea a eșit în 21 Decembrie 1867 și se află în ea articolul 19 care zice așa: «Toate popoarele Austriei au asemenea drepturi și fiecare popor are dreptul nevătămăat de a-și apăra nația și limba și a griji de dinsele. Împărăția recunoaște că toate limbile unei țări sînt asemenea îndreptățite în școale, în diregătorii și în viața de obște. În țările, în cari locuiesc mai multe popoare, școalele au să fie întocmite așa, ca fiecare popor, fără nici o silă, să capete mijloacele de lipsă pentru școlire în limba sa».

Legea asta împărătească are și astăzi putere, dară unii străini tot ni batjocuresc **limba**. Iată și dovezi din «Revista politică» care nu mai mult de cit anul trecut scria următoarele:

«O femeie din Roșă (lingă Cernăuț) vine la un preot din apropiere și grăiește cătră dînsul rusește. Preotul, judecînd'o după port, îi răspunde românește, dar femeia tot nu se lasă de limba rusească. Atunci se scoală un teolog, care era martor la vorba dintre femeie și preot și zice: D'apoi bine, leliță, și eu sînt din Roșă și te știu, pentrucă mi-ai fost vecină. Atunci nu știi vorbi rusește, cum de ți-ai uitat dară limba românească? Să trăiești, domnișorule, răspunse acuna femeia, și dacă mă cunoști, apoi ți-oi spune dreptatea: Vîndusem odată lapte la un domn din Cernăuț. Domnul acela mi-a ținut într'o zi o cazanie frumoașă și mi-a zis, că numai acela poate să aibă parte de rai și de împărăția cerului, care vorbește în casa sa limba lui Dumnezeu, adică limba rusească. Iară cîne vorbește limba țigănească, adică cea românească, acela va sta afară la poarta raiului ca cîinii, și Dumnezeu s'a feri de a'l lăsa în rai, cum ne ferim noi astăzi a-i lăsa pe țigani în ogrăzile noastre. De atunci mă feresc a vorbi în limba românească împreună cu soțul meu și cu copiii mei, și tot așa face și o vecină de ale mele!»

Vă 'ntreb acuma, fraților săteni, oare'n adevăr domn să fi fost acela care a vorbit cătră femeia din Roșă așa? Doamne ferește! El a fost o lepădătură nerușinată de venetic, un mișel și un ticălos fără părechie, un dușman de moarte al limbei românești și al neamului românesc. Și se vede că sînt încă mulți mișei de aceștia, căci iată, ce mai scrie «Revista politică»: «In

Moleghia, sat aproape de Cernăuț, locuiesc în deosebite coturi ale satului trei părți de Români, o parte de Ruteni și una de Nemți. Nu de mult se însurase un Român în colul Rutenilor. Românul acela merge într'o Duminecă la un preot tânăr și preotul îi zice: Da bine, bade Simioane, la vârul d-tale este azi paraslas, masă mare, cum de nu te-ai dus și d-ta la dinsul? Azi e doară Duminecă, ai fi avut destul timp să te duci!»

— «D'apoi, d-lé părinte, răspunde badea Simion, cine dintre noi Rușii s'ar înjosi să neargă la un Moldovan la masă. Altă ceva dacă m'ar fi poftit un Rus, la el mă duceam cu dragă inimă, căci la masa unui Rus și Dumnezeu șede, bea și mîncă cu plăcere, iar la un Moldovan nu!

— Și cine ți-a spus d-tale aceasta?—întrebă tînărul preot, plin de mirare.—Cine să-mi spuie?... spusu-mi au ei mai mulți domni!»

Tot «Revista politică» scrie că la un părăstas în Boian un Român a grăit așa: *Odată vom fi cu toții Ruși și ferice de acela ce știe rusește, căci în rai se vorbește rusește, îngerii vorbesc rusește și Dumnezeu asemenea, și la vremea de apoi, cînd va veni Hristos să judece lumea, tot în limba rusească va vorbi. Cine i-au spus Românului vorbele acestea, el n'a voit să mărturisească.*

«Revista politică» mai scrie și acestea: *Un țaran român cumpără pe piața de rîmători din Cernăuț un mascur, se duce la scriitorul care dă țidulele și își cere țidula în limba romînească. Scriitorul se răstește la el, strigînd: ce nu grăiești rusește? Românul îi răspunde dirz: nu știu altă limbă, numai romînește!»*

Tot în Cernăuț, pe piața fîului, un Jidan vre se cumpere lemne dela un Român din Roșa. Vine un al treilea om și'l întreabă pe Român, de ce nu vorbește romînește? Acuma Jidanul răpede: Pentrucă în Bucovina nu-i erlat a vorbi romînește!»

«Un învățător dintr'un sat rusesc are un fiu la gimnaziul din Cernăuț, care învață religia în limba romînă. Parolul din acel sat citește atestatul fîului și-i zice învățătorului să nu mai învețe fiul lui religia în limba romînească, căci Rutenii au să fie odată stăpîni în Bucovina».

«Din toate, cite le-ați auzit despre prigonirile ce le-au suferit limba romînească la noi în Bucovina, începînd de la anul 1786 până astăzi, v'ați incredințat cu bună samă și voi fraților săteni, că dușmanii limbii noastre au fost mai înainte Polecii, iar' acuma sînt unii domni din Galiția, cari după cum ați auzit—scornesc minciunile cele mai cornurate, ademenind pe țarării noștri să se lepede de limba romînească».

«Un Neamț foarte învățat, anume Hoffmann, a scris înainte de 50 de ani, că limba romînească este alîl de frumoasă și bogată, încît cu deosebire s'ar potrivi să fie vorbită de cel mai luminat popor de pe lume».

«Domnii boici venetici o știu aceasta. Domnii boici venetici știu și aceea, că limba romînească se trage dela cea mai

vestită limbă de pe lume, adevă delă limba latinească, și că noi Rominii împreună cu frații noștri Franțuzi, Italiani, Spanioli și Portugezi sintem cea mai strălucită și mai mare familie de popoare din Europa, fiind la un loc aproape 150 milioane de suflete. Domnii, cari ne fac țigani și zic că cei ce vor grăi românește, au să steie ca cinii la ușa raiului, fac păcatele cele mai grele, batjocurind astfel *dreptatea dumnezească*, înaintea căreia toate limbele pământului au asemenea drepturi. Domnii aceia calcă în picioare și *articolul 19 al legii împărătești din 21 Decembrie 1867*, înaintea căruia toate limbile împărăției Austriei încă au asemenea drepturi. Dar ce li pasă domnilor acestora de toate acestea? Ei anume vreau să prefacă *adevărul curat* ca lumina soarelui în *intuneric*, ei anume aruncă cu glod în *mărgăritarul cel strălucit al limbei noastre*, de oarece ei știu prea bine că dacă țărani români din Bucovina își vor perde limba, atunci își vor perde și școala și biserica și toate averile și drepturile și acestea bunuri vor trece în minile lor».

«Cît timp Rarancea a fost sat romînesc, oamenii de acolo nu și-au perdut legea strămoșească; dar' îndată ce s'a rusit, Romîni rusiți Rărănceni au trecut la *mie*. Iată, fraților săteni, o pildă îngrozitoare, că satele noastre ce se rusesc, sînt în primejdie de a perde pînă și *credința în Dumnezeu!*»

«O, și multe sate romînești s'au rusit la noi în răstimpul de peste 100 de ani, de cînd ne aflăm la împărăția Austriei. Stănești, Călinești, Bobești, Cabești, Cuciurmic, Mămăiești, Rarancea, Hlivești, Orăzeni, Toporăuș, Gavrilești, Zopeni și încă alte multe sate au fost odinioară curat romînești, iar astăzi—spre marea noastră daună—sînt rusești. Prin acestea sate au venit galițieni goi, flămînzi, necăjiți ca vai de dinșii, căutîndu-și pînea de toate zilele. Fiind ei foarte nătîngi și întînați pentru limba lor ruscă, țărani romîni au început a vorbi cu dinșii numai rusește, și-au perdut deci limba romînească și așa perdute sînt pentru noi și satele acelea. Astfel treaba a ajuns așa de departe, că Rutenii sînt azi în Bucovina 239 mii, iar noi Romîni numai 190 mii, și Moscalii au tipărit 10 porunci, împărăștiindu-le prin multe țări și zicînd în porunca a treia, că o parte a Bucovinei are să fie a lor».

«E deci timpul, fraților săteni, să vă treziți și să nu vă mai perdeți *limba romînească*, căci, precum vedeți, primejdia este foarte mare».

«Noi cu multă amărăciune am băgat de samă că unii din voi cu un hargat rus, cu un păzitor de noapte rus, cu Jidani, cu o moașă ruscă ori cu alți ruși vorbesc numai rusește. Am mai băgat de samă că dacă se află un Rus între 10, 20 de Romîni, Romîni hodogoresc cu dînsul numai rusește. Vă 'ntreb, dacă s'ar duce unul din voi la Galiția și ar vorbi romînește, oare Rușii de acolo v'ar răspunde în limba voastră? Doamne ferește! Deci și voi, fraților, trebuie să vă incumîntiți numai de cît, trebuie să grăiți cu Rușii, cu Jidani și cu toți străinii din satele voastre *numai romînește*, căci limba e azi sufletul unui

popor și dacă vi-i dragă viața voastră și a copiilor voștri, dragă trebuie să vă fie și limba românească. Pentru dinsa voi trebuie să fiți de acum înainte *nătîngi și înținați*, cum sînt Rușii pentru limba lor».

«Dacă limba românească a fost păstrată cu atîta tărie de strămoșii noștri în timpul cel amar de o mie de ani al potopului selbaticilor, voi să n'o puteți păstra aztăzi, cînd aveți dreptul împărațesc din articolul 19 al legii din 21 Decemvrie 1867? Nu tăceți dară, cînd cineva vă batjocurește limba, ci apărați-vă cu articolul 19 și batjocurile spuneți-le preoților sau învățătorilor voștri, ori puneți-le pe hîrtie și trimiteți-le la «Revista politică» în Suceava! Tipărindu-se ele acolo și citindu-le noi Rominii luminați, pe batjocuritorii *limbii* romînești îi vom trage la răfuială și ne vom plînge pînă și la *prea luminatul nostru împărat*, a cărui dorință și voință este, ca limba noastră să fie ținută în cinste, iar nu batjocurită».

«Și ca să vă cinstiți, fraților, voi singuri limba, trebuie să grațiți romînește nu numai cu toți străinii de prin satele voastre, ci și cu *preoții, învățătorii și scriitorii voștri sătești, cu damniul de prin toate diregătoriile și cancelăriile, mai pe scurt cu toată lumea din Bucovina. Asemenea grijiți, ca toate scrisorile, ce le faceți, să fie scrise numai în limba romînească*. Nu voi trebuie să știți limba domnilor, ci ei trebuie să știe limba voastră. Nime pe lume n'are dreptul să vă silească a grai în limbi străine, și dacă ați grai, ușor a-ți putea ave pagube foarte mari și iată cum: Se întimplă bunăoară că pică o năpaste pe capul unui Român și el este pirit la criminal. Românul acela poate știe grai, cum se zice «*rupe-taie*» într'o limbă străină, în care graiește și judecătorul. Acum dacă n'are el atita minte să zică: *Domnule judecător, eu știu numai romînește!*—apoi prea ușor se poate întimpla, ca la protocol Românul să se incurce cu limba străină și așa să-și incurce și treaba, fiind pedepsit bănește ori cu inchisoare. Să luăm altă pildă: Un Român vrea să-și facă un contract, un testament ori altă scrisoare. Făcîndu-i cineva scrisoarea în limbă străină, el n'o înțelege și așa de multe ori o pățește foarte rău. Vă zicem dar' încă odată, fraților săteni romini, *limba rominească este un drept d' mnezeesc și împărațesc, păziți-o, păstrați-o, apărați-o, cinstiți-o, că numai așa și voi veți fi păziți, păstrați, apărați și cinstiți de Dumnezeu și de oamei!*»

«Inșă ca să impliniască *poporul român din Bucovina vîia lui Dumnezeu, adecă ca să crească, să se înmulțiască și să stăpînească pămîntul strămoșesc, pe care locuțește de 1800 de ani*, voi, fraților săteni, pe lingă păstrarea ca ochii din cap a limbii romînești, trebuie să purtați grijă neadormită încă de două lucruri, anume de *păstrarea moșiiilor voastre și de trimiterea copiilor voștri la școală ori la meșteșuguri*. Este lucru prea inverdat că un popor fără de carte e așa de nonorocit ca un om cu totul orb. Și este iarăși lucru prea înțeles că un popor, ca-

re-și vinde moșia, își vinde pinea de toate zilele și hrana copiilor, și vine o vreme, cind el trebuie să piară».

«**Viata voastră, fraților, este așa dară: Limba românească, moșia românească și școala românească. Păziți acestea trei odovre cu muncă și trezie neconținută și Dumnezeu va fi cu voi!**»

«Încă citeva cuvinte, apoi sfîrșim. Avem știre că la anul au să meargă comisari prin satele Bucovinei, ca iar să numere toate sufletele din întreaga țară. Lucrul acesta este de *foarte mare însemnătate*. E dară de lipsă, fraților, ca și voi să vă pregătiți. Pregătirea nu-i grea: Cind veți fi chemați înaintea comisarului și el v'ă întreba «*cum vorbești ori de ce nație ești?*» —atunci fiecare din voi cu fală și cu mîndrie să răspundă: *Romînește vorbesc, sînt Român!* Puneți-vă dar cu toții la cale, sfătuiți-vă de pe acum, ca nici un suflet român din Bucovina să nu se piardă la numărarea poporului din anul 1890, nici un Român să nu grăiască cu comisarul împărătesc în limbi străine, și așa din greșală să fie scris și numărat la o nație sau la un neam străin. Dreptatea aceasta o cere *prea luminatul nostru împărat*, căutați s'o împliniți numai de cît spre binele vostru și spre bucuria *Maiestății Sale!*»

Relativ la limbă am mai publicat în «Gazeta Bucovinei No. 43 ex. 1892» «*Hărtii vechi*» (trei zăpisiuri), în No. 58 «Sfaturi practice culese din istorie», în No. 83 și 86 „Hărtii vechi“ (date mie de d. baron Eudoxiu Hurmuzachi în scopul citirii și publicării), în No. 85 «Hărtii vechi», în No. 3 ex. 1903 foița «O convenire socială», în No. 7 „Victima a două bilete de prezentare“. Acelea bilete reale cu numerele indicate precis, erau ale mele, căci încă din 1902 începusem lupta cu poșta din Cernăuți din cauza denegării recuzitelor poștale în limba romină. Iată dovada:

No. 6878 ex. 1892. S.-Sale d-lui Constantin Morar, paroh(?) gr. or. în Cernăuți. Despre plîngerea dv. dată aice la protocol în 22 l. c. sinteți înștiințat că, conform cu cercetările făcute, proviziunea biletelor de prezentare tăjate și tipărite romînește cu părere de rău și din întimplare se finise în 22 l. c., de acea respectivul oficiant postal, la moment, n'a fost în stare să vă dea un bilet de prezentare cu tipăritură romînească. Ca în viitor să nu se mai repețiască astfel de inconveniente, se iau intru una dispozițiunile de lipsă. Biletul de prezentare se înapoiază. Cernăuți 27 Iulie 1892. Pentru directorul superior i. r. al poștei: Lichtendorf.

La 1 Ianuarie 1904, deși ca candidat pentru postul de paroh la biserica s. Paraschiva stam foarte rău în ochii celor de la putere, totuși împreună cu cantorul meu Mihai Beuca și cu eclezierul Ioan Hlușcu am fost *primii* din Cernăuți cari ne-am luat salarele cu chitanțe scrise în limba romînească. Aceasta mi-a spus-o nepotul meu Constantin Ciocoiu, care cu urechile sale a auzit în localul ospătarului Paczynski, cum licuidatorul

Brettner s'a exprimat cătră profesorul Isidor Worobkiewicz, zicind: Astăzi am primit primele chitanțe scrise în limba romină dela preotul dela s. Paraschiva și dela cantorul și eclezierul său! Anunțările făcute în limba romină la guvern din partea filialei din suburbia Cernăuțului, Clucucica a Societății doamnelor romine, prezidată de soția mea, și din partea cabinetului de citire «Lumina» din Clucucica, prezidat de mine, le duceam—după cum era ordinul—în persoană la biroul prezidial al guvernului.

Intr'o seară din 1895 mă întâlnesc în localul Societății pentru cultură și literatură cu amicii Socoleanu și Halip, și ei îmi spun că comitetul societății politice «Concordia» a decis să publice un apel relativ la apărarea drepturilor limbei noastre, dar să'l adreseze numai preoților. I-am conjurat în tot chipul să împedice acest lucru scirbos, cu care ne-am fi făcut de ris înaintea lumii, și să îndemne pe comitetul Concordiei, sau să adreseze acel apel cătră toată suflarea rominească din Bucovina, pentru care limba e *bonum commune*, sau să suprimе apelul cu totul. Comitetul Concordiei m'a învitat și pe mine la proxima sa ședință, deși nu eram membru, și m'a însărcinat cu stilizarea apelului în senzul meu. Iată-l întoamă așa, cum l'am compus și cum s'a publicat în fruntea gazetei Bucovinei No. 85 ex. 1905:

A P E L

Fraților Romîni bucovineni!

Este fapt istoric deplin documentat⁴⁾, că dela anul 1774 pînă la finea primului deceniu al secolului prezent, afară de limba germană, care se folosea numai în trebile interne ale oficiilor împărătești, *romineasca a fost singura limbă*, în care s'a administrat țara noastră. Însă încorporarea cu Galiția dela 1786—1848, urmată de o sistematică persecutare a limbei romine, a cauzat naționalității noastre dezastre, ale cărei funeste urmări le vedem și astăzi prin unele comune, unde spre exemplu întâlnim țărani cari acuma numai rugăciunile le mai spun rominește. Astfel trecutul și prezentul ni sint martori vii, că neglijarea limbii noastre a fost și este cauza celei mai mari și mai dureroase rane de pe corpul nostru național. Deci la vindecarea acestei rane mortifere datorî sintem noi toți Romîni bucovineni să aplicăm remediile necesare cu insistența, ce o reclamăm mîntuirea corpului nostru național de pericolul morții. Remediu cel mai sigur ni este garantat prin legea fundamentală de stat din 21 Decembrie 1867 (f. l. j. Nr. 142), anume prin articolul 19 care zice: «*Toate popoarele imperiului sînt egal îndreptățite și fiecare popor are dreptul nealienabil la conservarea și cultivarea naționalității și a limbii sale*. Egala îndreptățire a tuturor limbilor țării în școală, oficiu și în viața publică statul o recunoaște. În provinciile, unde locuiesc mai multe națiuni, școalele publice

4) Vezi documentarea în: Părți din istoria Romînilor bucovineni, Cernăuți 1893, pag. 15—24.

au a fi astfel întocmite, ca fiecărei națiuni, fără a fi silită a învăța a doua limbă a țării, să i se pună la dispoziție mijloacele necesare pentru dezvoltarea în limba sa proprie».

Relativ la chestia, ce ne preocupă, am mai putea cita și enunțiațiuni pozitive făcute de sacrata persoană a Monarhului, precum și ordinațiunile ministeriale respective date special pentru Bucovina, însă articolul 19 al legii citate vorbește atît de clar, încît și cel mai simplu om trebuie să înțeleagă, că exercitării dreptului limbii noastre nu i se poate pune absolut nici un impediment. Și impedimente totuși i se pun *de facto*, dară pe bază cu totul arbitrară.

Iată motivul, care îl îndeamnă pe comitetul societății politice „Concordia“ **de a apela la toată suflarea romînească din Bucovina**, ca să perzistăm toți și fiecare la respectarea dreptului nealienabil în scris și cu graiul viu *absolut în toate afacerile vieții publice și private*. Apelăm și rugăm în special să stăruie toți membrii națiunii noastre energic și solidar, ca limba romînească să-și ocupe dreptul său legal în toate actele și corespondențele oficiilor comunale și parohiale în toate actele și răspunsurile primite dela oficiile publice ale țării, în toate actele, corespondențele și scrisorile de caracter privat, în toate tipăriurile cu caracter de publicitate, cum sînt hiruile postale și formularele de tot felulul. În chestia vitală a limbii să nu bagatelizăm nici un incident, fie el cît de mic. Asalturile, ce se dau în timpul mai recent din atitea părți asupra limbii noastre, trebuie să ni deschidă ochii la fiecare, că tocmai aceasta este forăreața, în care se află ascuns cel mai scump tezaur al vieții noastre naționale. În acest punct *solidaritatea noastră trebuie să și ajungă culmea*.

Fraților Romîni bucovineni

Dacă străbunii noștri, cum zice Bonfiniu, între barbari trăind, s'au luptat mai mult pentru *integritatea limbii de cit a vieții*, noi, cari stăm pe terenul solid al celei mai stricte legalități, să șovăim sau chiar să ne tupilăm în dosul amăgirilor? Atunci istoria ne-ar stigmatiza cu drept meritatul epitet de *sinucigași*! Înainte deci, fraților, solidar înainte! Cînd e vorba de lupta pentru drepturile limbii noastre, gîndul la viitorul neamului nostru să ni zguduie inimele ca un fior sfînt și prin creeri să ni fulgere cuvintele: *Etsi fractus illabatur orbis, impavidum me ferient ruinae!*

Comitetul societății politice „Concordia“.

Toate articolele despre limbă din primii trei ani și jumătate ai „Deșteptării“, afară de două scrise de d. Dr. Constantin Hurmuzachi, sînt productul meu, și mult m'au însuflețit la lupta aceasta și două exemple din trecutul nostru trist, anume raportul din 1848 adresat conzistoriului de protopopol din Bósancea Lazar Grigorovici (vezi: *Culturhistorische Skizzen*, pag.

147—149), apoi clasica adresă a lui Alecu Hurmuzachi din 14/26 Martie 1862 către episcopul Eugenie Hacman (Ibid. pag. 192—206), precum și exemplul viu al mult veneratului meu profesor universitar Dr. I. G. Sbiera.

*

Din luptele pentru limbă, ce le-am avut după strămutarea mea în 1896 dela Cernăuț la Pătrăuț pe Suceava, induc aici numai două cazuri:

În anul 1900 răposatul licuidator Hohenthal dela perceptoria din Suceavă îmi refuzase primirea unei chitanțe în limba romină. Am adresat deci ministeriului de finanțe jalba următoare scrisă pe o coală înjumătățită, anume pe prima jumătate textul romînesc, pe a doua, ca de curtuazie, traducerea acelui text în nemțește și rubrum curat romînește:

Inalte Ministeriu i. r. de finanțe!

Respectuos subsemnatul paroh gr. or. din Pătrăuț pe Suceava în Bucovina se simte necesitat a se tîngui contra liquidaturii onorabilei perceptorii i. r. din Suceava, anume din cauza următoare:

Respectuos subsemnatul posedă, în calitatea sa de paroh, obligațiunea de stat ddtto Viena 1 August 1890 No. 161402 pe suma de 450 fl. drept preț de răscumpărare pentru locuri cedate din sesia parohială în scopul construirii căii ferate, și e avizat a lua interesele de la această sumă în două rate semestriale de cîte 18 cor. 90 bani dela onorabila perceptorie i. r. principală din Suceavă.

Fiind limba rominească în Bucovina limbă a țării, respectuos subsemnatul, bazat pe respectivele stipulațiuni legale, a crezut că își poate lua interesele amintite cu chitanțe scrise în limba rominească. Pe astfel de chitanțe onorabila perceptorie numită i-a și dat acelea interese pe anul 1899 de facto și fără nici o pedică. Dară chitanța acuză aice fu respinsă de licuidatură în 1 Martie 1900 cu observarea, că ea e menită pentru Viena, prin urmare trebuie scrisă în limba germană.

Contra acestei proceduri ilegale respectuos subsemnatul roagă să i se ofere scutul legal.—Pătrăuț pe Suceavă în 8 Martie 1900 (Iscălitura).

La jalba aceasta am primit rezoluția direcției de finanțe No. 413 / 1900 ddtto Cernăuț 30 Martie 1900: Cucerniciei Sale d-lui Constantin Morariu paroh gr. or. în Pătrăuț pe Suceavă. Relativ la jalba S-tale din 8 l. c. adresată ministeriului i. r. de finanțe, că perceptoria din Suceavă de aceia nu voește să primească chitanța alăturată pe 18 coroane 90 bani drept interese ale obligațiunii ddtto Viena 1 August 1890 No. 161402 pe suma de 450 fl., pentru că ea e scrisă în limba rominească, *perceptoria numită capătă întru una ordin să primească și să trateze chitanța oficios, intru cît primirea ei fu refuzată numai din motivul că e scrisă în limba rominească.*

(Iscălitura nelegibilă).

Cazul al doilea :

În 5 August 1901 comuna mea parohială m'a ales preșident al consiliului școlar local în locul simplului cărturar Ioan Solonariu, pentru care învățătorul superior local G. Nicoară purta toate scrisorile oficioase în limba germană. Consiliul școlar județean din Suceavă mi-a întărit alegerea și m'a numit și inspector școlar în loc. De la 18 Septembrie până la 30 Noiembrie 1901 am adresat consiliului școlar județean 9 rapoarte scrise în limba română și ele au fost primite fără nici o obiecțiune. Dar la rapoartele mele din 3 Decembrie 1901 No. 22 și din 10 Decembrie 1901 No. 25 consiliul școlar județean a adresat celui local de aici scrisoarea din 16 Decembrie 1901 No. 4175, provocându-l să poarte *corespondența oficioasă exclusiv în limba germană*.

La aceasta consiliul școlar local a răspuns așa :

„Nr. 27 ex. 1901. Onorabile consiliu școlar i. r. districtual ! În urma emisului din 16 Decembrie 1901 Nr. 4175 subsemnatul consiliu școlar local raportează, că în ședința sa din 31 Decembrie 1901 a decis, conform cu protocolul ședinței, precum urmează : „*Se hotărăște cu unanimitatea voturilor, ca corespondențele și toate scrisorile consiliului școlar local să se poarte în limba română, de oare-ce majoritatea membrilor acestui consiliu nu cunoaște altă limbă, și fiind-că este temei și în articolul 19 al legii fundamentale de stat din 21 Decembrie 1867 f. l. i. Nr. 142*” (urmează iscăliturile manuproprii alor 5 membri).

Cu toate acestea consiliul școlar județean sau districtual a cercat să impue celui local încă odată limba germană, și atunci consiliul ș. local s'a deplins mai departe așa :

„Nr. 10. Înalte Ministeriu i. r. al cultelor și instrucției ! În comuna rominească Pătrăuț pe Suceavă din Bucovina consiliul școlar local a funcționat dela început mai mult după nume decit după trebuințele comunei și s'a folosit, conform cu datina, de limba germană atît la alcătuirea concluziilor sporadice cît și în comunicațiunea cu alte autorități. Datina aceasta s'a străplintat pînă în timpul mai nou, fără să se considere că chiar președintele consiliului școlar local nu cunoștea limbă germană și prin urmare, deși el era responsabil pentru corespondențele emise, totuși de multe ori nu-și era conștiut, ori de alcătuirea în scris a concluziilor consună de facto cu cuprinsul lor».

«Progresînd cultura școlară în poporațiune, în timpul mai nou au ajuns a fi membri ai consiliului școlar local bărbați, cari deși știu scrie și citi, totuși, din cauza mărginirii acestei științi a lor numai la cultura școlară poporală, o pot aceasta numai în limba română. Pentru a înlesni și acestor membri ca să se informeze din protocolalele ședințelor și din celelalte referate, consiliul școlar local, bazîndu-se pe drepturile garantate tuturor civilor austriaci prin legile fundamentale de stat și prin urmare și pe dreptul de a se folosi în oficiu și în școală de limba sa proprie (legea fundamentală de stat din 21 Decembrie 1867 f. l.

i. No. 142), s'a decis să se folosească de limba romină și în comunicația scrisuală în afară cu atîta mai mult, cu cît în genere se folosește numai de această limbă. În urmarea acestei deciziuni consiliul școlar local a și înaintat consiliului școlar i. r. districtual din Suceavă mai multe referate în limba romină, cari au fost primite fără pedică și tratate oficios. Dară în contra a toată așteptarea și în contradicere cu legile fundamentale de stat consiliul școlar local a primit emisul consiliului școlar i. r. districtual ddtto Suceava 16 Decemvre 1901 No. 4175 (ut copia subt 1), după al cărui cuprins consiliul școlar local fu provocat de a se folosi de aice înainte în corespondența oficioasă exclusiv de limba germană.»

«Stînd pe bază legală și pentru a spulbera și umbra suspițiunii de șovinism pretextat de unele persoane din Bucovina atît de adese ori fără nici un motiv, consiliul școlar local a decis unanim în ședința sa din 31 Decemvre 1901 să se folosească în tot și în toate de limba romină și prin urmare a raportat în limba romină și la emisul amintit prohibitiv al consiliului școlar i. r. districtual din Suceavă. În urma acestui raport consiliul școlar i. r. districtual a poroncit să i se trimită protocolul despre hotărîrea ședinții citate și consiliul școlar local a și corespuns acestei porunci.»

«Cu emisul consiliului școlar i. r. distr. din Suceavă ddtto 15 Iulie 1902 No. 2296, intimat în 20 Iulie a. c. i s'a poroncit din nou consiliului școlar local, drept învățătură, în contra a toată așteptarea și în contradicere cu legile fundamentale de stat, de a se folosi în comunicația oficioasă cu alte autorități și oficii, mai ales însă în scrisorile și referatele sale către autoritățile preposite exclusiv de limba germană, ca limbă valabilă în internul oficilor și a se conforma stricte cu această poruncă întemeiată pe un emis al consiliului școlar i. r. al țării din 5 Iulie 1902 No. 3580, care să-și afle motivarea în emisul ministerial din 4 Iulie 1860 No. 2166, respective în emisul ministeriului de stat din 9 Decemvre 1860 No. 2860 (ut copia subt 2).»

«Prin porunca aceasta respectuos subsemnatul consiliu școlar local se simțește nu numai împedecat în activitatea sa, de oare-ce în lipsa unui membru, care ar știe temeinic limba germană ar trebui să-și îngrijească corespondența în afară cu ajutor străin, ci se simțește și scurtat în dreptul garantat prin legea fundamentală de stat, din care cauză el aduce jalba aceasta și cere ajutor în contra emisului consiliului școlar i. r. districtual din 15 Iulie 1902 No. 2296 etc...»

Rezoluție la această jalbă n'a venit pînă în ziua de azi și nici n'a mai veni.

Din cele spuse rezultă foarte clar că dreptul respectării limbii țî'l afli în Bucovina *numai decît*, dacă îl cauți. Dară pe cînd scriu acestea șire, iată ce citesc în „Gazeta Bucovinei“, numărul cel mai recent (19) din anul curent într'o corespondență intitulată „*Limba noastră în oficii*“: „Unii nu voiesc să se folosiască de

limba maternă în corespondența cu oficiile publice pentru-că se tem că vor fi preferați la avansare, alții se tem că li vor căde copiii pela examene, alții că după terminarea studiilor nu vor fi primiți în vre-un oficiu. Țăranul, care nu se teme de nime, n'o face aceasta pentru-că nu-și cunoaște drepturile și cei cari le cunosc nu'l instruiesc. Rezultatul e... că noi suntem priviți de străini în țara noastră, că țăranul român e tratat peste tot locul neomenește, copiii noștri nu mai află loc în oficiile publice, numirile geografice s'au schimonosit cu totul, țara și-a pierdut caracterul național de odinioară și poporul nostru se desnaționalizează pe zi ce merge. În scurt am pierdut aceea, ce am avut mai scump..... Înainte de câteva săptămîni am intrat în discuție cu un ampoiât administrativ dela prefectura din Gura-Humorului. Făcîndu-i între altele observarea că de bună samă îi face greutăți limba romină, el răspunse că de loc, de oare-ce nici nu se observă că districtul Gura-Humorului ar fi romînesc, căci nici cînd nu i s'a întîmplat să capete vre-un act scris în limba romină și astfel încă n'a fost constrîns din partea nimăruia să facă vre-un raport romînesc. Mai observă ampoiatul că poporul din Bucovina și mai cu samă cel romîn n'a ajuns încă nici pe departe să-și cunoască drepturile, prin urmare nici nu știe că ar pute să se folosiască în corespondența sa cu oficiile publice de limba sa maternă. În fine amînti că poporul romîn trăiește în buna credință, că țara e nemțească și toată corespondența oficioasă are să se poarte în limba germană".--Afirmînd mai departe corespondentul cu tot dreptul că „*mai cu samă inteligența romină*” e vinovată de păcatul acesta și mai citînd el dispozițiunile legale respective, încheie în fine așa : „Este deci și substratul legal ce ni'l oferă însăși administrația, care ni dă posibilitatea de a vede respectată în toate limba noastră din partea autorităților publice—dacă vom respecta-o noi înșine. N'avem decit să ne bazăm pe ordonanțele citate și astfel vom cîștiga respectul limbii romine, vom recîștiga caracterul național al țării și locuri prin toate oficiile pentru copiii noștri, vom scoate omida străină din țară, vom deveni stăpîni la noi acasă și vom ocupa locul de frunte ce ni se cuvine”.

Da, așa ar trebui să fie, dacă ne fîlim cu emfază că suntem fii ai Romei, strănepoții lui Muciu Scevola și ai lui Traian și avem șapte vieți în pieptul de aramă—dar...

C. Morariu.

Scrisori din Basarabia ¹⁾

Chișinău 1 August 1906

Cum a fost primit ziarul „Basarabia”. Ziua de 24 Maiu 1906, este o dată de mare importanță în viața poporului basarabean. În această zi apare „Basarabia” în limba românească, organul partidului național-democratic. Dupe aproape 100 ani de lincezire culturală, după atita timp de dormitare etnică, iată că apare de-o dată, ca un izvor fermecător într'un desert amărit, ziarul Moldovenilor. Sfătuitorul și mângietorul, apărătorul de drepturi străvechi. Cine poate să spue efectul produs de apariția ziarului, dacă n'a în trăit împrejurările de aci? N'a fost entuziasmul inflăcărat al omului crescut sub soarele libertății; dar ceva mai mult: a fost evlavia profundului credincios pentru *ceva* care a reînviat, pentru-că nu poate să piară. Cind țărani Moldoveni au dat întâiași dată cu ochii de gazeta lor, și-au făcut cruce. Prin multe părți, prin sate uitate de Dumnezeu, pe-o parte și pe alta a Nistrului, vedeai, tineri și bătrini, strinși împrejurul unui cărturar, ce citea „Basarabia”. Ei ascultau cu răcugere, adinc pătrunși de adevărul celor scrise. „Dacă e pe moldovenește, trebuie să fie așa, cum scrie!” Iar bătrînii aveau ochii în lacrimi. „Basarabia” a servit ca semnal de raliare și piatră de încercare pentru ori ce inimă românească! De unde nu te aștepți vin scrisori de simpatie caldă, de îmbărbătare, de bucurie frățească. Ici un negustor modest din vr'un sat din Codru, colo vr'un preot cuvios în care pîn'acum sentimentul licărea ca jăratecul sub cenușă, — dincolo vr-un funcționar în care sub calpacul oficial zărești cu uimire profilul fratelui de la Tiberu — toți într'un gînd pricep că *ceva* s'a întimplat, care le zgudue peptul... Ceva tipărit „pe moldovenește” — minune! Cind acum vr'o doi ani, introducerea unui abecedar romînesc era *ceva* subversiv...

Din statul Ohio de peste Ocean, Romîni din Cleveland trimet ca salut, ziarul lor „Rominul”, cu reproduceri simpatice din „Basarabia”, iar din Petersburg un înalt funcționar de stat, moldovean de neam, trimite o scrisoare entusiastă în care se bu-

1) Inceplînd cu această scrisoare „Viața Romînească” și-a asigurat colaborarea regulată a unui scriitor de frunte de la „Basarabia” (N. Red.)

cură din tot sufletul de apariția ziarului... Din Bucovina, din Transilvania, din Regat, aceiași îmbărbătare pentru cea mai tinără gazetă rominească. Ce uimitoare solidaritate de neam!

Acum pricepi cum s'a întâmplat că sub potopul de neamuri străine, prin atitea năvăliri, prin atitea ocupațiuni, sub pinten ca și sub semilună, sub Fanar ca și sub Regulament, — acest neam și-a păstrat limba, legea și mindria....

Dacă după atita amar de vreme și atita vreme de amar, „Basarabia“ a putut să vadă lumina soarelui. aceasta se datorește desigur noilor împrejurări care domină Rusia de astăzi. Din reînnoirea Rusiei va eși de sigur și reînnoirea stării în Barasabia. De aceea programul gazetei și al partidului național-democrat, declară solidaritatea deplină cu mișcarea care cere pentru tot imperiul, drepturi cetățenești depline și o viață constituțională firească. Partea specifică a programului tinde la dobândirea autonomiei culturale și administrative și la împlinirea măsurilor care vor satisface, *fără zguduire*, nevoia de pământ a sătenilor. Acest program a fost primit cu încredere mai de toate nuanțele politice din Basarabia. Numai întunecații și oamenii ante-octobriști, acei care ar vrea să ție în loc progresul — privesc pieziș tinăra mișcare, acuzând-o de anarhism, separatism și alte prăpăstii. Este drept că la început direcția a admis libertatea deplină a părerilor, nefiind altă gazetă moldovenească, dar aceasta fără să se abată în principiu cu o iotă de la program, pe care publicându-l și explicându-l a adus cursul normal al ziarului. Atitudinea loială a direcției liniștește din ce în ce cercurile politice serioase care încep să se convingă cum că basarabienii lucrează la lumina soarelui și nu țintesc decît la dobândirea personalității etnice, în unire cu poporul rusesc.

Limba, pământ și voe cetățenească, acestea sînt cele trei puncte cardinale din programul național-democrat. Chiar și unele cercuri progresiste care pentru Rusia nu admit decît soluțiuni violente, pe bază de argumente și documente solide, încep să se convingă cum că politica în Basarabia, trebuie să corespundă firii poporului basarabean care spre deosebire de cel rus, *nu are încă în sufletul său* datele pentru rezolvirea în sens neindividualist a chestiunii pămîntului. Țăranul tremură pentru bucățica de pământ, ar vrea să mai aibă, ar bine-cuvînta pe acei ce i l-ar procura, dar vrea să-l aibă în deplină proprietate, iar nu numai în usufruct. Ori ce soluțiune agrară cit de bună pe hirtie, cit de potrivită pentru țăranul rusesc, trebuie să se oprească pe malul Nistrului, dacă nu va corespunde firii și obiceiurilor originale ale poporului basarabean. De altfel și Polonii și celelalte națiuni cer o soluțiune *locală* și potrivită firii lor.

Pin'la o soluțiune deplină care în ar fi de dorit să se se facă fără prea multe zguduiri, *soluția practică rominească*, a arendării moșilor boerești *numai* la obștii de țărani, va putea să aducă muult bine chestiunii agrare așa de delicate la noi *oprnid* să se *chelluiască* fără folos prețioasa energie a neamului. Acest

sistem va fi un bun exemplu de politică experimentală și va fi o punte de trecere lină dar solidă, între sistemul trecutului și soluțiunile viitorului.

Tot ce dorește „Basarabia“ de-o cam dată, este să dezvolte cultura în genere, gustul de citit, nevoia de judecare prin propriile forțe, simțul critic așa de sigur la țăranul moldovean. Numai atunci va putea să-și dea seamă de menirea sa și singur să-și croiască soarta.

Numărul cititorilor crește în fie care săptămână. Publicarea programului și noua atitudine a ziarului a readus la mișcare o seamă de elemente moderate dar prețioase, care vedeau în tonul cam violent de la început, o piedică pentru conlucrarea. Căci numai prin conlucrarea tuturor elementelor cinștite, basarabeni își vor dobîndi cererile.

Dată fiind încrederea adîncă cu care poporul citește ziarul „Basarabia“ și impresiunea puternică ce o are asupra maselor, ziarul tinde să devie o putere cu care partidele politice au început să conteze.

Articolele se comentează totdeauna și tonul viu, generos, precum și factura modernă gazetărească sînt prețuite. Dacă ziarul își va avea o direcție prudentă și plină de tact, neabătîndu-se de la program, sau lărgindu-l numai după un studiu solid al împrejurărilor; dacă va căuta să militeze pentru soluțiunile după putință pașnice, solide și practice, atunci cînd nu trebuie altceva—desigur că „ziarul moldovenesc“ e merit să joace un mare rol în viața poporului basarabean.

S. V. C.

P. S. In noaptea de 29 Iulie un detașament de Cazaci, jandarmi și polițiști a încunjurat locuința d-lui *A. T. Sever*, fostul deputat al colegiului țărănesc din Basarabia în dizolvata Dumă Imperială. După o strașnică percheziție, ce a ținut până în ziuă, d. Sever a fost arestat, deși nu s'a găsit nimic „subversiv“.

De trei săptămîni se află în temniță și fostul secretar de redacție al „Basarabiei“, d. *P. Cubolteanu*.

Martirologul Romînilor Basarabeni crește... să le dorim, tărie sufletească și credință, cari birue toate....

Miscellanea

O VOCE IN PUSTIU ?..

«Revista asociației învățătorilor» publică în numărul din Iunie trecut un «Apel», adresat de această asociație Ministrului de Instrucțiune publică.

Acest apel scoate la iveală o anomalie dureroasă în viața noastră publică, și în același timp denunță o nedreptate strigătoare la cer.

De vr'o cinci ani de zile în întunerecul satelor noastre s'a început o puternică și sănătoasă mișcare economică și culturală, care a acoperit țara cu nenumărate bănci populare, tovărășii pentru arendarea de moșii, desfacerea de produse, grădini de zarzavaturi, cercuri culturale, etc. etc.,

Inițiativa acestei mișcări se datorește mai ales învățătorimii noastre, care — în mijlocul putregaiului «claselor noastre diriginte» — a arătat că e pătrunsă de acel foc sacru, și are toată energia, spre a putea servi de pîrghie pentru uriașa muncă de renovarea vieții economice și culturale a țărânimii noastre.

Îmi aduc aminte, că acum doi ani, d. Boiev, profesorul de Economie politică, rector al Universității din Sofia, — care a stat mai mult timp în țară, anume pentru a studia această mișcare, — îmi spunea cu melancolie, că ea nu e cu putință în Bulgaria, fiind-că zicea el : „noi nu avem învățătorimea D-v., de care trebuie să fiți mindri“...

Cei scirbiți de petele întunecate ale vieții noastre publice, cei cuprinși de îndoială, să se coboare în mijlocul acestor eroi fără nume, ce duc toată lupta împotriva întunericului, să-i vadă la muncă ; — acolo vor găsi puteri nouă și o nouă credință...

Și acești mucenici tăcuți ai culturii aveau tot dreptul să nădăjduiască la sprijinul celor de sus, — fiind-că la fie-care pas se ridică împotriva lor puterile vrăjmașe ale cămătarilor, și a tot felul de lipitori și asupritori ai satelor.

Și cuvinte de făgăduință nu le lipseau !..

Cel ce scrie aceste rînduri a luat parte alături de d. M. Vlădescu, actualul ministru de Instrucțiune publică, la congresul

Băncilor populare din Bacău. Abia un an a trecut de atunci, și sint vii încă în amintirea tuturoră indemnurile călduroase, ce ministrul,—în numele guvernului, din care fac parte“,—adresa învățătorilor....

Și se părea că e sincer d. Ministru...

Dar acum,—dacă e conștient de ceea ce face,—am avea dreptul să'l învinuim, că a întins o cursă învățătorilor ce'i ascultau încrezători în acest cuvînt ce vine de sus;—și fapta aceasta, n'ar avea nume, Domnule Ministru!...

În adevăr, *sub același Ministru, care îi indemnă la luptă*, astă-zi după cum rezultă din „Apel“ frunțașii învățătorimii sint jertfiți urii și gustului de răzbunare al tuturor lipitorilor și dușmanilor țărănimii.

Reproducem cite-va pasaje din acest *Apel* :

„În lupta ce noi, învățătorii, am întreprins pentru luminarea și ridicarea satelor, pentru prefacerea elementului țărănesc—talpa țării—într'un element de ordiue și progres în Stat... cerem d-lui Vlădescu să ne acorde tot sprijinul său puternic, așa cum l-am avut dela predecesorul d-sale, d. Spiru Haret, după plecarea căruia dela departamentul instrucțiunei publice, o furie de răzbunare s'a dezlănțuit asupra noastră, a învățătorilor, din partea tuturoră acelora, cari s'au văzut stînjiniți de activitatea noastră extrașcolară, în afacerile lor necinstite și antipatriotice. Toți proprietarii și arendașii necinstiți și hrăpareți, toți cămătarii și circiumarii, etc. s'au năpuslit cu toții asupra noastră. Cei mai buni și mai harnici învățători sint acuzați de către aceștia, ca ațîțatori ai revoltelei țărănești, ca incendiatori, etc. Spectrul anarhismului e purtat din nou pe dinaintea celor de sus. Noi eram deprinși a crede că aceste manopere, aceste trucuri cusule cu ață albă s'au deochiat de mult și nu mai prind. Din nefericire, constatăm însă cu durere că ne-am înșelat: Învățătorii sint iarăși închiși, judecați, osindiți și executați sumar: tot pentru acuzațiuni de acestea. Acum nu se mai văd învățători pedepsiți pentru incapacitate, beție, etc., ci pentru activitatea lor extrașcolară :

„Învățătorul Caragea din Vlașca este arestat de pe catedră și dus în lanțuri sub pretext că a revoltat pe săteni în contra arendașului grec Ioanides, recte : pentrucă a sfătuit pe săteni să ia dinșii în arendă, moșia pe care o dorea arendașul grec.

„Institutorul Chirițescu dela Scorțaru V. (Brăila) e acuzat tot de revoltă, în contra arendașului loca.

„Învățătorul Eftușescu (Roman) e dat în judecata consiliului permanent pentru marea (!) vină că a pierdut simpatiiile (!?) proprietarului local (sic).

„Învățătorul Iorga dela Băleni (Covurlui) e transferat pentru învinuirea că ar fi indemnăt pe săteni să dărime cu topoarele, casele proprietarului local...

„Învățătorul Grigore Mușică de la Zimbreașca-Teleorman, veterarul și lala învățătorimii noastre, pentru faptul că a căutat să ia o moșie în arendă pentru săteni, în urma stăruințelor arendașului local, care s'a văzut lovit în interesele sale, a fost dat grabnic în judecată și condamnat la transferare. Colegul Mușică a mai fost

„transferat și altă dată pentru activitatea lui extrașcolară, tot sub regimul actualmente la putere.

„Nu mai încape deci nici o îndoială, că ne aflăm în lașa unui „sistem parental de persecuții“...

Pedepsirea președintelui Comitetului. «Asociațiunii învățătorilor» d-lui G. P. Șalviu, pentru o petiție adresată Ministrului, în care relevază toate aceste fapte, pune virf acestor prigoniri rușinoase.

Cu drept cuvînt se întreabă învățătorii :

„Trebue oare să mai mergem înainte cu mișcarea noastră extrașcolară (băncile populare, cercuri culturale, cooperative, etc.) începută sub atît de frumoase auspicii, pentru regenerarea satelor.... ori să ne dezistăm, să ne oprim brusc și mai bine să sfărămăm dintr'o lovitură, edificiul la care începusem a clădi cu alita dragoste, care ne era așa de scump, dar care acum s'a transformat pentru noi, într'o cauză permanentă de nenorociri și mizerii nesfîrșite și ne mai auzite?!“...

Alăturăm și noi glasul nostru acostui Apel desnădăjduit. Va rămînea el „glasul celui ce strigă în pustiu“?...

D. Ministru al Instrucțiunii are prilejul să dovedească că a fost în adevăr sincer la congresul din Bacău și a căzut numai victimă a rapoartelor nedrepte ale subalternilor săi,—sau...

Opinia publică va ști să tragă concluziunile cuvenite...

AXENTIE SEVER.

În spitalul săsesc din Brașov s'a săvîrșit din viață bătrînul căpitan al revoluțiunii din 1848—Axentie Sever.

O fire neîmblînzită care nu știe să se adapteze, un om ce înainte putea să vorbească în numele neamului întreg Împăratului său, căruia rămăsese credincios în vremuri de cumpănă, —de patruzeci de ani, decînd Habsburgul însuși și a plecat grumazul în fața vechilor dușmani, bătrînul „tată“ Axentie neputîndu-se inchina compromisului,—ast-fel de caracterenu sint pentru compromisuri.—singuratec, ca un vultur rănit, trăia străin de viața și luptele nouă, ce se duceau în jurul său...

Ziarele de peste munți consacră pagini pioase bătrînului erou, dar, cum spune «Gazeta Transilvaniei».

„Activitatea din 1848—49 a prefectului de legiune Axentie Sever se va aprecia mai tîrziu după isovoarele autentice și figura legendară a acestui bărbat extraordinar se va prezenta în adevărata lumină. Datele încă sint prea puține și prea sarbede pentru ca să-și poată cineva forma o idee despre rolul istoric, ce l'a îndeplinit Axentie Sever“

Socotim, că a venit momentul pentru istoria nepărtinitoare să-și zică cuvîntul și despre acela pe care patima și hula vrăjmașilor l'a urmărit pînă în mormînt...

„LUPTA” DIN BUCOVINA.

Primum la redacție cite-va numere din „*Lupta*”, «organul partidului social-democrat din Bucovina».

În No. 2, ziarul,— spre a se desvinovăți de învinuirea nedreaptă,— și puțin inteligentă,— de *antinaționalism*, ce i s'a adus,— publică următoarele puncte din programul său politic :

- „1. Austria trebuie transformată într'un stat federativ de națiuni
- „2. În locul țărilor de coroană istorice sînt a se înființa teritorii „autonom-administrative delimitate după națiuni, legislativa și administrația cărora ar avea să fie executată prin camere naționale, „alese pe baza votului universal, egal și direct.
- „3. Toate teritoriile autonom-administrative ale uneia și aceiași „națiuni compun la o laltă o uniune națională, care își îngrijește afacerile sale naționale în mod deplin autonom.
- „4. Dreptul minorităților naționale e scutit prin o lege deosebită, „votată din partea parlamentului central.
- „5. Noi nu recunoaștem nici un privilegiu național, respingem „deci cererea unei limbi de stat; întru-cît e de trebuință o limbă „mijlocitoare, va hotări parlamentul imperial...

Desigur, astăzi un om civilizată nu poate defăima de anti-naționalism un steag, sub cutele căruia se adună milioanele de muncitori din țările cele mai înaintate.

Desigur, astfel de învinuiri dovedesc numai neștiința sau reaua credința învinuitorilor.

De asemenea nu noi vom tăgădui, că un partid românesc cu adevărat naționalist, în Bucovina trebuie să stea și la straja intereselor economice ale țărănimii de acolo.

Dar... e un mare «dar».

«Lupta» nu justifică necesitatea unui partid *social-democratic*, care presupune anumite împrejurări, în Bucovina, *țără de plugari...*

Chestiunea agrară încercă partidele social-democratice și din alte țări (amintim numai lupta între E. Bernstein și Kautsky) dar ea acolo poate fi lăsată întru citva în voia întâmplării, față de faptul, că majoritatea covârșitoare a muncitorilor sînt lucrători de fabrică.

Dar în Bucovina,— în chestiunea agrară se rezumă, putem spune, *toată* problema economică.

Atunci ?

Mai mult. În Bucovina această problemă se complică cu cea națională și culturală, care *nu există* pentru muncitorimea franceză sau germană ce nu are nevoie să-și apere *fința etnică*.

Nu spune nemic, de pildă, redactorilor «Luptei» faptul, că programul lor, citat mai sus, e luat aproape pe deantregul, din cartea unui „burghez“, Aurel C. Popovici ?

N'au ei ca apărători ai intereselor țărănimii românești din Bucovina,— nemic de sprijinit în acțiunea «burghejilor» naționaliști de acolo ?

De ce dar acest ton violent împotriva «Gazetei Bucovinei»?

Vremea va aduce îndreptările ei și pentru cei de la „Lupta“, cari nu vor fi scutiți de încercările amare ce le-au avut social-democrației și în alte părți, în împrejurări analoage....

Dorim din suflet, că până atunci să nu se stingă flacăra idealismului, ce îi încălzește în lupta pentru cei „urziți din lacrimi și sudoare“, «Oștenii fără nume, ce duc războiul mare al tuturor»...

„VISUL BRADULUI“

Frumosul «Vis al Bradului» de dl. Gh. din Moldova, ce publicăm în numărul de față,—i-a fost suggerat de un motiv din poetul polonez *A. Mickiewicz*; din scrupule—poate exagerate—autorul ține ca să menționăm acest fapt.

Ne-am executat.

D. XENOPOL ȘI NEOLOGISMELE „VIEȚII ROMINEȘTI“

D. *Xenopol*—dacă ni se îngăduie *acest* neologism—se ridică în revista sa împotriva limbii în care e scrisă „Viața rominească“.

Să-l luăm în serios pe d. director al Arhivei? Să-i dovedim cu scrisesele sale din chiar acelaș număr al revistei sale că se contrazice (d-lui Bogdan-Duică îi bănuiește că scrie «*inedit*» și nu *needit*, iar d-sa tămiind, cu o pagină mai înainte pe d. Ghi-bănescu, vorbește de «documente *inedite*»)? Dar a făcut'o d. O. Densușianu, care, slava domnului, nu ni e prieten!—Să-i amintim, că nu se poate înlocui un neologism, mai ales *incetățenit* în limbă, prin perifraze de cite trei și patru cuvinte chiar, cum recomanda D-sa? Dar ni-e rușine să răpim timpul cetitorilor cu considerații asupra unei regule atât de elementare!. Să-i dovedim că nu știe înțelesul cuvintelor rominești, la care ține așa de mult («*Suis*» pe Ceahlău, zice d-sa că a făcut, luind aere de agent geologic)? Dar a făcut'o tot d. Ovid Densușianu—Să-i dovedim că nu știe gramatică („un merit netăgăduit a harnicului și mult priceputului cercetător a trecutului“—e vorba de.. d. Ghi-bănescu)? Dar nu face, că n'are s'o'nvețe acuma.—Să-i dovedim că nu știe să scrie «amintiri», căci spune că pe cînd făcea „su-ișul” său, în adolescență, (cam pe la vremea Unirii?), și-a adus aminte de «frumoasa poezie a Ririei» (ce o fi acest neologism?) care se exercitează în ritmul lui Eminescu, și-i e deci posterioară? Inutil căci....

Acum ia să vedeți ce lecții de limbă dă directorul bătrinei «Arhive» „Vieții rominești“.

Zice să nu scriem *germen*, ci «colț», *spontan*, ci «de la sine pornit, plecat»; *atenție*, ci «luare aminte»; *considerații*, ci «băgări în samă», *comprehensiv*, ci „cuprinzător“, *inventa*, ci «iscodi»; *origina*, ci «inceput, obîrșie»; *cadru*, ci «privaz»; *adapt-*

tal, ci «potrivit la»; *fugitiv*, ci «fugător»; *exact* ci „întocmai”; *impresie*, ci „întipărire”.

Nu-l putem asculta, căci nu putem împărtăși băgările sale în samă limbistică, — care se găsesc în colț și la Aron Pumnul, chiar d-sa, în privazul revistei sale, de pildă în întipăririle fugătoare de la Ceahlău, nu se ține de ele. În lupta pentru traiu *al* vorbelor izbutesc unele, chiar fără voia noastră, ca și în lupta spițelor dobitoace, de care vorbește Darwin în „Inceputul Spițelor”.

Limba are asemănare cu un fapt de la sine pornit și luarea aminte *al* noastră de la sine plecată este nemulțumită, când întâlnim cuvinte iscodite, pentru că aceste cuvinte n’au avut norocul să se potrivească la mijloc. — Limbistica este și ea o știință întocmai și n’o poți pricepe fără cuprindere.

P. Nicanor & Co.

Cronica Literară

— Artiștii „luptători” —

Ne găsim într'o situație din cele mai curioase. Partizanii „artei pentru artă” au devenit teziști. Acest mic accident li s'a întâmplat din pricina morții lui Ibsen, a cărui operă a devenit una din chestiile cele mai importante la ordinea zilei.

Adversarii noștri, reedilind cele spuse în Apus despre acest scriitor, fie că s'au luat mai mult după critica tezistă, fie din cauza exagerațiilor de limbaj, au vorbit despre Ibsen, făcînd critică tezistă. Așa de pildă în *Viața nouă*, d. Densușianu și un discipol al său, au publicat două articole în care se vorbea de „problemele” pe care le pune Ibsen, care sînt foarte „grave” și pe care poetul scandinav „le rezolvă” într'un chip oarecare, „îndemnînd la acțiune” etc. etc.

Am spus că ne găsim într'o situație curioasă: adăogăm că e și perplexă. Iată-ne siliți să apărăm noi independența artei împotriva acelorora care ne învinuiau că cerem artistului să se transforme într'un propagandist de idei.

Adversarii noștri au sărit prea departe: au devenit teziști.

Ibsen pune probleme și le rezolvă, îndeamnă la acțiune, etc.! Va să zică nu mai e vorba de redarea impersonală a realității? Dar nu mai e vorba nici de cea ce spuneam noi, de transpirarea unui ideal din opera de artă a autorului!

După cum am respins teoria unei „arte pentru artă”, care nu există, tot așa ne simțim datorii, fără a lua aere de cavaleri ai „frumosului” în sine, să respingem și teoria artei „teziste” sau „utilitare”, care socotea pe artist ca un propagandist, ca un fel de clubist, care, în loc să organizeze partide, să scrie broșuri și să țină discursuri, se apucă să „rezolve” „problemele grave sociale” prin opere literare.

Dar e de netăgăduit că Ibsen face altă impresie decît un Flaubert, de pildă, sau, ca să luăm un exemplu extrem, decît un Hérédia. Această impresie specială e ceea ce a aruncat pe adversarii noștri în brațele tezismului.

Să vedem de ce Ibsen face altă impresie, să explicăm, în acelaș timp justificîndu-l oarecum, saltul adversarilor noștri.

Com am mai spus, orice artist e soliloc, crează pentru a crea. Artistul clădește o lume—opera de artă—fără nici o preocupare de public;

altmintrelea ar fi orator. Dar, in creațiunea sa, el își depune toată personalitatea sa, toate răspunsurile sale la lumea din afară, deci și aprecierea sa asupra lumii din afară. Artistul, *cu voce sau fără voce*, nu poate să nu-și arate preferințele, simpatiile și antipatiile sale. Aceasta este concepția tendenționistă a artei.

Dacă voim să concepem arta din punctul de vedere cel mai general, din care să privim orice operă de artă, ne mulțumim să spunem că „tendința” (alitudinea sentimentală față cu opera) transpiră, fără voce, din opera artistului.

Așadar, un artist, chiar cînd se pune anume să-și ascundă aprecierea sa, ca „realiști” francezi, el nu izbutește, nu poate fi absent față cu opera sa.

Dar sint artiști, care n'au această dorință, de a-și ascunde preferințele lor, care nu se jenează de „tendențele” lor, care nu se sfîșie a-și arăta aprecierea lor, care se primesc și se admit așa cum sint. Așa au fost tragicii greci, Aristofan, Juvenal, Dante, Michel Angelo, Swift, Voltaire, Shelley, Hugo, Mickiewicz, Alexandre Dumas fils, Scedrin, Delacroix, Veresçiaghin, Ibsen, Bjorvson, Dickens, ca să citez numai cite-va nume, necontestate, care-mi vin acuma în minte.

Pentru ce această deosebire? Pentru ce unii se fereșc de a-și exprima alitudinea, pe cînd alții o exprimă în chip eclatant?

Sint aceștia din urmă teziști? De sigur că nu. Tezist e acela care, fără să fie *inspirat* de un sentiment, de o idee, de o credință, de un ideal, se apucă să scrie o operă spre a ilustra și propaga acel sentiment, acea idee, credință, acel ideal. Dar Ibsen, de pildă, prin temperamentul său, prin ereditate și prin influența împrejurărilor, *ajunsesse* să aibă o concepție clară și puternică asupra vieții, un ideal, o credință care îl *inspira* și pe care o punea în opera sa, prin imagini. El reda, în această operă și viața, realitatea, „imagiunile”, și cealaltă parte a sufletului său, aprecierea din punctul de vedere al unui ideal,—pe cînd Flaubert, de pildă, făcîndu-și o onoare a nu avea un ideal—că transpira din opera sa, e altă vorbă!—se silea să-și exprime numai o parte a sufletului, imaginile, și s'o ascundă pe cealaltă. Această „impersonalitate” a ajuns apoi „impasibilitatea” parnasiană și în sfîrșit decadentismul: „forma e totul”.

În însăși crearea operei de artă, concepțiile lui Ibsen erau o parte integrantă și importantă și el nu se ferea de a le exprima așa cum erau în sufletul lui, de a le da tot accentul și tot accesul în opera sa.—El nu voia să propage nimic, dar el își punea în opera sa toată puternica sa personalitate, pe cînd la „impersonali” aprecierea lumii numai *scăpa* în opera lor.

A spune, ca d. Densușianu, că el punea probleme și le rezolva, este imprudent, este a face tezism, este a spune că el *mai întăiu* își punea problema și *apoi* o rezolva *printr'o* dramă. (În privința aceasta vezi Paul Stapfer: „Questions Esthétiques et Religieuses”).

Să vedem cum se explică deosebirea aceasta. Pentru ce unii artiști se fereșc de tendințele lor, caută să le ascundă, iar alții, din contra, li dau tot accesul în opera lor de artă.

În lume, nu vorbesc numai de artiști, sint două feluri de oameni: oameni care apreciază, care au simpatii și antipatii, dar la care aprecierea aceasta, simpatiile și antipatiile nu devin un motiv de luptă.

Ei nu *luptă pentru ceea ce cred ei* că e bine și nu *luptă împotriva* a ceea ce cred ei că e rău. Majoritatea oamenilor e așa. A trage însă concluzia că acești oameni sînt „impasibili”, „impersonali”, ar fi o mare greșală și nimene, de fapt, n'o face.—Dar sînt alți oameni, care fac din simpatiile și antipatiile lor motive de luptă, care își fac un ideal, (pe care-l urmăresc) de a stîrpi ceea ce cred ei că e rău și de a ajuta la triumful binelui. Aceștia sînt oameni „luptători”.

Ceea ce-i face luptători, e, de sigur, temperamentul lor, e faptul că la acești oameni reacțiunea voluntară e mai puternică și mai concentrată.

Această cunoștință deosebire între tipul de neluptător și cel de luptător, se găsește și între artiști. Sînt artiști—Rafael, Flaubert, etc—care n'au făcut parte din tipul „luptător”. Tendințele lor nefiind puternice, ne fiind o parte precumpănitoare în sufletul lor, nu numai că ele n'au străbătut cu atita putere în opera lor, dar ei *au căutat*, unii, ca Flaubert, conștient, nici să apară în opera lor.—Într'un om ca Ibsen însă, tip de „luptător”, tendințele erau așa de puternice, ele aveau așa de mare însemnătate ori greutate în sufletul său, încît ele îi apăreau lui însuși ca un ele, ment cu totul important al sufletului său și deci nu numai că nu se ferea de ele, ci, cum s'ar zice, li dădea drumul cu toată inima, în opera sa.

Dar de aici nu urmează că le punea *anume* în opera sa. Nu! Nu le înabușea, atita tot!.. Numai de *atita* „tezism” poate fi vorba la un Ibsen; nici de mai mult, nici de altul.

Aceasta ni se pare că este deosebirea între un artist, pretins „impersonal” și între un artist „luptător”, care însă nu trebuie socotit ca tezist, căci nu se deosebește de ceilalți decît în *grad*, pentru că el se admite pe sine așa cum este, întreg, pentru că el își depune în opera sa, cu o egală-accentuare, și imaginile, o parte a sufletului său creator, și aprecierile sale; altă parte a sufletului său creator.

Și să nu se înțeleagă că ași vorbi de tendințele *declarate* ale artiștilor, așa cum se găsesc adesea la Balzac ori Dickens, care, prin considerații teoretice, se *amestecă* direct în opera lor, ceea ce este o slăbiciune de procedeu literar. Vorbesc numai de acele aprecieri care se manifestează cu ocazia zăgrăvirii vieții, care se traduc prin serii de imagini ale vieții așa cum face Ibsen, pe care chiar genul în care seria—cel dramatic—l'ar fi împiedecat să se amestecă direct în opera sa.

G. I.

Cronica Internă

— Fischerland —

Camera de comerț din Botoșani a găsit un mijloc de a serbători anul jubilar care îi face toată cinstea. Ea a însărcinat pe secretarul său, d. Lazăr Teodoru, de a publica o „Dare de samă“ asupra stărei economice a județelor din circumscripția acestei camere (Botoșani, Dorohoi, Suceava).¹⁾

Lucrării d-lui L. Teodoru, din punctul de vedere pur științific, i s'ar putea face mai multe observațiuni. D-sa, de pildă, în ce privește producțiunea pământului nu ne dă cifre mijlocii pentru o perioadă mai lungă, spunem, de cinci ani, pentru ca să fie compensate flucuațiunile anuale, alt de mari la noi, ci opune numai datele relative la anii 1905 și 1865. De asemenea toate exploatațiunile agricole D-sa împarte numai în două grupe: cele ce intră 100 de hectare le numește „mari“, și cele ce nu ajung această întindere—„mici“. Dar vădit, că, pe de o parte, moșiile „mari“ de 100 hectare, au cu totul altă însemnătate ca cele de 500, de 1000 sau 5000 și mai multe hectare: iar, pe de altă parte, în numărul exploatațiunile „mici“, intră, vădit, și pământurile țărănești și alte proprietăți,—și cel mai mare interes ar fi avut aci datele relative numai la gospodăriile țărănești față de celelalte mici și mari, împărțite rațional în mai multe grupe.

Dar ori-și cum, mulțumită d-lui Teodoru ne putem da seamă de adevărata fizionomie a acestor trei județe din Moldova de sus, cari în stilul discursurilor solemne sînt glorificate ca „grînarul Romîniei“, și cari mai cu drept ar trebui să poarte numele mai glorios de *Fischerland*.

Nu numai pentru că însăși lucrarea Camerii de Comerț a fost silită să constate că în minele „Asociațiunii Fischer“ se află, numai în aceste trei județe, 90 mii de hectare (în Botoșani 40 mii, Dorohoi 42 mii și Suceava 8 mii)²⁾—ceea ce face a **putra parte** din întinderea totală a „proprietăților mari“ (vădit, proporția ar fi fost și mai suggestivă,—dacă între proprietățile „mari“ n'ar fi fost cuprinsă petece de 100—200 hectare, cari de sigur nu interesează nici pe *Fischerii* adevărați, nici pe *Fischerozii* de primele ranguri, ci cel mult sînt lăsate pe mina *Fischeruncuților* de mina a zecea). Dar în aceste județe găsim în toată floarea lui sistemul *Fi-*

1) Camera de comerț și industrie, circumscripția IX, Botoșani,—„Dare de samă asupra stării economice a județelor Botoșani-Dorohoi-Suceava“, Botoșani 1906.

2) *Op. cit.*, pag. 94.

scherman, care dacă întâiu a fost aplicat de Fischeri (și deci aceștia au dreptul să-i impună numele lor),—apoi a găsit adepți de toate legile și de toate neamurile,—*Fischeri* nediscutabili, indiferent dacă sînt sau nu supuși vre-unei „protecțiuni“, sau sînt chiar strănepoți „drepți de ai lui Traian.

Sistemul e genial în toată simplitatea lui: adunînd prin arendare în minele unei asociațiuni puternice latifundii fantastice îl faci pe moșicul să nu mai poată „crieni“; lipit de bucățile lui de pămînt, avînd nevoie de pășune, țăranul e silit să primească legea potentatului de latifundii,—„că dacă te duri,—cum spunea un țăran la Congresul Băncilor populare,—o cale de două poștii, tot de el dai“.... O ilustrație vie a „liberei concurențe“, glorificate în manualele de Economie politică...

Reușita sistemului a fost asigurată printr'o combinație fericită între „capitalul străin“ (cel indigen n'ar fi fost îndestulător pentru o operație alit de vastă), pe de o parte, și—pe de altă parte—nemernicia boerilor noștri, cari, neputîndu-și ținea moșile, au știut să impace dilirambele pentru „articolul 7“ cu exploatarea nevoiei de pămînt a țăranului, prin trecerea acestor moșii în minele celor ce pot dispune de „capitalul străin“ (boerii înșiși—vai!—nu au destulă „suprafață de credit“ față de acest capital)...

Mulțumită acestui sistem, cum ne arată „Darea de seamă“, în județul Botoșani 76,30%,—în Dorohoi 72% și în Suceava 75% din întinderea totală a „proprietăților mari“ sînt date în arendă! ¹⁾ Desigur, dacă între proprietățile mari nu s'ar fi socotit și cele de 100—200 de hectare, proporția ar fi fost de cel puțin 90%: destul să cităm, că cele 40.000 de hectare ale Fischeresților din Botoșani sînt cuprinse numai în opt moșii,—adică în mijlocie 5000 hectare de moșie (în Dorohoi și Suceava această mijlocie e de 2000 hectare). Din nenorocire „Darea de seamă“ concretizînd latifundiile „asociațiunii Fischer“, nu amintește despre celelalte „asociațiuni“, foarte puternice și acele, și toate sînt animale de același spirit.

Socot că am lămurit pe deplin, pentru ce m'am simțit în drept să dau „grinarului Romîniei“ numele sonor de *Fischerland*.

Să vedem acum rezultatele sistemului pentru situația economică a țărănimii, care are mare însemnătate pentru economia națională,—lăsînd la o parte celelalte considerațiuni,—chiar din punctul de vedere al întinderii teritoriale, fiindcă în Fischerland aproape 53% din pămînturile cultivate aparțin țărănilor (67,50% în Suceava; 48,20% în Dorohoi, 44,50% în Botoșani). ²⁾

Pentru a judeca această situație avem un criteriu sigur,—numărul de vite de muncă în gospodăriile țărănești: în condițiunile agriculturii noastre într'o gospodărie țărănească normală e nevoie, cel puțin, de o *păreche de boi*.

Și din „Darea de seamă“ aflăm, că în județul Botoșani din 36,989 „capi de familie rurale“, 1005 au patru sau mai multe „animale trăgătoare“,—adică numai 2,70% din numărul total de capi de familie;

2437 (6,50%) capi de familie au cite 3 „animale trăgătoare“;

7944 (21%) au numai cite două vite de muncă; și

5360 (14,50%) au numai cite un singur „animal trăgător“.

1) *Ibid.*, p. 93—95.

2) *Ibid.*, p. 34.

· Cea ce însumă, că în „grătarul României“ din 37,000 țărani, capi de familie, numai 16,746,—adică 40%,—au vite de muncă, iar restul de 60% n'au nici un „animal trăgător“!...¹⁾

Dacă ne uităm mai de aproape la aceste cifre, situația apare și mai rea, fiindcă e vădit, că țărănul, care are numai un cal sau chiar doi cai, fără boi, nu poate duce o gospodărie normală (el se poate, cel mult, ocupa cu cărușia, sau trebuie să intre în diferitele combinații cu vecinii, cari au boi) și deci din cifrele de mai sus trebuie să mai lăsăm la o parte pe cei 5,300 cu un singur „animal trăgător“, iar dintre cei cu două vite, pe cei 2,700, cari au numai doi cai (cei cu trei vite, presupunem că pot duce gospodăria, chiar dacă au doi cai și un bou),—atunci numărul țărănilor, cari au vite îndestulătoare pentru gospodărie, se reduce aproape la jumătate, la 8,700,—adică la 23%, mai puțin de un sfert, din numărul total al familiilor țărănești, iar 77% peste trei pătrini, nu-și pot duce gospodăria din lipsă de vite.

Mai mult, „Darea de seamă“ ne arată că din aceștia sînt 10,219 țărani, capi de familie,—adică 28%,—cari n'au măcar o vacă, ca să poată avea copiii lor o lingură de lapte!...

Și mai frumos stau lucrurile în județul Dorohoi,—acolo din 37,900 capi de familie,—au :

1331 (3,5%)—cel puțin patru vite de muncă ;

1218 (3,2%)—trei vite ;

8897 (23,4%)—două vite de muncă ;

2784 (7,3%)—un singur „animal trăgător“.

Adică, au vite de muncă numai 37% din familiile țărănești, iar 63% nu au nici un singur „animal trăgător“. Dar dacă și aici vom scădea pe cei ce au numai un cal, doi, și deci nu pot avea o gospodărie independentă, ajungem la un rezultat groaznic: numai 17,7% au cel puțin o păreche de boi,—iar restul de 82,3% nu au vite îndestulătoare pentru gospodărie...²⁾

Din aceștia sînt 10242 capi de familie țărănești,—iarăși 28%,—fără nici o vacă!....

Pentru ca să nu obosească pe cititori și cu cifrele relative la județul Suceava, cari se pot găsi la pagina 123 din „Darea de seamă“,—dați numai rezultatele.

Aci numai 34% din țărani au vite de muncă, iar 66% sunt lipsiți de ele,—iar cel puțin o păreche de boi are numai 17,4% din familiile țărănești,—restul de 82,6% nu-și pot duce gospodăria ; și 32% nu au nici o vacă...

Și ce e mai trist : față de ancheta analoagă, făcută de Camera de Comerț din Botoșani cu cinci ani înainte, în 1900, rezultă că dacă în Botoșani și Suceava situația a rămas aproape aceeași (deși, față de înmulțirea populației ea și aci e relativ mai rea),—în Dorohoi, țara de baștină a Fischeșismului, ea s'a înrăutățit și în mod absolut.

Imi permit să citez un pasaj din „Darea de seamă“:

„La 1900 erau în jud. Dorohoi 547 capi de familie cu 4 sau mai multe animale trăgătoare, azi numărul lor s'a ridicat la 1331.

„La 1900 erau 1420 capi de familie cu 3 animale trăgătoare azi sînt „numai 1218 (o scădere de 14,3%).

1) *Ibid.* p. 118.

2) *Ibid.* p. 120.

„La 1900 erau 9416 capi de familie cu 2 animale trăgătoare, azi, numărul lor a scăzut la 8897 (scădere de 6%).

„La 1900 erau 4056 capi de familie cu un animal trăgător, azi sînt numai 2784 (scădere de 31,2%) !..

„Numărul vacilor sătenilor de la 22624 cite erau în 1900 a scăzut la 20417 (cu 10%); numărul oilor sătenilor de la 69104 în 1900 a scăzut la 57723 (cu 16,6%) în 1906, iar numărul porcilor sătenilor, de la 28690, cîți erau în 1900, a scăzut la 17000,—cu 41%,—în 1906... ”

„In schimb numărul boilor proprietarilor și arendașilor a crescut de la 8700 din 1900 la 13370 în 1906, adică cu 54% !... ”)

E caracteristic, că țărăni mai înstăriți și-au putut încă spori numărul de vite, dar mulțimea celor mijlocași și codași a pierdut alt de mult, încît gospodăria țărănească, în total, e în mare pierdere, pe cînd bogăția arendașilor tot crește... ”

Așa dar, pentru întreg Fischerlandul, putem rezuma datele de mai sus astfel :

30% din țărăniime,—care reprezintă 140.000 de suflete, nu au nici o vacă,—„aceste suflete curat românești,—cum spune *Darea de samă*,—nu puteau minca lapte, briuză și unt în primăvara anului jubilar ! ”

Alți 50% chiar dacă au cite o vacă sau cite un cal, nu-și pot duce gospodăria cu vitele lor (adică împreună 80% țărani nevolnici !),—și numai—

20% din țărani Fischerlandului au vitele necesare pentru gospodăriile lor.

Și această țărăniime are în stăpînirea ei mai mult de jumătate, 53% din pămînturile cultivate !

Dar ni se va spune, că cei 30%,—peste 30.000 de familii, cari nu au măcar o vacă, nu mai sînt gospodari ; deși nominal le aparțin pămînturile ce li s'au dat la impropietărire, în realitate sînt adevarați proletari, dați în robia desăvîrșită... „capitalului străin”.

Fie ! să-i ștergem !

Dar și din restul, cu adevărat cultivatori de pămînt, numai 28%, (mai puțin de o treime,—sînt inzeștrați indestulător pentru munca pămînturilor lor, iar restul de 72% sînt siliți, cum ne spune „*Darea de samă*” să pună în jug și vacile, și caii, și să facă fel de fel de combinații mai multe familii împreună, ca să-și poată lucra ogoarele.

Cum ? cu ce rezultate ?

Datele relative la productivitate ne răspund la această întrebare :

În 1905 producția:nea mijlocie a porumbului pe hectar, în Botoșani, pe proprietățile mari a fost de 14 hectolitri, pe cele țărănești—numai 9 hectolitri, adică—o scădere de 36% ;

În Dorohoi cifrele respective sînt 15, 9 și 12, 6 de hectolitri pe hectar,—o scădere de 21% ;

Iar în Suceava—10 și 6, 7 de hectolitri,—iarăși o scădere de 33%)

Ce înseamnă această scădere de producție, puteți vedea din următoarele cuvinte ale „*Darei de samă*” :

„Valoarea mijlocie brută a recoltei unui hectar de porumb a fost :

1) *ibid.* 121.

2) *ibid.* p. 48.

„In jud. Botoșani de lei 130,50 pentru marii agricultori și de lei 85 pentru micii agricultori.

„In jud. Dorohoi de lei 136,90 pentru marii agricultori și de lei 80,50 pentru micii agricultori.

„In jud. Suceava de lei 94,10 pentru marii agricultori și de lei 60,50 pentru micii cultvatori.

„Iată rezultate înspăimântătoare ! Rezultate crude și din nenorocire „adevărate ! Cu ast-fel de rezultate în urma cheltuelilor și muncii depusă „pentru cultura unui hectar de porumb, ce-și poate plăti țaranul ? Arenda „care prin unile locuri este 100 lei falcea ? Munca ? Darile ? Hrana sa și a „familiei sale la care-l îndrumăm prin circulari ? Indatoririle religioase și „familiale etc. etc. ?¹⁾

Și în altă parte se face o socoteală și mai sugestivă :

„Dacă socotim costul culturii unui hectar pentru un sătean avind pământul său propriu : aratul 10 lei, sămînța 3 lei, prașila întâi și a doua „36 lei, culesul, caratul, dislăcatul, pusul în coșer 24 lei, și vom adăuga „la acestea și proporția de dări, toate aceste cheltueli să ridică la 73 de „lei de hectar, iar pentru un sătean care nu are pământul său la 100 lei „de hectar. (Dar mai sus s'a spus că plătește numai arenda 100 lei falcea ?)

„Prin urmare, constulăm că unui sătean cu pământul propriu din „jud. Botoșani i-a ramaș 12 lei venit net din cultura unui hectar, unuia „din jud. Dorohoi lei 6,50 iar cel din jud. Suceava a rămas dator cu „12 lei 50 bani ! Un sătean fără pământ, în județul Botoșani a ră- „mas dator cu 15 lei, în județul Dorohoi cu lei 19,50 bani, iar în „județul Suceava a rămas dator cu lei 39,50 bani !²⁾

A, „grinarul României“!

Si acum să ne mirăm, că în Fischerland, pe sinul naturii, mor cite 23—24 la mie pe au, pe cind într'o îngrămădire omenească ca Londra numai 15 ?

Si că acolo unde copii din a treia parte a familiilor țărănești nu cur-nosc gustul laplelui : „Din numărul total al morșilor din sate, copii pina „la cinci ani împliniți reprezintă 42,5 la suta în jud. Botoșani ; 42,4 la suta „în jud. Dorohoi și 50 la suta în jud. Suceava“³⁾

O, Doamne, are cine-va orhi să vadă și urechi să audă în țara aceasta?

Și mă întreb : oare nu pentru a ne feri de ast-fel de constatări „bar- „bații de stat“ ai României, în veacul XX-lea, se opun încă la organizarea „unui serviciu statistic ca în toată lumea ?...

Cu atât mai mult trebuie să fim recunoscători Camerii de Comerț din Botoșani pentru lucrarea ei.

Și regretăm, că lipsa de spațiu nu ne permite să relevăm și alte fapte ce rezultă din ea. Dar poate vom reveni.

C. S.

1) *Ibid.*, p. 50.

2) *ibid.*, p. 87.

3) *ibid.*, p. 26.

Cronica Externă

— Politica Austro-Ungară —

Nimic nu e mai izbitor și mai caracteristic de cit contrazicerea ce există între politica externă a Austro-Ungariei și situația ei internă. Într-adevăr, ce politică urmărește Austro-Ungaria în Orient și în deosebi în Serbia în momentul de față? O politică jiguitoare în toată puterea cuvintului. Ea vorbește de sus naționalităților balcanice, caută să le impue cu forța voința ei și produsele industriei sale. Iar când aceste puteri se împotrivesc, pentru că altminteri nealinierea lor, nu numai economică dar și politică, ar fi perdută, monarhia Habsburgilor le amenință cu urgia ei, afirmă cu brutalitate pretenția ei de a juca un rol precumpănitor în peninsula balcanică, susține că ea are drepturi eișigilate în Orient, că dominațiunea Orientului îi se cuvine,—mai mult, prelinde că nu va tolera ca cine-va să pue vre-o stavilă ambițiunilor ei cuceritoare.

Lumea, obișnuită să audă de puternica împărăție a Austriei, ascultă aceste pretenții fără să-și dea seamă de schimbările adinci ce au intervenit și de inconștiența fără margini ce această politică ascunde. Este oare cu putință ca Austria să urmărească azi, în 1906, o politică cuceritoare în peninsula balcanică, fie chiar o politică de cucerire economică? De sigur că nu. Cind o țară este sgduită de o criză internă atit de gravă și atit de adincă ca Austro-Ungaria nu îi mai este îngăduit să-și inchipuiască că poate urmări în afară o politică cuceritoare. Cind o țară înăuntru nu poate de mai bine de 7 ani să restabilească o viață constituțională normală, nici în Austria, nici în Ungaria, fiind-că atit în Austria cit și în Ungaria forma actuală de guvernământ neținind seamă de drepturile firești ale diferitelor naționalități supuse ocirmuirii guvernelor din Viena și din Budapesta, aceste naționalități paralizază mersul ambelor state și amenință din zi în zi cu mai multă tărie existența însăși a acestei împetrișate monarhii,—cind o țară să găsește în această stare, oamenii ce o conduc trebuie să fie cu desăvirșire lipsiți de simț politic, ca să mai viseze anexarea unor naționalități balcanice de sine stătătoare, sau ca să creadă că vor putea învinge toate aceste greutăți și să arunce peste ele pină la Salonic șinele unui drum de fer Austro-Ungar. Și cu toate acestea cei ce conduc politica Austriacă au și această lipsă de simț politic și această inconștiență. În cabinetele diu Viena și din Buda nu s'a abdicat această politică, nu s'a renunțat la aceste megalomane gânduri. Altminteri, de sigur, că contele Golu-

chowski nu ar fi provocat conflictul economic cu Serbia, nu s'ar fi miniat așa de mult când a auzit că Serbia și Bulgaria au încheiat o alianță comercială, nu ar fi spus că aceasta este o îndrăsneală, pe care Austria nu o va tolera, și mai ales ar mai înceta să trimbițeze pretutindeni prin Europa, că de când Rusia nu se mai poate ocupa în de aproape de afacerile Orientului, Austria are menirea să joace în acea parte a lumii rolul arbitralului a tot puternic.

Cum se explică însă această ciudată stare de lucruri, cum se face că Austria continuă o politică atât de vădit nepotrivită cu situația ei internă? Causa este că oamenii de stat din Austro-Ungaria au rămas credincioși vechii concepțiuni a monarhiei Habsburgilor, fără să-și dea seamă că această concepție nu mai corespunde azi cu realitatea lucrurilor și că în locul Austro-Ungariei, pe care o cunoșteau, s'a ridicat o nouă Austro-Ungarie, cu alte nevoi și cu alte năzuințe.

Austro-Ungariu, pe care o cunoșteau, era o împărăție a cărei prestigiu fusese puțin umbril de restricțiile vremurilor, dar care rămânea inconjurată de toată strălucirea și de toată faima unui trecut glorios. Austro-Ungaria era încă împărăția care ținuse plecată sub sceptrul ei pe toți domnitorii statelor germanice, care luptase dealungul veacurilor cu Franța pentru supremația continentală, care fusese scutul Europei în potriua Turcilor și pavăza ei în potriua Rusiei, împărăția, care în Orient se împotrivise acestor două forțe și ajutase dezvoltarea statelor balcanice prin influența ei culturală și civilizatoare. Austro-Ungaria era, în două cuvinte, acel factor indispensabil echilibrului continental, acel factor european a cărui existență și a cărui lărie erau cerute de toate puterile. Dacă înăuntru acestui falnic edificiu se auzeau oare care șgomote sinistre, dacă naționalitățile asuprite ridicau glasul lor, majestatea edificiului le acoperea și interesul Europei le înăbușea.

Astăzi situația s'a schimbat cu desăvârșire. Prestigiul Austriei este atât de slab în cil ei nu poate să mai acopere nici glasul celei mai slabe naționalități. Multe sunt cauzele care au contribuit la slăbirea acestui prestigiu. Mai întâiu prea multe evenimente au arătat lumii în secolul al XIX slăbiciunea și neputința Monarhiei Habsburgilor, pentru ca ea să mai inspire teamă cui-va. Fără a ne urca la timpul epopeei napoleonene, în care rolul Împăratului Austriei a fost atât de umilitor, e destul să ne reamintim faptele domniei lui Franz Iosef, pentru a ne încredința că numai de natură să ridice prestigiul monarhiei Habsburgilor nu erau. Înving în Italia, silit să părăsească Lombardia și Veneția, înving la Sadowa, silit să renunțe la supremația lui asupra confederațiunii germane și să asiste patru ani mai târziu la crearea Împărăției Germane în jurul Prusiei, părăsit de toată lumea, mulțumit în cele din urmă că învingătorii de la Sadowa bine-voiau a-i oferi alianța lor, instrument docil în mâinile atât puternice ale lui Bismarck,—iată prin ce a strălucit domnia lui Franz Iosef în decursul celor 50 de ani din urmă. Și, ca și cum atitea umilinte și atitea nenorociri nu ar fi fost îndestulătoare prestigiului ei, mai vinde și neutralitatea ei în timpul războiului ruso-turc din 1877, în schimbul făgăduelii Țarului că îi va permite să ocupe Bosnia și Herzegovina. Dar afară de toate aceste evenimente prestigiul, mai ales în vremurile noastre, nu poate sta în amintirea trecutului ei în țaria prezentului. Ori, care e terenul pe care Austro-Ungaria să

se fi manifestat cu strălucire și lărie în veacul al XIX-lea ? Din punctul de vedere economic ea este cu totul înapoiată și, mai les de cînd industria și comerțul german au luat o dezvoltare altă de mare, Austro-Ungaria a fost redusă aproape la rolul unui satelit economic al puternicei ei vecine. Din punctul de vedere intelectual și literar precum și din punctul de vedere științific, n'a fost țară mai săracă, mai steampă de cît Austro-Ungaria. Ea n'a produs nici un mare eugelător, ea n'a fost leagănul nici unei mari descoperiri, ea n'a fost nici măcar pămîntul, pe care să se fi dat o luptă de idei, care să fi avut vre-o influență asupra destinelor omenirii. Mai mult fost-au multe țări în care să se fi văzut o mai cumplită lipsă de adaptare la spiritul și la nevoile civilizației moderne de cît în Austro-Ungaria ? Ea a fost nu numai sufletul sfintei alianțe, țară care sub ȳmboldul lui Metternich a ținut pept tutulor speranțelor, ce marea revoluțiune răsbindise prin Europa, și a întreprins cruciada nemiloasă în poțriva tutulor libertăților, dar și țara în care azi au rămas în picioare mai multe așezăminte reacționare și mai multe privilegii. Și ceea ce e mai curios e că nici acum spiritul modern și democratic nu pătrunde în Austro-Ungaria, de cît cu o greutate, care o pune neapărat într'o inferioritate față de statele, ce au știut cu mai multă repezițiune să-și asimileze civilizația și concepțiile timpurilor, în cari sintem chemați să trăim și să luțăm.

În asemenea condițiuni e lesne de înțeles că prestigiul nu mai poate să ție în picioare Austria în vechea ei formă. Interesul Europei, subsistă el oare și cere el încă cu aceeași lărie, ca odinioară, menținerea monarhiei Habsburgilor ? De ce prezintă Austro-Ungaria un interes altă de viu pentru echilibrul european ?

Pentru că ea era scutul Europei în poțriva turcilor și a rușilor, și pentru că stabilea legatura dintre țările apusene și statele în formațiune din Orient.

Nici una din aceste meniri Austria nu o mai îndeplinește astăzi. În poțriva turcilor puterile europene nu mai au nevoie de nici un fel de scut. Slăbiciunea, imposibilitatea lor de a-și asimila civilizația modernă, e o chezașie mai bună și mai sigură pentru Europa de cît toate armatele și toate tunurile Împăratului Frantz Iosef.

În poțriva rușilor de asemenea Austro-Ungaria nu mai poate fi o pavăză. Ce e drept aci situația e încă prea nouă pentru a fi văzută de toți în deplină ei claritate. Dar nu e mai puțin adevărat că lumea trebuie să se obișnuiască cu dusa și să se convingă de existența ei. Deja de la congresul din Berlin, Rusia văzînd că nu poate cuceri Orientul și-a îndreptat privirile către Extremul Orient, și a început treptat, treptat să renunțe la pretențiile ei asupra Imperiului Otoman și asupra statelor balcanice. Deși pe față nu spunea că abdică pretențiile ei, totuși prin faptele ei arată lămurit că a perdut ori-ce nădejde de stăpînire asupra acestei părți a Europei. Deallminteri se poate zice că a martorisit-o singură în ziua în care a încheiat cu Austria vestita înțelegere privitoare la afacerile Orientului. Dacă Rusia ar fi urmărit politica ei tradițională în Orient de la 1877 încoace, ea nu ar fi consimțit nici-odata să împartă autoritatea și influența ei cu o putere, cu care se răshoise veacuri întregi și la care se uitase cu disprețul și cu mîndria caracteristică diplomației țarului. Din ziua însă în

care Rusia a întreprins războiul ei cu Japonia și de cînd edificiul întreg al țarismului se prăbușește, nu numai că nu ne mai găsim în prezența unei Rusii care să rîvnescă cucerirea Orientului, dar ne găsim în prezența unei Rusii menite să cadă mai curînd sau mai tîrziu sub ocîrmuirea unei democrații, care, ca toate democrațiile și poate chiar mai mult decît cele alte democrații moderne, urăște politica răsboinică și socotește că Impărăția Rușească este deja prea tolinsă și prea bogată în naționalități, pe care elementul rusesc nu le poate asimila, pentru a se mai avînta în alte cuceriri și în alte întreprinderi. Democrații ruși par mai mult dispuși să renunțe la hotarele Rusiei de azi, de cît să le mai întindă. Iar panslavismul este o concepție care a perit odată cu retragerea lui Pobiedonosteff.

Între Slavi există o comunitate de sentiment cum există și între latini, dar aceasta nu înseamnă cum o înțelegeau birocrații din Petersburg că, fiind că slavii au o origine comună, ei trebuie toți să primească dominațiunea asuprațoară a Rușilor. În Rusia, de azi, cu toate că sînt sub stăpînirea Țarului de mai multe veacuri, totuși vedem pe Ruteni de pildă căutînd să scuture jugul rusesc și să înființeze un stat deosebit. Cum va putea în asemeni condițiuni panslavismul să se înfățișeze ca un pericol, cum se înfățișa pînă acum.

Dar atunci, dacă Austria nu mai poate sluji drept pavază, nici în potrița Rusiei, nici în potrița Turciei, fiind că aceste două state nu mai apar ca forțe amenințătoare pentru celelalte puteri, nu mai are oare Austria absolut nici o rațiune de a fi ea factor european? Ea ar avea încă un rol mare de îndeplinit, și anume ca să reprezinte de o cam dată în centrul Europei puterea, care să se împotrivescă ambițiunilor mereu crescînde ale Germaniei, care să împedice mersul ei spre Orient și care în același timp să stabilească legătura între statele apusene și cele răsăritene. Aceasta ar fi în primul rînd interesul Franței și al Angliei. Din nefericire, astfel precum Austria se găsește astăzi, ea nu poate să joace nici acest rol. Departe de a pune vre-o piedică dezvoltării Germaniei, și înțîntării ei către Orient, Austria o ajută în îndeplinirea planurilor și ambițiunilor ei. Austro-Ungaria e azi sîta prin care toate produsele germane se revarsă în Orient.

Iar în ce privește rolul de element de ordine, ce Austria l'ar putea avea, e aproape o ironie să cugeți a-i atribui o asemenea menire. Veșnic frîmîntată de lupte interne și sîșiată de probleme naționale, cu niște parlamente care sînt prototipul desordinei și al anarhiei, Austro-Ungaria a ajuns nu numai să nu mai fie un element de ordine, dar să fie o pildă rea și un imbold la reșvîrtire pentru întreaga peninsulă balcanică. Naționalitățile din Orient, care luptă pentru întregirea lor națională, nu pot să renunțe la această luptă cînd văd că naționalitățile din Austria, fără să fie ca ele neatîrnate, totuși luptă neîncetat și cu o admirabilă energie pentru a-și apăra drepturile de neam și pentru a se putea dezvolta în deplinătatea lor etnic. Cum ar putea mai ales să renunțe la luptă acele naționalități din Orient, ce au frați de ai lor cari sufar sub dominațiunea Habsburgilor! Și iată cum rînd pe rînd Statele balcanice și naționalitățile din Austro-Ungaria se influențază în luptele lor naționale, și se stabilește între ele o comunitate și o solidaritate de interese și de luptă. Dar afară de aceasta, ce siguranță mai poate prezenta pentru Europa o țară care veșnic clorotește și amețință să se rupă în bucăți, la cea dintîi ciocnire mai pu-

ternică a naționalităților ce o formează. In loc să fie elementul de ordine necesar echilibrului european, Austria este azi singurul focar de neliniște și de nesiguranță din centrul Europei.

Prin urmare dacă Austro-Ungaria nu mai are nici prestigiul din trecut, nici nu mai prezintă pentru Europa același interes diplomatic ce îi dădea o situație strălucită și o îndriloia să urmărească o politică ambițioasă, la ce se reduce starea ei actuală, starea după care oamenii ei de stat ar trebui să se călăuzească în ocîrmuirea ei? Dezbrăcată de hainele strălucitoare ce împrejurările istorice îi dăduseră, Austria rămîne o țară locuită de o mulțime de neamuri deosebite, stăpînite și asuprite de două naționalități, care fiecare sînt în minoritate față de naționalitățile, pe care le domină și pe care au pretenția să le asimileze, și aceasta într'un veac, în care conștiința națională este mai vie de cît ori cînd, în care state mari s'au format pe baza principiului naționalităților și în care nici rațiunea, nici simțimintele nu primesc ideea asupririi unei naționalități prin cealaltă. Iată ce este azi Austro-Ungaria atît și nimic mai mult. Și cînd la porțile acestui organism politic fictiv, atît de șubred și atît de slab, suflă în Rusia vijelia puternică a celei mai groaznice revoluțiuni ce istoria va fi cunoscut, a unei revoluțiuni separatiste, care încă odată vine să dovedească lumii că nu se pot nesocoti, nici de către o forță nemărginită ca Țarismul, existența și drepturile naționalităților, nici atunci Austro-Ungaria să nu priceapă că-și pierde vremea umblînd după cucerirea Salonului și după supremația în Balcani? E într'adevăr de necrezut cum oamenii de stat din Austro-Ungaria nu s'au convîns că Austro-Ungaria s'a transformat într'o țară, în care considerațiunile de politică generală dispar în fața voinței holărele a naționalităților, de a dobîndi exercițiul deplin al drepturilor lor naționale.

Și ceea ce e mai grav, e că cu cît oamenii politici din Viena și din Buda-Pesta vor întîrzia mai mult să înțeleagă necesitățile urgente ale monarhiei, cu atît și soluțiunea problemului Austro-Ungar va fi mai greu de găsit. Singurul mijloc de a se pune capăt crizei naționale din împărăția lui Franz Iosef este *adoptarea regimului federal*. Toate celelalte soluțiuni au fost încercate și nu pot duce la nici un rezultat, fiindcă ele pornesc toate de la un principiu greșit, de la concepția că în vremurile noastre statele pot avea drept bază drepturile istorice, adică plămădirile întîmplătoare și trecătoare ale cuceririlor. Fie că s'ar da satisfacție Ungurilor, fie că s'ar da satisfacție Cehilor, celelalte naționalități vor rămîne nemulțumite și vom vedea aceleași sbuciumări zădărnice, și aceleași frămîntări pe loc, ce de alita timp formează trista istorie a monarhiei și nefericirea altor milioane de locuitori, pe care soarta i-a împreunat sub sceptrul Habsburgilor. Inșă e lesne de înțeles că cu cît timpul trece cu atît și soluția federațiunii e mai grea de îndeplinit. Și aceasta pentru mai multe cauze. In primul rînd, fiindcă cu cît Franz Iosef va zăhovi mai mult, cu atît naționalitățile vor pierde mai mult încrederea lor în Habsburgi, vor face mai grea adoptarea unei soluțiuni, care deja prin natura ei, și prin împotrivirea ce fatal va întîmpina din partea Austriacilor și mai ales a Ungurilor, prezintă destule greutăți. In al doilea rînd fiindcă cu cît timpul trece cu atît statele mici din Balcani se organizează, se întăresc și devin pentru frații lor din monarhia Habsburgilor un centru de atracțiune mai

puternică decît federațiunea sub o coroană streină, cu neamuri streine. Și în sfîrșit, hîndcă cu cit înaintăm cu atît revoluția rusească, democratizînd imperiul Țarilor sau desmembrîndu-l cu totul, va face să triumfe mai mult principiul naționalităților și va așeza viața publică a Europei întregi pe baza rațională a deosebirii și a unității de neam. Dacă Austro-Ungaria nu va reuși să se federeze acum, ea va fi împărțită între naționalitățile ce o compun și ce o înconjură, care vor preferi desigur mai bine să se grupeze în state neatirnite, legate între ele prin alianțele sau federațiunile ce interesele lor le vor dicta, decît să formeze o federațiune Austro-Ungară, care la urma urmei este numai o soluție de conservare a unui stat pe care afară de Unguri și de familia Habsburgilor, nimeni nu va mai avea interes să-l păstreze.

Ar fi vremea ca sferile oficiale din Viena și din Buda-Pesta să lase la o parte politica îngustă ce urmăresc și să privească situația critică a monarhiei în față, cu toată bărbăția și largimea de vederi ce un asemenea problem reclamnă. Ar trebui să se lase la o parte la Viena și certurile cu d-l Pasitch și neînțelegerile asupra sufragiului universal, precum și la Pesta ar trebui să se mai înceteze cu frazele sunătoare despre unificarea națională a statului maghiar și să se mai pue capăt prigonirii naționalităților. Ar trebui să se lase toate aceste nimicuri la o parte căci am ajuns în pragul unei mari epoci, unei epoci în care se pregătesc și se făuresc în Europa evenimente ale căror urmări nici nu le putem prevedea. Concepțiunile moderne, după ce au cucerit statele în care s'au născut, au pornit acum la asaltul tuturor statelor. Pretutindeni ele se ciocnesc cu concepțiunile și cu prejudecățile vechi. Forțele reacționare le opun o rezistență înverșunată, dar curentul se urează și sporește. Europa se frământă adînc sub svirolirile acestor ciocniri și în învălmășeala luptei se poate întrezări deja izbînda definitivă a societății moderne asupra ultimelor rămășițe și ultimelor privilegii ale unei lumi ce nu mai este.

I. G. Duca.

— Situația în Rusia —

Duma a fost „gîluită“.

Dl. Stolipin „pacifică“ Rusia.

În aceste cuvinte se rezumă situația din Rusia.

În presa europeană se aud din cînd în cînd voci, care așteaptă scăparea Imperiului și de la „liberalismul“ și de la „energia“ d-lui Stolipin.

Tendințele lui „liberale“ s'au manifestat prin încercările lui fațarnice de a forma un minister „nebiurocratic“, cu ajutorul d-lor Gucicov, contele Heyden, Lvov („octobriști“),—încercări care spre onoarea „octobriștilor“ n'au reușit.

Dar chiar de ar fi reușit?

Oamenii politici din Apus, vădit, tot încă nu-și dau seama de caracterul elementar al mișcării, de această adevărată deslanțuire a stihurilor.

Orice guvern, care ar căuta să guverneze astăzi Rusia în mod liberal, fără să dea satisfacție deplină revendicărilor agrare, cari au transformat toată Rusia într'un vulcan clocotitor, va fi mălurat ca o pană de suflul furtunii! Iar această satisfacție nici d. Stolipin, nici „Octobriștii“ nu o pot da (altfel pentru ce s'a mai disolvat Duma?)

Prin urmare guvernul d-lui Stolipin, cu sau fără „Octobriști“, sau va muri fără a lăsa nici o urmă, sau va trebui să guverneze tot după sistemul cabinetelor Witte și Goremikin, cu „gubernatori generali“ și spinzurători administrative. De altfel nici „Camera instelată“, sau Camarila de la Curtea Imperială, nu sînt dispuse să tolereze un alt sistem de guvernămînt; și pînă acum dl. Stolipin pășește cu hotărîre pe această cale, cu toate interviurile lui „liberale“.

Putem aștepta ceva de la „energia“ primului ministru rus?

Dar în această privință *nu se poate* merge mai departe decît d-nii Witte și Goremikin,—recte acel guvern occult, denunțat de prințul Urusov în Duma, care a guvernat peste capul d-lor Witte și Goremikin, și guvernează și astăzi peste capul d-lui Stolipin.

Voiu ilustra numai prin cîteva exemple, luate la întimplare, sistemul „Camerei instelate“ *de înainte de alegerea Dumei*.

1) Comandantul circumscripției militare din Odessa; generalul Kaulbars, decretă—*pedeapsa cu moarte, pe cale administrativă, după aprecierea autorităților militare*“ (vezi ziarul *Nașa Jizn*, din 10 Febr. 1906).

2) Comandantul circumscripției de la Vilno, generalul Krzivitcki autoriză printr'un ordin de zi pe „orice șef militar să întrebuițeze armele fără teamă de răspundere“ („Rus“, din 18 Ianuar).

3) General-gubernatorul din Kremenciug face cunoscut că „toți acei cari nu se vor supune *orbește* autorităților militare vor fi *împușcați fără judecată*“ („Rus“, 22 Ianuar).

4) Colonelul Iablonski, la Sarna, printr'un ordin de zi ordonă: „glonțul și baioneta să fie în deplină acțiune, și să nu vă jenați de urmări. Pe cel dintîiu, care va deschide gura pentru a face vre o obiecțiune, să-l *împușcați pe loc*“ („Nașa Jizn“, 30 Decembre 1905).

5) Generalul Rennenkampf spune într'o ordonanță; „în cazul vre unui atentat împotriva autorităților militare tot cei reținuți la popreală *ca ostateci* (sic!) *peste un ceas după atentat vor fi împușcați fără judecată*“ („Nașa Jizn“, 2 Martie 1906.)

6) Generalul guvernator din Ecaternoslav declară, că „satele, ai căror locuitori nu vor voi să-și execute angajamentele de muncă, vor fi *bombardate*!“ („Rus“, 17 Ianuar).

7) Colonelul Minn, trimițînd un detașament din Moscva la stațiile rucine, li dă un ordin scris „a proceda *fără milă*, și a nu aresta pe nimeni“,—adică să împuște pe toți, fără judecată!.. (Și ani putea să cităm sute de „decrete“ de acest fel).

Să nu uitați, că după sistemul rusesc, pentru a se declara „starea de asediu“, „starea de războiu“ sau de „pază întărită“,—cum se numesc diferitele grade de regim excepțional, prin care o regiune sau alta e susțrăsată cu totul administrațiunii civile și ordinei legală, fiind supusă unui „gubernator general“ ce are *dreptul* de a face decrete ca cele de mai sus,—pentru aceasta—ajunge *liberu* *apreciare* a oricărui șef militar, care *singur*,—proprio motu,—se proclamă „gubernator general“. Așa, de pildă, a făcut generalul Kalilin la Kremenciug, și chiar un *simplu căpitan*, Bielorucev, în Urșușorul Greazi (vezi „Din Basarabia“ în No. 5 al *Vieții Romînești*)!..

Situația ce se crează astfel autorităților civile, se poate vedea, de pildă, din faptul, că la Odessa un ofițer a putut să spună, *nepedepsit*, procurorului Arașkevici, că „va fi împușcat, dacă nu va desființa dosarele de

anchetă asupra măcelurilor din Octombre" (*Russkia Viedomosti*, No. 293)..

Se poate merge mai departe, ca „energie“?

Alegerile pentru Dumă au arătat, cită reușită pot avea aceste strâșnicii în starea actuală a Rusiei (vezi „Scrisori din Basarabia“ și „Cronica externă“ din No. 3 al *Vieții Românești*)..

Nu mai incapa indoială, deci, că în această direcție nu se mai poate nădăjdui la vre-un rezultat.

Revoluția, prin urmare, va triumfa?

Dar „triumful“ revoluțiunii presupune o organizare a forțelor revoluționare, și până acuma revoluțiunea rusească s'a dovedit neputincioasă de a se organiza. Recentele răscoale din Sweaborg, Kronstadt, Deșlagar, etc.,—au vădit și mai mult această neputință, prin ineptia conducătorilor lor și înconștiența mulțimii (la Deșlagar, de pildă, răsculații după ce au impuscat pe toți ofițerii garnizoanei, afară de unul singur, apoi s'au predat acestui singur ofițer implorindu-l să-i ierte. Deasemenea marinarii de pe crucișătorul „Azov“ întâiu fugăresc pe ofițeri, impușcându-i pe mai mulți,—apoi pleacă la Riga unde predau autoritaților pe „instigatori“!..)

Atunci, intervenția din afară?

Ziarul oficios al d-lui Stolipin, *Rossia* a lansat știrea unei astfel de intervenții în favoarea țarismului. Ea a fost desmintită, e vădit că o astfel de intervenție nu numai nu ar putea duce nici la un rezultat, dar ar fi și o greșală neertată, dintre acelea, cari „sint mai mult decit o crimă“.

În adevăr, trupele Europene pot, vădit, ocupa Polonia, Provinciile Baltice, să debarce la Kronstadt, să ocupe, spunem, Petersburgul. Dar pe urmă? E vădit că pe tot întinsul nemărginit al Imperiului revoluționarii vor urma să arunce bombe; vor continua „pogromele“ lor și „bandele negre“ încurajate de „canarilă“, (și față de aceste ce să facă soldații Europeni? Să le acorde inalta lor oerotire în numele... legitismului?...) țaranii vor arde ca și înainte castelurile nobililor și le vor ara moșiile... și vor avea un motiv de ură mai mult împotriva stăpînirii, care a recurs la sprijinul străinilor...

Și atunci? cit timp să dureze ocupațiunea marginilor și cu ce scop? și cum ea să fie motivată, tocmai față de aceste provincii,—cari nu ridică decit revendicări drepte și înțelepte, pe cari Europa nu poate să nu le recunoască ca atari?

Mai este o considerație. Cînd în *practica* Anglie, un prim-ministru vorbind în numele Regelui strigă: „La Douma est morte, vive la Douma“,—nu mai e Indoială că Rusia țaristă a trăie. Intervenția în favoarea țarismului ar putea numai să sădească în inima poporului rus una din acele uri trănice, ca a Ungurilor împotriva Rusiei pentru intervenția din 1848.

Apoi să nu scăpăm din vedere, că Rusia, în formațiunea ei de până acum, n'a fost primită cu voe bună de Europa (alianța franco-rusă e un accident lămurit de colaboratorul nostru, d. I. G. Duca în No. 4 al *Vieții Românești*),—ci a fost numai tolerată, fiindcă nu se putea face altfel. Dar acum, cînd se împraștie pentru vecie acest coșmar,—Europa însăși să-l reinvie?

Doar dacă am presupune intenția machiavelică, de a grăbi disoluțiunea Imperiului...

Dar e adevărat, că poate fi o intervenție, cu siguranța de reușită, și care ar fi fost primită cu entuziasm de toată Rusia,—e intervenția împotriva țarismului.

Iată ce spunea, într'o ședință a Dumei, profesorul Șcepkin, deputatul Odesei, în urma masacrelor din Bealostloc :

„Există încă un mijloc, dar care nu e în puterea noastră : *intervenția puterilor străine*. Sint oameni, cari judecă această idee jignitoare pentru Națiune. Dar ce este comun între Națiune și acest guvern ? Guvernul ocult ce ne înadușă a împrumutat sistemul său de la Turci (masacrele din Armenia și Bulgaria) ;—puterile civilizate au fost silite să pună Turcia sub epitropie.... Guvernele străine ce au sentimente umanitare, dacă sistemul continuă, *ar trebui să pună și Rusia sub epitropie....*”

Și întreaga Dumă a aplaudat aceste cuvinte.... (vezi și *Le Courrier Européen*, No. 28).

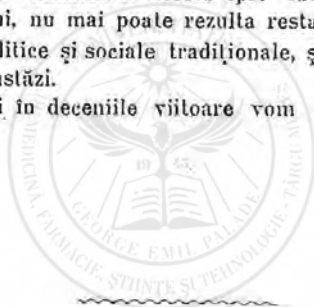
Dar în starea sufletească a cercurilor diriguitoare din Europa, e vădit, că sintem încă departe de vr'o intervenție în acest sens.

Concluzia ?

Sintem încă foarte departe de restabilirea situațiunii normale în Rusia. Nimenea nu poate prevedea peipețiile prin care va trece groznică tragedie la care asistă lumea civilizată,—dar e sigur că din anarhia aceasta nesfârșită, din cataclismul acesta epic între forțele trecutului și aspirațiunile viitorului, nu mai poate rezulta restaurațiunea Rusiei țariste, în condițiunile ei politice și sociale tradiționale, și nici chiar în configurația ei geografică de astăzi.

Și poate numai în deceniile viitoare vom putea spune : *consumatum est...*

C. S.

RECENZII

Romii din Bucovina. *Privire scurtă asupra dezvoltării lor pe terenul cultural și economic de la încorporarea Bucovinei la monarhia austro-ungară 1775 până la 1906, — compusă și redactată cu ocaziunea „Expozițiunii Generale Romine din 1906”. Cernăuți, 1906 Prețul (în pavilionul Românilor bucoveneni de la Expoziția din București) 3 lei.*

Ideia de a tipări cu ocazia expoziției naționale jubilară un volum festiv, în care să fie schițate momentele cele mai remarcabile din viața culturală, națională și economică a Românilor bucoveneni a fost fericită. Viața românească din Bucovina este alt de puțin cunoscută în celelalte țărilocute de Romini, încât și cele mai neversosimile știri răspindite de oameni falș informați sau de cei de rea credință sînt primite fără nici un control. Urmarea este, că publicul mare, ba chiar și clasa conducătoare, care ar avea posibilitatea să se informeze la fața locului despre starea adevărată a lucrurilor, își formează o judecată greșită la care ține cu încăpăținare.

Din multe exemple, ce-le-aș putea induce, rețin unul mai recent.

Cu ocazia festivităților aranjate la deschiderea expoziției, s'a putut constata din nou ce servicii mari aduc vestiții gazetari de la gazetele de tiraj cari aleargă cu limba seacă după știri senzaționale și după portrete ale oamenilor mari și publică toate năzdră-

văniile, pe care apoi gură-cască le înghite cu nesat.

Șeful Rutenilor tineri din Bucovina, care a știut toldeauna a se pune în evidență, a fost obiectul ovațiunilor clasei conducătoare și a ziaristilor fără căpătăiu, pe cînd reprezentanții oficiali ai Românilor bucoveneni, oameni, cari au lucrat cu dragoste pentru această înfrățire culturală, au fost considerați de sigur ca niște vasali ai reneștatului, care a știut să-și cîștige dragostea cercurilor conducătoare din București. Romii din regat dau mină de ajutor inamicului, cu care ne lupăm în țară pe viață și pe moarte, ca el să ne poată lovi mai bine. Frumoasă solidaritate de idei și de interese! Și însemnați-vă bine, că aceste sînt fapte, cari aparțin domeniului politic, care este relativ cel mai bine cunoscut: ce confuzie trebuie să domnească asupra celorlalte chestiuni, ca mișcarea culturală, literară, economică¹⁾.

Și nu numai față de Bucoveneni se manifestează această lipsă de interes atît de condamabilă, ci și față de celelalte provincii romine, de și nu în măsură atît de mare.

1) Cît de falș și superficial sînt informații despre noi chiar și cei mai însemnați bărbați de stat romini o dovedește cu prisosință discursul d-lui P. P. Carp, căruia i-a răspuns „Gazeta Bucovinei” No. 26 an. VII; unele părți sînt reproduse și în „Viața Românească” No. 5 articolul d-lui C. Stere.

Sub astfel de împrejurări, o carte despre Romîniîi bucovineni scrisă de ei singuri e un dar prețios pentru cei ce ar dori să se informeze despre viața poporului romîn din Bucovina. De aceste considerații, se pare, că a fost condus și comitetul, cînd a decis să compue această carte.

În prefață ni se spune despre scopul acestei scrieri următoarele: „Ei (Romîniîi) țin de datoria lor să arăte cu ocaziunea aceasta, cum s'au dezvoltat pe terenul cultural și economic de la încorporarea țării cu monarhia austro-ungară, mai ales însă în răs-timpul glorioasei și pînîntesții ocir-muirî de aproape 60 de ani a Maies-tății Sale Împăratului Francis Iosif I.”

În șirele următoare, pe lingă o dare de samă asupra conținutului acestui volum, se vor afla și cîteva conside-rații personale, cu privire la întocmi-rea acestei cărți de informație.

Mai întăiu credem că expozițiunea generală romînă a fost ocaziunea cea mai potrivită pentru redactarea unei cărți complete asupra acestui subiect concepută după un plan larg și bine studiat. Această carte ar fi trebuit să cuprîndă întregul *popor romîn și viața sa pe toate terenle de activitate* și atunci ar fi putut purta mult promițătorul titlu „*Romîniîi din Bucovina*”. Colaboratori la această scriere ar fi trebuit să fie cei mai buni cunoscători ai vieții romînești din Bucovina și atunci am fi avut un op, care ar fi putut îndeplini cu succes scopul urmărit de comitetul Romîniilor bucovineni pentru expoziția bucu-reșteană. Comitetul, care a îngrijit editarea acestei cărți, n'a avut în vedere un plan atît de larg ca cel schițat de mine, ci a urmărit un scop mult mai modest „Scopul scrierii de față—zice Prefața—nu este a expune *întreaga* mișcare națională pe toate ter. nele vieții publice romînești, ci a țușca în liuiamente generale înființa-

rea, viața și activitatea celor mai însemnate așezămînte, instituțiuni și societăți romînești, în care se manifeslează lucrarea sufletului romînesc și care sînt înființate din inițiativa pri-vată și susținute din mijloace private (mai bine particulare) și contribuțiuni benevole ale Romîniilor din Bucovina”.

Acesta-i programul și el trebuie să ne servească de orientare deși, trebuie s'o spuëm aici, noi am fi dorit ca să se fi tratat d. e. și instrucția în școlile primare și liceele cu disparti-turi romine, căci e evident, că aceste instituții stau într'o legătură strînsă cu toată cultura poporului de la noi. Dară vom avea ocazie mai departe să arătăm că s'au neglijat lucruri care *trebuiau* să fie tratate chiar în cadrele strîmte ale programului fixat de comitet.

Deci în intenția comitetului a fost ca să ne dee un simplu catalog de informație, fără vre-o valoare științifică.

Dar chiar și ca atare scrierea su-fere de două greșeli capitale care îi reduc simțitor valoarea: *graba prea mare*, cu care a fost compusă cartea se constată la fie-care capitol și *lipsa unui sistem unitar* între capitolele, cari alcătuiesc scrierea.

Știm, că comitetului i-a stat pentru editarea ecestei cărți foarte puțin timp la dispoziție, dară credem, că redac-tarea mai conștiincioasă a cărții ar fi justificat apariția ei întîrziată.

Am fi avut atunci cel puțin o bună carte de informație despre societățile culturale ale Romîniilor bucovineni, pe cînd așa avem numai cîteva fragmente fără legătură organică întreolaltă. Unele societăți s'au mullămit să trîmită numai date seci asupra numărului de membri și asupra comitetului; e clar, că din cifrele și numele, cari formează istoricul unor astfel de societăți nu se oglîndește de loc viața, care o trăiesc ele și aceasta ne interesează în primul rînd.

Execuția tehnică a cărții e exce-

lentă; tot bine reușite sînt rîșeele, care împodobesc cartea.

* * *

După aceste considerații generale, să trecem la capitolele, care compun cartea de față. Am amintit deja prefața, care arată scopul pentru care a fost compusă ea.

Dl. Dr. în teol. și fil. Nico Collariciu a scris „Istoricul literaturii Românilor din Bucovina” (1775—1906). Această parte a cărții a apărut și în ediție separată.

De oare ce acest capitol e cel mai însemnat din toată cartea și tratează tot odată o chestiune destul de interesantă, ne vom ocupa cu el mai pe larg.

Autorul introduce istoricul său cu afirmațiunea, că Românii bucovineni au făcut „progrese frumoase și însemnate pe terenul literar”—și în prefață am întilnit cite-va afirmări care mi s'au părut prea optimiste—și ca dovadă, că în adevăr am făcut un progres frumos, autorul înșiră pe 23 pagini format mare nume și titluri de cărți, rinduite în perioade și sub-perioade.

Cine se aștepta să afle în acest capitol un adevărat istoric al mișcării literare din Bucovina, în care să fie cercetate și sistematizate curente sau începuturi de curente literare, în care să fie apreciați scriitorii și scrierile lor în privința valorii generale și a originalității lor, acela va constata degrabă, că s'a înșelat, căci din toate acestea el nu va afla nimic.

Nimic despre valoarea întregă a scrierilor autorilor bucovineni, nimic despre influențele ce s'au exercitat asupra acestor scriitori, nimic despre legătura și raportul dintre scrierile Bucoveninilor și literatura română din Regat. În loc însă de aceste avem nume și titluri de ajuns, o mare de titluri, în care ești amenințat să te pierzi. Puținii scriitori de merit ce i-am

avut nu sînt judecați după rolul ce l'au avut în mica literatură bucovineană și în marea mișcare literară română, ci sînt aruncați fără sistem—adeacă este el sistem, numai nu cel ce se potrivește pentru cercetări literare—și alege cu toate mediocritățile la un loc. *Calitatea*, nu *calitatea* scrierilor a fost, mi se pare, criteriu de judecată pentru dl. Collariciu la alcătuirea acestui istoric și de aceea, ceea ce ne prezintă d-sa sub titlul pompos de *istoricul literaturii* nu e alta nimic decît un simplu *repertoriu*. De un astfel de repertoriu însă nu avem de loc lipsă—de un istoric amănunțit da—pentru că deja prof. Dr. I. G. Sbiera scrisese la timpul său unul bun¹⁾, care a fost coplecat mai tirziu de păr. C. Morariu²⁾, iară acuma în urmă de prof. L. Bodnarescu³⁾.

Nici o nevoie practică, nici o lipsă științifică n'a fost îndalată prin scrierea aceasta. Altă ceva ar fi fost, dacă autorul, luînd ca bază schița pe care a scris-o dl. prof. Sbiera în opul „*Österreich in Wort und Bild*” asupra literaturii romine din Bucovina⁴⁾, i-ar fi dat o dezvoltare amănunțită, insistînd pe larg asupra chestiunilor atinse în schița amintită.

Autorul împarte literatura română bucovineană în trei perioade și perioa-

1) Dr. Ion al lui G. Sbiera, Mișcări literare la Românii din Bucovina de la 1775 până la 1889, discurs. Tipăritură separată din „Familia”, Oradea mare 1890.

2) Morariu Const. Die romanische Literatur in der Bukowina. Rom. Revue VII p. 34, 174, 301, 409, 514, 633, și în romînește în: Părți din istoria Românilor bucovineni, Cernăuți 1893-94 p. 153-289.

3) Leonidas Bodnarescu, Autorii romini bucovineni. Cernăuți 1903.

4) Die österreichische-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Bukowina. Die rumänische Literatur und Sprache von Johann Sbiera S. 376 sq.

dele acestea în subperioade avînd cele trei perioade principale ca puncte de plecare: incorporarea Bucovinei, cîștigarea autonomiei provinciale și crearea universității din Cernăuț. O astfel de împărțire nu e admisibilă, de oarece nu despărțirea Galiției de Bucovina, nici crearea universității *germane* din Cernăuț pot fi privite ca puncte de plecare pentru perioade diferite în mișcarea literară romină din Bucovina, deși nu voiu să neg, că aceste evenimente au avut oarecare înrîurire asupra spiritului public bucovinean și asupra lățirii culturii în țară, mai puțin însă asupra mișcării literare. Ni va concede și autorul istoricului că în prezent se manifestează o frumoasă mișcare literară în Bucovina, căci zice în încheiere, că Romîni „în timpul din urmă pășese cu pași gigantici”, deși d-sa o prețuește mult mai puțin, decît poeziile cutărui necunoscut, cari au apărut însă în volum, și totuși nu s'a întemeiat în Cernăuț nici o universitate nouă, nici nu s'au creat referinți mai favorabili pentru dezvoltarea poporului romin din Bucovina. Cauzele unei mișcări literare trebuie căutate mai adînc și anume în organizația noastră interioară nu în factorii din afară, cari pot avea o înrîurire numai trecătoare. Sînt curios să aflu cum explică autorul periodul de înflorire literară din anii 60, înainte de crearea universității? Sau poate prin cîștigarea autonomiei? Sau este mai degrabă autonomia un rod al unui curent puternic, care a înrîurit și viața culturală? Ce impulsuri literare ne-au venit de la nou creată universitate? Pentru aprecierea mișcării literare de la noi sînt alte momente importante, nu cele înșirate de autor. Mai întai evenimentele din anul 1848, refugierea emigraților politici din principate în Bucovina, legăturile binefăcătoare ale lui Alexandri cu Bucovina, crea-

rea catedrei pentru limba și literatura romină la gimnaziul de stat din Cernăuț, venirea lui Pumnul, introducerea limbii romine ca limbă de propunere la institutul teologic și apoi pot urma și celelalte. Asupra acestora trebuie să insiste în deosebi un istoric al literaturii romine din Bucovina!

Rezultă deci, că expunerea d-lui Collarciuț suferă de lipsuri organice, e absolut seacă și e greșită în chiar fundamentalul ei.

Era bine, credem, ca redactarea acestei părți să fi fost încredințată unui condei mai competent, unui barbat, care se ocupă mai intensiv cu astfel de chestiuni și trăind în elementul acesta, pătrunde cu mai multă înțelegere chestiunile complicate ale unei mișcări literare, care, spre a fi bine înțeleasă, trebuie cercetată din toate punctele de vedere. Și astfel de bărbați sînt cîțiva în Bucovina: așa venerabilul profesor Dr. I. G. Sbiera, (înărul Dr. Radu Sbiera, profesorul Dr. Eusebie Popovici. Dl. Dr. Collarciuț însă, care poate fi pe terenul dreptului canonic o autoritate, este în literatură, cu tot doctoratul, numai un diletant. Dovada cea mai bună e lucrarea de față, care în loc de o expunere clară și documentată ne condamnă să celim nume ca *George Popovici* (ca poet T. Robeanu) alături de *Constantin Lupu*, ilustru necunoscut, care a tipărit totuși un volum de poezii și autorul ne asigură, că „Bucovina romină sperează încă mult” dela dl. Lupu. Unde-a rămas dl. *P. Damian*, care și-a tipărit volumul de poezii înaintea lui Lupu? De la el nu poate spera „Bucovina romină” nimica? Sistemul acesta greșit e fatal pentru întreaga scriere. Cel ce a scris d. e. studii istorice originale e aruncat la un loc cu cel ce a tradus sau compilat un manual didactic, scurt cine are volum e fericit,

intră în istoricul literaturii, cine nu rămâne afară sau cel mult într'un ungher. O deosebită atențiune ar fi meritată cercetările făcute în domeniul literaturii populare și n'am fi fost nevoiți să ne mulțumim cu fraza, că păr. Marian a adus literatura populară și istorică (?) la o *perfectiune nelăgăduibilă!* E de prisos să mai insistăm asupra faptului, că s'ar fi putut vorbi pe larg și temeinic despre partea estetică a scrierilor literare, cercetind subiectele desvolate, fixind perfectiunea atinsă de limba întrebuințată de scriitorii bucovineni. Un capitol special ar fi putut fi dedicat activității scriitorilor bucovineni la diferitele reviste din regat, Ungaria și Ardeal.

Un astfel de studiu ar fi fost un mijloc potrivit de informare pentru lumea din afară și un câștig frumos pentru Bucovineni. Pentru un astfel de studiu sînt necesare însă cercetări temeinice și cunoștinți mai variate și de aceea *istoricul literaturii române bucovinene rămîne să se scrie încă deacuma.*

Aș da o prea mare extenziune recenziei aceștia, dacă aș voi să fac și toate observările speciale la capitolul acesta; voiu aminti totuși două spre a arăta, că și partea aceasta nu e lipsită de erori, de și se pare că atențiunea autorului a fost îndreptată mai ales asupra lucrului acestuia. Un exemplu, că lista cărților nu'i completă. Dl. Cotlarciuc nu cunoaște volumul d-lui *E. Grigoroviță: De la hotare*, apărut anul trecut, apoi despre cercetările acestuia istorico-literare, limbice, despre cărțile sale didactice, lexicoanele, traduceriile sale din românește în nemțește, n'amintește nimic și doar' toate au apărut în *volum*. Aceasta ne dă de bănuît că dl. dr. Cotlarciuc nu-i în curent cu mișcarea literară actuală.

O eroare regretabilă e înșirarea lui

Samson Bodnarescu între colaboratorii revistei „Incerări literare”. Nu Samson, ci *Ștefan Bodnarescu* a scris la „Incerări literare!” „In fine avem de observat, că limba, pe care o scrie dl. dr. Cotlarciuc e de tot neglijată; e plină de construcții false, de provincialisme, de germanisme, neologisme neuzitate. Citeva le înșir ca dovadă: a *dejudeca*, *pernicios*, *greșana*. „Și astfel îl aflăm și pe acest răstimp lipsit de produse literare” sau „operele se lățesc pe terene diverse” „Romînii se pot fali cu autori esceleuți pe diversele ei ramuri”, „sus exprimat” (ausgesprochen). Sau ce rost au într'o cercetare serioasă declarații bombastice ca „și acuma putem spune *sus și tare* că mai că nu există teren literar, pe care nu și-ar fi încercat unul sau altul dintre romînii bucovineni puterile”...?

Cu durere constatăm că aceeași limbă neglijată se întilnește și în celelalte capitole, o dovadă mai mult, că aceeași carte a fost scrisă în pripă.

Dl. dr. Cotlarciuc are însă totuși un merit: e *darnic*. Cuvintele: savant, literat fruntaș, luceafăr se întilnesc cam des, așa că fiecărui compatriot i se umple sufletul de hucurie, cînd constată cil de bogată în oameni mari e țara, căreia-i aparține.

Cunoaștem și noi motivele, care vorbesc pentru o mai mică doză de severitate la judecarea produselor literare bucovinene, dar n'am încerca să convingem pe cineva, că regretatul profesor Ioan Bumbac, Romîn ciustit și muncitor, a ajuns la *perfectiune* (însemnați-vă bine la *perfectiune!*) în poezie și chiar în proză, doar' cel mult pentru vestita lui nuvelă „*Preminte Solomon*”, publicată în „*Aurora romînă*”, care a provocat chiar în Bucovina, unde nu se interesează aproape nimene de chestiuni literare, o furtună de indignare. Astfel de aprecieri, care schiopătează, se întilnesc

foarte adese pe paginile dedicate de dl. dr. Collarcuic mișcării literare romine din Bucovina. Sic non itur ad astra, domnule autor!

Recenziunea aceasta era deja scrisă cînd a apărut fulminantul răspuns al Dr. Collarcuic intitulat „Criticilor mei” și îndreptat contra aprecierilor făcute în Gaz. Bucovinei și „Junimea Literară” (vezi Gaz. Bucovinei an. VII No. 30). Nu înțeleg iritarea d-lui Dr. Collarcuic asupra celor doi domni, cari în aprecierea lor fugitivă l’au apărut mai mult, decît l’au condamnat. Recenzia aceasta fiind gata n’am putut arăta, că numiții recenzenți au avut dreptate, în cele ce-au susținut, dar cred că vor face-o ei singuri; una țîn să o spun d-lui Dr. Collarcuic, că faptul de a fi prestat examenele riguroase din limba și literatura romină nu-i dă nimănui patentă pentru aprecierea unui op sau a unui literat cu „nepreocupare și obiectivitate”.

* * *

Restul cărții se compune din istoricele societăților romine din Bucovina.

Dl. dr. Ștefan Șaghin scrie despre „Momentele cele mai remarcabile din viața și activitatea „Societății pentru cultura și literatura romină din Bucovina”. Istoricul e alcătuit bine și scoate în relief activitatea celei mai însemnate și mai bogate societăți rominești din Bucovina. Două afirmări din istoricul acesta mi se par însă exagerate și le voi rectifica. Afirmarea, că „sub auspiciile societății s’au aprobat, s’au compus și s’au tipărit cele mai multe cărți didactice pentru paralelele romine ale gimnaziului gror. din Suceava, chiar și pe spesele și în editura societății” nu e exactă. După cît știu eu, cele mai multe cărți didactice romine pentru cursul secundar sînt compuse sau traduse de

profesorii liceului din Suceava și sînt tipărite pe spesele societății „Școala Romină” din Suceava și sînt cel mult aprobate „sub auspiciile, Soc. p. cultură”. E știut însă, că tot comisiunea pentru examinarea acestor cărți, care era presidată de vicepreședintele „Societății” poartă vină, că mai multe cărți didactice au rămas ani de zile neaprobate, în primul rînd, cărțile de lectură compuse de Ștefan Ștefureac’).

Dl. dr. Șaghin constată că activitatea „Soc. pentru cultura și literatura poporului romin” pe terenul literar în anii din urmă e nulă, dar adaugă, că „mai că tot ce s’a produs și se produce în țară pe cîmpul literaturii rominești, porcede de la membrii societății sau se edă sub auspiciile ei”. Ea aș putea susținea și dovedi mai degrabă contrariul celor de sus.

Urmează istoricele internatelor de băieți romini din Cernăuț, Sirete și Radauț, scrise de directorii lor, D. Cărbune, P. Popescu și Dr. I. Tarnavschi, apoi istoricele societăților: „Școala Romină” din Suceava de George Tofan, a „Societății Doamnelor Romine din Cernăuți”, de d-na Sofia Ștefanovici.

Un capitol interesant e istoricul societății mazărilor și răzeșilor din Bucovina scris de Dionis cav. de Bejan, consilier consistorial și deputat dietal, care e totodată și președintele societății. Societatea aceasta are de scop salvarea elementului răzășesc din Bucovina, care e amenințat de marea slavă; el și-a pierdut deja limba, dar conștiința rațională e vie.

Urmează societățile de cîntare: *Armonia*, al cărei istoric îl scrie dr. Ent. Șlaganschi, reuniunea de cîntare „Ciprian Porumbescu” din Suceava de

1). Vezi asupra acestei chestiuni mai pe larg *Revista politică* an. III No. 7 și 9. Articolele în chestia aceasta sînt scrise de Ștefan Ștefureac.

prof. Severin Procopovici și „Lumina“. În fine mai vin la rind societățile de lectură și petreceri ca „Clubul Român“ din Suceava și Rădăuți, apoi Societățile studențești: Junimea, Dacia, Bucovina și Academia ortodoxă.

Mai toate istoricele acestor societăți sînt scrise după un șablon, ceea ce jighește pe celitorul familiarizat cu manifestările culturale ale unui popor.

Ultimele două capitole ale cărții tratează *partea economică*. Păr. M. Bendusch, un bun conoscător al referințelor materiale ale țaranului nostru, scrie cu competiția despre: „Organizațiunea cooperativă a creditului personal agricol în Bucovina,“ iar Dr. Collarcic despre „Prăvălia românească“ din Cernăuți și filialele ei de la țară. Astăzi prăvălia are, grație deosebitei energii desfășurate de președintele ei, prof. L. Bodnărescu, opt filiale și altele sînt pe cale să se înființeze.

Aici e locul, credem, ca să observăm, că Bucovina românească nu o formează numai cărturarii, cari sînt un element fluctuant și despre care e vorba mai ales în cartea aceasta, ci țărănimea, care a fost prea puțin considerată. Lipsește un capitol detaliat despre mișcarea populară de la noi, începînd cu cabinetele de lectură, curentul antialcoolic până în prezent, crearea de hambare, tovarășii de pescătoare etc. Neglijarea elementului țărănesc constituie o greșală organică în alcătuirea scrierii.

Mai lipsește apoi un capitol asupra „teatrului român în Bucovina“, asupra „prelegerilor și conferințelor literare și științifice“, dar mai ales capitolul asupra evoluțiunii politice a Românilor bucovineni, chestiuni destul de interesante și despre care nu te poți informa din alte izvoare, pe cînd asupra mersului societăților culturale se pot consulta cu folos rapoartele

anuale pe care le publică mai toate societățile regulate. Am scris aceste șire mai mult cu intenția de îndreptare pentru viitor, decît din dorința de a critica.

Văleanu

* * *
O. Carp.—(G. Procu) Rîndunel, poezii București 1906.

Cînd ne oprim o clipă în viltoarea patimilor și a luptei sălbatice pentru pine, cînd în răguzul unei clipe de odihnă, tresar în sufletul nostru simțiri omenești, gînduri mai largi, mai luminoase, atunci ne vin în minte versuri ca o voce izvorită din noi înșine, versuri pe care le rostim încet, ecou îndepărtat al gîndurilor noastre bune, ecou al suferinții din lumea întreagă, rugăciune a milei pentru cei învinși, a milei pentru noi înșine alit de zburciamați în chinul luptei pentru traiu, alit de slabi și doborîți de a tot puternicia nemărginirii pe care o simțim în jurul și asupra noastră covârșitoare, nepătrunsă și neindurată. Și nu ne gîndim nici odată la numele celui ce a găsit muzica și cuvintele acestor simțiri nedeslușite din sufletul nostru, nu ne gîndim la cel ce a știut să dea graiu durerii ce picură în noțele tinguitoare nesfîrșit de jalnice și trăgănate ale Doinei :

Alit de trist răsună doina
Far' de cuvinte înțeleasă!
Ce dor își spune cine-o cîntă.
Și ce durere îl apasă ?

Ascult'o bine cum adie
Din mușții noștri pin, în vale.
Și spune-mi dacă știi vre-un cîntec
Mai dulce și mai plin de jale,

Nu-i plînsul unei inimi numai
Și-a unei clipe trecătoare,
Ci neamul nostru 'ntreg își cîntă
Durerile de care moare...

Versurile acestea au izvorit parcă din natura și sufletul neamului nostru și nu ne gîndim la poetul care le-a

seris, cum nu ne gindim la maestrul cîntăreț care a cîntat pentru întăia oară doina codrilor și munților din țara noastră. Adie acum în mintea tuturor și versul și muzica ei, sunt *ale noastre* și nimeni nu mai pomeneste numele acelora ce au știut să prindă și să închege în forma neperitoare a artei, durerile pe care un neam întreg și le cîntă, „durerile de care moare“.

În mintea mai a tuturor cîntă de mult versurile lui O. Carp, dar nimeni nu-i pomeneste numele, pare că s'ar teme să nu trezească din somnul vrăjil o putere înlănțuită de o vrăjitoare (poate puterea binelui !). Nimeni nu-l pomeneste... nici măcar acei ce au ripit cîteva raze din comora această ascunsă și le-au aruncat înlăgere în cununa gloriei lor orbitoare... Nimeni !.. Iar azi, cînd apare la vitrine, volumul subțirel și modest, în sufletul citor dintre noi n'a intrat numele lui O. Carp ca o săgeală ? Cîți n'am tresărit coprinși de simțiri deosebite... poate de remușcare ?... ori poate de bucurie că ne-am regăsit un vechiu prieten al sufletului nostru ?.. Ori poate de părere de rău ? !.....

Da, de părere de rău, am simțit'o și eu și au simțit'o și alții poate, privind în vitrină volumul subțirel alit de Ingrijit, estetic în înfățișarea lui modestă, volumul de versuri cu simțiri delicate și alese, cu gândiri largi și adineci, volumul poetului acestuia adevărat care a aruncat atita vreme versurile sale în valurile nestatornice ale unei mișcări literare trecătoare, mărgăritarele aceste literare, comori de gândiri și simțiri, cu cari alții ar fi umplut lumea, iar el a stat în umbră, tăcut, uitat, pe cînd alții treceau pe dinaintea lui spre strălucirea orbitoare a gloriei, în sunete de trimbiți și de surle.

Am simțit părere derău gîndind la cei ce vor profana aceste versuri trecîndu-le

prin oglinda strîmbă a sufletului lor, la cei ce vor pingări numele acestui delicat poet și adinec cugetător, ce s'a ținut de-o parte, în umbră și lăcere, poate tocmai de groaza atingerii cu ura, invidia și meschinăria negustorilor de vorbe, ce precupețese gloria talentelor adevărate... Mi-a părut rău că muzica aceasla, a cărui ecou a răsunat atita vreme numai în sufletele celor îndrăgostiți de poezie adevărată, va răsuna acum în pustiu alitor suflete seci și ordinare, m'a durut gîndul că va fi tradus în foițele lor pline de lot ce aruncă coșul revistelor bune.

Și totuși e un bine că Rîndunel și-a luat zborul în lumea noastră literară. Era nevoie să răsune nota aceasta de înduioșare pentru cei ce sufăr, era nevoie să se audă glasul milei izvorite din concepția adinecă și întinsă a unui cugetător distins și turnată în forma această alit de muzicală a versului lui O. Carp. Era nevoie de un glas autorizat care să ne trezească o clipă din vîlmășagul de patini ce ne prăbușește sălbatec unii asupra altora în lupta aprigă a vieții. Era nevoie de un glas, care ca un *memento mori* să ne înmoaie o clipă neîndurarea cu care căleăm peste cei învinși, să ne răsfrîngă în suflet durerea zbuciumului cu care se frămîntă viața în jurul nostru, să ne aplece inima către suspinele ce se ridică din toată suferința din jurul nostru, să ne ridice gîndul în slavă în fața morții, a veșniciei și a nemărginirii, pentru a ne arăta lumea și viața în altă luminoasă, în lumina în care o vîd eugetătorii deprinși cu problemele înalte ale filozofiei moșterne.

Simpatia pentru viața universală, simpatia largă, izvorită din concepția științii moderne asupra lumii și a vieții, simpatie ce ne leagă cu mii de fire nevăzute de cele mai umile manifestări ale vieții și ne face să ne aplecăm cu durerea milei asupra a tot

ce se frământă în lupta grea a traiului, e unul din caracterele cele mai deosebitoare ale poeziei moderne și una din cele mai caracteristice însușiri ale poeziei lui O. Carp.

Din călătoria-i lungă
Rîndunel se 'ntoarșe-acasă:
De pe drumuri pin' s'ajunga
Rîndunica lui plecuse...

De la cuib, la cuib despiciă
Ceața toamnei reci și ude,
Însă nici o rîndunică
Nu se vede, nu s'aude.

De la primile versuri muzica duioasă a ritmului ne pătrunde și iată-ne trăind o clipă spaima sufletului acesta slîngher, spaima de moarte a cuiburilor părăsite pe care le cercetează Rîndunel, despiciînd „ceața toamnei reci și ude”. Iată-ne urmărînd cu fiorii grijii zborul nebun al rîndunicăi prin pusturi înalte, tresărînd la amăgirile deșarte ale norilor și pătrunzîndu-ne din ce în ce mai mult de dez-nădejdea golului în care Rîndunel mai stăruie încă pînă cînd:

El rămîne.—Ostenite
Cad aripele-i golașe,
Și'ntr'o clipă îl înghite
Valul mării uriașe...

Și tragedia aceasta dureroasă a fărîmiții de viață în luptă cu veșnicia ea să prîndă raza de iubire și căldură dela „cei alți și celelalte” e cîntarea însăși a sufletului nostru, povestea inimii care se-avîntă după raza de iubire dela „cei alți și celelalte” după mirajul care ne ascunde druful spre recea și neîndurata veșnicie.

În paserile pe care le socotim atît de pușin, în florile pe care le zmulgem cu supărare, e totuși o rază de viață, din acea viață pe care o simțim zbatîndu-se în noi și cerîndu-și așa de poroncitor drepturile, e o răsfrîngere din dragostea, bucuria și durerea sufletului nostru.

Doi trandafiri gălbui și triști
Alîrnă grei într'un ghiveciu;

În umbră-i stringe lutul sec
În care zac de septămîni;
Li-i dor de soare și se trec
Tînjînd,—ca doi bolnavi batrîni...

Prin aceste motive „mărunte de durere” cum zice „critica” noastră, poetul știe să trezească o lume 'ntreagă de simțiri și îndărătul celor doi trandafiri se ridică un șir de umbre, umbra cu care sufletul nostru se simte mai strîns înfrățit de cît cu trandafirii chiar... Și înfrățirea aceasta cu tot ce viața e cu atît mai strînsă și mai puternică, cu cît ne simțim mai pierduți în nepăsarea naturii mărețe și veșnice, pe care modernii atît o iubesc în cît își răsfrîng sufletul în glasul codrilor și în cîntarea valurilor, ca să-și amăgească setea cu care-i cîrșesc dragostea și mîngiere de mamă.

O. Carp, e dintre poeții noștri acei ce a știut să rîdea cu măestrie pornirea aceasta de a ne alipi mai strîns cu sufletul de cei alți și celelalte—mai ales în fața neînduratei nepăsări a naturii.

În poezia „Cine știe?” într'un splendid și minuat peisagiu, zace pe malul apei „trupul unui om culcat” „Nu dormînd, ci mort sărmanul—scos din apă înecat”.

În liniștea și tăcerea înserării, în senina nepăsare a naturii

Noi pe apa gînditoare trecem triști
și'nfiorați,
Căci ne știm în mina morții și cu
mortul sîntem frați.

Iar în „Liniște” numai sufletul nostru urmărește cu fiorul spaimii și al grijii pe cei doi osîndiți, scapați din fundul ouei.

Și ei tac, cu moartea 'n suflet și se
lasă duși de cai

numai sufletul nostru tresare îngro-

zit cînd îi înghite prăpastia și-i în-
groapă mormanul de pietre năruite
din pereți pe cînd

Falnică și neclintită stă și-acum în-
treaga oaste
De brazi vechi, bronzăți și sombri, re-
vărsală peste roaste,
Pe cînd nouri afirmă în lungi plete
printre stînci
*Inecîndu-le în marea unei liniște
adînci*

In Aeternitas:

Lumina 'nflăcărată a soarelui albește
Tot cîmpul ce se 'ntinde ca apa
unui lac.

și nici un ecou nu răspunde la dan-
gătul de clopot al bisericii din cîmîtir
Și dangătul de jale imprăștiat a lene.
Plutește și se duce departe 'ntunecat

Iar vîntul usucă lacrimile de pe
fața moșneagului ce sapă mormîntul
fiu-seu cu aceeași indiferență cu care
usucă roua de pe cîmp, pe cînd de-a-
supra-i se 'ntinde

... Cercul în lumină, etern și liniștit.

Ne simțim singuri, pierduți în ne-
mărginire și sub arșița inflăcărată a
soarelui ne 'nghiață sufletul de spaima
singurătății, simțim mai adînc, mai
lămurit, nevoia unei raze calde din
sufletul „celorlalți și celelalte”, setea
înfrățirii cu tot ce simte și viază. E
reluarea aceluiaș cîntec vechiu, po-
vestea celor doi trandafiri, povestea
lui Rîndunel, ecoul durerii tuturor su-
fletelor învinse, rînite de moarte în
lupta pentru traiu și pentru fericire,
povestea Magdalenii lui Ciulei, a Ofe-
liei și Desdemonii, a tatălui care-și
sapă mormîntul copilului, a mamei
care-și lingue jalea de copiii ce dorm
cuminți sub bolta 'ntunecată.—Glasul
durerii veșnice în care se frămîntă
viața, ori care ar fi el, găsește răs-

net în sufletul poetului, găsește acea
comprehenziune largă ce-l face să ni-
merească în toldeaua forma, cuvîn-
tul și muzica cea mai potrivită.

Poezia lui O. Carp, e poezia unui cu-
getător și totuși nicăeri nu ne lovim
de cugetare rece, abstractă. Gîndurile
cele mai înalte, concepțiile cele mai
mărețe au pătruns tot sufletul poe-
tului și se revarsă în poezie cu tot far-
mecul și puterea de emoție a unor
clipe trăite aievea. Poezia socială, po-
ezia filozofică, pretutindeni e poezie,
pretutindeni interpretează poetul sim-
țirile adînci ce se leagă de idei și le
dă acea tonalitate caldă a vieții ce
face poezia măreață, ce se ridică în
suflet în preajma adevărului, poezia
ce îi dă înțelesul adînc fără de care
ideia ar fi sau prea rece, abstractă sau
banalizată, coborîtă la nivelul tuturor.
Și iată-ne cuprinși de un simțimint
solemn, de respect religios, în fața
țărânelui ce trage și azi plugul
pe pelecet de pămînt pe care aștepta moși
și strămoși s'au ostenit să-l are, să-i
scoată comorile de așuții care totuși
n'au scutit de aceeași grea durere a
grîjii pe strănepotul de azi. Iată-ne
lîntuți într'un simțimint dureros ne-
deslușit, cu inima încleștată nu de
milă... parcă de respect, de evlavie
ori parcă... de căință și de teamă... În
fața chipului acestuia de fiu al țarinei,
plecat pe coarnele plugului în umbra
veșniciei:

Și cînd în jurul tău se schimbă toate
Tu să rămîi acelaș strănepoate

Și tot să vrei ca brațul tău să are
Acelaș petec de pămînt, pe care
Moși de strămoși, cu frunțile plecate,
Munciră ca și tine, strănepoate.

Ce simple vorbe și ce lume de
gînduri și simțiri ridică în suflet! Și
cum știe poetul să ne deslușească
într'o singură îndoaială veșnicia sufe-
rinții pe care o închide răbdarea aces-

tui strănepot care de zeci de veacuri
repeta aceleași gesturi ale moșilor și
strămoșilor cu aceleași gânduri grele,
bătut mereu de aceeași grijă, grija
plinii.

Moșneagul încovoiat de muncă, pen-
tru care seara vieții, ca și seara zilei
nu se apropie de el ca să curme po-
vara pe care veșnic au purtat-o bra-
țele acum „bătrâne“, moșneagul aș-
teaptă ceasul din urmă „ce trebuie să
sune“ cu selen de odihnă cu care nă-
zuește tot muncitorul, spre căpătâiul
ce trebuie să-i alina truda. Și'n somn
ii pare că ceasul mult dorit a sunat.

Ce dulce-i somnul morții, și ce de-
plină pace

Dar iată că minunea de liniște se
sfarmă
Se zguduie tărâța de trîmbițe și larmă
Și priu văzduh noroade de oameni
trec puzderii
Se duc la judecată, e ziua învierii.

Pe tronul lui de aur stă Domnul
între îngeri,
La dreapta-i veselie, la stînga vaet,
plîngeri,
Și 'n celele de-a stînga slau fețe
cunoscute,—
Sunt frații, sunt părinții, plugari sunt
mii și sute.

Zdrobiți stau sub osînda cerescului
Păriute :
In veci de veci să aibă tot soarta
dinainte,
Tot chinuri fără preget, tot muncă
incordată,
Și nici măcar nădejdea că vor sfîrși
odată...

Tot potopul de vorbe din toate dis-
cursurile democrațiilor asupra stării
nenorocite a țaranului nu pot da im-
presia covârșitoare a acestor versuri,
nu pot revărsa în suflet deznădejdea
acestei supreme îndoeli. Apăsarea cu
care se lasă în suflet gîndul acestei
suferinți, nesfîrșită ca veșnicia, tova-
rășa atîtor moși și strămoși, ce de zeci
de veacuri ară același petic de pămînt

pe care strănepotal se pîsescă și
aslăzi.

Avînd să-și simtă gîndul și zilele
mai grele.
În umbra întunecatei și crudei îndoeli.

Ce cumpătare în formă, ce gust si-
gur în alegerea imaginilor, ce putere
de a concentra atîtea gînduri și sim-
țiri în citeva versuri simple, cu mu-
zica ușoară ! Aci se poate măsura pu-
terea artistului, vigoarea talentului, aci
unde e așa de greu se găsești forma
ce trebuie să încapă ideile de atîte
ori îmbrăcate în banala și oripilanta
haină a declamației.

Versul acesta greu de gînduri și sim-
țiri, se mlădiază cu o simplitate și o
ușurință uimitoare, pentru a da glas
tuturor sentimentelor din sufletul omu-
lui, nuanțele sentimentelor celor mai
duioase, cîntecul Desdemonei :

„Ah ! cit aș vrea să nu mor încă,
Să fiu iubită tot cum sînt,
Dar cîntecul îmi vine 'n minte,
Și nu mă pot opri să-l cînt“

Notele—surde și grele ale deznă-
dejdi ; simțimiate izvorite din inima
noastră ca și acele simțiri nedeslușite
de care vibrăm, atunci cînd cugetul ne
pune în fața veșniciei și a nemărgi-
nirii.

Glasul credințelor stînsă, trimite e-
coul farmecului lui și azi în sufletele
tuturor, dar în sufletele celor pe care
fructul oprit al științei a pus pecetea
îndoelii, de nu mai deșteaptă nici mă-
car ecoul parerilor de rău :

Miezul nopții și tăcerea de pe cîmpuri
și coline
Tremurără 'nfiorate de atîtea glasuri
pline,
Pe cînd pilcurile grele de mîhniri și
'ncearcă zborul
Înaintea bucuriei c'a'nvia Mintuitorul...

Dar de-asupra veseliei și-a vibrațiilor
ce sună,
Gindul se înalță'n slavă cu'ntristarea
împreună,
Și de-acolo văd departe, cum plutește
în tăcere
Un pământ ce nu cunoaște decât moar-
te și durere.

Nici glasul adine al clopotelor, nici
cîntul argintiu și limpede al colinde-
lor, nu poate întoarce sufletul cugetă-
torului care a pătruns tainele vieții
spre vrajele credinții cu care se amă-
gesc cei ce nu știu privi pământul „din
slavă“.

Nu mai sint acum glasuri
Cu îndemnuri și chemări,
Ci se pierd fără de răsunet,
Ca'n adinecul unei mări.

Și toluși în vechea catedrală ce a
păstrat ecoul atilor suferinți, ce au in-
vocat și și-au citit alinarea în ochii
statuilor solemne, sufletul se moae în
aceiași pace resemnată căci și în cel ce
crede ca și în cel ce numai poate crede.

În fața veșniciei și'n liniștea-i deplină
Durerea omenească se uită, ori s'alina.

În sufletul cugetătorului de azi ca
și în sufletul credinciosului de odini-
oară răsună glasul veșniciei și sufle-
tul răspunde cu aceleași vibrații pro-
funde și solemne de și atit de deose-
bite de cele de odinioară. Tot atit
de covârșit de povoara veșniciei e su-
fletul cugetătorului de azi ca și acel
al credinciosului de odinioară. Durerea
necredinții, durerea cugetării în goa-
nă după raza himerică a adevărului
absolut, setea nestinsă de a ști, de a
pătrunde taina neștiută, găsește în
versul lui O. Carp note tot atit de pă-
trunzătoare ca și durerea psalmistului
de odinioară :

Prin noaptea cea de-apururi fără-a
vedea nimică,
Zadarnic umblă gîndul pe drumuri ne-
bătute.....

Cuvîntul ce așteaptă nu-i nimeni ca să-l
zică,
Să lumineze-odată pustiurile mute.

Impresurat de noapte și de necunoscut,
Nu stă să creadă gîndul ca'n alte vremi
și-acum,
Și nu mai zice : *Doamne ești tu, om*
cunoscut !...

E psalmul tuturor celor ce se aplea-
că asupra prăpastiei nemărginirii, e
tiuguirea cugetării ce se zbate în pro-
blemele nedeslegate, ce pecetluiesc por-
țile de fier ale incunoscibilului, și în
care zadarnic bate știința cerind lumi-
na, toată lumina de care sufletul nos-
tru e însetat.

Dar această religie a indoelii, această
religie a suferinții pe care știința mo-
dernă o pune în sufletul celor ce i-au
pătruns tainele, nu are nici cînd în
viersul lui O. Carp accentul deznădej-
dii pesimismului romantic, nici cînd
nu răsună în viersul lui acea linguire
deșartă, acele blesteme copilărești și
aceiași și mai copilărească invocare a
„liniștei eterne“ cu care ne-au împuiat
urechile poetaștrii din curentul zis e-
minescian.

Durerea, suferința în care se zbu-
ciumă tot ce viază, conștiința slăbi-
cunii și a nimieniciei noastre în intu-
nerecul ce ne'nconjoară și în care

Un soare înlînit în cale e-o candelă
tremurătoare

sînt simțiri și cugetări ce nasc în
mod firesc în sufletul omului de cu-
getare din vremea noastră, dar atitu-
dinea durerii și a milei aceștia e ati-
tudinea demnă și tare a omului stă-
pîn pe sine care știe și cunoaște, ali-
tudinea lui e atitudinea celor trei ste-
jari pe care întimplarea i-a sădit „în
cîmpia nesfirșită ca în mijlocul unei
mări“.

Cresc în slavă, fără grije, că sînt poate
prea bătrîni.
Ce le pasă?...*Vie moar-tea ; au văzut'o*
'n cîmp, o știu.

Nu'nspăimintă ea stejarii ce trăiră
 in pustiu ;
 Cind în fața veșniciei și în liniște-au
 crescut,
 Li-se pare un prieten veșnicul necu-
 noscut.

...Ii privești dorind un suflet ca
 al lor de înțelept !..

Iar linerilor din corabia ce plutește
 pe marea vieții fără nici un țel, toc-
 mai tinerilor aceia ce au „lăcrimi mul-
 te dar inimi nu mai au“ și cu care
 cu voce sau... fără voce, îl confundă așa
 zisa noastră critică, le trimete ca cu
 glas de trâmbiță îndemnul de la sfir-
 șitul poeziei Pe Mare, pe care le-o
 dedică

Cu bine înainte ! La noi izbînde, nava !
 De-acum nici gînduri triste, nici ini-
 mă bolnavă,
 Ci numai voc bună, și cîntece și lupte
 Pe valurile mării și-a vremii ne'ntre-
 rupte.

Cine-a vorbit de pesimism, de curent
 Eminescian, de linguire fără vlagă ?...
 Nici de pesimismul genialului nostru
 Eminescu, și cu altul mai puțin de pa-
 rodia lui nu poate fi vorba aci, și nu-
 mai reaua credință sau ignoranța ar
 putea confunda cuprinsul acelor ver-
 suri, cu versurile ce-luia ce în fața veș-
 niciei în spațiu, ca și în fața veșniciei
 în timp, acolo unde nu'ntilnești „cu-
 îne nici umbre de eroi“, găsești accen-
 tele aceste viguroase și pline de bărbă-
 ția unui curaj luminat :

Ascultă-i lung făcerea și'nloarnă-le'm-
 păcat
 Cu sufletul în zale de liniște mbrăcat,
 Și ca să poți tot greul vieții înfrunta
 Pe drumurile vremii privește'n ur-
 ma ta.

Cine găsește că versurile aceste nu
 mai sînt în „gustul sănătos“ al vremii
 noastre ? Cum adică azi sufletul nos-
 tru sănătos nu mai înțelege glasul ce

Cu ritmul vechiu în valuri
 Tot fișie și bate

în versurile lui O. Carp ? Schimbatus'a
 evoluția cugetării într'altul, că nu
 mai pricepem concepția lui O. Carp
 despre lume ? Perdu't'am trista certi-
 tudine că spiritul nostru e inconjurat
 de nemărginire și'nlunerec ?

Sau s'au convîns cugetătorii adinci,
 iubitorii de lumină, că acestea sînt
 „motive mărunte de durere“

De cum era odată
 Azi multe sînt pe dos
 Căci nu degeaba suflă
 Un vînt mai sănătos !

Dar nu se schimbă legile veșnice
 ale firii după fantazia savantei cri-
 tici. Și cită vreme scăpărările de a-
 devăr vor lumina prăpăsiile veșni-
 ciei și ale nemărginirii, cită vreme
 se va frămînta sufletul nostru în du-
 rerea indoelii, cită vreme ne vom ști
 mici și slabi în „inima morții“, cită
 vreme se vor găsi suflete în care să
 tremure încă durerea milei pentru su-
 ferință, cită vreme va mai licări în
 sufletul nostru scînteia dumnezească
 a iubirii de altul, versurile lui O. Carp
 vor răsuna adine și iutins în consti-
 ința noastră, ca vibrarea lîmpede și
 curată a unui ban de aur căzînd în-
 tr'o comoară.

August 1906

Evan

Revista Revistelor

Convorbiri literare, No. 6—8,
Iunie—August.

E partea II-a, a „N-rului jubilar“, care iară-și cuprinde trei numere. Mărturisim, că nu înțelegem acest mod de a serba jubileul unei reviste, prin *suspendarea* pentru o jumătate de an a aparițiunii ei, *ca revistă*. O revistă n'are rost decât intrucit ne ține în curent cu mișcarea literară și științifică, deci periodicitatea aparițiunii e de esența ei, numai atunci ea poate reflecta viața intelectuală a unei țări, prin prima specifică a unei școli sau direcții literare. A scoate două *colecțiuni* de articole, ori-cit de însemnate, cari să înlocuească șese numere lunare, — înseamnă, de fapt, a *încheta* revista pentru acest timp. Și e păcat, „C. L.“ sînt organul unei școli, al cărei mod de a vedea, în ce privește manifestările vieții noastre intelectuale, poate interesa publicul cetitor.

Acest volum e mai puțin interesant și prin cuprinsul lui și prin *iscălituri*, — nu mai găsim pe ale corifeilor vechii *Junimi*, sînt mai puține și nume mai însemnate (dintre acestea *d. D. Onciul* publica o *conf-rință* ținută la Ateneu *d spre „Megera R-gelui Carol“*).

Scandalul un studiu, extrem de interesant, al d-ului *Bodulescu-Pogoneanu*, — „Kant și Eminescu“, prin care ni se arată înnoirea filosofiei lui Kant asupra lui Eminescu, și se abuzizează o

încercare a lui Eminescu de a traduce „critica raunii pure“.

Sămănătorul, Iulie 1906.

În numerile 29, 30 și 31, dl. N. Iorga, folosindu-se de relipărirea romanului „Elena“ al lui Bolintineanu în colecția Alcalay, se ocupă cu „*Inceputurile romanului nostru (1855—62)*“, Alăm, eu acest prilej, dintr'o noliță, că în curînd va apărea prima parte din „*Istoria literaturii romine în veacul al XIX-lea*“ și ne bucurăm că neobositul cercetător, continuînd studiile începute acum cîțiva ani în acest domeniu, va arunca lumină asupra acestei epoci — atît de insuficient studiată încă — a literaturii noastre. Cit pentru studiul pe care ni-l dă acum în „*Sămănătorul*“ și care nu e decît un capitol din lucrarea cea mare, pe care ne-o făgăduiește, — el e o cercetare a împrejurărilor în care apare la noi romanul și o analiză în treacăt a primelor romane românești. Dl. Iorga apreciază așa cum se cuvine aceste prime încercări, în genere slabe, și caută să scoată în relief partea de salină socială, care se află în aceste romane — produsele unei epoci de luptă încordată între „*doză curente neîmpăcate*“, între oamenii vechi și oamenii noi... „*Bolintineanu înțelege să înfațișeze disprețului și urii pe tinerii ce-și pierd vremea în zgomotul vieții petrecerilor neghioabe...*, pe femeile căzute în vină

de gustul risipei și al beției de plăcere, pe străinul poroncior și strical, pe Muscalul obraznic al ocupației de la 1853, înaintea căruia se tirăște o administrație orientală și se gudură o societate care știe de frică și de ispită"... zice dl. Iorga vorbind de romanul „Mannul” al lui Bolintineanu. Iar despre „Elena” al aceuiași: „Avem pe vechii polițiciani din vremea prerogativelor aristocratice, plini de ură împotriva unei societăți nouă care îngăduie concurenți pe lângă dinșii..., avem beizadele și „princese” care, în scrisul acestui autor liberal, cuprind în sine toate păcatele trecutului: iubirea pentru mită și ciștig nelegiuit a bărbatului și iubirea pentru plăcerile de tot felul a femeii; avem apoi pe îmbogățitul care caută să joace un rol în lume, pe lata care-și vindează un soț pentru bani, avem pe fostul ciocoin de casă”... etc. rînduri în care dl. Iorga concentrează toate păcatele și ticăloșiile vremii.

În aceleași numere „Sămănătorul” da și diferite bucați literare, dintre care remarcăm o frumoasă năvelă de M. Sadoveanu și niște poezii de O. Carp.

Orizontul,—Iulie, No. 7.

Dr. Valer Moldovan, în „La chestia programelor noastre”,—arată, că în ce privește primul punct din programul național al Romînilor din Ardeal și Ungaria—reciștigarea autonomiei Transilvaniei—astăzi se poate constata trei curente în lumea politică de acolo:

1) Curentul ortodox, al acelor „cari susțin, că de punctul acesta nu avem să ne atingem, fiind-că el e scheletul și esența întregului nostru program”.

2) „Aderenții așa numitei autonomii naționale, avînd de premise federalizarea Ungariei”, fiind-că autonomia numai a Transilvaniei ar exclude aproape o jumătate din Romîni din Ungaria.

3) „În sfîrșit, se susține „că punctul acesta de natură curat de drept public și de naționalitate să fie formulat mai puțin concret, așa ca de o parte el să nu fie o piedecă a acțiunii comune a grupului parlamentar al naționalităților, de alta parte, tocmai în urma formulării lui mai abstracte să se poată aplica și acomoda în toate situațiile politice, cari ca și ori și ce în lume sînt supuse schimbărilor”.

Conferința națională din 1905 a primit în această privință formula deputaților Mibali, Vlad și Vaida, prin care se cerea „asigurarea condițiunilor de existență și dezvoltare etnică politică a poporului român”.

Autorul împărtășește acest din urmă mod de a vedea. „La autonomie—spune d-sa—nu vom putea ajunge prin puterile noastre. Ar trebui să-i premeargă o sguđuire din temelii a dualismului și o federalizare națională a întregii Austro-Ungarii ca în felul conceput de Aurel C. Popovici.—E natural, că a realiza așa ceva nu stă în puterile noastre. Iar a pune în program un punct—înțeleg punct concretizat—a căru realizare nu stă în puterile noastre, și a face prin aceea d'a capo imposibilă realizarea gradată a celorlalte puncte din program, realizabile și în situația politică de azi a statului, cel puțin nu e lucru prudent”.

D. Moldovan propune ca deputații noștri să susțină un punct dintr'un proiect al lui Ludovic Kossuth: „să se recunoscă și garanteze prin lege naționalitatea Romînilor, Sirbilor, Stovacilor” etc.

Revista idealistă, No. 6, Iunie 1906.

D. Dr. I. Duscian publică cite-va pagini interesante „Din Basarabia (note și impresii)”. Din nenorocire autorul nu e de loc orientat în politica basarabiană. D-sa însuși spune: „D-zeu

mai poate înțelege această politică" și ca dovadă citează atacul violent al ziarului d-lui Crușevanu „Drug” împotriva d-lui P. V. Dicescu, după alegerea sa în Consiliul Imperial,—și adaugă: „Și *Drug* e gazeta acelorași boeri cari l-au votat pe Dicescu. Curioasă politică, curios rusofilism!”

Nu, d-le Duscian, nu e a *acelorași* boeri!

Cu toate acestea, cunoaștem altă de puțin Basarabia, incit impresiunile unuia din ai noștri, cari a vizitat-o sint totdeauna bine-venite, — decit ar fi trebuit să se mărginească numai la cele ce „poate înțelege”.

Mercur de France (15 Iulie 1906). Stanislas Rzewuski dă o scurtă biografie și o succintă analiză a lucrărilor filosofului german *Eduard Hartmann*, mort de curind. Născut la 1842 în Berlin, a fost ofițer de artilerie, a demisionat din armată în 1865 și după ce și-a trecut—in 1867—doctoratul în filosofie la Rostrek, s'a dedicat cu totul studiilor. El e un discipol al marelui Schopenhauer, care însă, căuțiud să complecteze opera maestrului, să înlătore lacunele din opera lui,—a ajuns la un sistem filosofic propriu. El nu admite, ca Schopenhauer, o voință oarbă, care-i cauza unică a existenței și a vieții, pentru că această voință oarbă nu-i explică ceia ce-i rațional și logic în suflet și în natură, nu-i explică lumea morală. El acordă Ideei, Rațiunii, un loc în adâncimile ontologice ale Absolutului. Pentru dinsul nu există numai o Voință, în care toate contrarele se neutralizază, ci elementul rațional există deja în categoria Substanței, a lucrului în sine. Natural, această rațiune răspîndită în tot universul nu are nimic comun cu slaba intelligență omenască, ea îndeplinește opera ei imensă, fără să-și deie sama de ținta ultimă pe care o urmărește și pe care nu o va atinge nici o dată. Hartmann nu-

mește „Inconștient”—acest prim principiu al lumii, acest fond misterios al existenței și al vieții, acest Absolut pe care l-au căutat filosofi și moraliști. În această concepție a lui, sintetizînd astfel Voința care se afirmă în înluecimile lumii materiale și Ideia care licărește mai ales în minunile cugetării omenesti, el a căutat să împace veșnicul conflict între spirit și materie,—spiritualismul și materialismul.—Pesimismul lui Hartmann isvoraște în mod logic din concepțiunea lui filosofică: esența lumii fiind o Voință veșnic neîmplinită,—viața nu poate fi de cit suferință; durerea e legea însăși a existenței—și neantul e preferabil unei astfel de vieți.—Activitatea intelectuală a lui Hartmann e foarte bogată; operele lui le împarte autorul în trei categorii. Mai întâi cele abstracte, în care își expune doctrina, cum sint „Filosofia Inconștientului”, apoi studii de logică („Problemele fundamentale ale teoriei cunoștinței” și „Doctrina categoriilor”) de estetică („Filosofia Frumosului”) și de morală („Fenomenologia conștiinței umane”). În a doua categorie sint studiile critice și cele de istorie a Filosofiei, cum sint „Istoria Metafizicei”, „Filosofia contemporană”, „Fundamentul pesimismului.” „Neo-Kantismul, Neo-Hegelianismul și Neo-Schopenhauerismul” etc. În sfîrșit în a treia categorie intră scrierile în care se ocupă cu diferite chestiuni politice, economice, artistice, literare, cum sint: „Probleme moderne”, „Chesliunile zilei”, „Două zeci de ani de politică germană”, „Alegere de studii și de încercări” etc., toate scrise cu o mare perfecțiune de stil, cu gust și cu senină imparțialitate.—În toată opera lui Hartmann se vede o mare erudițiune și tocmai faptul acesta, alături cu acela că el prezintă însăși Rațiunea ca o cauză de suferință,—dă pesimismului lui Hartmann acea

tărie, care-l face să apară ca un strigăt de desperare.—

Intr'un articol intitulat *Chestiunea agrară și chestiunea agricolă în Rusia*, A. van Gennep arată complexitatea problemei aceștia în Rusia: chiar dacă s'ar da țăranilor Ruși pământ—ceia ce încă e o chestiune foarte dificilă,—totuși ar rămânea cea laltă latură a problemei: lipsa de cunoștințe și de experiență a țăranilor ruși pentru a trage tot folosul din pământ și a putea susține concurența lumii. După ce arată, cu multe exemple, cum astăzi agricultura se industrializează, și se adaptează pretutindeni împrejurărilor, autorul încheie că țăranul rus e încă acolo unde era cel francez în sec. XV și că va trebui ca revoluția să aibă în vedere nu numai chestiunea „proprietății”, ci și cea a „producției”.

Revue Socialiste (Iulie, 1906).

D. Gerfaul serie un articol despre Ibsen, comentind mai ales cartea lui Ossip-Lourié *La Philosophie sociale dans le théâtre d'Ibsen*, o carte despre care s'a exprimat în termeni foarte elogioși E. Boutroux, cunoscutul filozof francez.

Cartea pe care se bazează d. Gerfaul e însemnată nu numai prin talentul autorului, ci și prin faptul că autorul a cunoscut de aproape pe Ibsen, precum și viața scandinavă.

De aceea voiu vorbi despre această carte utilizind rezumatul d-lui Gerfaul și alegind mai cu samă ceea ce ni se pare mai interesant, trecind repede asupra unei părți însemnate: feminismul lui Ibsen și atacurile de tractorilor săi.—Mai întâiu ce a voit Ibsen să facă priu teatrul său? Unii au spus că Ibsen vorbește el însuș prin personajele sale. La aceasta Ibsen a răspuns, printr'o scrisoare către Ossip-Lourié: „Gindirile aruncate de mine pe hîrtie nu vin nici ca formă nici ca conținut de la mine însumi, ci

de la personajele mele dramatice, care le rostesc”... Totuși, diu unele scrisori ale lui Ibsen către Brandes, se vede bine că el a vorbit însuși, adesea, prin personajele sale.—A doua chestie este: Chiar dacă Ibsen n'a vorbit el prin personajele sale (credem că lucrul nu e așa de greu de rezolvat: toți scriitorii vorbesc ei prin gura unor personaje,—aceasta e adevărul), aceasta nu însemnă că teatrul său n'a avut un scop, sau, mai bine, că el n'a fost conștient de valoarea socială și educativă a acestui teatru. Ossip-Lourié, plecat de la principiul—dela care și noi plecăm în această revistă— „că nici un scriitor nu poate face să-i dispară *personalitatea* din operă”, și că: „Omul care ne prezintă caracterul a doi indivizi poate să nu ne spună încotro i se îndreaptă simpatiile; i-i cu nepuțință să nu ne faci să vedem încotro se îndreaptă ele”,—plecat, zic, dela acest principiu—și bazat și pe viața lui Ibsen, care ne explică opera lui și evoluția acestei opere, precum și pe cunoștința, de aproape a lui Ibsen,—ni sistematizează toată *filozofia socială* a scriitorului scandinav. („*Filozofie socială*” din o „operă artistică”, vor exclama partizanii „artei pentru artă”,—cei consecuenți căci d. Deussenianu a vorbit și d-sa de această „filozofie socială”!) Ne oprim, din deosebitele probleme ale acestei filozofii, numai asupra uneia: *individualismul* lui Ibsen. După Ossip-Lourié acest individualism nu e identic cu egoismul, nu însemna: *Mărginește-te: a fi tu însu-ți*, ci numai: *Fii tu însuși*,—în acel înțeles că numai prin creșterea și ameliorarea *individualității* se poate spera a se ajunge la o societate sănătoasă, morală și fericită. Ossip-Lourié încheie cartea sa spunind că ultima concluzie a operei lui Ibsen e socialismul, afirmare care are cu utila mai mare valoare cu cit Ibsen, într'o scrisoare către Ossip-Lourié,

aprobă această judecată, declarându-se entuziasmat de ea,—nu li fie cu su-părare cavalerilor, „artei pentru artă“, ni permitem să adăogăm noi... Poate vom da, mai târziu, o recenzie asupra acestei cărți, și a altora despre Ibsen, și poate vom publica chiar un articol despre acest mare scriitor.

Revue des idées (15 Iulie 1906). *Marcel Landrieu*, „De Lamarck à Darwin.“ Autorul arată cum a fost apreciat Lamarck în lumea științifică și cât timp a trebuit să treacă ca concepțiile lui filozofice să apară în adevăratul lor lumină.

La apariția ei „Filozofia zoologică“ a fost combătută de frenologii Gall și Spurzheim partizanii ai fixității speciilor și de d. Bonald în numele credințelor catolice.

Cartile și jurnalele științifice ale vremii au vorbit prea puțin de ea.—Responsabilitatea disprețului quasi universal cu cari au fost primite ideile lui Lamarck o are mai ales Cuvier care a contribuit la aceasta prin criticele disprețuitoare ale lui și ale numeroșilor săi discipoli. Influența lui preponderentă în Franța aproape o jumătate de secol a fost un mare obstacol pentru răspândirea ideilor lui Lamarck. Printre auditorii lecțiilor acestuia numai Sainte Beuve pare a fi simțit influența lor. În romanul său *Volupté* apărut la 1834 el ne descrie interesul pe care-l resimțea pentru teoriile bătrînului savant. Dintre savanții contemporani singurul partizan sincer a lui Lamarck a fost Geoffroy Saint Hilaire. El i-a pronunțat elogiul funebru, vorbind de dinsul cu simpatie și afecție și numindu-l, Linné al Franței. De Blainvile și Auguste Comte în volumul III al cursului său de Filozofie pozitivă fără a adopta ideile lui Lamarck, le-au supus la o critică riguroasă dar mult mai bine voitoare ca aceea a discipolilor lui Cuvier. De la 1840 până la apariția „Originei spe-

ciilor“ nimeni n-a vorbit de teoriile lui Lamarck afară de Isidore Geoffroy Saint Hilaire. În Germania teoriile lui n'au fost cunoscute decit după moartea sa. Schopenhauer l-a citat de cîteva ori. Goethe nu l-a cunoscut. Tîrziu, tocmai la 1863, Haeckel a arătat locul pe care Lamarck îl merită în știința biologică. În Anglia a fost cunoscut mai de vreme datorită lui Lyell care făcuse o expunere exactă a ideilor lui în principiile sale de Geologie, fără a înțelege de altfel, de la început, importanța lor.

Darwin, cu toate mărturisirile lui, că a studiat serios Filozofia zoologică n-a profitat mult din ideile lui Lamarck. Tîrziu însă a recunoscut că a neglijat prea mult acțiunea factorilor lamarckieni, că n-a ținut în deajuns samă de acțiunea directă a mediului. Într'o scrisoare adresată lui Romanes în 1882, Huxley pune pe Lamarck alături de Buffon și Darwin. În ultimul timp s'a format în America o școală neolamarckiană combătută mai ales de naturaliștii germani în numele neodarwinismului, pe cînd în Franța savanții se silesc să concilieze într'o armonioasă teorie concepțiile celor doi fundatori ai transformismului.

Revue générale des sciences 30 Iunie 1906. *Dr. R. Romme*. *Le bilan de la Tuberculose au Congrès de 1905*. În articolul de față, autorul face o daro de seamă numai asupra unor puncte mai însemnate dezbătute în Congresul asupra Tuberculozei ținut la Paris de la 2—7 Oct. 1905 și anume:

I. *Biologia bacilului lui Koch și unitatea tuberculozei*. După ce Koch a descoperit bacilul tuberculozei, s'a pus și chestia relațiilor care există între tuberculoza omului și cea a animalelor. Așa, la 1890 Gibbs și Shury au emis părerea că tuberculoza e provenită, la diferitele specii de animale, de bacili diferiți, foarte vecini, însă nu identici. Mai târziu chiar Koch consi-

dera bacilul tuberculozei gănelor ca o specie diferită de bacilul tuberculozei omului. Și comunicația lui Koch a produs o adevărată emoție la Congresul de la Londra (1901) când el susținea că tuberculoza umană și tuberculoza bovină nu sînt provocate de același bacil și că bacilul bovin e inofensiv pentru om, după cum bacilul uman e incapabil de a infecta și tuberculiza Bovideele.

Înțelegerea asupra acestui punct nu e nici azi stabilită. La congresul de la Paris (1905), Arloing din Lyon se declară partizan al unității tuberculozei, pe cînd Kossel din Giessen și Ravenel din Statele Unite, împărțasesc mai mult părerea lui Koch. Părerea lui Koch fiind cunoscută, autorul în articolul de față, ținîndu-se de comunicarea lui Arloing și de discuția următoare în Congres asupra acestei chestii, stabilește :

a) De la tuberculoza umană cea mai atenuată, cea a unor lupusuri d. ex., până la tuberculoza viscerală, cea mai activă, există o gamă de virulență ai cărei termeni sînt în număr indefinit.

b) Că bacilul bovin și bacilul uman sînt două varietăți ale unei și aceleiași specii și că dacă omul n'are pentru cel dintîiu aceeași receptivitate ca pentru cel de al doilea, în schimb însă, bacilul uman poate tuberculiza boul, precum cel bovin poate infecta pe om.

c) Că bacilul aviari (al păsărilor) nu e o specie particulară ci el se leagă cu bacilul mamiferelor și că caracterele proprii ce el prezintă, provin din cauza adopției sale la organismul păsărilor în care el trăiește.

d) Că bacilul pisciar, adică bacilul animalelor cu sînge rece, cu virulență foarte atenuată, nu e iarăși de cit o varietate a bacilului lui Koch, care a fost modificat în caracterele sale din

cauza șederii sale în organismul animalului cu sînge rece.

II. *Căile de pătrundere a bacilului tuberculozei în organismul animal.* În anul 1903, Behring a susținut că tuberculoza pulmonară la adult nu provine din pătrunderea pulberilor în cărele cu bacili prin căile respiratoare, ci rezultă mai todeauna din o infecție tuberculoasă intestinală căpătată în timpul copilăriei. Această opinie a fost în urmă confirmată prin experiențele lui Veleminsky, Bartel și Spieler și mai cu samă prin acele ale lui Vallée din Alfort, comunicate la Congres. Faptul acesta a fost determinat și mai bine prin experiențele lui Calmette și Guérin publicate la 25 Oct. 1905 (Ann. de l'Inst. Pasteur) puțin după închiderea congresului. Tot în această privință, Hutinel face oarecari rezerve. El e de părere că, dacă calea intestinală joacă un rol în patogenia tuberculozei pulmonare la om, acel rol nu e însă covârșitor și că după el, în multe cazuri, leziunile inițiale se pot face și pe traiectul căilor respiratoare, chiar la nivelul plămînilor. De altfel Marfan susține că locul de intrare a infecției tuberculoase a plămînilor ar fi de cele mai multe ori, nu intestinul ci cavitatea buco-faringiană, adică la porțiunea inițială a tubului digestiv.

III. *Diagnosticul precoce al tuberculozei pulmonare.* Tuberculoza fiind vindecabilă, cînd e tratată la începutul ei, să înțelege importanța ce ar rezulta dacă am putea face cu siguranță diagnosticul ei precoce. Metodele propuse până acum pentru facerea acestui diagnostic, cum sînt de ex. 1. măsurarea schimbărilor respiratoare în urma combustțiilor intra-organice (Binet), 2) pneumografia (Hirtz și C. Brouardel), 3) examenul singelui 4) proba cu vesicatoarea (Roger și Josué) 5) Sero-diagnosticul prin aglutinarea ba-

ilului lui Koch n'au dat rezultate practice satisfăcătoare.

Calorificația din contra poate să dea ajutor în diagnosticul tuberculozei precoce, de oare-ce termometru arată, chiar la începutul boalei, o ridicare variabilă de temperatură în timpul celor 2—3 zile cari preced epocile menstruale.

În fazele mai înaintate ale tuberculozei, diagnosticul se face ușor, prin procedeul comun, adică examinând scuipatul sau singele, în caz de bacilemie.

IV. *Vaccinația și seroterapia anti-tuberculoasă.* Ultima ședință a congresului a fost însemnată prin comunicarea preliminară a profesorului Behring din Marburg, asupra seroterapiei antituberculoase pe care însă promite a o completa într'un an.

Așa că până în prezent, nici vaccinul antituberculozei, nici tuberculina lui Koch, nici serul lui Marigliano, Marmorek, Tabakiau (Viena) sau al lui Rappia și Blaisot (Nantes) nu au dat rezultate satisfăcătoare. Astfel fiind, chestiunea seroterapiei tuberculozei așteaptă încă deslegarea sa.

Din darea sa de seamă, autorul conchide: că congresul de la 1905 n'a făcut de cit să precizeze punctele care așteaptă soluția lor definitivă și asupra cărora trebuie să se îndrepte cercetările ulterioare.

Revue historique (11. Juillet Août). După diferite cercetări d. Gr. Iacșici a dat de urmele unui document de cea mai mare importanță, privitor la relațiile dintre Ruși și Turci, între pacea de la București și convenția de la Akerman (1812—1826). E o versiune oficială rusească, un memoriu prezentat de guvernul rus împăratului Nicolai I și date noi găsim și asupra țării noastre, mai ales că pe atunci Rusia avea grija mare de a ne ținea sub protecția sa.—În acest prim articol nu e dat chiar me-

moriu, ci numai o introducere la acest memoriu despre negocierile baronului Stroganov la Constantinopol între 1816 și 1821.

D. G. Monod discută situația învățământului superior în Franța cu prilejul celor spuse, cu multe date, de Ferd. Lot și deși la noi nu se prea discută chestia universităților din punct de vedere al organizației lor, totuși cred că resumarea articolului acesta, mai ales în partea primă, poate interesa; ultima parte e mai mult o pledoarie în favorul amenințatei cu desființarea *Ecole de Charles*.

La Francezi ori ce chestie mare care se discută trebuie să o compare cu aceeași chestiune din Germania și de aceia Monod declară de la început că: „Franța nu poate, fără îndoială, cu cele 38 milioane de locuitori, să facă ceir ce face Germania, care are mai mult de 60 milioane, atât în materie de învățământ cât și în materie de armament militar”.

Analizând pricinile inferiorității învățământului superior le găsește în insuficiența numerică a personalului —mai ales în facultățile de provincie,—apoi reaua organizare a muncii care provine din lipsa oricărei coordonări metodice și organice în învățământ și în sistemul funest al examenelor.

Universitățile din țara noastră—cari au împrumutat organizarea de la cele franceze—au aceleași păcate, cu mult mai intense însă, într'u cit se află într'un stadiu mult mai rudimentar și mult mai neorganic.

Revisuirea organizării universităților se impune, și Ferd. Lot propune următoarele cursuri: cursuri generale de orientare și instrucție, cursuri speciale, unde studenții învață cum se studiază o chestiune complexă, și seminarii de erudiție unde studenții se formează prin muncă în comun la metode critice.

E o chestie de actualitate în Franța organizarea arhivelor și bibliotecelor și prin această nouă organizare *Ecole de Chartes* ar fi amenințată cu moartea și de aceea G. Monod pledează pentru salvarea ei, în ultima parte a acestui articol.

Tot în acest No. se află și o analiză amănunțită asupra tuturor lucrărilor de bizantinologie apărute în 1904-5.

Nuova Antologia (1 Iulie, Roma)
Antonio Fogazzaro „Adevăr și Acțiune“. Este o conferință, pe care marele scriitor italian a ținut-o în Veneția, în ședința solemnă a Institutului Venețian. S-ar părea, zice Fogazzaro, că există o deosebire fundamentală între acea cautare a adevărului, care are de scop de a-l preface în acțiune utilă și aceea căutare, care nu are alt scop decît pe ea însăși, adică plăcerea intelectuală pe care o dă stăpînirea adevărului. Cu toate aceste între adevăr și acțiune este o legătură mult mai strînsă decît cum se pare la prima vedere. Ori ce adevăr științific, nu se acumulează inert în mintea noastră, ci mișcă intelectul să izvoadească mijloace noi de acțiune, mișcă sentimentul către unii sau către alții, mișcă deci voința spre acțiune. Dar dacă știința tînde spre acțiune, ea și pornește din acțiune; pornește în mod indirect, fiindcă toată activitatea omenească formează un cîmp de observație și de experiență, fiindcă sistemul interesului economic și al luptei în contra durerii, provoacă cercetarea științifică. Și pornește și în mod direct, căci la originea oricărei cercetări științifice este o voință care disciplinează intelectul și simțurile, spre a putea discerne în variația faptelor elementul constant. Și măsura adevărului științific este acțiunea: faptul este indicele infailibil al adevărului sau al falsității unei teorii științifice. Față de această legătură evidentă între ade-

vărul științific și acțiune, se prezintă minții noastre ideea existenței unei legături tot așa de strînsă, între acțiune și adevărul neștiințific, ideea unui metod posibil de probare, la care să supunem diferitele credinți care regulează conduita oamenilor. Toți oamenii se conduc conform unor anumite credinți. Acel care, fără nici o credință religioasă, se conduce cu singură oestilatea și impulsul unei inimi generoase, lucrează conform unei credinți în Bine; acel care se lasă condus numai de scopul plăcerii și al cîștigului, lucrează și el tot conform unei credinți, credința că acesta este cel mai de samă scop al vieții; în fine și acela care urmează calea mijlocie, o face tot în baza unei credinți că această cale mijlocie e cea mai bună. Nici unul din ei însă n'ar putea demonstra soliditatea principiului său de acțiune. Acuma, dacă aceste credinți elementare se supun probei acțiunii, ce găsim? Găsim că acțiunea care pornește din credința în Bine, tînde să reproducă ceva, care e recunoscut de oameni ca asemenea acestei credinți, ceva pe care oamenii îl numesc Bine. Credința în plăcere însă, tînde să producă durere atît pentru agentul însuși, cit și pentru alții; deci, faptul desnaute principiul, experiența distruge teoria. Credința în căile de mijloc, nu produce un fapt de mijloc, pentru că fapt de mijloc nu există ca fapt simplu, ci e totdeauna compus din două elemente morale opuse între ele. Dacă, de la aceste credinți care explicit sau implicit regulează conduita morală a oamenilor, trecem la doctrinele pentru care luptă ei în cîmpul social, doctrine care au și ele caracterul credinții pentru că tînd în mod necesar la acțiune și fiind că e imposibilă proba riguroasă, găsim și aici că acțiunea e măsura adevărului lor, dar că e foarte greu de a le aplica o asemenea măsură.

Rivista d'Italia (Iuli, Roma).
G. Melli „Asupra ideii de solidaritate”.
 Este o prelegere introductivă a unui curs de morală, ținută la Institutul superior din Florența. Autorul mai întâi observă că astăzi nici într-o parte a filosofiei nu există mai multă divergență de opinii decît în etică. Și această crîsă a moralei se relevă nu prin lipsă ci prin prea mare abundență de teorii etice. Dar, zice autorul, norocul e că „viața morală” n'au inventat-o filosofi; rectitudinea sufletului și bunătatea acțiunilor nu sînt privilegiul nici unei filosofii; teoriile pot să se schimbe și să se transforme: rămîne însă voința omenească care-și caută calea și legea. Pe cînd intelectele sînt divizate și nu se pot înțelege între ele, se formează în ceea ce privește lucrurile morale, un fond de convingeri care unesc spiretele făcîndu-le părtașe ale aceluiaș ideal. Un chip tendențios și sectar de a studia etica este acela care consistă în a se servi de faptele morale pentru a demonstra sau combate o anumită teză metafisică sau științifică. E adevărat, se'nțelege, că interpretarea faptelor morale duce inevitabil la o întreagă concepție asupra vieții, dar asta nu-ți dă dreptul de a începe tocmai cu ceea ce trebuie să sîrșești. În etică, chipul de a filosofa trebuie să fie de jos în sus, de la faptele observabile trebuie să ne ridicăm fără a pierde din vedere realitatea spre a putea ajunge astfel la adevăruri valide pentru toți. În contra acestei păreri se ridică însă principiul că ori-ce doctrină filosofică nefînd decît expresia unui temperament individual, nu poate să fie obiectivă și deci ceea ce e necesar este un temperament și afirmarea propriei personalități. *Ego ipsissimus*, zicea F. Nietzsche. Acest individualism, crede autorul, își are rațiunea sa de a fi într'un timp ca al nostru, în care se uită prea adesea importanța și valoarea

sforțării personale în ori-ce manifestare a vieții. Astfel dacă este ceva care să caracterizeze etica secolului trecut, este importanța din ce în ce mai mare acordată factorului social. S'a născut o întreagă filosofie a solidarității pornită din convingerea că individul izolat este o abstracție ca și atomul fizicianilor, și că tot ce are individul datorește societății, și ca urmare pentru a-și plăti macar în parte această datorie, individul e ținut să-și dedice toate forțele sale binelui societății. Din punct de vedere pur moral însă, zice autorul, cine ș'ar închipui că a găsit în faptul natural al solidarității, un fundament științific al Elicei, s'ar lovi de o obiecție fatală: a-și plăti datoriile nu e un lucru tot așa de simplu ca și a le face; diferența e: buna voință de a le plăti, și aceasta-i tocmai întreaga morală. Omul în mod natural nu numai că nu-și cunoaște datoriile, dar se crede el creditorul tuturor, crede că are dreptul de a se servi de alte ființe pentru a-și ajunge scopurile sale. Vine teoria solidarității și încearcă să-l fără să-și recunoască datoriile către societate: i se cere adică un act de inteligență; apoi i se cere un act de voință ca să vrea să și le plătească. Dar asta nu e suficient: omul trebuie să simtă în el însuși necesitatea conștientă și consimțită; purtarea sa nu va avea, nici macar în ochii săi proprii, o valoare morală, decît atunci cînd el va găsi în el însuși impulsul și motivul care-l face să fie drept și bun.

Asta însumă că nu simplul fapt obiectiv al solidarității naturale face posibilă purtarea morală, ci e un fapt nou, care nu se poate produce ajutarea decît în acel laborator viu care e conștiința individuală, cînd ea se ridică deasupra ei înseși, făurind între ea și alte conștiințe legături puternice. Această nouă solidaritate are diferite grade, dela cele

mai mici agregate omenești până la marea solidaritate, nelimitată la un grup sau la altul, ci estinsă asupra tuturor oamenilor, asupra tuturor ființelor și lucrurilor, și care, în sufletele acelorora în care e vie, ajunge o idee lipsită de orice interes particular, devenind un motiv ideal de acțiune ce tinde să schimbe realitatea, aducând în lume o formă nouă de a fi, concepută de rațiune și inspirată de iubire.

Deutsche Revue (Stuttgart, Iulie). *Dr. K. Hürthle* în „Asupra orientării în spațiu cu ajutorul auzului” se încearcă să explice pricina pentru care auzul nu ne dă indicații așa de sigure în privința direcțiunii sunetului precum ne dau vederea sau pipăitul în privința direcțiunii obiectelor din afară. Deși observația zilnică o doajuns, totuși s-au făcut experiențe prin care s-a stabilit că urechea poate simți fără să se-nșele numai direcția acelor sunete care vin din partea dreaptă sau din cea stângă, iar în privința celor ce vin de dinainte sau de dindărăt, ori de sus ori de jos, urechea nu mai are nici o siguranță. Pentru a se putea explica pricina acestui fapt e de nevoie a vedea cum sînt întocmite organele celorlalte două simțuri care ne dau o mult mai complexă orientare în spațiu. Pentru pipăit, în orice punct de pe suprafața pielii, atingerea cu un obiect ne dă odată cu senzația de atingere și reprezentarea locului atins, cu alte cuvinte atingerea este imediat localizată; și cu toate acestea pentru amfudonă aceste senzații nu este decât un singur nerv. Deci diferiții nervi, de pe diferitele părți ale corpului, ale căror extremități se termină în piele, ne dau calitativ aceleași senzații de atingere însă deosebite senzații de loc. Aceasta a făcut pe *Lotze* să admită că în crier fiecare nerv e prevăzut cu o „uolă locală”.

Dar nu e numai atât; la posibilitatea localizării mai contribuie și faptul

că noi, în ori ce moment, avem conștiința despre anumita poziție a membrului noastre în raport cu restul corpului și acest lucru se datorește nervilor sensibili care dela mușchii noștri merg spre crier.

Pentru ochi găsim, în principiu, aceeași alcătuire, numai că din pricina naturii excitației (lumina), ochiul mai are nevoie de un aparat special de refracție. Conurile și bastonașele de pe retină sînt legate fiecare cu cite un nerv și deci cu și la pipăit excitații calitativ egale sînt percepute ca despărțite în spațiu. În deosebire însă, la simțul văzului noi putem percepe direcția razei luminoase care ne atinge retina, dar nu putem simți ce punct al retinei a fost atins, pe cind la pipăit din contra simțim poziția părții atinse dar nu putem simți direcția excitației. O altă complicație care-și are analoaga și la pipăit, este mobilitatea ochiului care ne dă cunoașterea poziției lucrurilor în raport cu corpul nostru, mobilitate datorită mușchilor. Acuma dacă venim la simțul auzului, vedem că nu mai găsim aceeași alcătuire. Undele sonore ori din ce direcție ar veni ele, produc calitativ aceleași vibrații ale timpaneii, numai intensitatea este variabilă; urechea deci nu are o alcătuire așa ca la fiecare schimbare de direcție a sunetului să fie alte fibre nervoase excitate. Faptul că putem totuși deosebi sunetele din dreapta și pe cele din stînga se explică, dacă admitem că noi cunoaștem direcția după diferența în intensitate pe care o simțim. Sunetul ce vine dinspre dreapta ne lovește direct urechea dreaptă și deci cu mai mare intensitate, pe cind ca să ajungă la urechea stîngă trebuie să ocolească capul și în consecință să-și mai piardă din intensitate. Sunetele care vin pe direcția mediană a corpului, de dindărăt sau de dinainte, ori, de sus sau de jos, trebuie să piardă o cantitate e-

gală din intensitatea lor față cu amin-donă urechile, și atunci urechea ne putind percepe diferența de intensitate, nu mai poate simți exact direcția de unde vine sunetul.

Sozialistische Monats-Hefte, No. 7, Iulie, A. Nedow, în „Die nächste Aufgabe der Russischen Sozialdemokratie“ critică cu asprime tactica „boicotului“ Dumei din partea socialiștilor ruși: „prin boicot și alte greșeli asămănătoare social-democrației ruși au adus cauzei lor alita prejudicii cit nu le-ar fi putut face cei mai răi dușmani ai socialismului“. „Aurul vorbește despre atacuri împotriva „cadeților“ și a Dumei, și citează „cunoscuta scrisoare a bătrînului șef al social-democrațiilor ruși, Plechanov, prin care caută să potolească pe partizanii săi. Tactica aceasta e cu atît mai puțin explicabilă din partea social-democrațiilor, întrucît aceștia, în realitate, sînt mai aproape de „cadeți“ decît de cealaltă fracțiune socialistă rusă (soc. revoluționari), și chiar decît de „grupul muncii“. (vezi mai jos rev. Ruskoe Bogatstvo“.

Hugo Lindemann, în „Deutscher und Englischer Parlamentarismus“, aculă — cu cartea lui Josef Redlich „Recht und Technik des englischen Parlamentarismus“, că practica parlamentară e în legătură intimă cu însuși structura politică a unei țări, că toate invinuirile ce se aduc parlamentarismului izvorăsc dintr'o confuziune de idei: acolo unde parlamentarismul nu e o ficțiune, unde el înseamnă, în adevăr, guvernarea poporului prin sine însuși, nu sînt motive serioase pentru acuzațiuni, ci numai acolo „parlamentarismul a dat faliment“ unde... nu există, unde după fațada parlamentară se ascunde vechia birocrație irresponsabilă față de popor. Această idee e ilustrată prin exemple relative la frecventarea parlamentelor, obstrucțiune etc.

Interesantă e demonstrația, că în

Anglia însuși partidul de opoziție e considerat ca un factor indispensabil de guvernămint—ca un ruaj tot alit de însemnat și legal al mașinei guvernamentale ca însuși cabinetul de Miniștrii.

Contemporary Review (London Iulie).—Fostul „Administrator al Intereselor Indigene în Transvaal“ Sir Alfred E. Pease, analizează raporturile dintre diferitele populații indigene ale Transvaalului și coloniștii albi. În privința importanței ce prezintă această chestie autorul crede că „ea nu are paralela în celelalte colonii engleze, poate chiar nici în Istoria lumii“. În Africa Răsăriteană, Albi și Indigenii, se îmulsește în aceeași proporție; în Africa sudică Indigenii, deja în proporție covârșitoare față de Albi, se îmulsește în o progresie cu o rațiune mult mai mare de cit cea după care crește populația albă. Apoi ei sînt împrăștiați pe toată suprafața, impregnează întreaga populație a Africii Sudice. Politica colonială în această regiune nu poate fi nici cea aplicată altă dată în America, nici cea impusă în Australia și Noua Zeelandă. Rasa „Bantu“ e o rasă superioară și adaptabilă civilizației apusene. O politică de sistematică exterminare a acestei rase n-ar găsi îndreptățire nici în ochii celor mai puțini scrupuloși. Bușmanii și Hotentotii, în adevăr, sînt, improprii de a se civiliza, dar numărul lor descrește și acum ei trăesc în zone limitate. Marea mulțime din rasa „Bantu“ e solid organizată și supusă unei minorități albe care o privește ca rasă inferioară. „Bantu“ recrutează masele de lucrători, iar albi nu se scoboară în rindurile lor, căci asta ar fi o adevărată „condamnare“. De aceea, în condițiile actuale, Transvaalul nu poate oferi adăpost muncitorilor albi. Numai aristocrația muncitoare — o pătură foarte subțire — acei care repre-

zintă meșteșugurile artistice pot să găsească loc în Transvaal. A se da Indigenilor drepturi egale cu ale albilor, asta ar duce de sigur la triumful rasei celei mai numeroase. Dacă aceste drepturi s-ar da deodată ori treptat rezultatul va fi tot același; e chestie numai de temporizare. Nici politica delimitării teritoriale și a refuzului de orice drepturi, n-a dat rezultate practice până acum. Chestia nu suferă amânarea rezolvirii; orice întirziere sporște dificultățile, și instinctul democratic britanic nu poate îngădui starea actuală. Albiu nu trebuie să se izoleze de Indigeni, ci trebuie să se amestece cu ei, să le facă o nouă educație, să-i civilizeze. Ce înaltă și grandioasă misiune au aici Misionarii! Dar a face operă de educație e lucru greu, se cere vrednicie din partea educatorului: cele mai adeseori Indigenul e transformat în o caricatură a omului civilizat. Indigenii sînt copii cu pasiuni de adulți; ei așteaptă să fie călăuziți în viață și tratați cu răbdare și simpatie. Dacă albiu nu se ocupă de ei, ei își taie singuri drumul în viață. Până acum Albiu mai mult i-au caricaturizat și viciat, iar acum se izolează de ei exploatîndu-i și desprețuindu-i. Raportul „Comisiunii” pentru a studia această chestie arată direcția de îndrumare a unei harnice activități din partea coloniștilor și a Metropolei.

Autorul împarte măsurile practice pe care le propune în trei categorii:

- 1) Măsuri referitoare la activitatea diferitelor societăți de misionari;—
- 2) diferite reforme de stat pentru o mai chibzuită guvernare;—
- 3) reforme pentru un viitor apropiat, între care cea mai fundamentală e introducerea sistemului reprezentativ.

North American Review
(New York, Iulie). Dl. *George C. Perkins*, reprezentant al Californiei în Senatul Statelor Unite, insistă asupra motivelor de a împiedica imigrarea

Chinezilor în America. Autorul se ridică nu numai împotriva Chinezilor a căror mare colonie din California a observat-o, de aproape, mai mulți ani; el vede, în general, o primejdie în imigrarea coloniilor de muncitori asiatici. Aceștia reprezintă o civilizație veche și inferioară, sînt neasimilabili și în mijlocul muncitorilor americani sînt exemple permanente de retrogradare. Ei duc o viață murdară și animală, au nevoi foarte puține și nici un ideal, și prin concurența ce fac muncitorilor americani îi aruncă pe aceștia în mizerie și-i condamnă la o viață inferioară. „Muncitorii chineji aduc cu ei sclăvia, concubinajul, prostituția, opium, viciul, lepra, organizarea de clan, cel mai josnic model de viață, „zidurile chinezești”, și refuză și oasele morților să le îngroape în pămîntul american (prin contractele cu patronii ei stabilesc trimiterea cadavrelor în China)”. Această dilirambică protestare ne amintește unele din campaniile antisemite dela noi și ne face să ne îndoim asupra justeței încriminărilor. Inșă faptul că în America foarte mulți împărtășesc vederile d-lui *George C. Perkins* în privința „Chestiei Chineze” arată că ea este una din rănile sociale dureroase—un fel de chestie evreească la noi. În adevăr, muncitorul american—care are pe lingă un ideal de viață mai înalt și mai multe nevoi materiale—nu poate concura cu muncitorul chinez pe care mizeria permanentă de acasă l'a deprins să trăiască cu foarte puțin. Ca celitorul să-și facă o idee de cit îi trebuie unui muncitor chinez dăm cîteva date asupra salariilor obișnuite la Shanghai, luate din raportul Consulului-General *Jernigan*: Un lăcătuș e plătit cu 13 centime pe zi; un lucrător de berărie cu 16 centime; o călă de barbier cu 3 centime; o călă de ciuhotar cu 10 centime; un pietrar cu 10 centime; un croitor

cu 10 centime... Cum ar putea să trăească un muncitor american cu un asemenea salariu!

International Journal of Ethics (London, Iulie).— „Literatura și Codul Moral” datorit d-lui A. Schinz discută paralel cele două concepții ireducibile despre artă: *artă pentru artă* și... *artă pentru societate*. Autorul declară că n'are intenția să deie o sentință împotriva unei concepții, nici să stabilească un compromis între ele, ci voește numai să precizeze cele două puncte de vedere deosebite și să arăte ireducibilitatea lor: *Arta — scop în sine*, concepție latină, nu se poate reduce la *Arta — mijloc în serviciul Moralei*, concepție anglo-saxonă. Anglo-Saxonii nu recunosc artiștilor dreptul de infracție la legile care încheagă societatea; talentul lor nu poate fi nici macar circumstanțat atenuantă. Cei de neam latin dărimă zăgăzurile Moralei din drumul Literaturii.

Concepției anglo-saxone i se poate obiecta: 1) că consideră ca eterne legile morale ale unei societăți trecătoare; 2) că lipsește tocmai literatura de principiiul libertății de cugetare, un principiu care azi a cișligat teren și în Etică. Concepției latine i se poate obiecta că: nu ia în seamă consecințele Artei asupra societății. Concepția anglo-saxonă are dreptate când pledează pentru înaltele idealuri sociale; cea latină are dreptate când susține principiiul libertății cugetării, ca principiu vital pentru dezvoltarea artei. Cele două puncte de vedere nu se pot reduce: ori admiți că „motivele” antisociale trebuie îndepărtate din Artă, ori recunoști drepturile cugetării libere mai superioare de cit consecințele rele sociale, ce ar isvorî din expresia acestor „motive”. În întâiul caz se limitează libertatea literaturii; în al doilea desprăteșli fericirea societății.

Dar de unde aceste două concepții

opuse despre Artă la cele două popoare? De unde deosebirea de concepții așa de fundamentală, ce iese de pildă, din teatrul lui *Bernard Shaw* și teatrul actual francez?

Literatura nu poate fi criticată în abstract, fără să îi seamă și de public, gustul cărui determină direcția literaturii din o țară, din o epocă. Comparînd „Publicul” de acum din America cu cel din Franța, deosebirea se vede deodată: în America nu-i decît un *Public*, în Franța din potrivă, înainte de Revoluție în Franța era numai un *Public* pentru literatură: cel cultivat. După revoluție *Democrația are nevoie* de literatură care începe atunci a se democratiza cu toate protestările lui Mérimée, Stendhal, Baudelaire, Flaubert, Leconte de l'Isle... care țineau la tradiția aristocratică a literaturii. Chiar după re-idealurile democratice au străbătut în viața politică și socială „Symboliștii” tot protestează împotriva spiritului burghez în literatură. Sforțările lor nu au fost zadarnice: în Franța sînt două literaturi—pentru două categorii de public—cea tradițională, aristocratică și cea democratică. Puțini autori ca Zola, Maupassant... găseseră acces la toți cetătorii, din aceeași cauză din care La Fontaine de pildă, e gustat și de copii și cugetători adinci. Numai considerînd „Publicul” ca un agent activ în determinarea curentelor literare și neuitîndu-ne la literatură *sub specie aeternitatis* înțelegem variația direcției ei după epoci și țeri. „Massele” n'au dreptate când protestează împotriva literaturii „aristocrației intelectuale” după cum n'au dreptate nici acei care se plîng împotriva „Democratizării” literaturii. Protestările nu sînt în sine nimic: ambele forme de literatură sînt cerute de *Public*.

Positivist Review (London, Iulie).— Dl. *Frederic Harisson* arată, în „*Reforma Camerii Lorzilor*”, greută-

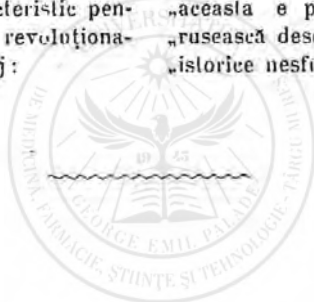
țile ce poate întâmpina Democrația din partea actualii camere.

Russkoe Bogatstvo,—Iunie 1906.

Numai puțini în Europa pot să-și dea seamă de toată complexitatea situațiunii din Rusia. unde în mișcarea revoluționară se pot deosebi mai multe curente cari, dacă se întâlnesc în ura împotriva țarismului, nu mai puțin sînt îndușmănite și între ele.

În acest număr d. *A. Peșonov* („La ordinea zilei“), unul dintre teoreticienii și inspiratorii „grupului muncii“ din defuncta Dumă, susține, de pildă,—împotriva „cadeților“, cu toată colorația socială a programului lor, cîtși împotriva chiar a social-democrațiilor ruși,—că revoluția trebuie să tindă la realizarea *imediată* a revendicărilor socialiste. E foarte caracteristic pentru starea sufletească a revoluționarilor ruși următorul pasaj:

„Nici o revoluțiune n'a înălțat steagul idealelor alt de înalte, ca cea rusească. Încă nu s'a întimplat vre-o dată ca o intensitate alt de mare a energiei revoluționare a poporului muncitor să coincidă cu răspîndirea alt de largă, în sinul său, a cugetării conștiente.—Și ni se zice, că această revoluție trebuie să se săvîrșească în folosul capitalismului—acelui capitalism care a fost un aliat credincios al autocratiei, și care chiar acum nu îndrăznește să o tradeze!—Nu! *Revoluțiunea rusească se va săvîrși sub steagul socialismului*. Pentru ea nu e decît o singură eșire: de a restabili drepturile individualității omenești și, în acelaș timp, de a asigura interesele muncitorimei,—aceasta e problema ei... *Revoluția rusească deschide lumii perspective istorice nesfîrșite...*”

Mișcarea intelectuală în străinătate

ECONOMIA POLITICĂ, STATISTICĂ.

Fernand Faure,—*Éléments de statistique*; Paris, Larose, 1906.

E un rezumat al cursului, pe care autorul l'a profesat în 1904-1905 la facultatea de drept din Paris; o excelentă introducere pentru începători, în studiul statisticii; expune pe scurt organizarea acestui serviciu în Franța.

André Liesse,—*La statistique, ses difficultés, ses procédés, ses résultats*; Paris, Guillaumin, 1905.

Autorul mai mult critică procedurile statistice, fără a le expune, presupunându-le cunoscute. Sînt înseși și definițiuni și analize a diferitelor metode statistice extrem de interesante pentru orice om cult.

Sir William Petty,—*Oeuvres économiques*, trad. de l'anglais par H. Dussauze et M. Pasquier; 2 vol., Paris, V. Giard et Brière, 1905.

Un economist englez de la sfîrșitul veacului XVII, pe care K. Marx îl citează des și despre care spune, că „reprezintă, cu toate calitățile și defectele sale, prima formă în care economia politică se deosebește, ca o știință deosebită.“ Petty a dat o analiză clară și exactă a valorii mărfurilor și a metalelor prețioase. Părerile sale asupra rentei, dobînzii, monezii și a liberității comerciale sînt în perfect acord cu doctrinele fiziocraților și ale lui Adam Smith. Petty în

același timp se consideră ca unul din întemeietorii statisticii și ai demografiei.

George Shann,—*Woman's Work and Wages*, London, Unwin, 1906.

E un studiu serios asupra condițiilor de muncă a femeilor în Birmingham. Autorul și-a adunat observațiile timp de patru ani și a avut interviuri cu șase mii de lucrătoare. Concluziile sînt generalizate cu mare prudență și pot fi valabile pentru clasa muncitoarelor din orice țară. Un fapt pe deplin stabilit e: că femeile nu concurează pe bărbați în lumea muncitoare industrială.

SOCIOLOGIA, CHESTIUNI SOCIALE.

Enrico Ferri,—*La sociologie criminelle*, trad. par L. Terrier; Paris, Alcan, 1905.

Autorul e reprezentantul școlii antropologice a Dreptului Penal, care s'a apropiat mai mult de cea sociologică. Pentru el criminalitatea e rezultată a trei factori: condițiuni antropologice, fizice (telurice) și sociale.

Științele experimentale duc la trei concluziuni opuse postulatelor *a priori* ale vechiului Dr. penal:

- 1) Delinquentul nu e un om normal.
- 2) Creșterea sau scăderea criminalității nu e în legătură cu pedepsele prevăzute de lege și aplicate de judecători.

3] Liberul arbitru e o iluzie psihologică.

De aci rezultă, că „pedepsele“ tradiționale trebuiesc întocmite cu măsuri defensive și prezervative, independente de „libertatea morală“ a delinquentului („echivalentele pedepsei“); responsabilitatea socială trebuie să iee locul responsabilității morale, imputabilitatea fizică, cel al imputabilității morale.

POLITICĂ ȘI ISTORIE POLITICĂ

D. A. Moulin.—*La politique russe et la politique japonaise en Asie*; Dijon, Venot, 1905.

O scriere de actualitate. Autorul vede în triumful Japoniei începutul regenerării Asiei de către Japonezi, ca *factori ai civilizației europene*.

R. Goldscheid—*Verwendungs- oder Meliorationstheorie?*; Berlin 1906.

Autorul e un partizan al lui Bernstein, caută să dovedească necesitatea luptelor pentru ameliorarea treptată a vieții muncitorilor. „Viitorul socialismului, spune el, e în *idealismul revoluționar*“, care nu e în opoziție cu „materialismul istoric“.

Angus Hamilton.—*Afghanistan*. Londra, Heineman, 1905.

Opera are un mare defect, mai ales pentru acei care caută *fapte nu opinii*. Autorul e un aprig rusofob și germanofob totodată, și incapabil de a-și stăpini sentimentele în studiarea faptelor. Dar poate tocmai acest defect scapă valoarea cărții: ura autorului împotriva Rușilor și Germanilor e așa de evidentă, încât celuilor simte imediat partea neobiectivă a cărții rămânându-i a celui cu faptele referitoare la Armată, Administrație, Comerț.

Sir Harry Johnston.—*Liberia*. Londra, Hutchinson, 2 vols. 1906.

Paține state se pot mindri cu o istorie așa de complectă. Fiecare fază de viață a acestui stat e tratată com-

plet și cu deplină competență. Ambele volume conțin foarte sugestive ilustrații.

MORALĂ

Alfred Fouillée.—*Les éléments sociologiques de la morale*; Paris, Alcan, 1905.

Cunoscutul filosof încearcă să aplice la morală concepțiunea sa asupra „ideilor-forțe“; ea și în celelalte scrieri ale lui Fouillée, vedem înrîurirea asupra profesorului, a filosofiei elevului sau, M. Guyau, poetul filosof mort înaintea de vreme. Dar în această scriere profesorul, desigur, ajunge la concluziuni, pe cari nu le-ar fi primit elevul, care a fost mai adine pătruns de metoda științifică și mai intransigent față de proceduri metafizice.

Adolphe Landry.—*Principes de morale rationnelle*; Paris, Alcan, 1906.

O încercare de a împăca utilitarismul cu raționalismul, un exercițiu de predilecție al filosofilor contemporani din Franța, cari au rămas străini mișcării filosofice din Germania și Anglia.

J. Howard Moore.—*The Universal Kinschip*; Chicago, Kerr, 1906.

Autorul popularizează doctrinele transformiste și în același timp caută să formuleze o doctrină de fraternitate universală, în care să iure întreg regnul animal, și bazată pe înrudirea între toate ființele. Omul nu este numai foarte apropiat animalelor din punctul de vedere biologic și psihologic, dar din punctul de vedere moral și social e adesea inferior lor prin egoismul și vicile sale. Numai „prejudicata antropocentrică“—după căderea provincialismului, naționalismului (ca ură și dispreț pentru străini) ne îndepărtează de ceea ce Darwin numea „cel mai nobil atribut al omului: „dragostea pentru orice ființă vie“.

Marcel Bernès.—*La morale de Proudhon*; Paris, Alcan, 1904.

Autorul expune doctrina lui Proudhon, care e mutualist în viața economică și federalist în politică.

I. Mondolfo.—*Le teorie morali e politiche di Helvetius*; Padova și Verona, Drucker, 1904.

Autorul determină locul lui Helvetius în istoria moralei. Meritul cel mare al lui Helvetius constă în aceea că el cel dintâi caută să întemeieze libertatea nu pe dreptul natural, ci pe principiul de utilitate socială; din acest punct de vedere e predecesorul lui Stuart Mill. Helvetius știe să împacă liberalismul său cu tendințele sale socialiste: libertatea nu este atinsă când un stat democratic—expresiunea voînții populare,—ia asupra-și sarcina de a asigura predominarea intereselor generale asupra celor particulare.

E. Westermarck.—*The Origin and development of the Moral Ideas*. London, Macmillan, 1906, vol. I.

Autorul celebrei „History of Human Marriage” publică primul volum din noua sa lucrare de mare însemnătate, în care e adunat și sistematizat un enorm material de fapte din toate fazele istoriei omenești, și din toate treptele vieții sociale.

Westermarck ne arată cum judecatala noastră asupra moralității, ideile noastre de ordine morală, derivă din „stările afective”, cari prin intermediul obiceiurilor, dau anumitelor regule un caracter imperativ, pe când atrag condamnarea generală a purtării contrarii.

Autorul ne dă o morală *sociologică*

sau cum o numește unii, o „fizică a moravurilor”, care pleacă de la idea de *sanctiune*, dar îi dă rațiunea psihologică.

Vom reveni după apariția volumului II.

F. Farjenel.—*La morale chinoise*; Paris, Giard et Brière, 1906.

Într-o formă atrăgătoare autorul expune evoluția concepțiilor morale la Chinezi, începând cu epocile primitive, până în zilele noastre, când cele trei religii din China (confucianism, taoism și budism) sînt influențate de filosofie și ideile occidentale, ce și-au făcut irupțiunea în Extremul Orient.

LITERATURĂ ȘI CRITICĂ.

A. Horneffer.—*Nietzsche als Moralist und Schriftsteller*; Iena, Diederichs, 1906.

Autorul nu se interesează de Nietzsche ca filosof, ci mai mult de fizionomia lui de *literat*; sînt datele interesante la felul lui Nietzsche de a fi, de a ceti, și de a scrie.

Felix Paul Greve.—*Fanny Esler* (roman). Stuttgart, Juncker 1906. Istoria unei fete sentimentale și neastîmpărate, în goana după fericire și dragoste. În zădar le caută ea în companie cu un visător, un om de afaceri un tinăr din high-life, un pervers sensual,—și moare fără a se simți o dată fericită. O seriere naturalistă, și în același timp de critică și luptă.

Compilator.

Pentru Autori

Autorii, cari doresc ca manuscrisele nepublicate să le fie înapoiate, sînt rugați a le însoți de mărcile postale necesare.

De asemenea rugăm ca, odată cu trimiterea manuscrisului, să ni se comunice și onorarul dorit. In cazul contrar onorarul se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Pentru tot ceea ce privește redacția : manuscise, reviste, ziare, cărți etc., a se adresa d-lui **G. Ibrăileanu**, strada Romîină, 4, Iași.

Pentru tot ceea ce privește administrația : cereri de abonament, mandate, inserare de anunțuri, etc., a se adresa d-lui **I. Botez**, strada Manolescu, 2. Iași.

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viața Romînească*, sînt rugate să înștiințeze administrația prin o cartă poștala.

In lunile de vacanță fiind siliți să trimitem co-
recturile colaboratorilor noștri ce se află în vilegia-
tură, acest No. apare în a doua jumătate a lunii,
adică cu o întârziere de cinci zile, pentru care cerem
scuze cetitorilor, care ne-au măgulit cu manifestarea
de nerăbdare.

Administrația.

Pretul 1 leu 50 bani

De la 24 Maiu 1906 apare la Chișinău (Basarabia)

B A S A R A B I A

GAZETĂ NAȚIONAL-DEMOCRATICĂ

Sub direcția d-lui Em. G. Gavrilița

PREȚUL ABONAMENTULUI PENTRU ROMÂNIA :

Până la 1 Ianuarie 1907	4 ruble (10 lei 80 b.)
Pe trei luni	2 ruble (5 lei 40 b.)
Pe o lună	1 rublă (2 lei 70 b.)

Gazeta are de scop să apere interesele Românilor din Basarabia, să lupte pentru ridicarea lor culturală și pentru deșteptarea conștiinței naționale.

Redacția și Administrația: CHIȘINĂU, ULIȚA ARMENEASCĂ, 30.